

Brottmålsprocessen

Del 2
Författningskommentar
Bilagor

Betänkande av Straffprocessutredningen

Stockholm 2013

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2013:17

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-598 191 91
Ordertel: 08-598 191 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss – hur och varför. Statsrådsberedningen (SB PM 2003:2, reviderad 2009-05-02)
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som ska svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Textbearbetning och layout har utförts av Regeringskansliet, FA/kommittéservice.

Omslag: Elanders Sverige AB.

Tryckt av Elanders Sverige AB.
Stockholm 2013

ISBN 978-91-38-23908-7
ISSN 0375-250X

Innehåll

Del 1

Sammanfattning	23
Summary	43
Författningsförslag	65
1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken	65
2 Förslag till lag om ändring i brottsbalken	121
3 Förslag till lag om ändring i patentlagen (1967:837)	124
4 Förslag till lag om ändring i mönsterskyddslagen (1970:485).....	126
5 Förslag till lag om ändring i skattebrottslagen (1971:69) ...	128
6 Förslag till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207).....	131
7 Förslag till lag om ändring i lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m.....	132
8 Förslag till lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189).....	134
9 Förslag till lag om ändring i lagen (1986:436) om näringsförbud	135
10 Förslag till lag om ändring i lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m.....	137

11	Förslag till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebiträde	140
12	Förslag till lag om ändring i lagen (1988:688) om kontaktförbud	142
13	Förslag till lag om ändring i lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden	143
14	Förslag till lag om ändring i lagen (1991:2041) om personutredning i brottmål, m.m.	145
15	Förslag till lag om ändring i växtförädlarrättslagen (1997:306)	146
16	Förslag till lag om ändring i lagen (2000:1225) om straff för smuggling.....	148
17	Förslag till lag om ändring i lagen (2005:321) om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang	149
18	Förslag till lag om ändring i lagen (2008:369) om förfarandet vid förverkande av utbyte av brottslig verksamhet i vissa fall.....	150
19	Förslag till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)	151
20	Förslag till lag om ändring i varumärkeslagen (2010:1877)	153
21	Förslag till förordning om ändring i förundersökningskungörelsen (1947:948)	154
22	Förslag till förordning om ändring i förordningen (1964:740) med föreskrifter för åklagare i vissa brottmål ...	158
23	Förslag till förordning om ändring i strafföreläggandekungörelsen (1970:60)	159
24	Förslag till förordning om ändring i förordningen (1982:805) om ersättning av allmänna medel till vittnen, m.m.....	160

25	Förslag till förordning om ändring i förordningen (1992:289) om särskild personutredning i brottmål, m.m. ...	161
26	Förslag till förordning om ändring i förordningen (1994:1763) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare	163
27	Förslag till förordning om ändring i förordningen (1996:381) om tingsrättsinstruktion	164
28	Förslag till förordning om ändring i förordningen (1997:406) om offentlig försvarare m.m.	166
1	Uppdraget och dess genomförande	167
1.1	Inledning.....	167
1.2	Utredningens uppdrag.....	167
1.3	Utredningsarbetet.....	169
1.4	Avgränsningar	170
1.5	Läsanvisningar	175
2	Allmänna överväganden	177
2.1	Reformbehovet	177
2.2	En för parterna ändamålsenlig brottmålsprocess.....	182

Roller i brottmålsprocessen

3	Den tilltalade	195
3.1	Den tilltalades ställning	195
3.2	Europakonventionen och andra internationella dokument	196
3.3	Den tilltalades försvar.....	199
3.3.1	Gällande rätt.....	199
3.3.2	Förslag till EU-direktiv om rätt till tillgång till försvarare.....	201

3.4	Ett tidigt stöd av advokat.....	202
3.4.1	Betydelsen av ett tidigt juridiskt stöd.....	203
3.4.2	Rådgivning bör lämnas när åtal väcks	204
3.4.3	Information om rådgivning och dess innehåll.....	205
3.4.4	Rådgivning ska lämnas av advokat	206
3.4.5	Rådgivningen ska vara kostnadsfri.....	207
3.4.6	Tillgång till advokat	208
3.4.7	Villkor för ersättning.....	209
3.5	Bättre information och medverkan av den tilltalade.....	210
4	Domaren.....	213
4.1	Domarrollen	213
4.2	Domarens möjlighet att agera självmant.....	215
4.3	Domarens processledning.....	218
4.3.1	Allmänt	218
4.3.2	Våra överväganden om materiell processledning	220
4.4	Andra regler som ger domaren självständigt inflytande över utredningen eller hur den läggs fram	225
4.4.1	Komplettering av förundersökningen	226
4.4.2	Inhämtande av bevisning	228
4.4.3	Ansvar för förnyad bevisupptagning	230
5	Åklagaren	233
5.1	Inledning.....	233
5.2	Åklagaren bör föra talan i påföljdsfrågan.....	234
5.2.1	Inledning.....	235
5.2.2	En tydlig och ändamålsenlig rollfördelning.....	235
5.2.3	En process som är mer förutsebar för den tilltalade	237
5.2.4	Förutsättningar för mer förutsebara bestämmelser	238
5.2.5	Större uppmärksamhet på påföljdsfrågan	239
5.2.6	Större enhetlighet i rättstillämpningen.....	239
5.2.7	Risken för överenskommelser om påföljd.....	240
5.2.8	Målsägandens ställning	242
5.2.9	Sammanfattande bedömning	243

5.3	Åklagarens yrkande om påföljd	243
5.3.1	Inledning	244
5.3.2	Ett preciserat yrkande senast i samband med att åklagaren slutför sin talan.....	244
5.3.3	Ett yrkande om påföljd ska anges i åtalet.....	247
5.3.4	Ändring av påföljdsyrkandet.....	254
5.4	Rätten är begränsad av åklagarens påföljdsyrkande	257
5.4.1	Inte strängare eller mer ingripande påföljd	257
5.4.2	Förverkande av villkorligt medgiven frihet.....	259
5.5	Det bör inte införas en särskild reglering om att rätten är bunden av åklagarens brottsrubricering	260
5.6	Påföljdsyrkande i högre rätt	261
5.7	Yrkande om särskild rättsverkan av brott	262
6	Målsäganden	265
6.1	Inledning.....	265
6.2	Några utgångspunkter	267
6.2.1	Vilka funktioner fyller rätten att biträda åtalet?	267
6.2.2	En process som är anpassad till målsägandens behov	270
6.2.3	En tydligare rollfördelning.....	274
6.3	Rätten att biträda åtalet avskaffas	276
6.4	Målsägandens möjligheter till insyn i handläggningen	278
6.4.1	Insyn i förundersökningen och handlingarna i ett mål i domstol.....	278
6.4.2	En förstärkt rätt att närvara vid huvud- förhandlingen.....	286
6.5	Målsägandens rätt att ställa frågor	292
6.5.1	Rätten att ställa frågor i dag	292
6.5.2	Målsägandens frågerätt bör göras tydligare	294
6.5.3	Det är inte motiverat att införa en generell frågerätt som gäller oberoende av om målsäganden för talan.....	295
6.6	Bör det införas en bestämmelse om målsägandes eller efterlevandes rätt att yttra sig?	296

6.7	Målsägandens rätt att väcka enskilt åtal	298
6.8	Målsägandens rätt att överta ett nedlagt åtal	300
6.9	Målsägandens rätt att överklaga i ansvarsdelen	301
6.9.1	En begränsad överklaganderätt	301
6.9.2	Rätt att överklaga när ett åtal ogillats	302
6.9.3	Målsägandens överklagande ska förfalla om åklagaren överklagar.....	305

Tingsrättsprocessen

7	En behovsanpassad brottmålsprocess	309
7.1	Uppdraget och dess avgränsning.....	309
7.2	Några utgångspunkter	311
7.2.1	Olika typer av förfaranden behövs	311
7.2.2	Parternas inställning och brottets allvar är avgörande.....	313
7.2.3	Ansvaret för lagföring av brott	316
7.3	Beredningen för rättsväsendets utveckling.....	318
7.4	Alternativa former för handläggning av brottmål.....	320
7.4.1	Ett utvidgat strafföreläggandeinstitut.....	320
7.4.2	En primär beslutsfunktion.....	326
7.4.3	Underställseförfarande	329
7.4.4	Avgörande på handlingarna i förnekade mål	330
7.5	Vårt förslag till en behovsanpassad brottmålsprocess	331
8	En effektivare inledning av processen	335
8.1	Åtal utan ansökan om stämning.....	335
8.1.1	Inledning.....	335
8.1.2	Nuvarande ordning	337
8.1.3	Vilken funktion fyller stämning vid allmänt åtal?	340
8.1.4	Stämning bör avskaffas i mål som rör allmänt åtal....	346
8.2	Åtalet.....	351
8.3	Den tilltalades svar på åtalet	352

8.3.1	Förändringsbehovet.....	353
8.3.2	Den tilltalades inställning bör klargöras tidigt.....	354
8.3.3	Åklagaren ska förelägga den tilltalade att svara	358
8.3.4	Föreläggandet till den tilltalade att svara på åtalet....	359
8.4	Personutredning.....	363
8.4.1	Personutredning bör inhämtas tidigare.....	363
8.4.2	Personutredningen bör behovsanpassas.....	366
8.4.3	Konsekvenser för åklagarens handläggning	369
8.4.4	Utformningen av bestämmelserna.....	373
8.5	Delgivning	373
8.5.1	Reformbehovet	373
8.5.2	Allmänt om delgivningslagen.....	375
8.5.3	Information om förenklad delgivning.....	375
8.5.4	Regler om delgivning av handlingar i brottmål.....	376
8.5.5	Hur har reglerna om förenklad delgivning av stämning i brottmål införlivats?.....	379
8.5.6	Myndigheterna bör samverka för att förenklad delgivning ska kunna användas	383
8.5.7	Sexveckorsfristen tas bort	385
8.5.8	Även åklagaren ska kunna använda förenklad delgivning för att delge handlingar i målet.....	389
9	Ett särskilt förfarande i erkända mål.....	391
9.1	Några inledande avvägningar och avgränsningar	392
9.2	Förutsättningar för förfarandet enligt 45 kap. 10 b § RB....	396
9.2.1	Den tilltalade har erkänt gärningen hos rätten	396
9.2.2	Samtliga yrkanden i samband med åtalet har godtagits.....	397
9.2.3	Den tilltalade har samtyckt till att målet avgörs utan huvudförhandling.....	398
9.2.4	Information om rådgivning har lämnats	399
9.2.5	Åklagarens påföljdsyrkande	399
9.2.6	Förfarandet kan inte tillämpas om åklagaren eller den tilltalade har begärt huvudförhandling eller sådan förhandling behövs av särskilda skäl	408
9.3	Handläggningen enligt 10 b §.....	411
9.4	Särskilt om överklagande.....	414

9.5	Särskilt om mål med frihetsberövade.....	415
9.5.1	Avgörande i det särskilda förfarandet.....	415
9.5.2	Avgörande efter huvudförhandling inom häktningsfristen	419
9.5.3	Avgörande efter huvudförhandling gemensamt med häktningsförhandling.....	421
9.6	Särskilt om målsäganden.....	422
9.7	Strafföreläggande med villkorlig dom tas bort	424
10	Bötesmål	429
10.1	Strafföreläggande.....	429
10.1.1	Gällande rätt	429
10.1.2	Statistik.....	432
10.2	Avgörande utan huvudförhandling	433
10.2.1	Gällande rätt	433
10.2.2	Åklagarens handläggning.....	434
10.2.3	Statistik.....	435
10.3	Hantering av bötesmål	437
10.3.1	Strafföreläggande ska utfärdas oberoende av den misstänktes inställning.....	437
10.3.2	Åtal genom strafföreläggande	441
10.3.3	När ett godkännande av strafföreläggande saknar verkan.....	450
10.3.4	Möjligheten att avgöra bötesbrott utan huvudförhandling ska bestå.....	452
10.3.5	Processmaterialet vid avgörande av mål utan huvudförhandling.....	452
11	Huvudförhandlingsmål	457
11.1	Inledande överväganden.....	457
11.1.1	Åtgärder för att göra handläggningen av mål som avgörs efter huvudförhandling mer ändamålsenlig	457
11.1.2	Åtgärder för att motverka uppkomsten och underlätta hanteringen av stora mål.....	459

11.2	Tydligare bestämmelser om när åtal ska handläggas gemensamt och utökade möjligheter till deldom.....	461
11.2.1	Nuvarande ordning och tidigare överväganden	461
11.2.2	Bestämmelserna bör ändras.....	464
11.2.3	Nya bestämmelser om gemensam handläggning av åtal.....	469
11.2.4	Utökade möjligheter till deldom	474
11.3	Förberedelsen i brottmål	475
11.3.1	Några utgångspunkter.....	475
11.3.2	Generella åtgärder för att förbättra förberedelsen i alla mål.....	476
11.3.3	Rätten bör få ett tydligare ansvar för förberedelsen.....	477
11.3.4	En huvudregel om förberedelsesammanträde i omfattande mål	480
11.3.5	Förberedelsesammanträde under ledning av rätten innan åtalet väcks	483
11.3.6	Förberedelse genom skriftväxling eller annan handläggning	486
11.3.7	Tidsfrister för huvudförhandling i mål med frihetsberövade och ungdomar	487
11.3.8	Några övriga frågor som vi övervägt	496
11.4	Ordningen för hantering av erkända åtal.....	500
11.5	Mellandom och hänskjutande av prejudikatfråga	504
11.5.1	Mellandom	504
11.5.2	Hänskjutande av prejudikatfråga.....	507
11.6	Avgörande av mål i den tilltalades utevaro	515
11.6.1	Gällande rätt.....	515
11.6.2	Europakonventionen och praxis	519
11.6.3	Internationell jämförelse	521
11.6.4	Internationell verkställighet av utevarodomar	522
11.6.5	Tredskodom i brottmål bör inte införas	523
11.6.6	Kravet på att saken ska kunna utredas tillfredsställande tas bort	526
11.6.7	Svårare straff och fler påföljder ska kunna omfattas.....	533
11.6.8	Reglerna vid sammanträffande av brott utvidgas och görs tydligare	540

11.6.9 Återupptagande i första instans bör inte kunna ske	543
11.7 Inställda förhandlingar	544
11.7.1 Orsaker och konsekvenser	544
11.7.2 Vårt uppdrag och övergripande överväganden om åtgärder för att minska inställda förhandlingar	547
11.7.3 Sanktioner och tvångsmedel.....	549
11.7.4 Förundersökningsförhör	561
11.7.5 Några andra åtgärder.....	567

Hovrättsprocessen

12 En mer ändamålsenlig hovrättsprocess.....	573
12.1 Överklaganden och svarsskrivelser	574
12.1.1 Överklagandet ska innehålla uppgift om i vilken del domen godtas och domskälen anses riktiga	576
12.1.2 Tydliga svarsskrivelser	579
12.1.3 Synpunkter bör lämnas på målets handläggning	581
12.1.4 Anslutningsöverklagande	582
12.2 Målens handläggning	585
12.3 Prövningstillstånd	589
12.3.1 Tillbakablick	589
12.3.2 Sveriges konventionsåtaganden.....	590
12.3.3 Internationell utblick	591
12.3.4 EMR-reformen.....	592
12.3.5 Tillståndsprövningen	599
12.3.6 Ett behovsanpassat förfarande	600
12.3.7 Två tänkbara alternativ vid en utvidgning av systemet med prövningstillstånd	602
12.3.8 Vilka brottmål bör omfattas av systemet med prövningstillstånd?.....	607
12.3.9 Vårt förslag om ett generellt system med prövningstillstånd	615
12.4 Tilltrosregeln i 51 kap. 23 § RB.....	617
12.4.1 Gällande rätt	617
12.4.2 Förändringsbehovet	618

12.4.3	Tilltrosregeln mjukas upp	620
12.5	51 kap. 23 a § RB om begränsning av hovrättens prövning bör inte ändras	622
12.6	Möjligheten att justera ett åtal i hovrätten begränsas	624
12.7	Avgörande utan huvudförhandling	626
12.7.1	Rätten till muntlig förhandling i andra instans	629
12.7.2	Behovet av förändringar	632
12.7.3	Ändrade förutsättningar för att avgöra mål på handlingarna	634
12.8	En mer koncentrerad huvudförhandling	641
12.8.1	Behovet av förändringar	641
12.8.2	Hänvisning till muntlig bevisning enligt dagens bestämmelser	642
12.8.3	Möjligheten att hänvisa till ljud- och bildupptagningar av förhör i tingsrätten bör användas i större utsträckning	645
12.8.4	Hovrätten ska alltid pröva om hänvisningsmetoden ska användas	649
12.9	Utevarofrågor	651
12.9.1	Nuvarande bestämmelser	651
12.9.2	Våra överväganden om förändringsbehovet	653
12.9.3	En tydligare bestämmelse om när ett överklagande ska förfalla	655
12.10	Reformatio in pejus	656
12.10.1	Bakgrund	656
12.10.2	Påföljdssystemet och påföljdernas svårhet	657
12.10.3	Påföljdsutredningens förslag	660
12.10.4	Ytterligare undantag från förbudet mot reformatio in pejus	661
12.10.5	Påföljd för brott som prövats i flera domar	662

Rättens sammansättning

13 Rättens sammansättning	669
13.1 Vårt uppdrag	669
13.2 Gällande rätt	669
13.3 Särskilt om nämndemäns medverkan.....	672
13.4 Några tidigare överväganden och reformförslag	674
13.4.1 En öppnare domarbana.....	674
13.4.2 Nämndemannamedverkan i domstol m.m.	675
13.4.3 Effektivare hantering av stora och komplicerade brottmål.....	675
13.4.4 Mål och medel – särskilda åtgärder för vissa måltyper i domstol.....	676
13.4.5 Ökad effektivitet och förbättrad samverkan vid handläggning av mängdbrott.....	677
13.4.6 En reformerad domstolslagstiftning.....	678
13.5 Internationella jämförelser.....	678
13.5.1 Finland.....	678
13.5.2 Norge.....	679
13.5.3 Danmark.....	679
13.5.4 Nederländerna.....	680
13.5.5 Tyskland	681
13.6 Allmänna utgångspunkter.....	681
13.7 Rättens sammansättning i tingsrätt.....	684
13.7.1 Avgörande av mål utan huvudförhandling	684
13.7.2 Avgörande av mål vid huvudförhandling.....	685
13.7.3 Särskilda ledamöter och specialistkompetens	692
13.7.4 Notariemål.....	693
13.7.5 Regler i annan författning än rättegångsbalken	695
13.8 Rättens sammansättning i hovrätt.....	703
13.8.1 Rätten ska vid huvudförhandling bestå av lagfarna domare	703
13.8.2 Övrigt om hovrättens sammansättning i brottmål.....	706

Handläggningen av enskilda anspråk och stödet åt målsäganden

14	Enskilda anspråk – ett bättre stöd och en mer ändamålsenlig handläggning	711
14.1	Några utgångspunkter	712
14.2	Åklagarnas och polismyndigheternas skyldigheter	713
14.3	Genomslaget av 1988 års lagstiftning som gav åklagaren ett ökat ansvar för det enskilda anspråket	715
14.4	Bör bestämmelsen om åklagarens skyldigheter ändras?	717
14.5	Polisens ansvar bör tydliggöras	719
14.5.1	Polisen ska biträda åklagaren med att förbereda målsägandens talan	719
14.5.2	Polisens förberedande åtgärder	721
14.6	Åtgärder för att säkerställa att åklagaren förbereder och för målsägandens talan i tillräcklig omfattning	723
14.6.1	Rekommendationer för handläggningen, uppföljning och verksamhetsstöd	723
14.6.2	Åklagarens beslut att inte föra talan om enskilt anspråk	725
14.7	Förhållandet mellan åklagarens och målsägandebiträdets skyldigheter	725
14.8	Överväganden om annat stöd till målsäganden angående frågor om enskilda anspråk	728
14.9	Ett mer ändamålsenligt sätt att väcka talan om enskilt anspråk	729
14.9.1	Inledning	729
14.9.2	Ett nytt sätt att väcka talan om enskilt anspråk	730
14.9.3	Enskilda anspråk ska anmälas under förundersökningen	732
14.9.4	Följden av att enskilda anspråk inte anmäls i tid	734
14.9.5	Den allmänna bestämmelsen om att talan om enskilt anspråk får tas upp i samband med brottmålet	736
14.10	Handläggningen av enskilda anspråk enligt våra förslag	738

14.10.1	Polisens förberedande åtgärder	738
14.10.2	Åklagarens handläggning.....	740
14.10.3	Tingsrättens handläggning	745
14.11	Skadeståndsansvar för vårdnadshavare.....	746
14.11.1	Inledning.....	747
14.11.2	Behovet av åtgärder.....	748
14.11.3	En skadeståndstalan mot en vårdnadshavare ska kunna väckas på samma sätt som talan mot den unge.....	749
14.11.4	Utformningen av bestämmelser om hur talan får väckas m.m.....	750
14.11.5	Utevarohandläggning.....	752
15	Stödperson	757
15.1	Nuvarande ordning	757
15.2	Tidigare överväganden	758
15.3	Överväganden och förslag	760
15.3.1	Finns det behov av att förändra bestämmelserna om stödperson?	760
15.3.2	Bättre information och medvetenhet om bestämmelserna	764
15.3.3	En stödperson ska i vissa fall ha rätt till ersättning av allmänna medel	767
16	Målsägandebiträde	769
16.1	Nuvarande ordning	769
16.2	Överväganden och förslag	772
16.2.1	Tillämpningen av bestämmelserna om målsägandebiträde.....	773
16.2.2	Åklagarens roll i förhållande till målsägandebiträdets	774
16.2.3	Stödpersonens roll i förhållande till målsägandebiträdets	775
16.2.4	Målsägandebiträde i hovrätten	776

Genomförande och konsekvenser

17	Genomförande	785
17.1	Ett strukturerat genomförande.....	785
17.2	Ikraftträdande och övergångsbestämmelser.....	790
18	Konsekvenser.....	791
18.1	Inledning.....	791
18.2	Något om de faktiska konsekvenserna av våra förslag	792
18.3	Vilka berörs av de föreslagna förändringarna.....	793
18.3.1	Personer som åtalas för brott och brottsoffer m.fl.	793
18.3.2	Rättsväsendets aktörer.....	793
18.3.3	Särskilt om åklagarväsendet.....	794
18.4	Ekonomiska konsekvenser.....	795
18.4.1	Inledning.....	796
18.4.2	Metod.....	797
18.4.3	Konsekvenser av våra förslag.....	798
18.4.4	De samlade konsekvenserna av våra förslag	808
18.5	Ikraftträdande och informationsinsatser.....	811
18.6	Konsekvenser som anges i 15 § kommittéförordningen	812
18.7	Konsekvenser för Sveriges anslutning till Europeiska unionen	812
18.8	Konsekvenser som anges i 7 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning	813

Del 2

19	Författningskommentar.....	837
19.1	Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken.....	837
19.2	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken.....	923
19.3	Förslaget till lag om ändring i patentlagen (1967:837)	926
19.4	Förslaget till lag om ändring i mönsterskyddslagen (1970:485).....	927
19.5	Förslaget till lag om ändring i skattebrottslagen (1971:69).....	928
19.6	Förslaget till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207).....	930
19.7	Förslaget till lag om ändring i lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m.....	932
19.8	Förslaget till lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189).....	935
19.9	Förslaget till lag om ändring i lagen (1986:436) om näringsförbud	936
19.10	Förslaget till lag om ändring i lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m.	938
19.11	Förslaget till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebitråde	942
19.12	Förslaget till lag om ändring i lagen (1988:688) om kontaktförbud	945
19.13	Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden.....	946
19.14	Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:2041) om personutredning i brottmål, m.m.....	948

19.15	Förslaget till lag om ändring i växtförädlarrättslagen (1997:306)	950
19.16	Förslaget till lag om ändring i lagen (2000:1225) om straff för smuggling	951
19.17	Förslaget till lag om ändring i lagen (2005:321) om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang.....	952
19.18	Förslaget till lag om ändring i lagen (2008:369) om förfarandet vid förverkande av utbyte av brottslig verksamhet i vissa fall	953
19.19	Förslaget till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).....	955
19.20	Förslaget till lag om ändring i varumärkeslagen (2010:1877)	957
19.21	Förslaget till förordning om ändring i förundersökningskungörelsen (1947:948)	958
19.22	Förslaget till förordning om ändring i förordningen (1964:740) med föreskrifter för åklagare i vissa brottmål.....	964
19.23	Förslaget till förordning om ändring i strafföreläggandekungörelsen (1970:60)	965
19.24	Förslaget till förordning om ändring i förordningen (1982:805) om ersättning av allmänna medel till vittnen, m.m.	966
19.25	Förslaget till förordning om ändring i förordningen (1992:289) om särskild personutredning i brottmål, m.m.	967
19.26	Förslaget till förordning om ändring i förordningen (1994:1763) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.....	970
19.27	Förslaget till förordning om ändring i förordningen (1996:381) om tingsrättsinstruktion	971

19.28 Förslaget till förordning om ändring i förordningen (1997:406) om offentlig försvarare m.m.....	973
--	-----

Bilagor

Bilaga 1 Kommittédirektiv 2010:78.....	975
Bilaga 2 Tilläggsdirektiv 2012:47	989
Bilaga 3 Undersökning avseende tingsrätternas handläggning av brottmål.....	991
Bilaga 4 Utländsk rätt.....	1015
Bilaga 5 Påföljder och påföljdskombinationer.....	1073
Bilaga 6 Internationella rättsakter som rör brottsoffrets ställning.....	1075

19 Författningskommentar

19.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

1 kap.

3 b § Tingsrätten *ska* vid huvudförhandling i brottmål bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän. Om en av nämndemännen får förhinder sedan huvudförhandlingen har påbörjats, är rätten domför med en lagfaren domare och två nämndemän.

Tingsrätten är domför med en lagfaren domare vid huvudförhandlingen, om det inte finns anledning att döma till

- 1. fängelse i mer än sex månader,*
- 2. villkorlig dom i förening med samhällstjänst om det i domslutet ska anges ett fängelsestraff överstigande sex månader,*
- 3. skyddstillsyn i förening med fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken,*
- 4. skyddstillsyn i förening med samhällstjänst eller kontraktsvård om det i domslutet ska anges ett fängelsestraff överstigande sex månader, eller*
- 5. sluten ungdomsvård.*

Vad som anges i andra stycket gäller också om det inte finns anledning att

- 1. förverka villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff med mer än sex månader, eller*
- 2. bestämma påföljden till fängelse och förverka villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff med en strafftid som sammantaget överstiger sex månader.*

Med de påföljder som anges i andra stycket 1–5 ska likställas förordnande enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 brottsbalken.

Om det finns skäl för det med hänsyn till målets omfattning eller beskaffenhet får rätten vid huvudförhandlingen bestå av tre lagfarna domare. Om en domare får förhinder sedan huvudförhandlingen har påbörjats, är rätten ändå domför.

Om det finns skäl för det, får antalet lagfarna domare utökas med en utöver vad som följer av första stycket. Detsamma gäller i fråga om antalet nämndemän. Om någon eller några av ledamöterna får förhinder sedan

huvudförhandlingen har påbörjats gäller första stycket andra meningen i fråga om domförhet.

Bestämmelsen, som reglerar tingsrättens domförhet vid huvudförhandling, ändras. Motiven har närmare behandlats i avsnitt 13.7.2. Bestämmelsen är fakultativ och innebär att tingsrätten fortfarande i alla brottmål är domför i en sammansättning bestående av en lagfaren domare och nämndemän.

Ändringen i *första stycket* är enbart språklig.

Bestämmelsen i *andra stycket* innebär att rättsens sammansättning görs beroende av vilka påföljd som aktualiseras i målet. Regleringen innebär en utvidgning av möjligheten att låta rätten bestå av en lagfaren domare, till att även omfatta mål i vilka det finns anledning att döma till annan påföljd än böter. I stycket anges de begränsningar i fråga om påföljd som ska gälla. Eftersom åklagarens påföljdsyrkande är avgörande för hur sträng påföljd rätten kan döma till (se 30 kap. 3 a § RB) behöver domstolen inte längre göras en prognos i påföljdsfrågan för att bedöma om målet kan avgöras av en lagfaren domare. Tillsammans med den begränsning som följer av 30 kap. 3 a § RB innebär bestämmelsen att åklagarens påföljdsyrkande är styrande för hur rätten kan vara sammansatt. Brottets straffskala eller om fråga om företagsbot ska prövas i målet, ska sakna betydelse för rättsens domförhet. Det innebär att en lagfaren domare kan avgöra fråga om företagsbot om åtalet kan prövas av en domare ensam.

Tredje och fjärde stycket, som är nya, reglerar den yttre gränsen för vilken påföljd som kan aktualiseras vid sammanträffande av brott. I *tredje stycket första punkten* regleras att en återstående strafftid kan förverkas med högst sex månader när målet avgörs av en lagfaren domare. Punkten avser mål i vilka det kan vara aktuellt att med tillämpning av 34 kap. 1 § första stycket 1 BrB låta en tidigare utdömd påföljd omfatta ny brottslighet. I *tredje stycket andra punkten* ställs det upp en begränsning om det är aktuellt att döma till fängelse och samtidigt förverka villkorligt medgiven frihet. Målet kan då inte avgöras med en sammansättning med en lagfaren domare om den sammanlagda strafftiden (det nya fängelsestraffet och den villkorligt medgivna frihet som förverkas) skulle överstiga sex månader.

Fjärde stycket, som är nytt, likställer förordnanden enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 BrB med de påföljder som anges i andra stycket.

Ett nytt *femte stycke* införs i paragrafen. Av bestämmelsen framgår att tingsrätten om det finns skäl för det med hänsyn till målets omfattning eller beskaffenhet kan ha en alternativ sammansättning

vid huvudförhandlingen med tre lagfarna domare. Om rätten ska bestå av tre lagfarna domare avgörs i det enskilda fallet av den som är ansvarig för målet. Det är framförallt i mer omfattande mål och i mål med svårare juridiska överväganden som det kan vara ändamålsenligt att enbart lagfarna domare ingår i rätten. Det kan t.ex. vara fråga om mål avseende ekonomisk brottslighet, miljöbrott, brott som rör tekniskt komplicerade förhållanden och immaterialrättsliga brott. Ett annat exempel är mål i vilka flera lagfarna domare bör sätta sig in i målet och dela på arbetet med domskrivning. Även risken för hot eller behovet av skyddsinsatser i vissa mål kan vägas in vid bedömningen av hur rätten bör vara sammansatt. Av andra meningens i samma stycke framgår att rätten är domför med två ledamöter om någon domare får förhinder sedan huvudförhandlingen påbörjats.

Sjätte stycket motsvarar det tidigare tredje stycket och är oförändrat.

2 kap.

4 § Hovrätten är domför med tre lagfarna domare. I mål som överklagats från tingsrätt *ska* dock minst fyra lagfarna domare delta när hovrätten avgör målet, om tingsrätten bestått av tre lagfarna domare. Om en av de lagfarna domarna får förhinder sedan huvudförhandling har påbörjats, är rätten ändå domför. Flera än fem lagfarna domare får inte delta i hovrätten.

Vid behandling av frågor om prövningstillstånd *ska* hovrätten bestå av tre lagfarna domare. Ett prövningstillstånd som inte är begränsat enligt 49 kap. 14 a § första stycket får dock meddelas av en lagfaren domare, om frågan är enkel.

Vid beslut om avskrivning av mål efter återkallelse eller efter det att ett överklagande har förfallit vid sammanträde som avses i 50 kap. 10 § eller 51 kap. 10 § är hovrätten domför med en lagfaren domare. Detsamma gäller vid beslut om undanröjande av tingsrättens avgörande sedan käromålet återkallats.

Åtgärder som avser endast beredandet av ett mål får utföras av en lagfaren domare i hovrätten eller, om de inte är av sådant slag att de bör förbehållas lagfarna domare, av en annan tjänsteman i hovrätten som har tillräcklig kunskap och erfarenhet. Regeringen meddelar närmare föreskrifter om detta.

Bestämmelserna i 4 kap. 13 § gäller även för andra tjänstemän än domare när de utför åtgärder enligt *fyärde* stycket.

Ändringarna i såväl *första* som nuvarande *andra stycket* (tidigare tredje stycket) är språkliga.

Det tidigare *andra stycket* i paragrafen, om hovrättens sammansättning i brottmål, är borttaget. Motiven har närmare behandlats i avsnitt 13.8.1. Ändringen innebär att hovrätten i brottmål är domför med tre lagfarna domare om inte tingsrätten i det mål som överklagats har bestått av tre lagfarna domare. I sådant fall följer av första stycket att minst fyra lagfarna domare ska delta när hovrätten avgör målet.

Ändringen av hänvisningen i *femte stycket*, som motsvarar paragrafens tidigare sjätte stycke, är en följdändring av att det tidigare andra stycket tas bort.

5 kap.

3 § Vid förhandling inom stängda dörrar får efter medgivande av rätts ordförande tjänsteman vid domstolen eller den som för sin utbildning tjänstgör vid denna vara närvarande. Om det finns särskilda skäl för det, får rätten tillåta även annan att närvara vid sådan förhandling.

En målsägande som inte för talan i målet får närvara vid en huvudförhandling som hålls inom stängda dörrar om särskilda skäl inte talar mot det. Av 10 kap. 3 a § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) framgår i vilken utsträckning målsägandens rätt att närvara vid förhandlingen får begränsas på grund av sekretess.

Ändringarna i *första stycket* är språkliga.

I det nya *andra stycket* regleras målsägandens rätt att närvara vid en huvudförhandling som hålls inom stängda dörrar när han eller hon inte för talan i målet. En målsägande som för talan har en ovillkorlig rätt att närvara såvida inte det som behandlas inom stängda dörrar saknar betydelse för hans eller hennes talan. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 6.4.2. Målsägandens rätt att närvara vid huvudförhandlingen oberoende av om den hålls inom stängda dörrar regleras i 46 kap. 8 § RB (se författningskommentaren till ändringen i den paragrafen).

Av första meningen i andra stycket framgår att en målsägande som inte för talan som huvudregel har rätt att närvara även när förhandlingen hålls inom stängda dörrar. Det måste finnas konkreta skäl som medför att det finns anledning att inte låta målsäganden närvara. Ett exempel kan vara att det som ska avhandlas inom stängda dörrar inte kan sägas beröra målsäganden, t.ex. ett åtal som inte har direkt samband med åtalet mot målsäganden. Det kan också röra sig om situationer då det finns en beaktansvärd risk för att måls-

ägandens kommande förhörsuppgifter skulle kunna påverkas om han eller hon närvarar (se författningskommentaren till 46 kap. 8 § RB). Den vanligaste orsaken till att inte låta målsäganden närvara när huvudförhandlingen hålls inom stängda dörrar bör vara det finns ett starkt sekretessintresse.

I andra styckets andra mening finns en hänvisning till den nya kollisionsbestämmelsen i 10 kap. 3 a § OSL. Av den bestämmelsen framgår att målsäganden inte har rätt att närvara om det står klart att det intresse som sekretessen ska skydda har företrädare framför målsägandens intresse av att ta del av uppgifterna.

12 kap.

14 § Fullmakt medför behörighet för ombudet att å partens vägnar angående saken

1. väcka talan samt påkalla åtgärd, även om åtgärden ankommer å annan myndighet än rätten;

2. mottaga delgivning av inlagor och andra handlingar, dock ej föreläggande för parten att infinna sig personligen;

3. företaga alla handlingar för utförande av partens talan samt *avge* svaromål å alla mot parten framställda yrkanden;

4. avstå från yrkande, som framställts av parten, och medgiva motpartens yrkande;

5. ingå förlikning;

6. söka verkställighet av rättens dom; samt

7. uppbära parten tillerkänd ersättning för rättegångskostnad.

Ett ombud får inte på grund av en fullmakt, som avser rättegång i allmänhet, väcka talan eller motta stämning angående en sak *om vilken* förlikning inte är tillåten. *Detsamma gäller att ta emot allmänt åtal.*

Om en fullmakt avser endast en viss domstol, har ombudet vid den domstolen samma behörighet som sägs i första stycket. Ombudet får även anmäla missnöje mot ett beslut som meddelas av domstolen.

Om en fullmakt gäller endast för ett visst rättegångstillfälle, har ombudet vid det rättegångstillfället samma behörighet som sägs i första stycket 2–5. Ombudet får även anmäla missnöje mot ett beslut som då meddelas.

I paragrafens *andra stycke* har ett tillägg av redaktionell karaktär gjorts genom att det har lagts till att vad som gäller för stämning i indispositiva mål även gäller att ta emot allmänt åtal. Det är en följdändring i anledning av vårt förslag att stämningsinstitutet avskaffas vid allmänna åtal. Den andra ändringen i stycket är språklig.

19 kap.

7 § En domstol behåller sin behörighet att handlägga ett mål även om något förhållande som har grundat behörigheten ändras efter det att *allmänt åtal* eller stämning delgetts den misstänkte.

Har allmänt åtal väckts vid en viss tingsrätt, får denna på åklagarens begäran överlämna målet till en annan tingsrätt, om den är behörig och särskilda skäl föreligger. Står den tilltalade redan under åtal vid den andra tingsrätten, *ska* sådant överlämnande ske, om det inte är olämpligt. De beslut som fattats före överlämnandet *ska* gälla, om inte den domstol dit målet överlämnats bestämmer annat.

Andra stycket gäller i tillämpliga delar också när flera mål om allmänt åtal mot den tilltalade samtidigt är anhängiga vid olika hovrätter.

I *första stycket* har gjorts en följdändring i anledning av att stämningstituleringen avskaffas vid allmänna åtal (se avsnitt 8.1 för våra överväganden i denna fråga). I övrigt har ändringar av språklig karaktär gjorts i *andra stycket*.

Ändringen i första stycket innebär att den avgörande tidpunkten för om rätten är behörig att handlägga ett allmänt åtal är förhållandena då den tilltalade delgavs åklagarens åtal. Av 45 kap. 1 och 9 §§ RB framgår att åtalet ska ges in till rätten i samband med att det sänds eller överlämnas till den tilltalade.

11 a § Finner rätten i samband med att en ansökan ges in att rätten saknar behörighet att ta upp målet eller att i annan ordning pröva ansökan men att en annan domstol skulle vara behörig, *ska* ansökan lämnas över till den domstolen, om sökanden inte har något att invända mot detta och det inte heller finns något annat skäl mot att ansökan överlämnas. Ansökan *ska* anses ha kommit in till den senare domstolen samma dag som den kom in till den domstol som först tog emot ansökan.

Om rätten i samband med att ett allmänt åtal ges in finner att rätten saknar behörighet att pröva åtalet men att annan domstol skulle vara behörig, gäller om åtalet och övriga yrkanden som framställs i samband med detta vad som är föreskrivet i första stycket om ansökan. I sådant fall ska rätten höra om åklagaren har något att invända mot att åtalet överlämnas till den behöriga domstolen. Den tilltalade ska underrättas om att åtalet överlämnats till annan domstol om det inte är uppenbart obehövt.

Ett nytt *andra stycke* införs i paragrafen. Det är en följd av vårt förslag att stämning sinstitutet ska avskaffas vid allmänna åtal. Frågan har behandlats i avsnitt 8.1.

I *första stycket* regleras att en domstol som finner sig vara obehörig under vissa förutsättningar kan överlämna en ansökan till en behörig domstol. Ett allmänt åtal ska enligt vårt förslag inte väckas genom en stämning ansökan utan genom att åklagaren ger in åtalet till rätten (se kommentaren till 45 kap. 1 § RB). Av det nya *andra stycket* framgår att första stycket ska tillämpas även vid allmänna åtal. Vad som anges i första stycket om ansökan ska i sådana fall i stället gälla åtalet och övriga yrkanden som framställs i samband med detta. Med det senare avses främst enskilda anspråk som väcks i samband med åtalet.

Även om rätten inte ska pröva om stämning ska utfärdas är det naturligt att det sker en viss kontroll av att domstolen är behörigt forum i samband med att målet läggs upp. Om det då framgår att talan väckts vid fel domstol kan åtalet överlämnas till behörig domstol om åklagaren inte har något att invända mot det. Om åtalet lämnas över till annan domstol ska den tilltalade enligt *andra stycket* som huvudregel underrättas. Han eller hon har ju redan uppmanats att svara till den domstol som åtalet getts in till. Den tilltalade behöver inte underrättas om det är uppenbart obehövligt. Ett exempel på när så kan vara fallet är om den tilltalade inte har kunnat delges åklagarens föreläggande.

Bestämmelsen i första stycket kommer fortsättningsvis gälla för ansökan om stämning vid enskilda åtal. Dessutom kommer den att gälla vid allmänna åtal i tryckfrihets- och yttrandefrihetsmål. För dessa mål föreslår vi att allmänt åtal även fortsättningsvis ska väckas genom ansökan om stämning (se författningskommentaren till de nya bestämmelserna i 7 a kap. 1–4 §§ lagen med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden). Första styckets bestämmelser kommer även att gälla när talan i dag väcks på annat sätt än genom ansökan om stämning, t.ex. ansökan om undanröjande av påföljd eller omvandling av livstidsstraff.

20 kap.

8 § Målsäganden må ej väcka åtal för brott, som hör under allmänt åtal, med mindre han angivit brottet och åklagaren beslutat, att åtal ej skall äga rum.

Utan hinder av vad i första stycket sägs må målsägande väcka talan om ansvar för falskt eller obefogat åtal, falsk angivelse eller annan osann tillvitelse angående brott.

Målsägande är den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärad eller lidit skada.

Paragrafen är ändrad på så sätt att det nuvarande andra stycket, som reglerar målsägandens rätt att biträda åtalet och att överklaga i ansvarsfrågan till högre rätt, har tagits bort. Bestämmelser som gäller överklagande har tagits in i den nya 8 a § i detta kapitel (se vidare kommentaren till den paragrafen). Ändringen som innebär att målsäganden inte ska kunna biträda åtalet har behandlats i avsnitt 6.3.

Att målsäganden inte kan biträda åtalet innebär att åklagaren ensam ansvarar för att föra ansvarstalan när allmänt åtal har väckts. Det rätten ska ta ställning till är åklagarens åtal och dennes yrkande om påföljd och särskild rättsverkan av brott. Målsäganden kan när åklagaren väckt åtal inte justera åklagarens gärningsbeskrivning. Målsäganden kan inte heller föra talan i påföljdsfrågan eller om särskild rättsverkan av brott i ett mål där åklagaren väckt åtal.

Målsägandens möjligheter att väcka enskilt åtal eller att överta ett åtal som åklagaren har lagt ned påverkas inte.

Att målsäganden inte kan biträda åtalet påverkar inte dennes möjligheter att framställa enskilda anspråk i anledning av det brott som åtalet gäller. Att rätten att biträda åtalet tas bort påverkar inte heller målsägandens rätt att begära överprövning av en åklagares beslut som målsäganden är missnöjd med. Det kan t.ex. gälla ett beslut att inte väcka åtal eller hur åklagaren utformat åtalet eller rubricerat den brottsliga gärningen.

8 a § *Om ett av åklagaren väckt åtal för brott som rör målsäganden ogillats helt eller delvis får målsäganden överklaga till högre rätt och yrka bifall till åtalet.*

Om tingsrättens dom i ett fall som avses i första stycket även överklagas av åklagaren i samma del förfaller målsägandens överklagande. Om åklagaren därefter återkallar sitt överklagande ska handläggningen av målsägandens överklagande återupptas om målsäganden begär det inom den tid som anges i tredje stycket.

Om åklagaren återkallar sitt överklagande i ett fall som avses i andra stycket ska rätten underrätta målsäganden om detta om det inte är uppenbart att det är obehövligt. Målsäganden ska anmäla att han eller hon begär att handläggningen av dennes överklagande ska återupptas senast en månad efter att åklagaren återkallat sitt överklagande.

Paragrafen är ny.

Den reglerar målsägandens rätt att överklaga i skuldfrågan i ett mål där åklagaren väckt åtal och förfarandet i högre rätt i anledning av ett sådant överklagande. Bestämmelsen och motiven för denna har behandlats i avsnitt 6.9.

Av *första stycket* framgår att en målsägande har rätt att överklaga i skuldfrågan genom att yrka bifall till ett åtal som ogillats helt eller delvis. Motsatsvis innebär det att målsäganden inte kan överklaga enbart i fråga om påföljd. Målsägandens rätt att överklaga är inte beroende av om åklagaren gör det. Däremot framgår det av andra stycket att målsägandens överklagande inte ska prövas i högre rätt om åklagaren överklagar beträffande samma gärning som målsäganden.

Om åklagaren inte överklagar handläggs målsägandens överklagande i ansvarsdelen, med undantag för de förändringar av förfarandet i hovrätt som vi föreslår, på samma sätt som ett brottmål i dag handläggs i en sådan situation.

I *andra stycket* regleras förfarandet om åklagaren överklagar i samma del som målsäganden. Med det avses att åklagaren också yrkar bifall till åtalet beträffande den gärning som underrätten ogillat. I sådana fall ska målsägandens överklagande förklaras vara förfallet. Det innebär att målsägandens överklagande inte ska handläggas vidare. Regleringen innebär att den högre rätten alltid ska registrera att ett överklagande från målsäganden har kommit in. Några andra handläggningsåtgärder behöver normalt inte vidtas förrän det är klart om åklagaren väljer att överklaga. Om så är fallet kan i regel inte avgöras förrän överklagandetiden, inklusive tiden för anslutningsöverklagande, har löpt ut.

I andra ledet av andra stycket framgår vidare att målsäganden kan begära att handläggningen av hans eller hennes överklagande ska återupptas om åklagaren återkallar sitt överklagande. Om det sker inom den tid som anges i tredje stycket ska handläggningen av målsägandens överklagande återupptas. Det innebär att hovrätten eller Högsta domstolen får ta ställning till om prövningstillstånd ska meddelas i anledning av målsägandens överklagande.

Av *tredje stycket* framgår att rätten som huvudregel ska underrätta en målsägande som överklagat i samma del som åklagaren om att åklagaren återkallat sitt överklagande. Att det kan komma att ske kan rätten ange i samband med att målsäganden underrättas om ett beslut om att överklagandet förefaller. Ett exempel på en situation när det kan vara uppenbart obehövt att underrätta målsäganden är att denne redan gjort klart att han eller hon inte begär att handläggningen ska återupptas.

Målsäganden ska anmäla att han eller hon begär att handläggningen ska återupptas senast en månad efter att åklagaren återkallat sin talan. Tiden räknas alltså från den tidpunkt då åklagaren återkallade sitt överklagande och inte när målsäganden fick kännedom om åklagarens beslut (jfr 20 kap. 9 § andra stycket RB).

21 kap.

3 c § Den som har åtalats för brott för vilket åklagaren har yrkat strängare påföljd än böter har rätt till kostnadsfri rådgivning enligt denna balk. Kostnadsfri rådgivning i målet får lämnas av advokat i en timme. Om det finns särskilda skäl kan rådgivningen förlängas till sammanlagt högst två timmar.

Paragrafen är ny.

Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 3.4. Bestämmelsen innebär att en ny form av rättsskydd införs för misstänkt i brottmål så att den som åtalas för brott får rätt till kostnadsfri rådgivning av advokat i högst två timmar om strängare påföljd än böter kan komma i fråga.

Av ordalydelsen framgår att rätten till kostnadsfri rådgivning inte gäller om endast böter kan aktualiseras som påföljd. I sådana fall kvarstår möjligheten till avgiftsbelagd rådgivning enligt rättshjälpslagen.

Vidare framgår av första ledet i bestämmelsen att rätten till kostnadsfri rådgivning uppkommer först sedan den tilltalade har åtalats för brott. Om den misstänkte innan åtalet väcks är i behov av offentlig försvarare så kan sådan förordnas enligt reglerna i 21 kap. 3 a § RB. Vid den prövningen ska enligt nuvarande regler bl.a. beaktas om en misstänkts önskemål om juridiskt bistånd kan tillgodoses genom rådgivning enligt rättshjälpslagen. Bestämmelsen innebär inte någon inskränkning i rätten till offentlig försvarare under förundersökningen. Om en offentlig försvarare är förordnad för den till-

talade när åtal väcks så lämnas rådgivningen lämpligen av den offentliga försvararen.

Av andra ledet i bestämmelsen följer att rådgivningen ska lämnas av advokat. Den tid under vilken rådgivningen är kostnadsfri är begränsad till högst två timmar i varje mål. För att mer än en timmes rådgivning ska utgå krävs det särskilda skäl. Exempelvis kan tillkommande åtal eller en mer omfattande utredning vara skäl för att förlänga rådgivningen. Kan den tilltalades behov av rådgivning inte tillgodoses inom den tiden talar det för att det finns behov av att utse en offentlig försvarare.

10 a § *Den som har lämnat rådgivning enligt denna balk har rätt till skäligen ersättning av allmänna medel för arbete samt kostnader för tolk och översättning som rådgivningen kan ha krävt. Ersättningen för arbete ska bestämmas enligt 10 § första stycket.*

Paragrafen är ny.

I bestämmelsen regleras rätten till ersättning av allmänna medel för den som lämnat rådgivning enligt rättegångsbalken. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 3.4.7.

Av bestämmelsen framgår att skälig ersättning ska utgå för arbete och för kostnad för tolk och översättning. I andra ledet av paragrafen anges att ersättningen för arbete ska bestämmas enligt 10 §, vilket innebär att ersättning ska utgå enligt den timkostnadsnorm som regeringen meddelar föreskrifter om.

22 kap.

2 § Grundas enskilt anspråk på ett brott som hör under allmänt åtal, är åklagaren på målsägandens begäran skyldig att i samband med åtalet, *med biträde av polismyndigheten, förbereda även målsägandens talan och när åtal väcks utföra målsägandens talan. Det gäller inte om det skulle medföra väsentlig olägenhet eller om målsägandens anspråk är uppenbart obefogat.*

Finner undersökningsledaren eller åklagaren vid utredning angående brott, att enskilt anspråk kan grundas på brottet, *ska han eller hon, om det kan ske, i god tid före åtalet underrätta målsäganden om detta.*

Första och andra styckena *ska* tillämpas också när anspråket övertagits av någon annan.

Paragrafens *första stycke* är ändrat. Ett tillägg görs genom att bisatsen ”med biträde av polismyndigheten” skjuts in. Tillägget har

behandlats i avsnitt 14.5.1 (frågor om polisens förberedande åtgärder har även behandlats i avsnitt 14.5.2 och 14.10.1). Den nuvarande första meningen i paragrafen ändras redaktionellt i anledning av det nämnda tillägget och delas upp i två meningar. Sista meningen i det nuvarande första stycket är flyttad till den nya bestämmelsen i 22 kap. 2 a § RB (se författningskommentaren till den bestämmelsen).

Tillägget förtydligar att polismyndigheten ska biträda åklagaren med att förbereda målsägandens talan om enskilt anspråk. Det gäller oavsett om förundersökningen är åklagarledd eller polisledd. Tillägget innebär en uttrycklig reglering av vad som redan i dag får anses följa av de allmänna bestämmelserna om förundersökning.

Av ändringarna i 20 § förundersökningskungörelsen (FUK) framgår att Rikspolisstyrelsen ska meddela föreskrifter om hur nödvändiga uppgifter om enskilda anspråk ska dokumenteras i förundersökningsprotokollet.

I 3 § lagen om målsägandebiträde görs en ändring som innebär att ett förordnat målsägandebiträde alltid ska bistå målsäganden med det enskilda anspråket (se vidare kommentaren till den bestämmelsen).

Ändringarna i *andra och tredje stycket* är enbart språkliga.

2 a § Vill målsäganden framställa enskilt anspråk i samband med åtalet, ska denne anmäla anspråket till undersökningsledaren eller åklagaren innan åtal väcks. Målsäganden ska också lämna uppgift om de omständigheter som anspråket grundas på och ange vilken bevisning som åberopas. Detsamma gäller om anspråket övertagits av annan.

Paragrafen är ny.

I huvudsak motsvarar den vad som gäller enligt andra meningen i 22 kap. 2 § första stycket RB i dess nuvarande lydelse. En viktig skillnad är dock att den nya bestämmelsen gäller oberoende av om målsäganden begär att åklagaren ska föra målsägandens talan. Bestämmelsen har behandlats i avsnitt 14.9.3.

Av första meningen framgår att en målsägande som vill framställa ett enskilt anspråk i samband med åtalet ska anmäla det till undersökningsledaren eller åklagaren innan åtalet väcks. Det gäller såväl när målsäganden begär att åklagaren för talan som när målsäganden vill föra talan själv eller när ett målsägandebiträde har förordnats. Att målsäganden kan begära att åklagaren för talan regleras i 22 kap. 2 §. RB.

Av den nya bestämmelsen i 45 kap. 4 a § RB framgår att talan om enskilt anspråk i samband med åtalet kan väckas på två sätt. Antingen genom att åklagaren, på målsägandens begäran, för talan enligt 22 kap. 2 § RB eller genom att åklagaren, utan att föra talan, lämnar uppgift om ett anspråk som anmälts enligt den nu behandlade paragrafen (se författningskommentaren till 45 kap. 4 a § RB).

Av andra meningen framgår att målsäganden ska lämna uppgifter om de omständigheter som anspråket grundas på och ange vilken bevisning som åberopas. Att även bevisningen ska anges är ett tillägg jämfört med vad som gäller enligt den nuvarande bestämmelsen i 22 kap. 2 § första stycket. De uppgifter som målsäganden lämnar är ett viktigt underlag för att åklagaren ska kunna bedöma om han eller hon ska föra målsägandens talan och vilken bevisning som i så fall ska åberopas. Om åklagaren inte för talan är det de uppgifter som målsäganden lämnar enligt denna paragraf som ligger till grund för målsägandens talan i domstol. Det måste anges ett bestämt anspråk. Det måste också finnas uppgifter om vilka omständigheter som anspråket grundas på, särskilt om målsäganden åberopar något som inte framgår av åklagarens åtal. Om målsäganden åberopar någon egen skriftlig eller muntlig bevisning måste det också anges. För att målsäganden ska kunna lämna nödvändiga uppgifter om det enskilda anspråket under förundersökningen är det centralt att målsäganden får information och stöd av polisen.

I enlighet med ändringar i 20 § FUK har polisen ansvar för att nödvändiga uppgifter om målsägandens anspråk dokumenteras i förundersökningsprotokollet även om talan inte ska föras av åklagare. Av den bestämmelsen framgår också att dokumentationen ska ske i enlighet med föreskrifter som Rikspolisstyrelsen beslutar om.

Om åklagaren redan under förundersökningen har beslutat att förbereda och föra målsägandens talan ansvarar åklagaren för att nödvändiga uppgifter om det enskilda anspråket har dokumenterats. Men även om så inte är fallet ska alltså protokollet som regel innehålla de uppgifter som är nödvändiga för att talan ska kunna väckas i samband med åtalet. Om så inte är fallet framgår det av den nya bestämmelsen i 13 e § andra stycket FUK att åklagaren ska förelägga en målsägande som uppgett att han eller hon vill föra talan om enskilt anspråk att anmäla anspråket i sådan tid att det kan delges motparten i samband med att åtalet väckts.

Av sista meningen i paragrafen framgår att den även tillämpas om målsägandens anspråk har övertagits av annan, t.ex. ett försäkrings-

bolag. Detta överensstämmer med vad som gäller i dag enligt 22 kap. 2 § RB.

5 § Har talan om enskilt anspråk tagits upp till behandling i samband med åtalet, får rätten förordna att talan *ska* handläggas som särskilt mål enligt reglerna för tvistemål, om en fortsatt gemensam handläggning skulle medföra väsentliga olägenheter.

En talan om enskilt anspråk som väckts efter åtalet ska avskiljas för att handläggas som ett särskilt mål enligt reglerna för tvistemål, om det inte står klart att en fortsatt gemensam handläggning kan ske utan olägenheter eller det annars finns särskilda skäl.

I paragrafen är ett nytt andra stycke infört. Ändringen i första stycket är endast språklig. Bestämmelsen i det nya andra stycket har behandlats i avsnitt 14.9.4 och 14.10.3.

Av *andra stycket* framgår att huvudregeln är att en talan om enskilt anspråk som väcks efter åtalet ska avskiljas för att handläggas som ett särskilt mål enligt tvistemålsreglerna. Det ska inte ske om det står klart att en fortsatt gemensam handläggning kan ske utan olägenheter eller det annars finns särskilda skäl. Av första stycket framgår att det annars krävs att en gemensam handläggning medför väsentliga olägenheter för att en talan om enskilt anspråk ska få avskiljas. Den bestämmelsen är tillämplig oberoende av när talan väcks.

Den nya bestämmelsen i andra stycket ska ses mot bakgrund av de övriga förändringar som vi föreslår i syfte att åstadkomma ett mer ändamålsenligt tingsrättsförfarande. När det gäller handläggningen av enskilda anspråk lämnar vi flera förslag till förändringar i bestämmelser i rättegångsbalken och förundersökningskungörelsen. Förändringarna syftar till att målsägandens talan i så stor utsträckning som möjligt ska kunna väckas samtidigt som åtalet. Av den nya bestämmelsen i 45 kap. 4 a § RB framgår att talan om enskilt anspråk kan väckas samtidigt som åtalet även när åklagaren inte för målsägandens talan.

Även om bestämmelsen anger att huvudregeln är att en talan som väcks efter åtalet ska avskiljas måste det göras en bedömning som utgår från omständigheterna i varje enskilt fall. I regel bör det krävas att tingsrätten tar ställning till om en huvudförhandling behöver hållas för att avgöra brottmålet. Om så är fallet bör det ofta inte innebära några olägenheter att handlägga det enskilda anspråket inom ramen för brottmålet. Så kan dock vara fallet om talan väcks i mycket nära anslutning till huvudförhandlingen. Att det framkom-

mit att målet skulle kunna avgöras utan huvudförhandling är å andra sidan ett exempel på en situation då det ofta måste anses innebära olägenheter att handlägga ett sent väckt enskilt anspråk gemensamt med brottmålet.

Även om en fortsatt gemensam handläggning kan sägas medföra olägenheter ska talan inte avskiljas enligt andra stycket om det finns särskilda skäl. Ett exempel på en sådan situation kan vara att målsäganden av någon anledning varit förhindrad med att komma in med anspråket tidigare. Målsägandens intresse av att anspråket handläggs gemensamt med åtalet får då vägas mot de olägenheter som en gemensam handläggning medför.

Den allmänna bestämmelsen om att en talan om enskilt anspråk får handläggas gemensamt med brottmålet finns i 22 kap. 1 § RB. Vi föreslår ingen ändring av den bestämmelsen (se avsnitt 14.9.5).

23 kap.

18 a § Efter att undersökningsledaren slutfört den utredning denne anser nödvändig och den misstänkte och dennes försvarare underrättats om sin rätt att ange ytterligare utredning enligt 23 kap. 18 § första stycket, har målsäganden eller ett målsägandebiträde rätt att efter begäran ta del av sådant som förekommit vid undersökningen som har betydelse för målsägandens talan om enskilt anspråk. Det gäller dock bara om det kan ske utan men för utredningen eller kommande rättegång. Av 10 kap. 3 a § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) framgår i vilken utsträckning målsägandens eller målsägandebiträdets rätt att ta del av uppgifter i förundersökningen får begränsas på grund av sekretess.

Om målsäganden eller ett målsägandebiträde tillåts ta del av uppgifter ur undersökningen ska det anges i förundersökningsprotokollet. Av en sådan anteckning ska det framgå vilka uppgifter som målsäganden eller biträdet tagit del av.

Rätten enligt första stycket att ta del av uppgifter ur förundersökningen består även efter åtal och fram till dess åtalet slutligt prövats eller annars slutligt avgjorts.

Paragrafen är ny.

Den innebär att en målsägande får en lagfäst rätt till insyn i sådant i förundersökningen som har betydelse för hans eller hennes talan om enskilt anspråk. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 6.4.1. Där har även utformningen av paragrafen och innebörden av denna behandlats relativt utförligt.

Av *första stycket* framgår vid vilken tidpunkt rätten att ta del av uppgifter inträder, vem som har denna rätt, och vad den rätten omfattar.

Av första meningen framgår att rätten att ta del av uppgifter ur förundersökningen börjar när s.k. slutdelgivning enligt 23 kap. 18 § har ägt rum med den misstänkte och dennes eventuella försvarare. Vidare framgår att det är målsäganden och dennes eventuella målsägandebitråde som har denna rätt och att det krävs en uttrycklig begäran.

Vad målsäganden och målsägandebiträdet har rätt att ta del av är sådant som förekommit vid förundersökningen som har betydelse för målsägandens talan om enskilt anspråk. Sådant som rör misstankar för brott som inte har samband med det brott som rör målsäganden är undantagna. För att undersökningsledaren ska kunna bedöma vad som har betydelse kan det krävas att målsäganden eller ett målsägandebitråde anger vilka typer av uppgifter som efterfrågas och vilken betydelse de har. Målsäganden eller biträdet har ingen ovillkorlig rätt att få kopior av utredningsmaterialet. När det gäller det får undersökningsledaren göra liknande överväganden som de som är aktuella när den misstänkte eller dennes försvarare ska få del av vad som förekommit under utredningen. I normalfallet bör dock de delar av det preliminära förundersökningsprotokollet som har betydelse för målsägandens kommande talan kunna lämnas ut. Att målsäganden har rätt att få del av uppgifter ur undersökningen innebär inte att målsäganden får rätt att begära komplettering av förundersökningen.

Av andra meningen i första stycket framgår att målsäganden eller biträdet inte har rätt att ta del av uppgifter ur förundersökningen om det finns någon konkret anledning som gör att undersökningsledaren bedömer att det skulle vara till nackdel för utredningen eller den kommande rättegången. I tredje meningen i första stycket finns en hänvisning till den nya kollisionsbestämmelsen i 10 kap. 3 a § OSL. Av denna framgår att målsäganden eller biträdet inte har rätt att ta del av uppgifter som omfattas av sekretess om det står klart att det intresse som sekretessen ska skydda väger tyngre än målsägandens intresse att ta del av uppgifterna. I de nu aktuella fallen får alltså den betydelse det har för målsäganden att ta del av uppgifter ur förundersökningen innan åtal väcks vägas mot intresset av att förundersökningssekretessen fortsatt gäller mot målsäganden trots att slutdelgivning ägt rum.

Av *andra stycket* framgår att det ska dokumenteras i förundersökningsprotokollet om och i så fall vilka uppgifter som målsäganden eller målsägandebiträdet tagit del av.

Av *tredje stycket* framgår att den särskilda rätten att ta del av uppgifter ur förundersökningen enligt första stycket består till dess målet i domstol avgjorts slutligt. Någon ändring av en målsägandes möjligheter att ta del av uppgifter i en nedlagd förundersökning eller ett annars avslutat ärende är inte avsedd. Eftersom förundersökningsprotokollet i regel blir offentligt när det ges in till domstol har bestämmelsen i tredje stycket i praktiken endast betydelse för uppgifter som är sekretessbelagda i domstol, uppgifter som tillkommer under målets handläggning eller sådana uppgifter som inte dokumenterats i förundersökningsprotokollet.

I 13 b § och 13 d § FUK införs bestämmelser som gäller under rättelser till målsäganden om att slutdelgivning ägt rum.

21 § Vid förundersökningen *ska* protokoll föras över vad därvid förekommit av betydelse för utredningen.

Sedan en utsaga av en misstänkt eller någon annan har upptecknats *ska* utsagan läsas upp eller tillfälle på annat sätt ges den som har hörts att granska uppteckningen. *Denne ska* också tillfrågas om han *eller hon* har något att invända mot innehållet. Uppteckning och granskning *ska* ske innan förhöret avslutas eller, om förhöret är särskilt omfattande eller behandlar komplicerade sakförhållanden, så snart som möjligt därefter. En invändning som inte medför någon ändring *ska* antecknas. Efter granskningen får uppteckningen inte ändras. Har utsagan först efter granskningen antecknats i protokollet, *ska* uppteckningen biläggas handlingarna.

I mindre mål får i stället för protokoll föras kortfattade anteckningar över det väsentliga, som förekommit vid förundersökningen.

Så snart åtal beslutats, har den misstänkte, *dennes* försvarare *eller advokat som ska lämna rådgivning enligt 21 kap. 3 c §* rätt att på begäran få en avskrift av protokoll eller anteckningar från förundersökningen. Har offentlig försvarare förordnats för den misstänkte, *ska* en avskrift utan särskild begäran lämnas eller sändas till försvararen.

Ändringarna i *första och andra stycket* är språkliga.

Fjärde stycket ändras på så sätt att även en advokat som ska lämna rådgivning enligt 21 kap. 3 c § RB har rätt att på begäran få en avskrift av protokoll eller anteckningar från förundersökningen. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 3.4.3.

24 kap.

13 a § Om det är möjligt med hänsyn till reglerna i 46 kap. 2 § får huvudförhandling hållas gemensamt med förhandling i häktningsfråga om åtal väcks senast vid sammanträdet och parterna samtycker till det. För kallelse av misstänkt till huvudförhandling gäller vad som är föreskrivet för den tilltalade enligt 45 kap. 15 § andra stycket.

Paragrafen är ny.

Genom bestämmelsen införs en möjlighet att i vissa fall hålla huvudförhandling gemensamt med en förhandling i en häktningsfråga. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 9.5.3.

Av första meningen framgår förutsättningarna för att huvudförhandling ska kunna genomföras gemensamt med en häktningsförhandling. En grundläggande förutsättning är att det inte finns hinder mot att hålla huvudförhandling enligt 46 kap. 2 § RB. Dessutom måste åtal väckas senast vid sammanträdet. Bestämmelsen innebär ingen saklig ändring vad gäller att åklagaren för att väcka talan skriftligen ska ge in åtalet till rätten.

Ytterligare en förutsättning är att parterna samtycker till att huvudförhandling hålls. Detta för att den tilltalade och dennes försvarare ska kunna anses ha fått skäligt rådrom att gå igenom åtalet.

Rätten ska i varje enskilt fall pröva att det finns förutsättningar att hålla huvudförhandling. I sådant fall tas häktningsfrågan upp vid huvudförhandlingen.

I andra meningen föreskrivs att en misstänkt person, på samma sätt som en tilltalad, ska kallas till huvudförhandlingen. Det innebär att begäran om inställelse av den frihetsberövade till rätten måste kompletteras med information till honom eller henne om att huvudförhandling kan komma att hållas.

Möjligheten att hålla huvudförhandling gemensamt med en häktningsförhandling bör framförallt aktualiseras i erkända brottmål som inte kräver en omfattande utredning. Bestämmelsens tillämpningsområde lär i stor utsträckning bli begränsat till mål som kan avgöras av en lagfaren domare.

28 kap.

2 § För eftersökande av den som *ska* gripas, anhållas eller häktas, hämtas till förhör eller till inställelse vid rätten eller underkastas kroppsvisitation eller kroppsbesiktning får husrannsakan företas hos honom, eller hos någon annan om det finns synnerlig anledning att anta att den sökte uppehåller sig där. Detsamma gäller i fråga om en tilltalad som söks för delgivning av stämning, *allmänt åtal* eller kallelse till förhandling, om försök till delgivning har misslyckats eller bedöms som utsiktslösa.

I paragrafen görs en redaktionell ändring genom att det läggs till att husrannsakan även få ske för delgivning av allmänt åtal. Ändringen är en följd av vårt förslag att stämningsinstitutet avskaffas vid allmänna åtal. I övrigt görs en språklig ändring.

30 kap.

2 § Om huvudförhandling har hållits, *ska* domen grundas på vad som förekommit vid förhandlingen. I domen får delta endast domare som varit med om hela huvudförhandlingen. Om ny huvudförhandling har hållits, *ska* domen grundas på vad som förekommit vid den. I fall som avses i 46 kap. 17 § andra meningen får domen grundas även på vad som har inhämtats efter huvudförhandlingen.

När ett mål avgörs utan huvudförhandling, *ska* domen grundas på vad handlingarna innehåller och vad som i övrigt förekommit i målet. *Protokoll eller anteckningar från förundersökningen får läggas till grund för avgörandet endast till den del uppgifterna har åberopats av part.*

Utöver språkliga ändringar i *första och andra stycket* infogas i *andra stycket* en ny andra mening. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 10.3.5.

Genom den nya andra meningen klargörs att endast de uppgifter i protokoll eller anteckningar från förundersökningen som åberopats av någon av parterna är processmaterial när målet avgörs utan huvudförhandling. Regeln är tillämplig både i tingsrätt och hovrätt.

Bestämmelsen avser undanröja otydligheter avseende vilket material som kan ligga till grund för domstolens bedömning vid avgörande av ett brottmål utan huvudförhandling. Genom andra meningen ställs krav på att part ska ha åberopat uppgifterna för att de ska kunna läggas till grund för domstolens avgörande.

Finns det muntlig bevisning i målet är huvudregeln alltså att huvudförhandling ska hållas i målet. Möjlighet finns dock enligt nuvarande regler att i viss utsträckning tillåta skriftliga berättelser som bevisning, exempelvis en polismans anteckningar från ett mer rutinmässigt ingripande. Bestämmelsen innebär inte någon saklig ändring i detta avseende. Utrymmet att åberopa uppgifter ur muntliga förhör när målet avgörs utan huvudförhandling utökas alltså inte. Vad avser parts åberopande av den tilltalades egna uppgifter under förundersökningen så bör dessa kunna läggas till grund för avgörandet när övriga förutsättningar att avgöra målet utan huvudförhandling är uppfyllda. Man kan jämföra med fall då mål avgörs efter huvudförhandling, vid vilken den tilltalade inte varit närvarande. Rätten läser i den mån det behövs då upp vad som ur handlingarna kommer fram att den tilltalade har anfört (46 kap. 6 § tredje stycket RB).

3 a § Rätten får inte döma den tilltalade till en brottspåföljd som är att anse som svårare eller mer ingripande för den tilltalade än vad åklagaren yrkat. Oberoende av om åklagaren yrkat en annan påföljd får dock rätten, med undantag för vad som föreskrivs i andra stycket, bestämma påföljden till överlämnande till särskild vård enligt 31 kap. och 32 kap. brottsbalken.

Vid tillämpningen av första stycket ska slutan ungdomsvård enligt 32 kap. 5 § brottsbalken jämföras med fängelse. Rätten får inte bestämma påföljden till rättspsykiatrisk vård enligt 31 kap. 3 § brottsbalken om åklagaren yrkat att påföljden ska bestämmas till böter.

Paragrafen är ny.

Tillsammans med 30 kap. 3 § RB och den nya bestämmelsen i 30 kap. 3 b § RB sätter den upp gränserna för domstolsprövningen i brottmål. Av bestämmelserna framgår att det är åklagaren som sätter upp de yttersta gränserna för domstolsprövningen både när det gäller vilken gärning domstolen ska pröva (30 kap. 3 § RB), hur sträng påföljd (30 kap. 3 a § RB) och vilka andra följder i form av särskild rättsverkan av brott (30 kap. 3 b § RB) som åtalet ska kunna leda till. Bestämmelsen och motiven till denna har behandlats i avsnitt 5. Bestämmelsen kompletteras med en särskild reglering i brottsbalken som anger att rätten inte får besluta att förverka villkorligt medgiven frihet i större omfattning än vad åklagaren yrkat (se författningskommentaren till 34 kap. 4 § BrB).

Av bestämmelsen framgår att rätten inte kan döma till en påföljd som är strängare än vad åklagaren yrkat, t.ex. fängelse när åklagaren yrkat villkorlig dom eller ett längre fängelsestraff än vad åklagaren

yrkat. Det är endast åklagarens yrkande om påföljd som rätten är begränsad av. I ett mål där målsäganden för ansvarstalan på egen hand gäller inte bestämmelsen.

Av förslaget till 45 kap. 4 § RB framgår att åklagaren ska ange ett påföljdsyrkande i åtalet. Av förslaget till 45 kap. 5 § tredje stycket RB framgår att åklagaren kan ändra sitt påföljdsyrkande efter att åtalet väckts. Det är åklagarens slutliga yrkande om påföljd som sätter den övre gränsen för hur sträng påföljd domstolen kan döma ut.

Bestämmelsen har utformats på ett sätt som stämmer överens med förbudet mot *reformatio in pejus* i 51 kap. 25 § RB. Den praxis som finns i anledning av den bestämmelsen och förarbetsuttalanden avseende omröstningsreglerna i 29 kap. 3 § RB bör kunna vara vägledande för bedömningen av vad som, vid en objektiv bedömning, är att anse som en svårare eller mer ingripande brottspåföljd.

Oftast bör det stå klart om en påföljd eller påföljdskombination är att anse som mer ingripande än en annan. Påföljdssystemet är emellertid sådant att det inte alltid med exakthet går att avgöra om så är fallet. Avsikten med vårt förslag är att processen ska vara förutsebar för den tilltalade och att åklagaren ska sätta den övre gränsen för hur ingripande påföljd som är aktuell. Om åklagaren har yrkat att den tilltalade ska dömas till en påföljd och rätten överväger en annan påföljd som är i stort sett likvärdig kan rätten fästa parternas uppmärksamhet på frågan. Parterna kan på så sätt få möjlighet att lämna sina synpunkter på den påföljd som rätten överväger. Det bör leda till att rätten får ett bättre underlag för att bedöma påföljdsfrågan.

Av paragrafens *första stycke* framgår att rätten som huvudregel får bestämma påföljden till överlämnade till särskild vård enligt 31 kap. och 32 kap. brottsbalken oberoende av om åklagaren yrkat en annan påföljd. Det beror på att de s.k. överlämnandepåföljderna inte kan jämföras med t.ex. ett bötesstraff eller ett fängelsestraff i svårhets-hänseende. Det avgörande för om en överlämnandepåföljd ska komma i fråga är i första hand den tilltalades vårdbehov. Om åklagaren yrkat att påföljden ska bestämmas till en överlämnandepåföljd som kan graderas i ingripandegrad, t.ex. ungdomstjänst ett visst antal timmar innebär bestämmelsen i första stycket att domstolen inte kan döma ut ett högre antal timmars ungdomstjänst. Det samma gäller om åklagaren yrkat att en ung tilltalad ska dömas till ungdomsvård med visst innehåll och rätten skulle överväga att även döma ut

ungdomstjänst för att ungdomsvården enligt rätten inte är tillräckligt ingripande.

Av *andra stycket* framgår att slutna ungdomsvård vid tillämpningen av paragrafen inte ska anses som en överlämnadepåföljd utan jämföras med fängelse. Det överensstämmer med regleringen i 29 kap. 3 § RB och 51 kap. 25 § RB. En grundläggande förutsättning för att en tilltalad ska kunna dömas till rättspsykiatrisk vård enligt 31 kap. 3 § BrB är att påföljden inte kan stanna vid böter. Om åklagaren genom sitt påföljdsyrkande angett att böter är en tillräckligt ingripande påföljd ska rätten inte kunna frånga denna bedömning i skärpande riktning.

3 b § *Ett beslut om särskild rättsverkan av brott får inte meddelas utan yrkande av part. Rätten får i fråga om sådan rättsverkan inte heller gå utöver vad som har yrkats.*

Utän hinder av vad som föreskrivs i första stycket får rätten ålägga den tilltalade att betala sådan avgift som avses i 1 § lagen (1994:419) om brottsofferfond.

Paragrafen är ny.

Som anges i kommentaren till 30 kap. 3 a § RB är den en del av regleringen som anger att det är åklagaren som ska sätta upp gränserna för vad domstolen ska pröva i brottmålsrättegången. Bestämmelsen har behandlats i avsnitt 5.7.

Av bestämmelsen framgår att rätten inte kan besluta om särskild rättsverkan som det inte har framställts något yrkande om och inte heller besluta om särskild rättsverkan som är mer ingripande än vad som framgår av de yrkanden som framställts, t.ex. en högre företagsbot eller längre tid under vilken en tilltalad som utvisas ur riket förbjuds återvända till Sverige.

Till skillnad från regleringen i 30 kap. 3 a § RB gäller bestämmelsen inte bara yrkanden från åklagaren. Normalt sett bör yrkanden om särskild rättsverkan framställas av åklagaren i sådana mål där denne för talan. Med undantag för företagsbot, som enligt 36 kap. BrB endast kan beslutas på yrkande av allmän åklagare, finns det emellertid inte något hinder mot att ett yrkande om särskild rättsverkan framställs av en målsägande. Av vårt förslag att målsäganden inte ska kunna biträda åklagarens åtal (se 20 kap. 8 § RB) framgår att målsäganden inte har rätt att framställa denna typ av yrkanden när åklagaren för talan. Det kan dock förekomma i mål som rör ett enskilt åtal.

Genom bestämmelsen i *andra stycket* görs undantag från regleringen i första stycket när det gäller beslut att ålägga den som döms för brott att betala avgift enligt lagen (1994:419) om brottsofferfond. Sådan avgift kan rätten alltså alltid besluta om, även utan yrkande.

4 § Handläggs i en rättegång flera åtal, får dom ges beträffande något av dem, trots att handläggningen angående de övriga inte avslutats (deldom). Avser åtalen samme tilltalade får dock deldom bara meddelas i fall som anges i andra stycket.

Om flera åtal mot en tilltalad handläggs i en rättegång ska deldom meddelas om det är till fördel för handläggningen av målet eller det annars finns särskilda skäl för det.

Paragrafen, som reglerar möjligheten att meddela deldom i brottmål, är ändrad. Motiven till ändringarna har behandlats i avsnitt 11.2.2 och 11.2.4. Paragrafen har ett nära samband med bestämmelserna i 45 kap. 3 § RB (se författningskommentaren till ändringarna i den paragrafen).

Paragrafen delas in i två stycken. I *första stycket* görs språkliga ändringar i paragrafens första mening. Av pedagogiska skäl förs den etablerade termen deldom in i bestämmelsen. I andra meningen i första stycket klargörs att möjligheten att meddela deldom är begränsad om åtalen riktas mot samma person. I sådana fall får deldom bara meddelas om det finns skäl för det enligt andra stycket. När flera åtal avser olika tilltalade är bestämmelsen fakultativ.

Av *andra stycket* framgår att deldom ska meddelas om det är till fördel för handläggningen eller det annars finns särskilda skäl för det. Som framgår av första stycket i paragrafen är huvudregeln att samtliga åtal mot en tilltalad ska avgöras i en gemensam dom. Om förutsättningarna för att meddela deldom enligt andra stycket är uppfyllda ska dock en sådan dom meddelas. Ett alternativ till att meddela deldom är att särskilja åtalen och behandla dem i olika mål enligt 45 kap. 3 § tredje stycket RB.

Det kan vara till fördel för handläggningen att dela upp lagföringen mot en tilltalad. Särskilt gäller det om den tilltalade är åtalad för att ha begått något eller några brott tillsammans med andra tilltalade och andra brott ensam eller tillsammans med ytterligare personer. De åtal som inte kräver omfattande bevisning och som snabbt kan avgöras för sig kan behandlas i en deldom medan den övriga brottsligheten kan behandlas för sig. Den senare processen

behöver då inte tyngas av de åtal som kan avgöras tidigare. Lagföringen kan delas upp på detta sätt både om en viss del av åtalen kan avgöras utan huvudförhandling och när det krävs en huvudförhandling.

Det kan också vara till fördel för handläggningen att pröva åtalen vid olika tillfällen när all bevisning finns tillgänglig för att avgöra något eller några åtal vid en huvudförhandling, men det finns hinder mot att avgöra något annat. Ett alternativ till att ställa in hela huvudförhandlingen kan då vara att pröva de åtal som kan avgöras för sig och skjuta upp handläggningen av den del av målet som inte kan avgöras. Det kan t.ex. röra sig om en situation när ett vittne som ska höras i anledning av en åtalspunkt inte inställt sig. Det kan också handla om fall då ett tilläggsåtal har väckts i nära anslutning till huvudförhandlingen. Om inte den tilltalade delgetts tilläggsåtalet och inte kommer till förhandlingen, kan det finnas skäl att genomföra den i den tilltalades utevaro och då behandla de åtal som delgetts. Ett annat exempel är att åklagaren lägger ned ett åtal där det finns en målsägande. Om målsäganden inte kan nås omedelbart för att ange om han eller hon vill överta det nedlagda åtalet bör eventuella övriga åtal i regel kunna avgöras genom deldom.

Ett exempel på då det kan finnas särskilda skäl för att dela upp handläggningen kan vara att den tilltalade är i behov vård eller behandling och är intresserad av att en påföljd med den inriktningen påbörjas så fort som möjligt.

Vid bedömningen av om deldom ska meddelas eller inte bör rätten beakta de kostnader och besvär som de olika alternativen innebär för de personer som är berörda av rättegången. För den tilltalade och dennes försvarare innebär en uppdelad lagföring ofta att det krävs ytterligare en inställelse till domstolen. Det är därför naturligt att rätten beaktar den tilltalades inställning till en uppdelad lagföring. Detta måste dock vägas mot vad det innebär för de övriga personer som är inblandade i rättegången, t.ex. målsäganden och vittnen.

För åklagarens del bör besväret av att inställa sig vid ytterligare ett rättegångstillfälle oftast inte ha någon större betydelse. Där emot är givetvis åklagarens uppfattning om vad som bäst främjar en effektiv och ändamålsenlig process central. Många gånger bör det vara åklagaren som på förhand har bäst förutsättningar att göra den bedömningen. Särskilt gäller det om åklagaren anser att det för utredningen av den samlade brottsligheten eller för påföljdsfrågan har betydelse att åtalen handläggs vid ett tillfälle. Omvänt bör en

åklagare som under ett pågående mål väcker ett nytt åtal mot en tilltalad kunna uppge att det nya åtalet lämpligen kan avgöras utan samband med det tidigare. I sådana fall kan åklagaren också ange ett påföljdsyrkande för brottsligheten i det tillkommande åtalet. Det bör t.ex. kunna vara lämpligt om åklagaren bedömer att det finns förutsättningar att avgöra det nya åtalet utan huvudförhandling. Tilläggsåtalet kan i sådana fall, om förutsättningarna är uppfyllda, avgöras för sig genom det särskilda förfarandet, medan de tidigare väckta åtalen avgörs vid en huvudförhandling.

När rätten tar ställning till om åtalen ska avgöras vid olika tillfällena måste rätten beakta vilka konsekvenser detta får för påföljdsbestämningen beträffande de åtal som är aktuella i målet. Bestämmelserna i 34 kap. BrB och de principer om påföljdsbestämning vid sammanträffande av brott som utvecklats i domstolarnas praxis har då betydelse. I de allra flesta fall kan dessa användas vid den senare lagföringen för att den samlade påföljden för den tilltalade inte ska bli mer ingripande än om brottsligheten avgjorts vid ett tillfälle. Att en uppdelad lagföring kan innebära att den tilltalade får verkställa flera påföljder parallellt har förstås en viss betydelse. Det bör dock i regel inte vara ett avgörande skäl mot en uppdelad lagföring. Det avgörande bör vara den samlade effekten av de påföljder som den tilltalade döms till.

Bestämmelserna i 34 kap. BrB är inte tillämpliga vid alla påföljder. Det gäller t.ex. överlämnadepåföljderna i 31 kap. och 32 kap. BrB. Om rätten bedömer att det kan vara aktuellt att tillämpa en sådan påföljd finns det därför skäl att vara särskilt observant på vilka konsekvenser en uppdelad lagföring skulle få.

31 kap.

1 § Döms den tilltalade för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för vad som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för sådan kostnad för blodprovstagning, blodundersökning, urinprovstagning och urinundersökning som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Ersättningskyldigheten omfattar dock inte *kostnader för rådgivning av advokat enligt 21 kap. 3 c §*, kostnader, som inte skäligen varit motiverade för utredningen, eller kostnader, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som utsetts av honom eller henne.

Den tilltalade är inte i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera av kostnaden för försvararen än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Vad som sägs i den lagen om kostnad för rättshjälpsbiträde gäller i stället kostnad för offentlig försvarare.

Vad den tilltalade ska betala får jämkas eller efterges, om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att ersätta understiger en viss av regeringen fastställd gräns, ska ersättningskyldighet inte åläggas.

Paragrafen behandlar skyldighet för den tilltalade att ersätta staten vad som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. I *andra stycket* gör ett undantag från ersättningskyldigheten så att den inte omfattar kostnader för rådgivning av advokat enligt rättegångsbalken. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 3.4.5.

Rätten till kostnadsfri rådgivning för den tilltalade införs genom bestämmelsen i 21 kap. 3 c § RB. Av den framgår att sådan rådgivning kan lämnas av advokat i högst två timmar och endast om åtalet avser brott för vilket kan följa en strängare påföljd än böter. Rådgivningen ska vara kostnadsfri för den tilltalade också när den lämnas av dennes offentlige försvarare.

33 kap.

6 § Bestämmelserna i 3, 34–38 och 47–51 §§ delgivningslagen (2010:1932) gäller inte delgivning av *allmänt åtal* eller stämning i brottmål.

Bestämmelserna i 24 § delgivningslagen hindrar inte att den tilltalade delges *åtalet och övriga yrkanden i samband med det* genom förenklad delgivning om han eller hon av polisman, åklagare, tulltjänsteman eller tjänsteman vid Kustbevakningen vid ett personligt sammanträffande har delgetts information om att sådan delgivning kan komma att användas *av åklagaren eller* i tingsrätten.

Vad som sägs i andra stycket ska också gälla delgivning av andra handlingar i ett brottmål.

Paragrafen är ändrad. Ändringarna innebär en utvidgning av det undantag som bestämmelsen i *andra stycket* innebär från 24 § delgivningslagen. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 8.3.3 och 8.5.

Paragrafen i delgivningslagen innebär att förenklad delgivning får användas som delgivningssätt av en myndighet enbart om myndigheten har informerat om det och förutsatt att delgivningen inte avser en handling som inleder ett förfarande. Av det tidigare undantaget från delgivningslagens bestämmelser framgår att förenklad delgivning får användas av tingsrätten för att delge den tilltalade stämning och andra handlingar i ett brottmål förutsatt att två krav är uppfyllda. Dels ska information om att förenklad delgivning kan komma att användas i tingsrätten ha lämnats till den tilltalade av polisman, åklagare, tulltjänsteman eller tjänsteman vid Kustbevakningen vid ett personligt sammanträffande, dels får det då handlingarna skickas till den tilltalade inte ha förflutit längre tid än sex veckor sedan informationen lämnades. Undantaget utvidgas på så sätt att även åklagaren kan delge den tilltalade handlingar i brottmålet och att den lagstadgade tidsfristen tas bort.

Första och andra stycket ändras redaktionellt till följd av att stämningbegreppet utmönstras. Ändringarna som innebär att stämningensinstitutet avskaffas i mål som rör allmänna åtal, har behandlats i avsnitt 8.1.

Andra handlingar i ett brottmål än åtalet och övriga yrkanden som framställs i samband med det, såsom kallelse till huvudförhandling och information om förenklad delgivning, behandlades tidigare i *andra stycket*. Dessa handlingar omfattas av bestämmelsens *tredje stycke*, som är nytt.

Andra stycket ändras vidare så att det framgår att information med motsvarande verkan kan lämnas om att *åklagaren* kan komma att använda förenklad delgivning för att delge den tilltalade åtalet och övriga yrkanden i samband med det. Ändringen innebär att delgivning kan ske genom åklagarens försorg i stället för av tingsrätten om information om delgivningssättet har lämnats på sätt som föreskrivs i bestämmelsen.

Vi upphäver det tidigare kravet i paragrafens *andra stycke sista mening* att det vid den tidpunkt då handlingarna skickas till den tilltalade inte får ha förflutit längre tid än sex veckor sedan informationen lämnades. Ändringen innebär att det inte i lag anges en bestämd tidsfrist inom vilken förenklad delgivning kan ske efter att information om delgivningssättet har lämnats till den enskilde. Det betyder inte att förenklad delgivning kan användas utan tidsbegränsning. Liksom i övriga delgivningsärenden måste tingsrätten i varje enskilt fall pröva frågan under hur lång tid förenklad delgivning lämpligen kan användas i målet med hänsyn till omständig-

heterna i ärendet. Vid bedömningen bör särskild vikt läggas vid hur lång tid som gått sedan någon av rättsväsendets myndigheter kommunicerade med den tilltalade i målet eller ärendet. Den tilltalades kontakter med Polis, åklagare eller frivården i ärendet bör alltså kunna beaktas vid den lämplighetsbedömningen. Hur lång tid som det rimligen kan begäras att en person bevakar ett beslut i åtalsfrågan detaljregleras alltså inte i lag.

Av *tredje stycket* framgår att förenklad delgivning även ska kunna användas för att delge den tilltalade andra handlingar i ett brottmål om information om delgivningssättet har lämnats enligt andra stycket. Det innebär att kallelser och andra handlingar vid tingsrätten kan delges av åklagare eller tingsrätten med förenklad delgivning, om information om att det kan ske har lämnats av t.ex. en polisman eller åklagare.

35 kap.

6 § Det ankommer på parterna att svara för bevisningen. Rätten får självmant inhämta bevisning endast i tvistemål där förlikning om saken inte är tillåten och i mål om brott som hör under allmänt åtal *enbart i fråga om påföljd*.

Paragrafen innehåller bestämmelser om inhämtande av bevisning. Den ändras så att rätten självmant i mål om allmänt åtal för brott får inhämta utredning enbart i fråga om påföljd. Av bestämmelsen följer att rätten inte på eget initiativ får inhämta bevisning rörande skuldfrågan i brottmål som väckts genom allmänt åtal. Det innebär att rättens möjligheter beskärs att agera utan yrkande av part för att fullständiga utredningen i skuldfrågan. Ändringen innebär ingen begränsning av rättens skyldighet att utöva materiell processledning. Övervägandena avseende materiell processledning finns i avsnitt 4.3.2. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 4.4.2.

36 kap.

17 § Ett vittnesförhör *ska* inledas av den part som åberopat förhöret, om inte rätten bestämmer annat. Vid förhöret *ska* vittnet först beredas tillfälle att på egen hand eller, om det behövs, med stöd av frågor avge sin berättelse i ett sammanhang.

Motparten *ska* sedan få tillfälle att höra vittnet. Om motparten inte är närvarande eller om det av annan anledning behövs, bör rätten leda denna del av förhöret.

Därefter får rätten och parterna ställa ytterligare frågor till vittnet. Den part som åberopat förhöret bör först få tillfälle till detta.

Har ingen av parterna eller båda åberopat förhöret, *ska* detta inledas av rätten, om det inte är lämpligare att någon av parterna inleder förhöret.

Frågor, som genom sitt innehåll, sin form eller sättet för deras framställande inbjuder till visst svar, får inte ställas annat än om det vid förhör enligt andra stycket behövs för att undersöka i vad mån vittnets berättelse stämmer med det verkliga händelseförloppet. *En målsäganden får ställa de frågor som har betydelse för dennes rätt till skadestånd eller annan talan om enskilt anspråk som förs i målet även om talan om ansvar förs av åklagaren.* Rätten *ska* avvisa frågor, som uppenbart inte hör till saken eller som är förvirrande eller på annat sätt otillbörliga.

I paragrafens *femte stycke*, som reglerar otillåtna frågor, har ett tillägg gjorts. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 6.5. En motsvarande bestämmelse förs in i 40 kap. 10 § RB som gäller förhör med sakkunnig. Bestämmelsen är även tillämplig vid förhör med den tilltalade. Det framgår av hänvisningen i 37 kap. 1 § RB.

Genom tillägget förtydligas målsägandens frågerätt i ett mål där åklagaren för talan om ansvar. En målsägande som för talan om skadestånd eller annat enskilt anspråk får alltid ställa de frågor som har betydelse för målsägandens talan. Till exempel har en målsägande som yrkar skadestånd och som grund för det åberopar att han eller hon utsatts för den gärning som åtalet gäller, rätt att ställa frågor som syftar till att styrka den skadestandsgrundande handlingen.

20 § Uteblir ett vittne som kallats enligt 7 §, *ska* rätten, *i stället för att förelägga nytt vite om målet utsätts till senare dag, förordna att han eller hon ska hämtas till rätten antingen omedelbart eller till den senare dagen, om det inte finns särskilda skäl mot det.*

Paragrafen är ändrad på så sätt att det införs en presumtion för att rätten ska förordna att ett vittne som, utan att ha laga förfall, uteblir från förhandling vid rätten ska hämtas dit antingen omedelbart eller till en senare dag. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 11.7.3.

Bestämmelsen innebär att rätten ska besluta om en mer ingripande åtgärd än vite redan vid första tillfället då ett vittne som vid

vite förelagts att inställa sig uteblir från en förhandling inför rätten. Möjligheten att på nytt förelägga ett vite ska användas först i andra hand. Vid rättens övervägande av om det finns särskilda skäl mot att hämta vittnet ska beaktas förutsättningarna för att ett hämtningsförsök kan lyckas. Dessutom ska en avvägning göras om hämtning är ett proportionerligt ingrepp i den enskildes frihet med hänsyn till målets beskaffenhet och vad det rör, den enskildes person och omständigheterna i övrigt. Om hämtning framstår som en utsiktslös eller en alltför ingripande åtgärd finns således särskilda skäl mot att vittnet hämtas. Om ett mål inte kan avgöras utan att han eller hon kommer till huvudförhandlingen bör det i de allra flesta fall ses som ett proportionerligt beslut att hämta den enskilde till rätten.

Övriga ändringar i bestämmelsen är språkliga.

40 kap.

10 § Då sakkunnig höres muntligen, företages förhöret av rätten. Med rättens tillstånd må dock sakkunnig höras av parterna. Rätten och parterna äge ställa frågor till den sakkunnige.

En målsäganden får ställa de frågor som har betydelse för dennes rätt till skadestånd eller annan talan om enskilt anspråk som förs i målet även om talan om ansvar förs av åklagaren. Rätten ska avvisa frågor, som uppenbart inte hör till saken eller som är förvirrande eller på annat sätt otillbörliga.

Har den sakkunnige avgivit skriftligt utlåtande, må, om rätten finner det lämpligt, utlåtandet helt eller delvis uppläsas.

I paragrafens *andra stycke*, som reglerar otillåtna frågor, görs ett tillägg. Genom tillägget förtydligas målsägandens frågerätt i ett mål där åklagaren för talan om ansvar. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 6.5. En likadan bestämmelse förs in i 36 kap. 17 § femte stycket RB (se vidare författningskommentaren till den paragrafen). I andra stycket görs även vissa språkliga ändringar.

45 kap.

1 § Åtal väcks genom att åklagaren *ger in i åtalet* till rätten. Åtal *ska* anses väckt när det kom in till rätten.

Nytt åtal får inte väckas mot den tilltalade för gärning för vilken han eller hon redan står under åtal.

Paragrafen är ändrad. Ändringarna, som innebär att stämningstiteln avskaffas i mål som rör allmänna åtal, har behandlats i avsnitt 8.1. Bestämmelsen reglerar hur talan väcks i de fall då strafföreläggande inte utfärdats. Av den nya bestämmelsen i 45 kap. 1 a § RB framgår hur talan väcks när ett utfärdat strafföreläggande inte godkänts.

Enligt bestämmelserna i 45 kap. i dess nuvarande lydelse väcks allmänt åtal genom att åklagaren ansöker om stämning hos rätten. Stämningssökan ska enligt 8 § avvisas om rätten finner det uppenbart att ett rättegångshinder hindrar att målet tas upp till prövning. Om ansökan inte avvisas ska rätten enligt 9 § besluta att utfärda stämning på den tilltalade att svara på åtalet. I sådana fall ska rätten delge den tilltalade stämningen tillsammans med stämningssökan och övriga handlingar.

Enligt *första stycket* väcks allmänt åtal genom att åklagaren ger in åtalet till rätten. I och med det anses åtalet väckt. Bestämmelsen bör läsas tillsammans med de ändrade i bestämmelserna i 45 kap. 8–10 §§ RB. Av 9 § framgår att åklagaren i samband med att åtalet väcks ska sända eller lämna ett exemplar av åtalet (samt vissa andra handlingar) till den som ska tilltalas. Den tilltalade ska delges handlingarna. Av den ändrade bestämmelsen i 10 § framgår att åklagaren ska förelägga den tilltalade att svara på åtalet till rätten. Frågan om talan inte kan prövas på grund av ett rättegångshinder ska tas upp så fort det finns anledning till det och är ett led i den slutliga prövningen av åtalet. En bestämmelse som erinrar om det finns i den ändrade bestämmelsen i 8 §.

Den inledande handlingen i ett mål där åklagaren för talan benämns enligt vårt förslag *åtalet*. Av den ändrade bestämmelsen i 45 kap. 4 § RB framgår vad åtalet ska innehålla förutom åklagarens yrkande om straffansvar. Det motsvarar, med vissa tillägg, i huvudsak det som ska anges i en stämningssökan enligt de nuvarande bestämmelserna. I den nya bestämmelsen i 45 kap. 4 a § RB finns bestämmelser som reglerar hur enskilda anspråk väcks samtidigt med åtalet.

I och med att åklagaren har förelagt den som tilltalas att svara på åtalet till rätten kan den egentliga beredningen av målet i regel anstå till dess att svarstiden har löpt ut. Den fortsatta handläggningen av målet kan planeras utifrån hur den tilltalade ställer sig till åtalet. Framförallt gäller de den typ av mål som kan avgöras utan huvudförhandling enligt den nya bestämmelsen i 45 kap. 10 b §. Det är dock

nödvändigt att domstolen gör en inledande kontroll av uppgifterna i åtalet redan när det väcks.

Det är naturligt att det sker en viss granskning av att domstolen är behörigt forum i samband med att målet läggs upp. Bestämmelser om överlämnade av åtal till behörig domstol finns i 19 kap. 11 a § RB.

Rätten måste kontrollera om det finns särskilda frister för när huvudförhandling ska påbörjas i målet. Så är t.ex. fallet om den tilltalade är häktad eller i de ungdomsmål där samma tidsfrister gäller. I sådana fristmål kan det vara nödvändigt att kalla till huvudförhandling eller ett förberedande sammanträde enligt 45 kap. 13 a § RB redan när åtalet har kommit in till rätten.

Redan när åtalet väckts bör rätten kontrollera vilket yrkande om påföljd som åklagaren har framställt. Om åklagaren inte har yrkat en strängare påföljd än fängelse sex månader gäller särskilda regler i olika hänseenden. Målet kan då, om övriga förutsättningar är uppfyllda, avgöras utan huvudförhandling. Om huvudförhandling kommer att hållas kan den genomföras i den tilltalades utevaro om övriga förutsättningar är uppfyllda. Målet kan i sådana fall också avgöras vid huvudförhandling med en lagfaren domare.

Åklagaren ska när talan väcks ge in det yttrande från Kriminalvården som åklagaren inhämtat (7 § förordningen 1992:289 om särskild personutredning i brottmål m.m.). Beroende på innehållet i detta kan det finnas skäl för rätten att under den fortsatta handläggningen av målet besluta om att ett kompletterande yttrande ska ges in inom viss tid. Åklagaren kan också i åtalet ha angett att det finns ett sådant behov.

Rätten bör också göra en inledande kontroll av om det finns behov av att förordna offentlig försvarare eller målsägandebiträde. Om det inte har skett redan under förundersökningen bör dock förordnandefrågorna ofta kunna anstå till dess att tiden för när den tilltalade ska svara på åtalet har löpt ut. Efter att åtalet har väckts har den tilltalade rätt till rådgivning av advokat enligt den nya bestämmelsen i 21 kap. 3 c § RB. Det kan innebära att ytterligare bistånd av försvarare inte är nödvändigt. Om det finns ett sådant behov är det naturligt att den som den tilltalade har vänt sig till för rådgivning förordnas som offentlig försvarare. För frågan om en målsägande som inte haft målsägandebiträde under förundersökningen är i behov av biträde under rättegången har det betydelse om målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling.

Åklagaren kan också i åtalet ha angett önskemål om handläggningen som bör beaktas redan inledningsvis.

Det nuvarande andra stycket i paragrafen, som reglerar s.k. åklagarstämning, har tagits bort. Det är en följd av förslaget att stämningstinstitutet tas bort i mål där åklagaren för talan. Bestämmelserna om att åklagaren kan kalla till huvudförhandling i samband med att åtalet väcks finns kvar (se 45 kap. 16 § RB).

1 a § *Har åklagaren utfärdat ett strafföreläggande som inte godkänts av den misstänkte, väcks åtal genom att strafföreläggandet ges in till rätten. Åtal ska anses väckt när föreläggandet kom in till rätten.*

Strafföreläggande som ges in till rätten ska vara undertecknat av åklagaren enligt vad som föreskrivs i 4 §.

Paragrafen är ny.

Bestämmelsen reglerar hur åtal väcks när ett strafföreläggande utfärdats men inte godkänts. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 10.3.2.

Av 45 kap. 1 § första stycket RB framgår att allmänt åtal väcks genom att åklagaren ger in åtalet till rätten. Den nu behandlade paragrafen innebär ett undantag från den regeln.

Av *första stycket* framgår att åtal väcks genom att strafföreläggandet ges in till rätten i de fall åklagaren utfärdat ett sådant föreläggande som inte har godkänts av den misstänkte. Det innebär att målets anhängiggörande förenklas genom att åklagaren inte behöver framställa en särskild handling med åtalet.

Den nya ordningen betyder att den misstänkte anses ha fått del av åtalet redan när han eller hon fick del av strafföreläggandet, dvs. innan åtalet väckts vid rätten. Frågan om ansvar för brottet får dock inte tas upp genom att talan väcks vid domstol förrän den tid inom vilken föreläggandet har utfärdats till godkännande har gått ut (48 kap. 3 § RB). I denna del innebär utredningens förslag ingen ändring.

Enligt *andra stycket* ska strafföreläggandet vara undertecknat av åklagaren. Det innebär att motsvarande formkrav ställs på ett strafföreläggande som ges in till rätten för att väcka talan som på ett åtal.

2 § *Åtal för förseelse i rättegången får väckas muntligen.*

Förövar någon annat brott inför rätten vid dess sammanträde, *får* åtal för brottet väckas *muntligen*, om rätten med hänsyn till brottets beskaffenhet och andra omständigheter finner det lämpligt.

Är *annars* för särskilt fall föreskrivet, att åtal får väckas *muntligen*, så ska det gälla.

Paragrafen är ändrad till följd av att stämningstiteln avskaffas i mål som rör allmänna åtal (se avsnitt 8.1 och kommentaren till 45 kap. 1 § RB).

Ändringarna innebär att uttrycket *utan stämning* byts ut mot *muntligen*. Övriga ändringar är av språklig karaktär. Att åklagaren kan väcka åtal för rättegångsförseelse eller annat brott inför rätten skriftligen genom att ge in åtalet och i samband med det lämna en kopia av åtalet till den som tilltalas framgår av de allmänna bestämmelserna om hur talan väcks (se 45 kap. 1 § RB och 45 kap. 9 § RB). Bestämmelsen i 20 kap. 1 § RB som anger att rätten kan ta upp en fråga om rättegångsförseelse utan att åtal väcks ändras inte.

3 § *Har flera åtal väckts mot någon ska åtalen handläggas i en rättegång. Åtalen ska dock handläggas särskilt om det är till fördel för handläggningen eller annars är lämpligt.*

Har åtal väckts mot flera för brott som har samband med varandra får åtalen handläggas i en rättegång om det är till fördel för handläggningen och även i övrigt är lämpligt.

Vid bedömningen av om åtal ska handläggas gemensamt eller särskilt enligt första och andra stycket ska rätten särskilt beakta om en gemensam handläggning riskerar att göra rättegången mer omfattande än vad som är nödvändigt. Åtal som handläggs gemensamt ska särskiljas när det finns anledning till det.

Ett åtal som rätten inte är behörig att handlägga får inte förenas med annat åtal. Åtal får inte heller förenas om det för åtalen gäller olika rättegångsformer.

I paragrafen, som reglerar sammanläggning (kumulation) av flera åtal i en rättegång görs omfattande ändringar såväl i sakligt som redaktionellt och språkligt hänseende. Motiven till ändringarna och utformningen av bestämmelsen har behandlats i avsnitt 11.2.2 och 11.2.3).

Bestämmelsen har ett nära samband med regleringen i 30 kap. 4 § RB om när deldom får meddelas (se författningskommentaren till ändringar i den bestämmelsen).

Paragrafens *första stycke* gäller åtal som riktas mot samma person. Av första meningen framgår att huvudregeln är att flera åtal mot samma person ska handläggas i en rättegång. I andra meningen anges att undantag från det ska ske om det är till fördel för handläggningen eller annars är lämpligt att åtalen handläggs i olika rätte-

gångar. Av tredje stycket framgår att rätten vid den bedömningen särskilt ska beakta om en gemensam handläggning riskerar att göra rättegången mer omfattande än vad som är nödvändigt (se nedan). Det bör framförallt vara i de situationerna som det finns anledning för domstolen att redan i inledningsskedet besluta att åtalen ska handläggas var för sig. Så kan också vara fallet när tilläggsåtal väcks. Omständigheterna kan då vara sådana att det är till fördel för handläggningen att tilläggsåtalet behandlas i en separat rättegång. En viktig faktor i bedömningen av om handläggningen av åtalen bör delas upp är vilka konsekvenser det har för påföljdsbestämningen. I de flesta fall kan rätten genom att tillämpa bestämmelserna i 34 kap. BrB se till att den tilltalade inte hamnar i en sämre situation genom att åtalen avgörs vid skilda tillfällen.

Andra stycket gäller åtal som riktas mot flera personer för brott som har samband med varandra. Sådana åtal ska handläggas gemensamt i en rättegång om det är till fördel för handläggningen och även i övrigt är lämpligt. Åtalen ska alltså inte läggas samman rutinmässigt. Det krävs att en sammanläggning har fördelar. Vid bedömningen har parternas uppfattning betydelse. Åklagaren kan t.ex. göra gällande att det av utredningsmässiga skäl är viktigt att åtalen handläggs gemensamt. Det är dock rätten som avgör frågan och det bör vägas in om det finns andra sätt att lägga fram den utredning som är gemensam.

Som redan nämnts framgår det av *tredje stycket* att rätten vid bedömningen om åtal ska handläggas gemensamt eller i olika rättegångar särskilt ska beakta om en gemensam handläggning riskerar att göra rättegången mer omfattande än vad som är nödvändigt. Skälen som talar för en gemensam handläggning får vägas mot de nackdelar som det kan innebära att rättegången blir omfattande och svår att överblicka. Det är endast i de fall fördelarna väger tyngre än nackdelarna som det är lämpligt att handlägga åtalen gemensamt.

Av andra meningen i tredje stycket framgår att åtal som handläggs gemensamt kan särskiljas när det finns anledning till det. Bestämmelsen motsvarar i sak vad som gäller i dag enligt 45 kap. 3 § tredje stycket RB. Ett alternativ till att särskilja målen är att rätten använder sig av möjligheten att meddela deldom (se 30 kap. 4 § RB).

Fjärde stycket i paragrafen motsvarar i sak vad som i dag gäller enligt 45 kap. 3 § andra stycket RB. Genom att den nuvarande skrivningen att åtalet inte får förenas ” med mindre åtalen väckts vid samma domstol” tas bort, förtydligas dock att en sammanläggning

kan ske oberoende av om ett åtal har överlämnats till domstolen med stöd av 19 kap. 7 § andra stycket RB.

4 § I *åtalet ska* åklagaren uppge:

1. den tilltalade,
2. målsäganden, om någon sådan finns,
3. den brottsliga gärningen med uppgift om tid och plats för dess förövande och de övriga omständigheter, som behövs för dess kännetecknande, samt de bestämmelser, som är tillämpliga,
4. de bevis som åberopas och vad som *ska* styrkas med varje bevis,
5. *sitt yrkande om påföljd,*
6. *de yrkanden om särskild rättsverkan av brott som åklagaren vill framställa samt*
7. de omständigheter som gör domstolen behörig, om inte behörigheten framgår på annat sätt.

Om den tilltalade är eller har varit anhållen eller häktad på grund av misstanke om brott som omfattas av åtalet, *ska det anges när åtalet väcks*. Uppgift *ska* dessutom lämnas om tiden för frihetsberövandet.

Har åklagaren några önskemål om hur målet *ska* handläggas, bör dessa anges *när åtalet väcks*. *Anser åklagaren att målet kan avgöras enligt 10 b § ska det anges.*

Åtalet ska vara undertecknat av åklagaren. En ansökan som ges in på elektronisk väg ska vara undertecknad med en elektronisk signatur enligt 2 § lagen (2000:832) om kvalificerade elektroniska signaturer eller överförs på ett sätt som uppfyller motsvarande krav på säkerhet.

I paragrafen görs flera ändringar och tillägg. Paragrafen ändras språkligt i anledning av vårt förslag att allmänt åtal inte längre väcks genom en ansökan om stämning. Motiven till de ändringarna har behandlats i avsnitt 8.1 (se även författningskommentaren till 45 kap. 1 § RB). Av ändringarna framgår att det som i dag ska anges i en stämningsansökan i stället ska anges i åtalet. Övergripande frågor om vad åtalet ska innehålla har behandlats i avsnitt 8.2.

Det tidigare *andra stycket*, som gäller uppgifter om enskilda anspråk som åklagaren för talan om, är flyttat till den nya bestämmelsen i 45 kap. 4 a § RB. Ändringen motiveras av vårt förslag att enskilda anspråk ska kunna väckas i samband med åtalet även om åklagaren inte för talan. Se närmare kommentaren till 45 kap. 4 a § RB.

Enligt den nya *femte punkten i första stycket* ska åklagaren i åtalet ange sitt yrkande om påföljd. Ändringen har behandlats i avsnitt 5 (särskilt avsnitt 5.3.3).

Åklagarens påföljdsyrkande ska vara preciserat. Det är en förutsättning för att det ska kunna användas som gräns för hur ingripande påföljd som den tilltalade kan dömas till (se vårt förslag till ny bestämmelse i 30 kap. 3 a § RB). Yrkandet ska alltid innehålla den specifika påföljd eller påföljdskombination som den tilltalade, enligt åklagarens bedömning, bör dömas till som t.ex. dagsböter, fängelse, villkorlig dom med en föreskrift om samhällstjänst eller skyddstillsyn i kombination med ett fängelsestraff enligt 28 kap. 3 § BrB.

Om fängelse, sluten ungdomsvård eller böter ingår i yrkandet ska åklagaren ange straffets längd i månader eller år respektive böternas storlek. När det gäller dagsböter ska såväl antalet dagsböter som dagsbotens storlek anges.

Om åklagaren yrkar att den tilltalade ska dömas till skyddstillsyn ska det framgå av yrkandet om påföljden ska förenas med föreskrift om vård eller behandling (se 28 kap. 6 § BrB och 26 kap. 15 § första stycket BrB).

I de fall åklagaren yrkar att påföljden ska bestämmas till villkorlig dom eller skyddstillsyn med föreskrift om samhällstjänst ska han eller hon ange det antal timmar som samhällstjänsten ska pågå. Detsamma gäller om åklagarens yrkande innefattar ungdomstjänst. Om åklagarens yrkande innefattar samhällstjänst eller skyddstillsyn med kontraktsvård ska han eller hon även ange det alternativa fängelsestraff som enligt åklagaren borde dömas ut om fängelse skulle ha valts som påföljd.

Vid ett yrkande om att den tilltalade ska överlämnas till rättspsykiatrisk vård ska åklagaren ange om rätten ska besluta att särskild utskrivningsprövning ska äga rum vid vården.

Om den tilltalade tidigare har dömts till fängelse, villkorlig dom, skyddstillsyn eller sluten ungdomsvård kan rätten enligt bestämmelserna i 34 kap. BrB under vissa förutsättningar undanröja den tidigare utdömda påföljden och döma till gemensam påföljd av annan art. Om åklagaren anser att dessa bestämmelser ska tillämpas ska han eller hon, förutom att yrka att rätten ska undanröja den tidigare påföljden, även ange vilken påföljd som enligt dennes uppfattning bör dömas ut för den samlade brottsligheten. På motsvarande sätt kan åklagaren yrka att en tidigare utdömd påföljd ska avse även de brott som omfattas av det nya åtalet.

Om den tilltalade har frigetts villkorligt från ett tidigare fängelsestraff ska åklagaren i samband med sitt påföljdsyrkande ange om, och i så fall till hur stor del, den villkorligt medgivna friheten bör förklaras förverkad (se även författningskommentaren till 34 kap. 4 § BrB).

Som grund för yrkandet om påföljd bör åklagaren ange de huvudsakliga omständigheter som åklagaren beaktat vid sin bedömning. Det bör t.ex. gälla åklagarens uppfattning om brottslighetens straffvärde, sådana eventuella försvårande eller förmildrande omständigheter som anges särskilt i 29 kap. 2–3 §§ BrB och om åklagaren beaktat att den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till brott. Åklagaren bör även alltid ange de lagrum som han eller hon anser är tillämpliga utöver de som har angetts till stöd för gärningspåståendet. Åklagaren bör t.ex. åberopa bestämmelserna i 26 kap. 2 och 3 §§ BrB om förhöjd straffskala vid flerfaldig brottslighet och återfall, om förslaget till påföljd går utöver den straffskala som gäller för det påstådda brottet. Detsamma gäller om åklagaren vid yrkandet om påföljd har beaktat en tilltalads ungdom enligt bestämmelsen i 29 kap. 7 § BrB. I sådana fall bör åklagaren också, som en del av grunden för påföljdsyrkandet, ange sin uppfattning om brottslighetens straffvärde och vilken påföljd som åklagaren hade yrkat för en vuxen tilltalad.

Om åklagaren av någon särskild anledning anser att påföljdsfrågan är svårbedömd vid åtalstidpunkten kan det vara lämpligt att åklagaren anger att så är fallet och vad det beror på. Åklagaren kan då påtala att det yrkande som anges i åtalet är den bedömning som görs för närvarande. Ett exempel på en sådan situation är när åklagaren anser att det finns skäl att komplettera utredningen om den tilltalades personliga förhållanden. Åklagaren kan då ange att en annan påföljd kan vara aktuell om det visar sig att det finns förutsättningar för det. Av 45 kap. 5 § tredje stycket RB framgår att påföljdsyrkandet kan ändras efter att åtalet har väckts.

Enligt den nya *sjätte punkten i första stycket* ska åklagaren i åtalet uppge de yrkanden om särskild rättsverkan av brott som han eller hon vill framställa. Bestämmelsen bör läsas tillsammans med förslaget till ny bestämmelse i 30 kap. 3 b § RB, som anger att ett beslut om särskild rättsverkan av brott inte får meddelas utan yrkande och att rätten inte heller får gå utöver vad som yrkats i fråga om särskild rättsverkan. Ändringen har behandlats i avsnitt 5.7.

På samma sätt som när det gäller yrkandet om påföljd bör åklagarens yrkanden om särskild rättsverkan vara väl preciserade. Ett

yrkande om företagsbot ska innehålla uppgift om vilket belopp företagsboten ska fastställas till och ett yrkande om utvisning ska innefatta hur lång tid den tilltalade ska vara förbjuden att återvända till landet.

Av *tredje stycket* (nuvarande fjärde stycket) framgår att åklagaren bör ange eventuella önskemål om hur målet ska handläggas. Flera av våra förslag påverkar handlägningsformerna i tingsrätten. Det gäller att ett väsentligt större antal mål ska kunna avgöras utan huvudförhandling, större möjlighet att dela upp handläggningen av flera åtal, utökade möjligheter att avgöra mål i utevaro och bestämmer som gäller förberedelsen av brottmål. För att underlätta den kommande handläggningen bör åklagaren redan när åtalet väcks ange sin syn på de handlägningsfrågor som är aktuella. En viktig sådan fråga är om åklagaren anser att det finns behov av att kompletta utredningen om den tilltalades personliga förhållanden eller om åklagaren annars bedömer att det krävs ytterligare upplysningar för att bedöma påföljdsfrågan slutligt. Om åklagaren anser att målet kan avgöras enligt förfarandet i 10 b § ska det anges.

4 a § *Vill åklagaren i samband med åtalet även väcka talan om enskilt anspråk enligt 22 kap. 2 §, ska åklagaren samtidigt med att åtalet väcks lämna uppgift om anspråket och de omständigheter som det grundas på samt de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis.*

Om åklagaren inte för talan om enskilt anspråk ska åklagaren samtidigt med att åtalet väcks lämna uppgift om sådant anspråk som anmälts enligt 22 kap. 2 a §.

Talan om enskilt anspråk enligt första eller andra stycket ska anses väckt när uppgift om det kom in till rätten.

Paragrafen är ny.

Paragrafen reglerar hur talan om enskilt anspråk väcks i samband med åtalet. Bestämmelsen har behandlats i avsnitt 14.9.2.

Av *första stycket* framgår vilka uppgifter åklagaren ska lämna när denne enligt 22 kap. 2 § RB för talan om enskilt anspråk för målsägandens räkning. Det motsvarar utan saklig förändring vad som gäller i dag enligt 45 kap. 4 § andra stycket RB. De språkliga ändringarna motiveras av vårt förslag att åklagaren inte ska väcka åtal genom att ansöka om stämning.

Regleringen i *andra stycket* är ny. Av bestämmelsen framgår att åklagaren i samband med att åtalet väcks ska lämna uppgift om ett anspråk som målsäganden anmält enligt 22 kap. 2 a § RB. Om åkla-

garen för målsägandens talan gäller dock första stycket. Bestämmelsen innebär att talan om enskilt anspråk kan väckas formlöst i samband med åtalet även om åklagaren inte för talan. Målsäganden ska enligt 22 kap. 2 a § RB anmäla ett enskilt anspråk som denne vill föra i samband med åtalet innan åtalet väcks. Av den bestämmelsen framgår även att målsäganden ska ha lämnat uppgift om de omständigheter som anspråket grundas på och vilken bevisning som åberopas. Det gäller även om ett målsägandebiträde har förordnats.

Av *tredje stycket* framgår att en talan om enskilt anspråk som åklagaren för i samband med åtalet anses väckt när åklagarens uppgift om detta kom in till rätten. Eftersom uppgiften ska lämnas samtidigt som åtalet väcks sammanfaller det med när åtalet anses väckt enligt 45 kap. 1 § RB. Talan om enskilt anspråk väcks alltså, liksom åtalet, utan ansökan om stämning. Det finns inget som hindrar att åklagaren anger det enskilda anspråket i samma handling som åtalet på samma sätt som sker i dag i stämningsansökan. Tvärtom bör det i regel vara lämpligt att det sker när åklagaren för talan.

Av 45 kap. 9–10 §§ RB framgår att åklagaren samtidigt som åtalet väcks även ska delge och förelägga den tilltalade att svara på enskilda anspråk som väcks i samband med detta.

Att talan om enskilt anspråk kan väckas formlöst även efter att åtalet har väckts framgår av de nuvarande bestämmelserna i 45 kap. 5 § andra stycket och 6 § RB. De bestämmelserna ändras inte. Däremot framgår det av den nya bestämmelsen i 22 kap. 5 § andra stycket RB att huvudregeln är att en talan om enskilt anspråk som väcks efter åtalet ska avskiljas för att handläggas som ett särskilt mål enligt reglerna om tvistemål.

5 § Väckt åtal *får inte* ändras. Åklagaren *får* dock mot samme tilltalade utvidga åtalet att avse annan gärning, om rätten med hänsyn till utredningen och andra omständigheter finner det lämpligt.

Åklagaren eller målsäganden *får också*, sedan åtal väckts, utan stämning mot den tilltalade väcka talan om enskilt anspråk på grund av brottet, om rätten med hänsyn till utredningen och andra omständigheter finner det lämpligt. Motsvarande gäller, när anspråket övertagits av annan.

Som ändring av åtal anses *inte*, att åklagaren

1. beträffande samma gärning inskränker sin talan, eller åberopar annat lagrum eller ny omständighet till stöd för åtalet,

2. *ändrar sitt yrkande om påföljd, eller*

3. *ändrar eller framställer nytt yrkande om särskild rättsverkan av brott.*

Paragrafen är ändrad. Ändringarna i *första* och *andra stycket* är endast av språklig karaktär.

Andra stycket i paragrafen reglerar formerna för att väcka en talan om enskilt anspråk under en pågående brottmålsrättegång. Bestämmelsen är ett undantag från huvudregeln i 13 kap. 4 § RB om att en tvistemålstanan väcks genom att käranden ansöker om stämning. En talan om enskilt anspråk ska alltså även fortsättningsvis kunna väckas formlöst efter att åtal väckts om rätten finner det lämpligt. Frågan om talan ska handläggas gemensamt med åtalet regleras i 22 kap. 1 och 5 §§ RB. Av 22 kap. 5 § andra stycket RB enligt vårt förslag framgår att rätten ska avskilja en talan om enskilt anspråk som väckts efter åtalet till ett särskilt tvistemål om det inte står klart att en fortsatt gemensam handläggning kan ske utan olägenheter eller det annars finns särskilda skäl.

Tredje stycket är uppdelat i tre punkter, där den första punkten motsvarar bestämmelsen i dess nuvarande lydelse. *Andra* och *tredje punkten* är nya, och innebär att det inte anses utgöra ändring av åtal om åklagaren ändrar sitt yrkande om påföljd eller ändrar eller framställer ett nytt yrkande om särskild rättsverkan av brott. Ändringarna har behandlats i avsnitt 5.3.4 och 5.7.

Det yrkande om påföljd eller särskild rättsverkan som anges i åtalet grundar sig på det underlag som finns tillgängligt vid åtalstidpunkten. Under målets handläggning kan det tillkomma omständigheter som gör att det finns skäl att ändra yrkandena. Saken kan också komma i ett annat ljus efter att en huvudförhandling har hållits där muntlig bevisning har tagits upp i ett sammanhang. När det finns skäl för det ska åklagaren, på samma sätt som gäller för åtalsjusteringar, kunna ändra sitt yrkande om påföljd eller särskild rättsverkan. Även om rätten inte ska pröva om det är fråga om en tillåten ändring bör åklagaren förklara anledningen till varför yrkandet ändras.

Att åklagaren kan komma att ändra det påföljdsyrkande som anges i åtalet bör den tilltalade få information om i samband med delgivningen av åtalet. Det bör lämpligen framgå av det standardiserade informationsmaterial som Åklagarmyndigheten skickar till den tilltalade tillsammans med åtalet.

I 51 kap. 25 a § RB har det införts en ny bestämmelse som särskilt reglerar möjligheten för åklagaren eller en målsägande som för talan om ansvar att justera åtalet genom att åberopa en ny omständighet i hovrätten. I 51 kap. 25 b § första stycket RB införs en bestämmelse som reglerar möjligheten för åklagaren att ändra sitt påföljdsyrkande i skärpande riktning i hovrätten. I andra stycket i

den nämnda paragrafen har det införts en motsvarande reglering för när åklagaren eller en målsägande som för talan om ansvar kan ändra sitt yrkande om särskild rättsverkan. Genom en hänvisning i 55 kap. 15 § RB görs dessa bestämmelser tillämpliga även vid rättegången i Högsta domstolen.

Genom hänvisningen i 47 kap. 24 § första stycket RB framgår att bestämmelsen är tillämplig även i mål som rör enskilda åtal. Av de övriga bestämmelserna i 47 kap. samt 30 kap. 3 a–3 b §§ RB framgår att regleringen som gäller påföljdsyrkandet inte gäller i dessa typer av mål, men att den däremot omfattar yrkanden om särskild rättsverkan.

7 § Har förundersökning *genomförts* i målet, ska åklagaren, då åtalet väcks eller så snart som möjligt därefter, till rätten ge in protokoll eller anteckningar från förundersökningen samt de skriftliga handlingar och föremål som åberopas som bevis. Sådant som inte rör åtalet, bör dock inte ges in.

Har strafföreläggande utfärdats ska åklagaren inom samma tid till tingsrätten även ge in en handling som den tilltalade lämnat till åklagaren i anledning av åtalet och övriga skriftliga handlingar och föremål i målet.

Paragrafen är ändrad. Ändringarna i *första stycket* är språkliga.

Andra stycket är nytt. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 10.3.2. När ett strafföreläggande utfärdats till godkännande inom viss tid följer det av 48 kap. 7 § RB att den misstänkte ska ges tillfälle av åklagaren att, om godkännande inte sker, svara till denne på åtalet och lämna bevisuppgift. Av det nya andra stycket framgår att åklagaren i samband med att åtalet väcks ska ge in till rätten eventuell svarsskrift från den misstänkte och övriga handlingar och föremål i målet som har lämnats till åklagaren i anledning av åtalet.

8 § *Åtalet ska* avvisas, om rätten finner att den som väcker åtalet *inte får föra talan om* brottet eller att målet på grund av annat rättegångshinder *inte kan prövas*.

Paragrafen är ändrad till följd av att stämninginstitutet avskaffas vid allmänna åtal. Ändringen har behandlats i avsnitt 8.1 (se även kommentaren till 45 kap. 1 § RB).

Enligt bestämmelsen i dess nuvarande lydelse ska rätten avvisa åtalet om det är *uppenbart* att den som väckt åtalet inte är behörig eller att målet av på grund av annat rättegångshinder inte kan prövas.

Om talan inte avvisas ska stämning utfärdas enligt 9 § i dess nuvarande lydelse.

Våra förslag om hur ett allmänt åtal väcks innebär att åklagaren förelägger den tilltalade att svara på åtalet utan att rätten dessförinnan gör en inledande kontroll av om det föreligger ett rättegångshinder. Frågan om målet inte kan prövas på grund av ett rättegångshinder kan tas upp när som helst under handläggningen då det finns anledning till det. Det följer av den allmänna bestämmelsen om rättegångshinder i 34 kap. 1 § RB att det ska ske så snart det är möjligt. Bestämmelsen är en påminnelse om att frågan om åtalet ska avvisas på grund av ett rättegångshinder ska beaktas under hela målets handläggning. Det gäller även när rätten slutligt tar ställning till åtalet. Om rätten, efter att frågan aktualiserats, kommer fram till att det föreligger ett rättegångshinder ska åtalet avvisas. Det krävs inte att det är uppenbart att det föreligger ett rättegångshinder.

9 § I samband med att åtalet väcks ska åklagaren sända eller lämna ett exemplar av åtalet tillsammans med därvid fogade handlingar till den som ska tilltalas. Detsamma gäller enskilda anspråk som åklagaren för enligt 22 kap. 2 § eller som anmälts till åklagaren enligt 22 kap. 2 a §. Handlingarna ska delges den tilltalade. Uppgift om målsägandes eller vittnens ålder, yrke och bostadsadress, som saknar betydelse för åtalet, ska inte framgå av de handlingar som delges.

När den tilltalade delgetts av åklagaren ska denne ge in bevis om delgivning till rätten. Om delgivning inte kunnat ske ska åklagaren upplysa rätten om det senast när tiden för den tilltalades svar enligt 10 § gått ut.

Det tidigare *första stycket* i paragrafen har tagits bort till följd av ändringen att stämning inte längre ska utfärdas av rätten när allmänt åtal väcks. Ändringen har behandlats i avsnitt 8.1 (se även kommentaren till 45 kap. 1 § RB).

Ändringar till följd av att stämningsinstitutet avskaffas i allmänna åtal har, tillsammans med språkliga ändringar, gjorts även i *andra stycket*. I övrigt ändras *andra stycket* så att åklagaren i den nya ordningen ska sända eller lämna åtalet och bifogade handlingar till den tilltalade i samband med att åtalet väcks. Det gäller även talan om enskilt anspråk som väcks tillsammans med åtalet enligt 45 kap. 4 a § RB. Åklagaren ska delge handlingarna med den tilltalade.

Av ett nytt *tredje stycke* framgår att åklagaren ska ge in delgivningsbevis till rätten eller upplysa domstolen om delgivning inte kunnat ske senast när tiden för den tilltalade att svara på åtalet har

gått ut enligt 45 kap. 10 § RB. Det innebär att ansvaret för att delge den tilltalade handlingarna övergår till rätten om det inledande delgivningsförsöket har misslyckats.

10 § I samband med att åtalet väcks ska åklagaren upplysa den tilltalade om rätten till rådgivning av advokat enligt 21 kap. 3 c § och förelägga den tilltalade att muntligen eller skriftligen till rätten inom viss tid

- 1. uppge sin inställning till åtalet och de yrkanden som framställs i detta,*
- 2. uppge sin inställning till enskilda anspråk som framställts om det inte är uppenbart att det inte behövs,*
- 3. uppge de huvudsakliga skälen för sin inställning om det behövs,*
- 4. uppge om han eller hon åberopar bevisning och i så fall vilken bevisningen är och vad han eller hon vill styrka med varje bevis, och*
- 5. yttra sig över frågan om målet kan avgöras utan huvudförhandling i de fall då det kan vara aktuellt att avgöra målet utan en sådan.*

De skriftliga bevis som åberopas bör ges in samtidigt med att bevisuppgift lämnas.

Kan målet enligt åklagaren avgöras enligt 10 b § ska den tilltalade föreläggas att ange om han eller hon samtycker till det. Kan målet avgöras enligt 10 a § första stycket 3 ska åklagaren bereda den tilltalade tillfälle att slutföra talan och lämna sådan information som anges i 10 a § andra stycket.

Bestämmelsen, som innehåller regler om skriftligt svaromål, är ändrad i flera avseenden. Ändringarna i paragrafen innebär att den tilltalades inställning ska efterfrågas i alla mål och i större utsträckning än vad som är fallet i dag samt att åklagaren och inte rätten inledningsvis ska förelägga den tilltalade att svara på åtalet till rätten. Motiven till bestämmelsen har främst berörts i avsnitt 8.3. Ändringarna är ett led i att den tilltalades inställning ges processuell betydelse för målets handläggning. De bör läsas tillsammans med bestämmelserna om att åklagaren ska skicka ett exemplar av åtalet till den tilltalade i samband med att åtalet väcks (se författningskommentaren till 45 kap. 9 § RB) samt att målet kan avgöras i ett särskilt förfarandet om vissa förutsättningar är uppfyllda (se författningskommentaren till 45 kap. 10 a–c §§ RB).

Av första stycket punkterna 1 och 3 framgår att åklagaren ska förelägga den tilltalade att ange sin inställning till åtalet och övriga yrkanden till rätten när åtalet väcks och vid behov de huvudsakliga skälen för inställningen. Det tidigare tredje stycket, som möjliggjorde för rätten att vid behov meddela ett sådant föreläggande, tas bort till följd av ändringen. Ändringen innebär att den tilltalades inställning

alltid ska efterfrågas och det redan i samband med att åtalet väcks. Vidare förtydligas att den tilltalade ska ta ställning även till övriga yrkanden som framställs tillsammans med åtalet, t.ex. om särskild rättsverkan. Enligt *punkten 2* ska motsvarande som huvudregel gälla för enskilda anspråk. Undantaget tar sikte på enskilda anspråk som inte förs av åklagaren, men där talan väcks samtidigt med åtalet. Även om åklagaren för målsägandens räkning ger in anspråket till rätten tillsammans med åtalet, ska åklagaren i speciella undantagssituationer kunna välja att inte skicka anspråket till den tilltalade och förelägga honom eller henne att svara på det. Det rör sig om fall då det är uppenbart att anspråket, i vart fall inte utan att det kompletteras, bör handläggas tillsammans med brottmålet. Den ytterligare beredning som i så fall kan krävas innan den tilltalade föreläggs att svara på anspråket bör i sådana fall ske under ledning av rätten. Motiven i denna del berörs i avsnitt 14.9.2.

Första stycket punkten 4 betyder att den tilltalade på samma sätt som följer av den tidigare lydelsen i första stycket ska avkrävas uppgift om vilken bevisning som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis. Den tilltalade ska även inom samma tid föreläggas att yttra sig avseende målets handläggning. Det framgår av den *punkten 5*.

Av *första stycket* framgår vidare att den tilltalade i samband med att åtalet väcks ska få information om den rätt till rådgivning av advokat som följer av 21 kap. 3 c § RB. Motiven i denna del har behandlats i avsnitt 3.4.3.

Andra stycket är oförändrat.

Tredje stycket är nytt. I det anges på vilket sätt åklagaren ska efterhöra den tilltalades syn på målets handläggning om det enligt åklagarens uppfattning inte ska avgöras efter huvudförhandling. Av stycket framgår att åklagaren, i de fall det är aktuellt, ska förelägga den tilltalade att ange sin syn på om målet kan avgöras enligt förfarandet i 10 b §. I andra ledet anges att åklagaren, om målet enligt dennes uppfattning ska avgöras utan huvudförhandling, ska ge den tilltalade tillfälle att slutföra talan och informera om möjligheten att målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling och om den tilltalades rätt till en sådan förhandling.

Övriga ändringar är föranledda av att stämninginstitutet avskaffas vid allmänt åtal (se även kommentaren till 45 kap. 1 § RB) eller rent språkliga.

10 a § Ett mål ska avgöras efter huvudförhandling. Utan en sådan förhandling får rätten dock

1. avgöra ett mål på annat sätt än genom dom,
2. meddela frikännande dom enligt 20 kap. 9 § andra stycket,
3. meddela dom i mål där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, om huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet, och
4. meddela dom enligt 10 b §.

Innan ett mål avgörs med stöd av första stycket 3, ska

1. den tilltalade informeras om att målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling och om sin rätt till en sådan förhandling, och
2. parterna, om de inte kan anses redan ha slutfört sin talan, ges tillfälle till detta.

Bestämmelsen, som anger huvudregeln att ett brottmål ska avgöras efter huvudförhandling och reglerar de möjligheter som finns att avgöra målet utan sådan förhandling, ändras. Det införs i *första stycket* en ny fjärde punkt som anvisar en möjlighet att avgöra mål utan huvudförhandling när dom meddelas enligt 10 b §. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 9.

Ändringarna i övriga avseenden är språkliga.

10 b § Rätten får, med den begränsning som följer av 10 c §, utan att hålla huvudförhandling meddela dom i mål i vilket

1. den tilltalade har erkänt gärningen hos rätten, godtagit påföljden och de övriga yrkanden som framställts i samband med åtalet samt samtycket till att målet avgörs på detta sätt, och
2. huvudförhandling varken begärts av åklagaren eller av den tilltalade eller behövs av särskilda skäl.

Innan ett mål avgörs enligt första stycket ska den tilltalade ha fått information om rätten till rådgivning av advokat enligt 21 kap. 3 c §.

Paragrafen är ny.

Den anger förutsättningarna för att i en enklare ordning meddela dom utan huvudförhandling i erkända brottmål. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 9.

I första momentet i *första stycket* hänvisas till bestämmelsen i 10 c §, som är ny. Den bestämmelsen anger den avgränsning som åklagarens påföljdsyrkande innebär för vilka mål som kan avgöras på ett förenklat sätt.

I första stycket *punkterna 1 och 2* anges de grundläggande förutsättningarna för att ett mål ska kunna avgöras utan huvudförhandling i en enklare ordning. För det första krävs att den tilltalade har erkänt gärningen och godtagit påföljden. Det gäller även andra yrkanden som åklagaren har framställt i samband med åtalet, t.ex. yrkande om förverkande av egendom, utvisning eller annan särskild rättsverkan av brott eller om enskilt anspråk. Det gäller även enskilda anspråk som väckts i samband med åtalet av en målsägande (se 45 kap. 4 a § RB). Erkännandet ska ha skett muntligen eller skriftligen hos rätten. Ett erkännande under förundersökningen saknar betydelse för hur målet kan handläggas. För det andra ska den tilltalade ha samtyckt till att målet avgörs på detta sätt. Av ordalydelsen i första punkten följer att samtycket ska vara uttryckligt och ha skett till rätten eller inför den. För det tredje krävs, enligt punkten 2, att huvudförhandling inte behövs av särskilda skäl eller begärs av åklagaren eller av den tilltalade. Har åklagaren eller den tilltalade begärt det ska huvudförhandling alltid hållas. Begäran om huvudförhandling av en målsägande, vars enskilda anspråk har accepterats av den tilltalade, hindrar dock inte att målet avgörs i aktuell ordning.

Det finns särskilda skäl att hålla huvudförhandling om åklagaren och den tilltalade har olika uppfattning om brottets rubricering. Vidare gäller om erkännandet inte är klart och entydigt eller inte framstår som frivilligt, att målet ska avgöras efter huvudförhandling. Det gäller också om det råder osäkerhet om den tilltalade fått sådan information om rådgivning som anges i andra stycket eller om samtycket till att målet avgörs utan huvudförhandling är otydligt. Huvudförhandling kan också behöva hållas om rätten gör bedömningen att brottsrubriceringen i åtalet är felaktig, den gärning som åtalet rör inte är ett brott, eller den yrkade påföljden uppenbart är för sträng i förhållande till gällande praxis. Vid utdömande av ungdomspåföljd kan det också finnas särskilda skäl med hänsyn till den tilltalades ungdom att avgöra målet efter huvudförhandling. Om den tilltalade inte har fyllt 18 år ska huvudförhandling hållas (se 27 § fjärde stycket lagen [1964:267] med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare). Uppräkningen av särskilda skäl som kan föreligga för att hålla huvudförhandling är en exemplifiering och inte uttömmande.

Av *andra stycket* framgår att den tilltalade måste ha fått information om sin rätt till rådgivning enligt 21 kap. 3 c § RB för att målet ska kunna avgöras i den förenklade ordningen.

10 c § Ett mål får inte avgöras enligt 10 b § om åklagaren yrkat att påföljden ska bestämmas till

1. fängelse i mer än sex månader,
2. villkorlig dom i förening med samhällstjänst om det i domslutet ska anges ett fängelsestraff överstigande sex månader,
3. skyddstillsyn i förening med fängelse enligt 28 kap. 3 § brottbalken,
4. skyddstillsyn i förening med samhällstjänst eller kontraktsvård om det i domslutet ska anges ett fängelsestraff överstigande sex månader,
5. sluten ungdomsvård, eller
6. rättspsykiatrisk vård.

Vad som anges i första stycket gäller också om åklagaren yrkat att

1. villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff ska förverkas med mer än sex månader, eller
 2. påföljden ska bestämmas till fängelse och villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff ska förverkas, om strafftiden sammantaget överstiger sex månader.
- Med de påföljder som anges i första stycket 1–5 ska likställas förordnande enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 brottbalken.

Paragrafen är ny.

Den reglerar vilken begränsning åklagarens påföljdsyrkande innebär för om ett mål kan avgöras i den förenklade ordningen enligt 10 b §. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 9.2.5.

Första stycket anger de påföljder som inte kan avgöras i det särskilda förfarandet. Avgränsningen till yrkade påföljder, med undantag för rättspsykiatrisk vård som inte kan avgöras genom dom enligt 10 b §, överensstämmer med den som gäller för mål som kan avgöras av en lagfaren domare i tingsrätt, avgörande av mål i den tilltalades utemål i tingsrätt samt vid avgörande av mål utan huvudförhandling i hovrätt (se författningskommentaren till 1 kap. 3 b, 46 kap. 15 a och 51 kap. 13 §§ RB).

Ett brottmål kan inte avgöras enligt 10 b § om åklagaren yrkar ett strängare straff än fängelse i sex månader. Det är alltså åklagarens påföljdsyrkande som är avgörande för om målet ska kunna avgöras i en enklare ordning. Har åklagaren yrkat en frivårdande påföljd, för vilken ska anges ett alternativstraff i domslutet, kan målet inte heller avgöras i det särskilda förfarandet om det alternativstraff som åklagaren har yrkat överstiger fängelse i sex månader. Det samma gäller om åklagaren har yrkat att påföljden ska bestämmas till s.k. 28:3-fängelse, sluten ungdomsvård eller rättspsykiatrisk vård.

I *andra och tredje stycket* anges vad som ska gälla vid sammanträffande av brott. Av *andra stycket* framgår att målet inte kan avgöras inom ramen för förfarandet enligt 10 b § om strafftidens längd vid förverkande av villkorligt medgiven frihet av fängelsestraff överstiger fängelse i sex månader. Tredje stycket innebär att ett yrkande av åklagaren om förordnande enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 BrB, dvs. att en tidigare utdömd påföljd ska avse även det nya brottet, ska likställas med ett yrkande om motsvarande påföljd.

Att den tilltalade är frihetsberövad hindrar inte att målet kan avgöras genom det särskilda förfarandet om parterna är eniga om att den tilltalade ska försättas på fri fot efter domen eller om den tilltalad är häktad och medger att stanna kvar i häkte till dess domen i ansvarsdelen vinner laga kraft mot honom eller henne. Våra överväganden i detta avseende finns i avsnitt 9.5.

11 § Om det behövs för att målet ska kunna slutföras i ett sammanhang vid huvudförhandlingen, får rätten på yrkande av part förelägga åklagaren att utföra förundersökning eller komplettera den.

Om en part vill att en åtgärd enligt första stycket ska vidtas, ska han eller hon så snart som möjligt begära det hos rätten.

Bestämmelsen är ändrad på så sätt att det krävs yrkande av part för att rätten ska kunna förelägga åklagaren att utföra eller komplettera förundersökningen. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 4.4.1.

Ändringarna i *första stycket* innebär att rätten inte själv kan besluta att åklagaren ska fullständiga förundersökningen eller utföra sådan undersökning. Det självständiga inflytande över utredningen i skuldfrågan som rätten ges enligt bestämmelsens tidigare lydelse tillämpas inte i praktiken. Genom ändringen läggs inflytandet över utredningen i skuldfrågan på parterna, vilket är i linje med utredningens övriga förslag och syn på rollerna i straffprocessen.

I syfte att förberedande åtgärder ska vidtas så snart som möjligt under rättegången föreskrivs i ett nytt *andra stycke* att en part ska framställa ett sådant yrkande som avses i första stycket snarast möjligt.

Övriga ändringar i bestämmelsen är språkliga.

13 § Rätten ska, allt efter målets beskaffenhet, verka för att målet förbereds så att det kan avgöras på ett ändamålsenligt sätt. Rätten ska genom frågor och påpekanden försöka avhjälpa otydligheter eller ofullständigheter i parternas yrkanden, inställningar eller bevisuppgifter.

I paragrafen införs en uttrycklig reglering av rättens ansvar att verka för att brottmål förbereds och att bedriva materiell processledning under förberedelsen. I dag anses det följa genom en analog tillämpning av bestämmelsen om rättens ansvar att bedriva materiell processledning under huvudförhandlingen (46 kap. 4 § andra stycket RB). Genom en hänvisning i 51 kap. 12 § tredje stycket RB görs bestämmelsen även uttryckligen tillämplig i hovrätten. En motsvarande bestämmelse, som reglerar rättens förberedelseansvar i mål som rör enskilda åtal förs in i 47 kap. 7 a § RB.

Bestämmelsen och motiven till denna har behandlats i avsnitt 11.3.3. I sak innebär den nya bestämmelsen ingen förändring mot vad som anses gälla redan i dag. För tvistemålets del finns en liknande reglering i 42 kap. 8 § andra stycket RB.

I den nuvarande 13 § behandlas möjligheten att hålla sammanträde om det behövs för målets förberedelse eller av något annat skäl. Den bestämmelsen ändras och förs in i den nya 13 a §.

Av första meningen framgår att rätten har ett generellt ansvar att verka för att ett brottmål förbereds så att det kan avgöras på ett ändamålsenligt sätt. Behovet av att rätten vidtar förberedande åtgärder beror på målets beskaffenhet. Framförallt är det i omfattande mål som det kan finnas ett behov av att rätten innan huvudförhandlingen aktivt förbereder målet genom att klarlägga parternas ståndpunkter eller bevisuppgifter.

Rättens ansvar är att se till att målet är så förberett att det kan avgöras på ett ändamålsenligt sätt. Det innebär framförallt att huvudförhandlingen ska kunna hållas så koncentrerad som möjligt och att risken minimeras för att det uppstår situationer som kan leda till att avgörandet fördröjs.

Av andra meningen framgår att rätten ska vara aktiv genom att med frågor och påpekanden försöka avhjälpa otydligheter eller ofullständigheter i parternas yrkanden, inställningar eller bevisuppgifter. Det handlar om att undanröja oklarheter för att underlätta den kommande handläggningen. I avsnitt 4.3.2 har vi redogjort för våra övergripande överväganden om rättens materiella processledning.

13 a § Om det behövs för målets förberedelse eller av något annat skäl, ska rätten hålla sammanträde med parter och andra som berörs. *Om målet är eller kan förväntas bli omfattande ska sådant sammanträde hållas om det inte är obehövt eller det annars finns särskilda skäl som talar mot det.*

I fråga om kallelse av parter ska 15 § tillämpas. Uteblir någon som kallats till sammanträdet, får detta ändå hållas, om det främjar beredningen av målet. Om den som uteblivit förelagts vite, får rätten besluta att nytt vite ska föreläggas eller att han eller hon ska hämtas till rätten.

I 24–27 kap. finns bestämmelser om sammanträde för prövning av tvångsmedel.

Paragrafen är ny.

I bestämmelsen förs regler om förberedande sammanträden in. De bestämmelserna finns i dag i 45 kap. 13 § RB. Jämfört med de nuvarande bestämmelserna i 13 § görs en saklig ändring genom att det i *första stycket* förs in en presumtionsregel för att förberedande sammanträde ska hållas om målet är eller förväntas bli omfattande. Ändringen har behandlats i avsnitt 11.3.4.

De mål som den nya presumtionsregeln tar sikte på är mål som är eller förväntas bli omfattande. Vad som är ett omfattande mål beror på omständigheterna i det enskilda målet. Det kan inte alltid avgöras genom att se till antalet huvudförhandlingsdagar utan kan också bero på omfattningen av processmaterialet som ska läggas fram vid denna. En utgångspunkt bör vara att mål som förväntas pågå i fyra–fem huvudförhandlingsdagar eller mer, i regel bör anses som omfattande.

Att sammanträde ska hållas även när ett mål förväntas bli omfattande motiveras av att målets slutliga omfattning inte alltid kan avgöras i det skede som det finns anledning att hålla sammanträdet. Rätten kan t.ex. ha fått veta av åklagaren att ytterligare åtal kommer att väckas. Frågan om de ska handläggas i ett pågående mål kan vara en viktig del i förberedelsen av den kommande huvudförhandlingen.

Ett förberedande sammanträde behöver inte hållas om det är obehövt eller det annars finns särskilda skäl som talar mot det. Även om målet är omfattande kan den förberedelse som skett under förundersökningen vara tillräcklig. Rätten bör låta parterna yttra sig över behovet av ett sammanträde om rätten överväger att avstå från att hålla ett sådant i ett omfattande mål. Det är dock rätten som avgör om ett sammanträde ska hållas.

Övriga ändringar i paragrafen är redaktionella och språkliga i förhållande till den nuvarande bestämmelsen i 45 kap. 13 § RB.

13 b § *Om det med hänsyn till ett kommande måls förväntade omfattning eller något annat skäl finns ett särskilt behov av att rättegången förbereds innan åtalet väcks får förberedelsesammanträde enligt 13 a § hållas efter att den misstänkte och dennes försvarare underrättats om sin rätt att ange ytterligare utredning enligt 23 kap. 18 § rättegångsbalken.*

I fråga om kallelse av åklagaren, den misstänkte och dennes försvarare tillämpas 15 §. Om det är till fördel för handläggningen får även andra som berörs av den kommande rättegången kallas. I övrigt gäller 13 a § andra stycket när sammanträden hålls innan åtalet har väckts.

Paragrafen är ny.

I bestämmelsen införs en möjlighet att hålla förberedande sammanträde under ledning av rätten innan åtal väcks. Bestämmelsen och motiven till denna har behandlats i avsnitt 11.3.5.

Av *första stycket* i paragrafen framgår att ett förberedelsesammanträde enligt 13 a § under vissa förhållanden får hållas innan åtalet har väckts. För att ett sammanträde ska få hållas krävs att s.k. slutdelgivning enligt 23 kap. 18 § RB har ägt rum.

Ett sammanträde får hållas om det på grund av det kommande målets förväntade omfattning eller av något annat skäl finns ett särskilt behov av att rättegången förbereds innan åtalet väckts. Det krävs alltså mer för att ett sammanträde ska hållas enligt denna bestämmelse jämfört med vad som gäller när åtal har väckts (jfr 13 a § första stycket). Framförallt bör det röra sig om mål som kan förväntas bli mycket omfattande eller svåra att planera. Det kan också röra sig om situationer då det finns behov av att tidigt överväga i vad mån flera kommande åtal ska handläggas i en gemensam rättegång.

Bedömningen av om det är nödvändigt eller lämpligt att hålla ett sammanträde innan åtalstidpunkten får avgöras från fall till fall. Av naturliga skäl bör initiativet ofta komma från åklagaren eller försvaret. Deras uppfattning om behovet av ett sammanträde innan åtalet har stor betydelse. Det är dock rätten som avgör om ett sammanträde ska hållas.

I *andra stycket* finns en hänvisning till 45 kap. 15 § RB när det gäller kallelser. Den har fått en annan utformning än motsvarande bestämmelse i 45 kap. 13 a § RB med hänsyn till att åtalet ännu inte väckts vid rätten. Av hänvisningen i sista meningen framgår att bestämmelserna om utevarohandläggning m.m. i 45 kap. 13 a § RB även gäller när ett sammanträde hålls innan åtalet har väckts.

13 c § *Om det behövs förberedande åtgärder för att huvudförhandlingen ska kunna genomföras på ett ändamålsenligt sätt ska rätten förbereda målet genom skriftväxling om det med hänsyn till målets beskaffenhet är lämpligare än att sammanträde hålls. Förberedande åtgärder får även ske genom annan handläggning. Om det är lämpligt får olika former av förberedelse förenas.*

Paragrafen är ny.

Den har behandlats i avsnitt 11.3.6. Genom bestämmelsen införs det en uttrycklig reglering om att rätten, förutom att hålla sammanträde, kan förbereda ett mål även genom skriftväxling och annan handläggning. För tvistemål finns en sådan bestämmelse i 42 kap. 9 § första stycket RB.

Av första meningen framgår att rätten när det behövs förberedande åtgärder för att huvudförhandlingen ska kunna genomföras på ett ändamålsenligt sätt (jfr den nya bestämmelsen i 45 kap. 13 § RB) ska förbereda målet genom skriftväxling om det är lämpligare än att hålla ett sammanträde. Det som avses är fortsatt skriftväxling efter den tilltalades svaromål enligt 45 kap. 10 § RB. Om det är lämpligare att använda sig av skriftväxling än sammanträde beror på målets beskaffenhet. Det kan t.ex. röra sig om att målet är mindre omfattande eller att det endast behövs något förtydligande som gör att det framstår som onödigt att hålla ett sammanträde.

Av andra meningen framgår att förberedande åtgärder även kan ske genom annan handläggning än sammanträde och skriftväxling, t.ex. genom telefonkontakter.

I sista meningen klargörs att de olika formerna av förberedelse får förenas.

13 d § I 56 kap. 13–15 §§ *finns bestämmelser om att tingsrätten får hänskjuta en fråga till prövning av Högsta domstolen.*

Om särskilda tidsfrister gäller för handläggningen i tingsrätten enligt 14 och 14 a §§ ska tingsrätten fatta beslut om hänskjutande senast vid den tidpunkt då huvudförhandling annars ska påbörjas i målet. Om en fråga hänskjutits till Högsta domstolen i ett sådant mål gäller vad som är föreskrivet om tidsfrister för handläggningen i tingsrätten enligt 14 och 14 a §§ från den dag då handläggningen i Högsta domstolen avslutats.

Paragrafen är ny.

Bestämmelsen införs till följd av vårt förslag att tingsrätten även i brottmål får hänskjuta en prejudikatfråga till Högsta domstolen

(s.k. hissning). Frågan har behandlats i avsnitt 11.5.2. Se även författningskommentaren i anslutning till ändringarna 54 kap. 13 § RB.

I *första stycket* finns en hänvisning till bestämmelserna om förfarandet i Högsta domstolen. En motsvarande hänvisning finns i 42 kap. 17 a § RB. Förutsättningarna för att tingsrätten ska besluta om hänskjutande regleras i 54 kap. 13 §. Där framgår bl.a. att det krävs samtycke från parterna.

I *andra stycket* finns en särskild reglering om vad som gäller i sådana mål där tidsfrister ställs upp för handläggningen i tingsrätt enligt 45 kap. 14 och 14 a §§. Av första meningen framgår att beslut om att hänskjuta en prejudikatfråga i sådana fall ska fattas senast vid den tidpunkt då huvudförhandling annars skulle ha påbörjats i målet.

I sista meningen regleras tiden för huvudförhandling i s.k. fristmål när handläggningen i tingsrätten ska återupptas. Tidsfristerna i 45 kap. 14–14 a §§ beräknas då från den dag då handläggningen i Högsta domstolen avslutades. I övriga mål gäller den allmänna bestämmelsen i 45 kap. 14 § första stycket att rätten ska bestämma tid för huvudförhandling så snart som möjligt.

En paragraf med samma sakliga innehåll förs in i 47 kap. 20 a § RB.

14 § Rätten ska bestämma tid för huvudförhandling så snart som möjligt. För behandling av en rättegångsfråga eller en del av saken, som får avgöras särskilt, får huvudförhandling sättas ut, trots att målet i övrigt inte är berett till huvudförhandling.

Är den tilltalade anhållen eller häktad, ska huvudförhandling påbörjas snarast och senast inom två veckor från den dag, då åtalet väcktes, om *annat inte följer av 14 a §*. Har den tilltalade häktats efter åtalet, ska tiden räknas från dagen för hans eller hennes häktande.

Är den tilltalade ålagd reseförbud, ska huvudförhandling påbörjas snarast och senast inom en månad från den dag då åtalet väcktes, om inte längre uppskov är nödvändigt på grund av åtgärd som avses i 11 eller 12 §, målets omfattning eller annan omständighet. Har reseförbudet meddelats efter åtalet, ska tiden räknas från dagen för delgivning av beslutet.

I paragrafen görs en ändring i *andra stycket*. Ändringen är föranledd av att det införs en ny paragraf (45 kap. 14 a § RB) som reglerar under vilka förhållanden en huvudförhandling kan hållas senare än vad som annars gäller när den tilltalade är anhållen eller häktad (se författningskommentaren till 45 kap. 14 a § RB).

14 a § Om den tilltalade är anhållen eller häktad och det finns behov av sammanträde enligt 13 a § ska sådant sammanträde hållas senast inom två veckor från den dag då åtalet väcktes. När sammanträde hållits ska huvudförhandlingen i stället för vad som anges i 14 § andra stycket påbörjas senast inom fyra veckor från den dag då åtalet väcktes. Har den tilltalade häktats efter åtalet, ska tiden räknas från dagen för hans eller hennes häktande.

Om den tilltalade är anhållen eller häktad får huvudförhandling påbörjas senare än vad som anges i första stycket eller 14 § andra stycket, om längre uppskov är nödvändigt på grund av åtgärd som avses i 11 eller 12 §, målets omfattning eller annan omständighet. Om uppskov behövs för att utredningen av den tilltalades personliga förhållanden ska kunna färdigställas ska huvudförhandlingen påbörjas senare om den tilltalade inte har något att invända mot det och det inte heller av något annat skäl är olämpligt.

Paragrafen är ny.

Den motsvarar delvis den nuvarande bestämmelsen i 45 kap. 14 § andra stycket RB. I paragrafen ställs undantag upp som medger att en huvudförhandling kan påbörjas senare än vad som annars gäller enligt 45 kap. 14 § andra stycket RB.

Motiven till regleringen i första stycket har behandlats i avsnitt 11.3.7. Av första meningen framgår när ett sammanträde enligt 45 kap. 13 a § RB senast ska hållas när den tilltalade är anhållen eller häktad. Det ska ske senast inom två veckor från den dag då åtalet väcktes. Vidare framgår det att tidsfristen för när huvudförhandlingen senast ska påbörjas är förlängd om det hållits ett förberedande sammanträde. Huvudförhandlingen ska i dessa fall påbörjas senast inom fyra veckor från den dag åtalet väcktes. Det är alltså tidpunkten för när åtalet väcks som utgör startpunkten för tidsfristen, om inte den tilltalade häktats först efter åtalet. Fristen kan förlängas enligt andra stycket.

I andra stycket finns generella regler som medger förlängning av tidsfristen för när huvudförhandlingen senast ska påbörjas. Första meningen motsvarar den bestämmelse som i dag finns i 45 kap. 14 § andra stycket RB. Det förs in hänvisningar till de tidsfrister som gäller enligt 45 kap. 14 § andra stycket och första stycket i den nu behandlade paragrafen. På det sättet klargörs det att undantagen även avser den tidsfrist som gäller när det hållits ett förberedande sammanträde.

I paragrafens sista mening införs en särskild reglering av möjligheten att förlänga tidsfristen när det behövs för att utredningen av den tilltalades personliga förhållanden ska kunna färdigställas. I så-

dana fall kan fristen förlängas om den tilltalade inte har något att invända mot detta och det inte heller av något annat skäl är olämpligt. Undantaget tar framförallt sikte på de situationer där den tilltalade är häktad och intresserad av att det tas fram ett kontraktsvårdsförslag. Bestämmelsen och motiven för denna har behandlats i avsnitt 11.3.7.

Undantagen som ställs upp i paragrafen är genom hänvisningen i 29 § LUL tillämpliga även i de ungdomsmål där det gäller samma tidsfrister som när den tilltalade är häktad.

15 § Till huvudförhandlingen *ska* åklagaren kallas. För målsäganden talan jämte åklagaren eller *ska* han eller hon höras i anledning av åklagarens talan, *ska* även målsäganden kallas. *Ska* målsäganden infinna sig personligen, *ska* rätten förelägga honom eller henne vite.

Den tilltalade *ska* kallas till huvudförhandlingen genom särskild kallelse. *Ska* han eller hon infinna sig personligen eller krävs det att han eller hon på annat sätt är närvarande, *ska* rätten förelägga honom eller henne vite. Om det finns anledning att anta att den tilltalade inte skulle följa ett sådant föreläggande, får rätten besluta att han eller hon *ska* hämtas till huvudförhandlingen. Kan målet enligt 46 kap. 15 a § komma att avgöras trots att den tilltalade har inställt sig endast genom ombud eller har uteblivit, *ska* han eller hon i kallelsen erinras om detta. *Den tilltalade ska även erinras om att rätten, om han eller hon uteblir och målet inte går att avgöra, kan besluta att häkta honom eller henne om det finns förutsättningar för det.* Rätten beslutar om inställandet av den som är anhållen eller häktad.

Annan svarande än den tilltalade ska kallas till huvudförhandlingen och, om det finns skäl för det, erinras om att talan mot denne kan komma att avgöras trots att han eller hon endast inställer sig genom ombud eller uteblir vid huvudförhandlingen. Rätten får också förelägga vite enligt 9 kap. 7 §.

Bestämmelser om kallande av vittne och sakkunnig finns i 36 och 40 kap.

Första stycket ändras till följd av att målsägandes rätt att biträda åtalet tas bort (se 20 kap. 8 § RB). Någon saklig ändring i övrigt är inte avsedd.

Tillägget i *andra stycket* innebär att den tilltalade i kallelsen ska erinras om att rätten kan pröva en fråga om häktning vid förhandlingen om han eller hon inte inställer sig personligen. Samtidigt ändras utformningen av bestämmelsen i 46 kap. 15 § RB om de sanktioner som rätten kan tillgripa om den tilltalade uteblir från förhandlingen. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 11.7.3.

Genom *tredje stycket*, som är nytt, införs en bestämmelse som klargör att även en annan svarande än den tilltalade ska kallas till huvudförhandlingen i ett brottmål och att denne, om det finns skäl för det, ska erinras om att talan kan komma att avgöras i hans eller hennes utvaro. Bestämmelsen tar sikte på brottmål som ska avgöras vid huvudförhandling i vilket talan förs om enskilt anspråk mot exempelvis den tilltalades vårdnadshavare. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 14.11.5.

Det saknas i dag bestämmelser om vad som gäller kallelse till huvudförhandling och vid utvaro när talan förs mot annan än den tilltalade i ett brottmål. Bestämmelsen innebär en uttrycklig reglering av att part som inte är tilltalad ska kallas till huvudförhandlingen. Av sista meningen i tredje stycket framgår att rätten kan förelägga parten att inställa sig personligen vid förhandlingen vid vite. Vidare innebär den nya regleringen att kallelsen ska utformas så att det av den framgår att målet, om så kan ske, kan avgöras i partens utvaro. Det finns inte någon uttrycklig bestämmelse som anger att rätten kan avgöra en talan i utvaro mot annan än den tilltalade i ett brottmål. I stället sker en analog tillämpning av bestämmelsen i 46 kap. 15 a § RB om avgörande av mål i den tilltalades utvaro. Genom erinran i kallelsen pekas på den tillämpning av bestämmelsen i 46 kap. 15 a § RB som sker enligt rådande praxis.

Övriga ändringar i paragrafen är språkliga.

16 § Om det är lämpligt, får åklagaren i *samband med att åtal väcks även* kalla den tilltalade till huvudförhandling.

En åklagare som sätter ut ett mål till huvudförhandling *ska* följa de föreskrifter om tiden för huvudförhandling som meddelats av rätten. Åklagaren får ombesörja sådana kallelser och förelägganden som avses i 15 §.

När sådana kallelser och förelägganden som avses i *andra* stycket delgetts, *ska* de med bevis om delgivning ges in till rätten.

Frågor om utdömande av vite som förelagts i en kallelse med stöd av *andra* stycket prövas av rätten utan särskild ansökan.

Paragrafen har ändrats till följd av att stämningstiteln avskaffas vid allmänna åtal (se avsnitt 8.1 och kommentaren till 45 kap. 1 § RB). Det nuvarande första stycket i paragrafen, som behandlar vad en åklagarstämning ska innehålla tas bort. Detsamma gäller de delar av det nuvarande andra och tredje stycket som reglerar förfarandet när åklagaren utfärdar stämning.

De delar av paragrafen som reglerar möjligheten för åklagaren att kalla till huvudförhandling i samband med åtalet finns kvar. Om denna möjlighet används ska det ske enligt de föreskrifter om tiden för huvudförhandling som meddelats av rätten. Även dessa bestämmelser har ändrats språkligt och redaktionellt i anledning av att stämninginstitutet tas bort. Vi har behandlat bestämmelserna i avsnitt 11.3.8.

46 kap.

6 § Vid huvudförhandlingen *ska* åklagaren framställa sitt yrkande. Den tilltalade *ska* uppmanas att kort ange sin ståndpunkt och grunden för den. Åklagaren *ska* därefter utveckla sin talan. Målsäganden och den tilltalade *ska* i den mån det behövs beredas tillfälle att utveckla sin talan.

Därefter *ska* målsäganden och den tilltalade höras och annan bevisning läggs fram. Förhör med målsäganden och den tilltalade bör äga rum innan vittnesbevisning tas upp om den omständighet som förhöret gäller.

Om huvudförhandling hålls trots att målsäganden eller den tilltalade inte är närvarande, *ska* rätten i den mån det behövs se till att det som han eller hon tidigare har anfört läggs fram ur handlingarna.

Framställningar enligt första och tredje styckena samt framläggande av bevisningen får ske genom hänvisningar till handlingar i målet, om rätten finner det lämpligt.

Om den tilltalade erkänner gärningen sedan åklagaren framställt sitt yrkande, behöver parterna inte utveckla talan eller lägga fram bevisning, om det med hänsyn till vad gärningen rör och övriga omständigheter är uppenbart obehövligt.

Bestämmelsen, som rör ordningen vid huvudförhandlingens genomförande, är ändrad på så sätt att ett nytt sista stycke har införts. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 11.4.

I *femte stycket*, som är nytt, anges en förenklad ordning för hanteringen av åtal om den tilltalade erkänner gärningen sedan åklagaren framställt sitt yrkande. Bestämmelsen innebär att utveckling av talan eller bevisupptagning inte behöver ske avseende en erkänd gärning. I stället koncentreras huvudförhandlingen i större utsträckning till sådana åtalspunkter som det råder oenighet om.

Regleringen i *femte stycket* kan tillämpas i mål som avser ett eller flera åtal. Rör gärningen ett brott som enligt åklagaren bör leda till ett längre fängelsestraff är det en omständighet som kan göra att det inte är uppenbart obehövligt för parterna att utveckla

talans och lägga fram bevisning vid huvudförhandlingen. En utgångspunkt bör kunna vara att den förenklade hanteringen kan användas om erkännandet avser en gärning som hade kunnat avgöras i det särskilda förfarandet för erkända brottmål i tingsrätt om åtalet enbart hade avsett denna gärning. Ordningen bör även kunna tillämpas även om den erkända brottsligheten sammantaget skulle kunna leda till ett fängelsestraff som överstiger fängelse i sex månader. Eftersom den tilltalade är närvarande vid huvudförhandlingen bör det alltså finnas ett större utrymme att hantera erkända åtal i en förenklad ordning än vad som gäller vid avgörande i det särskilda förfarandet enligt 45 kap. 10 b § RB.

För att den förenklade ordningen ska tillämpas måste det med hänsyn till omständigheterna vara uppenbart obehövt att parterna utvecklar talan och lägger fram bevisning avseende gärningen. Finns det skäl att ifrågasätta erkännandet ska den förenklade ordningen inte användas. Det gäller exempelvis om erkännandet är tvetydigt eller kan ifrågasättas med hänsyn till den tilltalades person eller andra omständigheter.

Parterna ska ha samtyckt till att åtalet hanteras enligt femte stycket. Begär någon part att den tilltalade ska höras eller att få lägga fram bevisning i skuldfrågan, är det omständigheter medför att åtalet ska handläggas enligt första till fjärde stycket. Detsamma gäller som huvudregel om den tilltalade inte fyllt 18 år (jfr 27 § lagen [1964:267] med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare).

Innan ett åtal handläggs enligt femte stycket bör rätten försäkra sig om att den tilltalade har fått information om rätten till rådgivning av advokat.

Övriga ändringar i bestämmelsen är språkliga.

8 § *Om det finns särskilda skäl för det och det inte är olämpligt med hänsyn till omständigheterna, får rätten bestämma att en målsägande som inte för talan i målet inte ska vara närvarande vid huvudförhandlingen innan han eller hon ska höras.*

Paragrafen är ändrad. Enligt den nuvarande bestämmelsen får rätten, om det inte är olämpligt med hänsyn till omständigheterna, bestämma att en målsägande som inte för talan i målet inte ska vara närvarande innan målsägandeförhöret. Ändringen innebär att det lagts till att det dessutom måste finnas särskilda skäl för att ett sådant beslut ska kunna fattas. Ändringen har behandlats i avsnitt 6.4.2. En motsvarande ändring som stärker målsägandens rätt att närvara

vid en huvudförhandling som hålls inom stängda dörrar förs in i 5 kap. 3 § RB (se kommentaren till den paragrafen).

Huvudregeln är alltså att en målsägande ska ha rätt att närvara vid hela förhandlingen även om han eller hon inte för talan i målet. För att rätten ska kunna besluta att målsäganden inte ska få närvara innan målsägandeförhöret måste det finnas konkreta omständigheter som medför att det finns skäl att avvika från huvudregeln. Det kan t.ex. röra sig om situationer då det finns en beaktansvärd risk för att målsägandens kommande förhörsuppgifter kan komma att påverkas av att han eller hon närvarar när åklagaren utvecklar åtalet.

Även om det finns särskilda skäl som talar för att en målsägande inte ska få närvara innan denne hörs kräver ett sådant beslut att det inte är olämpligt med hänsyn till omständigheterna (jfr prop. 1986/87:89 s. 234).

14 § Underlåter målsägande, som *ska* höras i anledning av åklagarens talan, att infinna sig personligen vid rättegångstillfälle för huvudförhandling, *ska* rätten, *ta ställning till om ett förelagt vite ska dömas ut samt fatta beslut om målets fortsatta handläggning enligt andra stycket.*

Om det inte finns särskilda skäl mot det ska rätten, i stället för att förelägga nytt vite, förordna att målsäganden ska hämtas till rätten antingen omedelbart eller till senare dag.

Paragrafen, som rör situationer när en målsägande som ska höras har kallats att inställa sig personligen till en huvudförhandling, är ändrad. Motiven till ändringarna har behandlats i avsnitt 11.7.3.

I *första stycket* görs ett tillägg att rätten vid målsägandens utevaro ska ta ställning till om ett förelagt vite ska dömas ut och till målets fortsatta handläggning. Tillägget innebär att den tillämpning som ska följa redan av gällande rätt görs tydligare. Vidare införs i ett nytt *andra stycke* en presumtion att rätten ska förordna om hämtning av en målsägande som ska höras i anledning av åklagarens talan och som uteblir från en huvudförhandling. Hämtning ska ske antingen omedelbart eller till en senare dag.

Ändringarna innebär att rätten först i andra hand ska överväga att förelägga nytt vite. Ändringarna i bestämmelsen överensstämmer med dem som skett avseende vittnen (se 36 kap. 20 § RB).

Övriga ändringar i bestämmelsen är språkliga.

15 § Uteblir den tilltalade från ett rättegångstillfälle för huvudförhandling eller inställer han eller hon sig genom ombud då han eller hon har förelagts att infinna sig personligen, *ska rätten i första hand pröva om målet kan avgöras enligt 15 a §. Är det inte möjligt att avgöra målet ska rätten ta ställning till om ett förelagt vite ska dömas ut samt fatta beslut om målets fortsatta handläggning enligt andra stycket.*

Om det inte finns särskilda skäl mot det ska den tilltalade hämtas till rätten antingen omedelbart eller till en senare dag. Är det sannolikt att hämtning inte kan ske ska den tilltalade i stället häktas, om det finns förutsättningar för det enligt 24 kap. I annat fall ska han eller hon kallas på nytt vid vite.

Första stycket ändras dels språkligt, dels på så sätt att det tydliggörs att rätten alltid ska ta ställning till frågan om utdömande av vite och fatta besluta om åtgärder enligt *andra stycket* om ett mål inte kan avgöras vid en huvudförhandling som den tilltalade inte har inställt sig till personligen. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 11.7.3.

I andra stycket anges de sanktioner och tvångsmedel som kan komma i fråga om ett mål inte kan avgöras i den tilltalades utevaro. Uppräkningen, som i bestämmelsens tidigare lydelse utgick från den minst ingripande åtgärden, har flyttats från det tidigare första stycket. Ändringarna syftar till att vara handlingsdirigerande för rätten och innebär att åtgärderna ska övervägas i en annan ordning än tidigare.

Av första meningen i andra stycket följer att den tilltalade i första hand ska hämtas till rätten om det inte finns särskilda skäl mot det. Av ordalydelsen framgår att det är fråga om en presumtion för att hämtning ska ske. Vid rättens övervägande av om det finns särskilda skäl mot att hämta den tilltalade ska beaktas förutsättningarna för att ett hämtningsförsök kan lyckas. Dessutom ska en avvägning göras om hämtning är ett proportionerligt ingrepp i den enskildes frihet med hänsyn till målets beskaffenhet och vad det rör, den enskildes person och omständigheterna i övrigt. Om ett mål inte kan avgöras utan att han eller hon kommer till huvudförhandlingen bör det i de allra flesta fall ses som ett proportionerligt beslut att hämta den enskilde till rätten.

Av andra meningen i andra stycket följer att häktning av den tilltalade ska ske om det inte är sannolikt att hämtning kan genomföras. Om rätten tidigare i målet har beslutat om hämtning av den tilltalade som misslyckats, får det ofta anses sannolikt att hämtning inte kan ske. I bestämmelsen anges numera uttryckligen att förut-

sättningar i 24 kap. RB för häktning måste vara uppfyllda. I normalfallet får en tilltalad kunna anses undandra sig lagföring om denne utan godtagbart skäl för det uteblir från en huvudförhandling.

Tredje meningen i andra stycket innebär att möjligheten att på nytt förelägga den tilltalade ett vite ska användas som ett sista alternativ.

15 a § *Om det inte finns särskilda skäl mot det får målet avgöras utan att den tilltalade är personligen närvarande, om det inte finns anledning att döma till*

- 1. fängelse i mer än sex månader,*
- 2. villkorlig dom i förening med samhällstjänst om det i domslutet ska anges ett fängelsestraff överstigande sex månader,*
- 3. skyddstillsyn i förening med fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken,*
- 4. skyddstillsyn i förening med samhällstjänst eller kontraktsvård om det i domslutet ska anges ett fängelsestraff överstigande sex månader, eller*
- 5. sluten ungdomsvård.*

Vad som anges i första stycket gäller också om det inte finns anledning att

- 1. förverka villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff med mer än sex månader, eller*
- 2. bestämma påföljden till fängelse och förverka villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff med en strafftid som sammantaget överstiger sex månader.*

Med de påföljder som anges i första stycket 1–5 ska likställas förordnande enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 brottsbalken.

Rättegångsfrågor får avgöras trots att den tilltalade har uteblivit.

Bestämmelsen, som rör avgörande av mål vid huvudförhandling utan att den tilltalade är personligen närvarande, är ändrad i flera avseenden. Motiven har behandlats i avsnitt 11.6. Den tidigare bestämmelsens första stycke punkterna 2 och 3 samt tredje stycke är flyttade till 15 b §, som är ny.

I *första stycket* är kravet borttaget att saken ska kunna utredas tillfredsställande för att målet ska få avgöras när den tilltalade inte inställt sig personligen. I stället får målet avgöras om det inte finns särskilda skäl mot det. Ändringen ger uttryck för ökat partsansvar och en principiell förskjutning av ansvaret för utredningen i målet från rätten till åklagaren. Den innebär att målet som huvudregel, om övriga förutsättningar är uppfyllda, ska avgöras efter huvudförhandling om åklagaren begär det. Rätten ska alltså inte göra en preliminär bedömning av om utredningen i skuldfrågan kan anses vara tillräcklig för att kunna ligga till grund för en fällande dom. Det betyder också att den tilltalade får stå konsekvenserna av att inte

personligen kunna påverka processmaterialet vid förhandlingen. Särskilda skäl mot att hålla huvudförhandlingen kan i vissa fall finnas till följd av den tilltalades behov av att få lägga fram sin sak inför rätten eller med hänsyn till allmänintresset. Det kan också vara fråga om fall i vilket den tilltalade bör närvara vid huvudförhandlingen därför att det behövs kompletterande utredning i fråga om påföljd eller när åtalet rör någon som inte fyllt 18 år (jfr 27 § fjärde stycket lagen [1964:167] med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare).

Den tidigare beskrivningen av utevaror i första stycket ”inställt sig endast genom ombud eller har uteblivit” är ersatt av ”utan att den tilltalade är personligen närvarande”. Någon saklig ändring är inte avsedd.

I första stycket görs vidare de avgränsningar i vilka påföljder som rätten kan döma till i den tilltalades utevaror. Regleringarna ersätter den tidigare bestämmelsens första stycke första punkten. I stället för att, som tidigare, ange de förutsättningar som ska vara uppfyllda för avgörande i utevaror, anges nu de begränsningar i fråga om påföljd som ska gälla. Eftersom åklagarens påföljdsyrkande är avgörande för hur sträng påföljd rätten kan döma till (se 30 kap. 3 a § RB) behöver rätten inte längre göra en prognos i påföljdsfrågan för att bedöma om målet kan avgöras i den tilltalades utevaror. Tillsammans med den begränsning som följer av 30 kap. 3 a § innebär bestämmelsen att åklagarens påföljdsyrkande är styrande för om rätten kan avgöra målet i den tilltalades utevaror.

Ändringarna innebär att utrymmet att avgöra mål vid huvudförhandling i den tilltalades utevaror utvidgas så att svårare straff och fler påföljder kan dömas ut. Av första stycket framgår att möjligheten för rätten att döma till fängelse utökas från fängelse i högst tre månader till högst sex månader. Samtidigt regleras att ett alternativt fängelsestraff vid en icke frihetsberövande påföljd är styrande för om målet kan avgöras utan att den tilltalade är närvarande vid huvudförhandlingen. Ska ett alternativstraff anges får inte det överstigande fängelse i sex månader. Bestämmelsen utesluter inte att den tilltalade överlämnas till särskild vård såsom rättspsykiatrisk vård, vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, ungdomsvård och ungdomstjänst eller sådana påföljder i förening. Däremot görs undantag för skyddstillsyn i förening med fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken och för slutna ungdomsvård.

I *andra stycket punkten 1* regleras att en återstående strafftid kan förverkas i den tilltalades utevaror med högst sex månader. Denna

begränsning gäller om det är aktuellt att med tillämpning av 34 kap. 1 § första stycket 1 brottsbalken, låta en tidigare utdömd påföljd omfatta ny brottslighet och samtidigt förverka villkorligt medgiven frihet. I *punkten 2* förtydligas att den sammanlagda strafftiden vid sammanträffande av brott när rätten dömer till fängelse och samtidigt förverkar en återstående strafftid inte får överstiga fängelse i sex månader. Det innebär att det sammanlagda fängelsestraffets längd i en förverkandesituation maximalt får uppgå till sex månader när rätten förordnar att ett tidigare fängelsestraff ska avse också det andra brottet eller dömer särskilt till fängelse. Andra stycket ersätter den andra meningen i bestämmelsens tidigare andra stycke som reglerade förverkande av villkorligt medgiven frihet av fängelsestraff när rätten förordnar att en tidigare utdömd påföljd ska avse också den nya brottsligheten.

Tredje stycket likställer förordnanden enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 brottsbalken med de påföljder som anges i första stycket, och överensstämmer med den bestämmelse som tidigare fanns i andra stycket första meningen.

Det *fjärde stycket* motsvarar paragrafens tidigare fjärde stycke och är inte ändrat.

15 b § *Om det inte finns särskilda skäl mot det får målet också avgöras utan att den tilltalade är personligen närvarande om*

1. den tilltalade, sedan han eller hon har fått del av åtalet, har avvikit eller håller sig undan på ett sådant sätt att han eller hon inte kan hämtas till huvudförhandlingen eller

2. den tilltalade lider av en allvarlig psykisk störning och hans eller hennes närvaro därför inte är nödvändig.

I de fall som avses i första stycket 1 får målet avgöras även om den tilltalade inte har fått del av kallelse till förhandlingen.

Paragrafen är ny.

Bestämmelsen motsvarar delar av bestämmelsen i tidigare 46 kap. 15 a § RB. Ändringarna är, bortsett från den förändring det innebär att utredningskravet har ersatts med att det inte finns särskilda skäl mot att avgöra målet i den tilltalades utevaro (se författningskommentaren till 46 kap. 15 § RB), enbart redaktionella eller föranledda av att stämningensinstitutet avskaffas.

47 kap.

2 § En ansökan om stämning *ska* innehålla uppgifter om

1. den tilltalade,
2. den brottsliga gärningen med *uppgift om* tid och plats för dess förövande och de övriga omständigheter, som *behövs* för dess kännetecknande, samt *de bestämmelser*, som är tillämpliga,
3. det enskilda anspråk, som målsäganden vill framställa samt en utförlig redogörelse för de omständigheter som åberopas till grund för anspråket,
4. *de yrkanden om särskild rättsverkan av brott som målsäganden vill framställa*,
5. de bevis som åberopas och vad som *ska* styrkas med varje bevis samt
6. *de* omständigheter som gör rätten behörig, om inte behörigheten framgår *på annat sätt*.

Har målsäganden några önskemål om hur målet *ska* handläggas, bör dessa *anges* i ansökningen.

Ansökningen *ska* vara egenhändigt undertecknad av målsäganden eller hans *eller hennes* ombud.

Är brottet sådant att målsäganden får väcka åtal endast om åklagaren beslutat att inte åtala, *ska* tillsammans med ansökningen ges in intyg om att ett sådant beslut meddelats. De skriftliga bevis som åberopas bör också ges in tillsammans med ansökningen.

Första stycket ändras på så sätt att tillkommit en ny fjärde punkt. Ändringen innebär att en målsägande som väcker enskilt åtal i stämningsansökan ska uppgive de yrkanden om särskild rättsverkan av brott som han eller hon vill framställa. Bestämmelsen bör läsas tillsammans med förslaget till den nya bestämmelsen i 30 kap. 3 b § RB, som föreskriver att ett beslut om särskild rättsverkan inte får meddelas utan yrkande och att rätten inte heller får gå utöver vad som yrkats i fråga om sådan rättsverkan.

I övrigt görs endast språkliga ändringar.

7 § Vid förberedelsen bör den tilltalade avge svaromål och ange, om han erkänner eller förnekar gärningen, samt yttra sig över de omständigheter på vilka åtalet grundats. Han bör också ange de omständigheter som han vill anföra.

Parterna bör därefter var för sig ange de ytterligare omständigheter som de vill anföra samt yttra sig över vad motparten anfört. De skall också, i den mån det inte skett tidigare, uppgive de bevis som de vill åberopa och vad de

vill styrka med varje bevis. Skriftliga bevis, som inte redan företetts, skall genast framläggas.

I paragrafen görs endast den ändringen att det nuvarande tredje stycket flyttas till andra stycket i den nya bestämmelsen i 7 a § (se nedan).

7 a § Rätten ska, allt efter målets beskaffenhet, verka för att målet förbereds så att det kan avgöras på ett ändamålsenligt sätt. Rätten ska genom frågor och påpekanden försöka avhjälpa otydligheter eller ofullständigheter i parternas yrkanden, inställningar eller bevisuppgifter.

Rätten får bestämma att olika frågor eller delar av målet ska behandlas var för sig vid förberedelsen.

Paragrafen är ny.

Första stycket motsvarar den bestämmelse som förs in i 45 kap. 13 § RB. På det sättet lagfästs, även för mål som rör enskilda åtal, rättens ansvar för att verka för att målet förbereds och att bedriva materiell processledning under förberedelsen. Ändringen har berörts i avsnitt 11.3.3. Se i övrigt kommentaren till 45 kap. 13 § RB.

Innehållet i *andra stycket* motsvarar det nuvarande tredje stycket i 47 kap. 7 § RB. Stycket flyttas hit av redaktionella skäl.

20 a § I 56 kap. 13–15 §§ finns bestämmelser om att tingsrätten får hänskjuta en fråga till prövning av Högsta domstolen.

Om särskilda tidsfrister gäller för handläggningen i tingsrätten enligt 22 § ska tingsrätten fatta beslut om hänskjutande senast vid den tidpunkt då huvudförhandling annars ska påbörjas i målet. Om en fråga hänskjutits till Högsta domstolen i ett sådant mål gäller vad som är föreskrivet om tidsfrister för handläggningen i tingsrätten i 22 § från den dag då handläggningen i Högsta domstolen avslutats.

Paragrafen är ny.

Bestämmelsen införs till följd av vårt förslag att tingsrätten även i brottmål får hänskjuta en prejudikatfråga till Högsta domstolen (s.k. hissning). Frågan har behandlats i avsnitt 11.5.2. Se även författningskommentaren i anslutning till ändringarna 54 kap. 13 § RB.

En bestämmelse med samma sakliga innehåll förs in i 45 kap 13 d § RB, se kommentaren till den paragrafen.

48 kap.

2 § Straffföreläggande enligt detta kapitel innebär att den misstänkte till godkännande omedelbart eller inom viss tid föreläggs ett bötesstraff efter vad åklagaren anser att brottet bör föranleda. Av 5 a § framgår att ett straffföreläggande också får omfatta ett enskilt anspråk som avser betalningsskyldighet.

Föreläggande av ordningsbot enligt detta kapitel innebär att den misstänkte till godkännande omedelbart eller inom viss tid föreläggs ett bötesstraff efter vad som bestämts enligt 14 §.

Den tidigare andra meningen i bestämmelsen som rörde straffföreläggande avseende villkorlig dom tas bort. Ändringen är en följd av att straffföreläggande inte längre kan avse villkorlig dom. Bestämmelsen har motiverats i avsnitt 9.7.

4 § Bötesstraff får föreläggas genom straffföreläggande beträffande brott, för vilket böter ingår i straffskalan, dock inte normerade böter. Det finns särskilda bestämmelser om föreläggande av bötesstraff för brott som har begåtts av någon som är under arton år. Bestämmelsen i 34 kap. 1 § första stycket 2 brottsbalken är tillämplig vid föreläggande av bötesstraff.

Företagsbot får föreläggas genom straffföreläggande i fall då boten inte överstiger 500 000 kr.

Den tidigare andra meningen i bestämmelsen, rörande straffföreläggande avseende villkorlig dom, tas bort. Motiven till ändringen har behandlats i avsnitt 9.7. Bestämmelsen ändras till följd av att straffföreläggande inte längre kan avse villkorlig dom. Till följd av det har även 3 § i förordningen (1964:740) med föreskrifter för åklagare i vissa brottmål upphävts.

5 § Straffföreläggande *ska* utfärdas om det finns förutsättningar för allmänt åtal och inte särskilda skäl talar mot det.

Straffföreläggande får dock inte utfärdas om i föreläggandet inte tas upp alla brott av den misstänkte, vilka enligt åklagarens vetskap föreligger till bedömning, eller om målsäganden förklarar att han eller hon avser att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet som avser annat än betalningsskyldighet.

Paragrafen är ändrad på så sätt att det i första stycket införs en presumtion för att straffföreläggande ska utfärdas om det finns förutsättningar för allmänt åtal. De förbud i övrigt mot att utfärda straffföre-

läggande, som tidigare reglerades i första stycket, har flyttats till *andra stycket*. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 10.3.1.

Av *första stycket* framgår att det krävs särskilda skäl för att inte utfärda ett strafföreläggande om det finns förutsättningar för allmänt åtal. Ändringen innebär att strafföreläggande ska utfärdas oberoende av om den misstänkte har erkänt brottet eller inte. Någon annan ändring mot nuvarande tillämpning av bestämmelsen är inte avsedd. Ett särskilt skäl mot att utfärda strafföreläggande kan exempelvis vara att rättsfrågan är svårbedömd eller det inte är uppenbart att brottet inte är preskriberat. Ett annat sådant kan vara att ordningsbot har utfärdats för brottet men inte godkänts. Ytterligare ett exempel är om den misstänkte är under 18 år.

Av *andra stycket* framgår att strafföreläggande inte får utfärdas om inte alla brott av den misstänkte som åklagaren känner till tas upp i föreläggandet eller om en målsägande förklarar sig vilja föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet avseende annat än betalningsskyldighet. Det motsvarar vad som i dag gäller enligt bestämmelsen första stycke.

Till följd av ändringen av bestämmelsen ska 1 § Strafföreläggandekungörelsen (1970:60) upphöra att gälla.

6 § Ett strafföreläggande *ska* innehålla uppgift om

1. den åklagare som har utfärdat föreläggandet,
2. den misstänkte,
3. *målsäganden, om någon sådan finns*
4. *den brottsliga gärningen med uppgift om tid och plats för dess begående samt övriga omständigheter som behövs för att känneteckna den,*
5. den eller de bestämmelser som är tillämpliga när det gäller brottet,
6. det straff och den särskilda rättsverkan, som föreläggs den misstänkte,
7. det enskilda anspråk som föreläggs den misstänkte med uppgift om de omständigheter som anspråket grundar sig på,
8. *de bevis som, om åtal väcks, åberopas till stöd för åtalet och talan om enskilt anspråk enligt 22 kap. och vad som ska styrkas med varje bevis,*
9. *de omständigheter som gör domstolen behörig om åtal väcks, om inte behörigheten framgår på annat sätt,*
10. *åklagarens önskemål om hur målet ska handläggas om åtal väcks, och*
11. *den misstänkte har varit anhållen eller häktad på grund av misstanke om brott som omfattas av strafföreläggandet och tiden för frihetsberövandet.*

Bestämmelsen är ändrad till följd av att åtal väcks genom att strafföreläggande ges in till rätten om det inte godkänts och bör läsas i ljuset av de ändrade bestämmelserna i 45 kap. 4 och 4 a §§ RB. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 10.3.2.

Ändringarna innebär att innehållet i strafföreläggandet kommer att motsvara vad som föreskrivs om åtalets innehåll i 45 kap. 4 § RB och innehålla uppgifter om enskilt anspråk som åklagaren för talan om enligt 45 kap. 4 a § RB. Bestämmelsen medför, till skillnad från tidigare, att uppgifter om bevis, domstols behörighet, önskemål om målets handläggning och eventuella frihetsberövanden ska lämnas i strafföreläggandet. Därtill kommer att strafföreläggande ska vara undertecknat av åklagaren. I bestämmelsen görs även språkliga ändringar.

7 § Utfärdas ett strafföreläggande till godkännande inom viss tid, ska den misstänkte *upplysas om*

1. sättet för godkännande och om den tid som fastställts för detta,
2. att, om godkännande inte sker, åtal *och talan om enskilt anspråk enligt 22 kap.* kan väckas efter utgången av den fastställda tiden, *och*
3. att målet kan komma att avgöras av rätten utan huvudförhandling och om rätten till en sådan förhandling.

Den misstänkte ska ges tillfälle att inom samma tid skriftligen

1. svara på åtalet och lämna bevisuppgift enligt 45 kap. 10 §,
2. slutföra sin talan, *och*
3. yttra sig över frågan om målet kan avgöras utan huvudförhandling.

Den misstänktes svar ska lämnas till åklagaren.

Paragrafen är ändrad. Den reglerar vilka upplysningar som ska lämnas till den misstänkte när ett strafföreläggande utfärdas för godkännande inom viss tid samt att den misstänkte ska få tillfälle att inom samma tid svara på föreläggandet och uppgifter om vad ett sådant svarsföreläggande ska innehålla. Genom ändringarna innehåller strafföreläggandet vad som behövs för att uppfylla förutsättningarna för att målet ska kunna avgöras utan huvudförhandling om åtal väcks. Motiven till bestämmelsen behandlas i avsnitt 10.3.2.

Ändringen i *första stycket punkten 2* innebär ett förtydligande om att upplysningar ska lämnas om att talan om enskilt anspråk i anledning av brottet kan väckas i samband med åtalet. Av *punkten 3* framgår att den misstänkte ska upplysas om att målet kan komma att avgöras efter huvudförhandling och om rätten till sådan förhandling. Övriga ändringar i första stycket är språkliga.

Av *andra stycket*, som är nytt, framgår att den misstänkte inom samma tid som strafföreläggandet kan godkännas, får tillfälle att svara på åtalet. Det innebär att den som inte önskar godkänna strafföreläggandet ges möjlighet att redan innan åtal väcks ta ställning till det och de yrkanden som framställs tillsammans med åtalet samt ange sin inställning och skälen till den, vilken bevisning som åberopas och eventuella synpunkter på målets handläggning. Ändringen innebär att den misstänkte genom föreläggandet har fått tillfälle att slutföra talan i målet.

Vid strafföreläggande avseende företagsbot gäller särskilda regler i 5 § lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. Den paragrafen är ändrad så att det andra stycket i denna bestämmelse inte gäller vid strafföreläggande avseende företagsbot. Av den nya bestämmelsen i 2 b § i förverkandelagen framgår att svarsföreläggandet i dessa mål ska utfärdas av rätten efter att talan har väckts.

Av det nya *tredje stycket*, som anger att svaret ska lämnas till åklagaren, följer att en misstänkt som godkänner strafföreläggandet kan lagföras utan rättegång och att åklagaren i annat fall kan väcka åtal genom att ge in strafföreläggandet enligt 45 kap. 1 a § RB. Att åklagaren i samband med åtalet till rätten ska ge in ett eventuellt svar från den misstänkte, tillsammans med åberopad bevisning, framgår av ett nytt andra stycke i 45 kap. 7 § RB.

8 § Ett skriftligt besked med strafföreläggandets innehåll och sådana upplysningar som anges i 7 § ska lämnas eller sändas till den misstänkte. *Uppgift om målsägandes eller vittnens ålder, yrke och bostadsadress, som saknar betydelse för åtalet, ska inte framgå av handlingarna.*

Paragrafen är ändrad på så sätt att det anges att vissa uppgifter om målsägande eller vittne, som inte har betydelse för åtalet, inte ska framgå av innehållet i strafföreläggandet eller de upplysningar som lämnas eller sänds till den misstänkte. Bestämmelsen överensstämmer i denna del med vad som gäller enligt 45 kap. 9 § RB. Ändringarna innebär att målsägandes och vittnes uppgifter såvitt möjligt ska skyddas på motsvarande sätt som vid ett åtal.

10 § Skriftligt godkännande av strafföreläggande får i den misstänktes ställe lämnas av den som är ombud för honom *eller henne*, om det till åklagaren ges *in* fullmakt i original.

Fullmakten *ska*, utöver vad som följer av 12 kap., innehålla

1. förklaring att ombudet har rätt att godkänna strafföreläggande på den misstänktes vägnar,

2. uppgift om det brott som godkännandet får avse, varvid *ska* anges brottets art samt tid och plats för dess begående, samt

3. uppgift om den högsta bötespåföljd, den särskilda rättsverkan och det enskilda anspråk som den misstänkte är villig att godta.

Har sådan fullmakt getts in till åklagaren, får ombudet *ta emot* handlingar i saken på den misstänktes vägnar.

Första stycket är ändrat till följd av att strafföreläggande med villkorlig dom utmönstras. Motiven till den ändringen har behandlats i avsnitt 9.7. Övriga ändringar i bestämmelsen är språkliga.

12 § Ett godkännande är utan verkan om det sker sedan åklagaren har

1. *väckt åtal* eller utfärdat ett nytt strafföreläggande,
2. beslutat att inte väcka åtal för brottet, eller
3. beslutat att lägga ned eller inte inleda en förundersökning.

I paragrafens första punkt görs en ändring av redaktionell karaktär till följd av vårt förslag att stämninginstitutet ska avskaffas vid allmänna åtal. Av ändringen framgår att ett godkännande är utan verkan om åklagaren "väckt åtal". Enligt den nuvarande lydelsen är så fallet om åklagaren "utfärdat stämning eller stämningsansökan".

19 § *Godkänns ett* föreläggande av ordningsbot sedan åklagaren *väckt åtal*, är godkännandet utan verkan. Sker godkännandet sedan strafföreläggande utfärdats, är godkännandet också utan verkan, om *inte* den åklagare som utfärdat strafförelägandet förklarar, att godkännandet *ska* gälla, och återkallar strafförelägandet.

I paragrafen görs en ändring av redaktionell karaktär till följd av vårt förslag att stämninginstitutet ska avskaffas vid allmänna åtal. Motiven till den ändringen behandlas i avsnitt 8.1. Av bestämmelsen framgår att ett godkännande är utan verkan om åklagaren väckt åtal. Enligt den nuvarande lydelsen är så fallet om åklagaren "utfärdat stämning eller stämningsansökan". Övriga ändringar är språkliga.

49 kap.**13 §**

Den nuvarande bestämmelsen i 49 kap. 13 § RB upphävs till följd av vårt förslag att systemet med prövningstillstånd även ska omfatta tingsrättens avgöranden i brottmål. Denna fråga har behandlats i avsnitt 12.3.

En konsekvens av förslaget att ta bort de särskilda bestämmelserna om när prövningstillstånd inte krävs vid överklagande av ett avgörande i brottmål torde vara att bestämmelsen i 49 kap. 12 § skulle kunna ändras. I den anges att prövningstillstånd krävs om annat inte är föreskrivet. Eftersom vårt uppdrag inskränker sig till brottmålsprocessen har vi dock valt att inte ändra den bestämmelsen.

14 a § Prövningstillstånd får begränsas till att gälla en viss del av en dom eller ett slutligt beslut, om utgången i den delen inte kan påverka andra delar av det överklagade avgörandet.

Ett prövningstillstånd som meddelas utan en sådan begränsning som avses i första stycket gäller

1. domen eller det slutliga beslutet i den utsträckning parten har överklagat avgörandet,
2. överklagade beslut som har tagits in i domen eller det slutliga beslutet och som inte angår ett ombud, ett vittne, en sakkunnig eller någon annan som inte var part eller intervenient i tingsrätten, och
3. överklagade beslut som får överklagas endast i samband med att domen eller det slutliga beslutet överklagas.

Paragrafen är ändrad på så sätt att det nuvarande tredje stycket förs in i den nya bestämmelsen i 49 kap. 14 b § RB (se nedan). Genom ändringen kommer 49 kap. 14 a § RB att behandla dels partiella prövningstillstånd (*första stycket*), dels omfattningen av ett beslut om prövningstillstånd som inte är partiellt (*andra stycket*).

14 b § *Om hovrätten inte meddelar prövningstillstånd ska tingsrättens avgörande stå fast. En upplysning om detta ska tas in i hovrättens beslut. Dessutom ska det framgå av beslutet att hovrätten*

1. tagit del av överklagandet och utredningen i målet,
2. prövat om grunderna för prövningstillstånd är uppfyllda, och
3. inte meddelat prövningstillstånd.

Paragrafen är ny.

I paragrafen behandlas vilken verkan ett beslut att inte meddela prövningstillstånd har och vad ett sådant beslut ska innehålla.

De första två meningarna motsvarar, utan ändringar, det nuvarande tredje stycket i 49 kap. 14 a § RB.

Det införs i punkterna 1–3 nya bestämmelser om vad som alltid ska framgå av beslutet om hovrätten inte meddelar prövningstillstånd. Ändringen är generell och omfattar alla typer av mål och ärenden där hovrätten beslutar att inte meddela prövningstillstånd. I praktiken innebär det ingen förändring mot vad hovrätterna redan i dag regelmässigt anger i dessa beslut. Av pedagogiska skäl bedömer vi dock att det är viktigt att det uttryckligen framgår av lag att parterna alltid ska upplysas om att hovrätten tagit del av överklagandet och utredningen i målet samt prövat om grunderna för prövningstillstånd är uppfyllda. Denna fråga har behandlats i avsnitt 12.3.9.

51 kap.

4 § Överklagandet *ska* innehålla uppgifter om

1. den dom som överklagas,

2. i vilken del domen överklagas och den ändring i domen som yrkas, *samt i vilken del domen godtas,*

3. grunderna för överklagandet och i vilket avseende tingsrättens domskäl enligt klagandens mening är oriktiga, *samt i vilket avseende domskälen inte sätts i fråga,*

4. de omständigheter som åberopas till stöd för att prövningstillstånd *ska* meddelas, och

5. de bevis som åberopas och vad som *ska* styrkas med varje bevis.

Skriftliga bevis som inte har lagts fram tidigare *ska* ges in samtidigt med överklagandet. Vill klaganden att det *ska* hållas ett förnyat förhör eller en förnyad syn på stället, *ska* han eller hon ange det och skälen till detta. Klaganden *ska* också ange om han eller hon vill att målsäganden eller den tilltalade *ska* infinna sig personligen vid huvudförhandling i hovrätten.

Är den tilltalade anhållen eller häktad, *ska* det anges.

Har klaganden andra synpunkter på målets handläggning i hovrätten bör dessa anges i överklagandet.

Paragrafen, som reglerar överklagandets innehåll, är ändrad. Motiven till bestämmelsen behandlas huvudsakligen i avsnitt 12.1.1 och 12.1.3.

Tillägget görs att överklagandet ska innehålla uppgifter i *första stycket punkten 2* om i vilken del domen godtas och i *punkten 3* om i vilket avseende domskälen inte sätts i fråga. Genom ändringarna ställs ytterligare krav på klaganden att precisera vilka delar av domen som enligt klagandens mening inte behöver prövas i hovrätten. Ändringen i andra punkten avser vilka delar i domslutet som accepteras. Ändringen i tredje punkten innebär att klaganden, utöver att ange i vilken del domskälen anses oriktiga, även ska ange vilka delar av skälen i överklagad del som hovrätten enligt klagandens mening inte behöver pröva. I *punkten 4* gör redaktionella ändringar till följd av förslaget att prövningstillstånd ska krävas i alla brottmål. Den frågan har behandlats i avsnitt 12.3.9.

Ett nytt *fyärde stycke* införs som reglerar att klaganden bör ange sina synpunkter på målets handläggning i hovrätten. Det innebär att klagandens uppfattning kan beaktas i fråga om exempelvis möjligheten att använda hänvisning eller om målet kan avgöras utan huvudförhandling.

I övrigt görs språkliga ändringar i bestämmelsen.

7 a § Om överklagandet inte avvisas enligt 6 § eller 7 § andra stycket, *ska* hovrätten besluta om *prövningstillstånd ska* meddelas. Om det behövs, *ska* beslutet föregås av skriftväxling.

Om det finns särskilda skäl, får sammanträde hållas innan frågan om prövningstillstånd avgörs. Till ett sådant sammanträde *ska* parterna kallas. Uteblir en part, får frågan ändå avgöras.

Paragrafen är ändrad på så sätt att ledet i nuvarande *första stycket* ”när prövningstillstånd krävs” tas bort. Det är en följdändring av vårt förslag att systemet med prövningstillstånd ska omfatta alla tingsrättens avgöranden i brottmål. I övrigt görs endast språkliga ändringar.

8 § Beviljas prövningstillstånd *ska* överklagandet delges motparten med föreläggande att svara skriftligen inom en viss tid, om detta inte redan har skett eller inte behövs enligt andra stycket. I mål om allmänt åtal får överklagandet dock översändas till åklagaren utan delgivning. Uppgift om målsägandes eller vittnens ålder, yrke och bostadsadress som saknar betydelse för åtalet *ska* inte framgå av de handlingar som delges den tilltalade i mål om allmänt åtal.

Om det är uppenbart att överklagandet är ogrundat, får hovrätten genast meddela dom i målet.

Har tingsrätten avslagit ett yrkande om en åtgärd som avses i 26–28 kap. eller upphävt ett beslut om en sådan åtgärd, får hovrätten omedelbart bevilja åtgärden att gälla tills vidare. Har tingsrätten beviljat en sådan åtgärd, får hovrätten omedelbart besluta att tingsrättens beslut tills vidare inte får verkställas. I frågor om häktning, reseförbud eller omhändertagande enligt 28 kap. brottsbalken får hovrätten ändra tingsrättens beslut även om motparten inte hörts.

Om hovrätten beslutat häkta någon som inte är personligen närvarande vid rätten, skall 24 kap. 17 § tredje och fjärde styckena tillämpas.

Paragrafen är ändrad på så sätt att ledet i nuvarande *första stycket* ”eller krävs inte sådant tillstånd” tas bort. Det är en följdändring av vårt förslag att systemet med prövningstillstånd ska omfatta alla tingsrättens avgöranden i brottmål. I övrigt görs endast språkliga ändringar.

9 § Motparten *ska* i sin svarsskrivelse yttra sig över de grunder för överklagandet som klaganden har anfört och ange de omständigheter han eller hon själv vill anföra.

Skrivelsen *ska* innehålla uppgift om de bevis parten åberopar och om vad som *ska* styrkas med varje bevis. Skriftliga bevis som inte har lagts fram tidigare *ska* ges in samtidigt med svarsskrivelsen. Vill parten att det *ska* hållas ett förnyat förhör eller en förnyad syn på stället, *ska* han eller hon ange det och skälen till detta. Parten *ska* också ange om han eller hon vill att målsäganden eller den tilltalade *ska* infinna sig personligen vid huvudförhandling i hovrätten.

Har motparten andra synpunkter på målets handläggning i hovrätten bör dessa anges i svarsskrivelsen.

Tredje stycket är nytt. Motiven till ändringen i paragrafen, som rör svarsskriftens innehåll, berörs i avsnitt 12.1.2–12.1.3. Utgångspunkten är att motparten på samma sätt som klaganden ska ange sin syn på hur målet kan handläggas i hovrätten. Bestämmelsen har getts motsvarande lydelse som den nya bestämmelsen avseende överklagandets innehåll (se fjärde stycket i 51 kap. 4 § RB). Övriga ändringar är språkliga.

12 § Om hovrätten anser att det behövs, *ska* hovrätten besluta att yttrande av sakkunnig inhämtas, skriftligt bevis läggs fram, föremål tillhandahålls för syn eller besiktning, bevis tas upp utom huvudförhandlingen eller någon annan förberedande åtgärd företas.

Om en part vill att en åtgärd enligt första stycket *ska vidtas, ska han eller hon* så snart som möjligt begära det hos hovrätten.

I fråga om hovrättens skyldigheter under förberedelsen ska 45 kap. 13 § tillämpas.

Behöver i mål om allmänt åtal åtgärd enligt 23 kap. företas, får hovrätten meddela åklagaren föreläggande om det *endast efter yrkande av part*.

Ändringarna i *första och andra stycket* är språkliga.

Genom *tredje stycket*, som är nytt, förtydligas hovrättens skyldighet att bedriva materiell processledning under förberedelsen. I bestämmelsen hänvisas till motsvarande nya bestämmelse i tingsrätt. Ändringen innebär en kodifiering av gällande rätt och berörs i författningskommentaren till 45 kap. 13 § RB.

Fjärde stycket, som avser hovrättens möjlighet att förelägga åklagaren att vidta åtgärd för att utföra eller komplettera förundersökningen, är ändrad så att det krävs yrkande av part för att rätten ska utfärda ett sådant föreläggande. Motsvarande ändring görs avseende processen i tingsrätt (se vidare författningskommentaren till 45 kap. 11 § RB).

13 § Hovrätten får avgöra målet utan huvudförhandling, om det är uppenbart att överklagandet är ogrundat.

Om det inte finns särskilda skäl mot det får hovrätten avgöra målet utan huvudförhandling om åklagaren har överklagat endast till den tilltalades förmån, *eller* om endast den tilltalade överklagat och hans *eller hennes* ändringsyrkande godtas av motparten.

Hovrätten får även, om det inte finns särskilda skäl mot det, avgöra målet utan huvudförhandling om det inte finns anledning att döma den tilltalade till ansvar eller *döma ut påföljd* eller döma honom *eller henne* till

1. fängelse i mer än sex månader,
2. villkorlig dom i förening med samhällstjänst om det i domslutet ska anges ett fängelsestraff överstigande sex månader,
3. skyddstillsyn i förening med fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken,
4. skyddstillsyn i förening med samhällstjänst eller kontraktsvård om det i domslutet ska anges ett fängelsestraff överstigande sex månader, eller
5. sluten ungdomsvård.

Vad som anges i tredje stycket gäller också om det inte finns anledning att

1. förverka villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff med mer än sex månader, eller
2. bestämma påföljden till fängelse och förverka villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff med en strafftid som sammantaget överstiger sex månader.

Har i fall som avses i andra – *fyärde* stycket en part begärt huvudförhandling, *ska* sådan hållas, om det inte är obehövt.

Med de påföljder som anges i *tredje* stycket 1-5 likställs vite och förordnande enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 brottsbalken.

Paragrafen, som behandlar avgörande av mål utan huvudförhandling, är ändrad. Motiven till bestämmelsen behandlas i avsnitt 12.7.3.

I *första stycket*, som rör ett uppenbart ogrundat överklagande, görs ingen ändring.

Andra stycket ändras så att det krävs särskilda skäl för att avgöra ett mål utan huvudförhandling under vissa givna förutsättningar. Ändringen innebär att hovrätten ska pröva om huvudförhandling behövs för att uppfylla kraven på en rättvis rättegång. Bedömningen ska göras i enlighet med den praxis som har utvecklats vid Europadomstolen och Högsta domstolen om uttolkningen av Europakonventionens regler, se avsnitt 12.7.1. Det betyder att rätten för att avgöra om målet kan avgöras utan huvudförhandling inte ska göra en bedömning av om utredningen i skuldfrågan är tillfredsställande för att kunna leda till en fällande dom.

De förutsättningarna som tidigare angavs i andra stycket för när mål kan avgöras utan huvudförhandling regleras i *andra och tredje stycket* samt i 51 kap. 13 a § RB, som är ny.

Möjligheten att avgöra mål utan huvudförhandling om åklagaren har överklagat endast till den tilltalades förmån eller om endast den tilltalade överklagat och ändringsyrkandet godtas av motparten står kvar oförändrad i *andra stycket*.

Utrymmet för att avgöra mål utan huvudförhandling enligt tidigare andra stycket 3 utvidgas i *tredje stycket*, från att hovrätten kunnat döma till böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening, till att avse fler påföljder. Bestämmelsen innebär att fängelsestraff i mer än sex månader och frivårdande påföljder med längre alternativstraff än så inte kan avgöras på handlingarna. Den betyder också att huvudförhandling måste hållas för att hovrätten ska kunna döma till s.k. 28:3 fängelse eller sluten ungdomsvård.

Ändringen får till följd att hovrätten oberoende av parternas inställning, utan huvudförhandling kan döma till kortare fängelsestraff, till ungdomstjänst och ungdomsvård, men också till villkorlig dom eller skyddstillsyn även i förening med en föreskrift om samhällstjänst eller kontraktsvård.

Fjärde stycket reglerar konsekvenser vid sammanträffande av brott. Bestämmelsen innebär att hovrätten när tidigare villkorligt

medgiven frihet från fängelsestraff ska förverkas, kan förverka sex månader, om påföljden bestäms till annan påföljd än fängelse. I övrigt innebär den att så lång strafftid kan förverkas att det samlade fängelsestraffets längd inte överstiger sex månader.

Regleringen i tredje och fjärde stycket korresponderar med den som föreslås vid avgörande av mål i den tilltalades utemål i tingsrätt (se författningskommentaren till 46 kap. 15 a § RB).

Möjligheten att avgöra mål utan huvudförhandling om parterna begärt eller inte haft någon invändning mot det, tidigare andra stycket 4 och 5, flyttas till 51 kap. 13 a § RB.

I femte stycket mildras kravet på att hålla huvudförhandling om part begär det. Det tidigare uppenbarhetskravet för att hovrätten ska avstå att hålla huvudförhandling tas bort. Ändringen innebär att hovrätten i fler fall än tidigare kan avgöra mål utan huvudförhandling, även när en part har begärt huvudförhandling. Det bör som huvudregel krävas att part åberopar nya omständigheter eller bevis i hovrätten för att huvudförhandling ska behöva hållas.

Sjätte stycket (tidigare fjärde stycket) ändras till följd av att villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff och villkorlig dom med en föreskrift om samhällstjänst regleras uttryckligen i tredje och fjärde stycket.

Bestämmelserna i det tidigare femte och sjätte stycket flyttas till den nya bestämmelsen i 51 kap. 13 b §.

Övriga ändringar är språkliga eller av redaktionell karaktär.

13 a § *Om det inte finns särskilda skäl mot det får hovrätten även i andra fall än som avses i 13 § avgöra målet utan huvudförhandling, om parterna har begärt det eller om ingen av parterna, sedan fråga väckts om avgörande utan huvudförhandling, haft någon invändning mot detta.*

Den tidigare fjärde och femte punkten i första stycket i 51 kap. 13 § RB är flyttade till paragrafen, som är ny. Utöver den grundläggande ändringen att mål får avgöras utan huvudförhandling om det inte finns särskilda skäl mot det, se författningskommentaren till 51 kap. 13 § RB, så innebär bestämmelsen ingen ändring.

13 b § *Avser överklagandet även annat än ansvar, får målet avgöras utan huvudförhandling endast om denna talan enligt 50 kap. 13 § får prövas utan huvudförhandling.*

För prövning som inte avser själva saken behöver huvudförhandling inte hållas.

Det tidigare femte och sjätte stycket i 51 kap. 13 § RB är flyttade till paragrafen, som är ny. Bestämmelsen innebär ingen saklig ändring.

19 § Sedan parterna utvecklat sin talan, *ska* bevisningen läggas fram. Hovrätten *ska* se till att den bevisning som har lagts fram i tingsrätten läggs fram ur handlingarna i den utsträckning bevisningen har betydelse för målet i hovrätten. Bevisningen får läggas fram genom hänvisningar till handlingar i målet, om rätten finner det lämpligt. *Hovrätten ska pröva om det med hänsyn till målets omfattning eller övriga omständigheter är lämpligt att ljud- och bildupptagningar i målet läggs fram genom hänvisning.*

Om inte särskilda skäl föranleder annat, bör ett av tingsrätten upptaget bevis, som inte enligt 35 kap. 13 § *ska* tas upp på nytt, läggas fram innan bevis som rör samma omständighet omedelbart tas upp av hovrätten. Finns det flera bevis i fråga om samma omständighet, bör dessa läggas fram i ett sammanhang.

Paragrafen behandlar hur bevisning ska läggas fram när hovrätten håller huvudförhandling i ett brottmål.

I sista meningen i *första stycket* har det införts en ny bestämmelse som gäller hänvisning till ljud- och bildupptagningar i målet. Bestämmelsen och motiven för denna har behandlats i avsnitt 12.8 (se särskilt 12.8.4). Övriga ändringar i paragrafen är endast språkliga.

Den nya bestämmelsen i första stycket tar i första hand sikte på de muntliga förhör som tagits upp och spelats in i tingsrätten. Även andra ljud- och bildupptagningar omfattas dock enligt ordalydelsen. I sådana fall gör sig dock andra lämplighetsöverväganden gällande.

Av den nya bestämmelsen framgår att hovrätten alltid ska ta ställning till om det är lämpligt att ljud- och bildupptagningar i målet läggs fram genom hänvisning. När ett mål ska avgöras vid en huvudförhandling ska alltså hovrätten besluta om de ljud- och bildupptagningar som åberopas ska läggas fram genom hänvisning. Med en sådan ordning är det naturligt att parterna anger sina eventuella synpunkter i överklagandet respektive svarsskriften. Om det inte har skett kan hovrätten inhämta parternas synpunkter på frågan. Hovrätten ansvarar för att målet handläggs på det sätt som är mest ändamålsenligt. Det är alltså hovrätten som avgör om och i vilken utsträckning hänvisning ska användas. Ingen part har någon veto rätt i frågan.

Bedömningen får ske utifrån omständigheterna i varje enskilt fall. Om förhandlingen i hovrätten endast beräknas pågå upp till en

dag bör det ofta vara mest ändamålsenligt att förhören spelas upp i parternas närvaro. Men även i sådana mål kan det finnas omständigheter som gör att det är lämpligt att hänvisa till upptagningarna av förhören.

Det kan finnas skäl att spela upp något eller några förhör vid huvudförhandlingen och lägga fram resterande förhör genom hänvisning. Ett exempel på en sådan situation är då det står klart att tilläggsförhör ska hållas med någon förhörsperson. I sådana fall bör det ofta vara lämpligast att förhöret spelas upp i förhörspersonens närvaro i direkt anslutning till att tilläggsförhöret ska hållas. Det kan även vara så att det lagts fram skriftlig bevisning i anslutning till förhöret i tingsrätten som bör presenteras i anslutning till uppspelningen. Ytterligare ett exempel är att det kan framstå som mindre lämpligt att mot den tilltalades vilja lägga fram förhöret med denne genom hänvisning i ett mål där han eller hon riskerar ett långvarigt fängelsestraff. I varje fall om det inte finns starka skäl som talar för att det skulle underlätta en ändamålsenlig förhandling.

23 § Har det vid huvudförhandling i tingsrätten hållits förhör inför rätten eller syn på stället angående någon viss omständighet och beror avgörandet även i hovrätten av tilltron till den bevisningen, får tingsrättens dom inte ändras i den delen utan att beviset har lagts fram i hovrätten genom en ljud- och bildupptagning av förhöret i tingsrätten eller tagits upp på nytt vid huvudförhandling i hovrätten. En sådan ändring får dock göras

1. om den är till förmån för den tilltalade,
2. om det finns synnerliga skäl för att bevisets värde är ett annat än tingsrätten antagit, *eller*
3. om det med hänsyn till bevisningens art eller omständigheterna i övrigt inte varit olämpligt att ta upp förhöret i tingsrätten så som skett och beviset kan värderas på ett tillfredsställande sätt.

Paragrafen, som avser s.k. tilltrosbevisning ändras genom att det läggs till en ny *tredje punkt*. Den nya bestämmelsen behandlas i avsnitt 12.4.

Bestämmelsen innehåller som huvudregel ett förbud för hovrätten att ändra tingsrättens dom när avgörandet beror av tilltron till ett förhör, utan att beviset läggs fram eller tas upp på det sätt som anges i paragrafen. Om det finns synnerliga skäl för att beviset ska värderas annorlunda än vad tingsrätten har gjort eller det är till förmån för den tilltalade, kan avsteg från huvudregeln göras. Genom ändringen görs ytterligare ett undantag som gör det möjligt för

hovrätten att frånga tingsrättens tilltrosbedömning, om det med hänsyn till bevisningens art eller omständigheterna i övrigt inte varit olämpligt att ta upp förhöret i tingsrätten så som skett och beviset kan värderas på ett tillfredsställande sätt. Ändringen tar sikte på ljudupptagningar av förhör i tingsrätten. Första ledet i tredje punkten innebär att bedömningen av om beviset måste tas upp på nytt i hovrätten knyter an till den prövning som ska göras i tingsrätten av om telefonförhör kan tillåtas (jfr 5 kap. 10 § RB). Andra ledet betyder att det utöver att det inte varit olämpligt att ta upp beviset på sätt som skett i tingsrätten även måste gå att värdera beviset på ett tillfredsställande sätt. Skulle en ljudupptagning exempelvis vara ofullständig eller av dålig kvalitet får avgörandet inte ändras i anledning av förhöret utan att beviset tas upp på nytt i hovrätten.

25 § Hovrätten får inte med anledning av den tilltalades överklagande eller av åklagarens överklagande till hans eller hennes förmån döma till en brottspåföljd som är att anse som svårare eller mer ingripande för den tilltalade än den som tingsrätten dömt till. Hovrätten får dock överlämna till särskild vård enligt 31 eller 32 kap. brottsbalken eller, om tingsrätten beslutat om sådan vård, döma till annan påföljd.

Vid tillämpningen av första stycket *ska* slutet ungdomsvård enligt 32 kap. 5 § brottsbalken jämföras med fängelse.

Har tingsrätten förenat villkorlig dom eller skyddstillsyn med en föreskrift som förutsätter samtycke och samtycker den dömda inte längre till föreskriften, *eller finns det skäl att undanröja påföljden enligt 27 kap. 6 § punkten 3 eller 28 kap. 8 § brottsbalken*, får hovrätten trots första stycket döma till en svårare eller mer ingripande påföljd.

Hovrätten får inte med anledning av ett överklagande som anges i första stycket besluta om utvisning, om tingsrätten inte har meddelat sådant beslut, eller bestämma längre tid än tingsrätten gjort för förbud för den tilltalade att återvända till Sverige.

Bestämmelsen, som rör förbudet mot *reformatio in pejus*, är ändrad. Ändringarna motiveras i avsnitt 12.10.4.

Ändringen i *andra stycket* är språklig.

I *tredje stycket* införs ytterligare ett undantag från förbudet mot att ändra tingsrättens avgörande till nackdel för den tilltalade när denne eller åklagaren har överklagat till den tilltalades förmån. Undantaget från ändringsförbudet tar sikte på situationer när det finns anledning att undanröja en villkorlig dom eller skyddstillsyn på grund av den dömdes misskötsamhet (jfr NJA 2000 s. 533).

Ändringen innebär att rätten kan döma till ett strängare straff än vad tingsrätten gjort, utan att åklagaren har överklagat anslutningsvis, om den dömde missköter den frivårdande påföljd som den överklagade domen avser. Av bestämmelsen i 30 kap. 3 a § RB och allmänna principer följer dock att rätten inte självmant kan skärpa påföljden utan ett yrkande från åklagaren.

25 a § Åklagaren, eller målsägande som för talan om ansvar, får i hovrätten till stöd för sin talan åberopa en omständighet som inte lagts fram tidigare endast om han eller hon gör sannolikt att den inte hade kunnat åberopas vid tingsrätten eller han eller hon annars haft giltig ursäkt att inte göra det.

Bestämmelsen är ny.

Motiven till bestämmelsen behandlas i avsnitt 12.6. Den ger uttryck för ställningstagandet att tyngdpunkten i brottmålsprocessen ska ligga i första instans. Den tydliggör ansvaret för åklagaren att i tingsrätten lägga fram de omständigheter som åtalet grundas på. Ändringen innebär att åklagaren som huvudregel inte får åberopa en ny omständighet i hovrätten. Endast om åklagaren gör sannolikt att omständigheten inte kunnat åberopas tidigare eller om det finns giltig ursäkt för det, får en ny omständighet läggas fram i hovrätten. Bestämmelsen motsvarar den preklusionsregel som finns i tvistemål. Frågan om ett åberopande ska tillåtas bör prövas så snart som möjligt under handläggningen sedan motparten har beretts tillfälle att yttra sig. Om den tilltalade ändrar inställning eller anger nya skäl för den i hovrätten eller åberopar ny bevisning, kan det utgöra giltig ursäkt för åklagaren att lägga fram en ny omständighet. Vidare kan händelser inträffa efter tingsrättens dom som ger åklagaren anledning att åberopa nya omständigheter i hovrätten. Vad som sägs om åklagaren gäller även en målsägande som för talan om ansvar.

25 b § Åklagaren får endast ändra sitt påföljdsyrkande i skärpande riktning i hovrätten om han eller hon gör sannolikt att den omständighet som åberopas till grund för det ändrade yrkandet inte hade kunnat åberopas tidigare eller han eller hon annars haft giltig ursäkt att inte göra det.

Vad som anges i första stycket gäller även för att åklagaren eller en målsägande som för talan om ansvar ska få framställa ett nytt eller mer ingripande yrkande om särskild rättsverkan av brott.

Bestämmelsen är ny.

Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 5.6 och 5.7.

I *första stycket* regleras åklagarens möjlighet att ändra sitt påföljdsyrkande i skärpande riktning i hovrätten. Motsatsvis framgår det att åklagaren alltid kan ändra sitt påföljdsyrkande genom att yrka en lindrigare eller mindre ingripande påföljd.

Åklagaren ska framställa sitt slutliga påföljdsyrkande i tingsrätten senast i samband med att talan slutförs. Av paragrafen framgår att åklagaren som huvudregel inte får ändra det yrkandet i skärpande riktning om målet överklagas till hovrätten. Att åklagaren normalt inte kan överklaga och yrka straffskärpning om tingsrätten dömt ut den påföljd som åklagaren yrkat följer även av allmänna processrättsliga principer. Vidare framgår det av den nya bestämmelsen att åklagaren, oberoende av yrkandet i tingsrätten, som huvudregel inte får ändra sitt påföljdsyrkande i skärpande riktning efter att tiden för att överklaga tingsrättens dom har gått ut.

Av bestämmelsen framgår att åklagaren får ändra sitt påföljdsyrkande i skärpande riktning om åklagaren gör sannolikt att den omständighet som åberopas till grund för det ändrade yrkandet inte hade kunnat åberopas tidigare eller han eller hon annars haft giltig ursäkt att inte göra det. Det är alltså samma förutsättningar som gäller för att åklagaren ska få justera åtalet i hovrätten enligt den nya bestämmelsen i 51 kap. 25 a § RB. Om åklagaren tillåts justera åtalet genom att åberopa en ny omständighet bör det ofta finnas skäl att tillåta åklagaren att åberopa den omständigheten även till grund för ett ändrat påföljdsyrkande. Det kan t.ex. gälla att det vid ett åtal för misshandel genom nya uppgifter framkommit att en tilltalad enligt åklagaren gjort sig skyldig till ytterligare eller allvarigare våld än vad som gjorts gällande tidigare. Det behöver dock inte vara fråga om nya omständigheter som medför att åtalet justeras. Det kan t.ex. ha kommit fram nya omständigheter som påverkar straffvärdet av gärningen eller förändrar förutsättningarna för påföljdsvalet. Ett exempel på det senare kan vara att det framkommit att den tilltalade har avbrutit en kontraktsvård eller återtagit sitt samtycke till att utföra samhällstjänst.

I *andra stycket* regleras möjligheten för åklagaren eller en målsägande som för talan om ansvar att ändra sitt yrkande om särskild rättsverkan av brott genom att framställa ett nytt eller mer ingripande sådant yrkande. Förutsättningarna för att det ska få ske är desamma som gäller för att åklagaren ska få ändra sitt påföljdsyrkande i skärpande riktning.

Bestämmelsen är även tillämplig vid rättegången i Högsta domstolen (se 55 kap. 15 § första stycket 2 RB).

53 kap.

2 § I brottmål som ska tas upp omedelbart av en hovrätt, tillämpas bestämmelserna om rättegången vid tingsrätt i 45–47 kap. med följande avvikelser:

1. I mål där stämning utfärdas ska hovrätten i stämningen förelägga den tilltalade att svara skriftligen inom en viss tid.

2. Hovrätten ska sända över svarsskrivelsen till åklagaren. Om det behövs får hovrätten besluta om ytterligare skriftväxling efter svarsskrivelsen. Hovrätten får också meddela närmare bestämmelser om skriftväxlingen och bestämma i vilket avseende parten ska yttra sig.

3. Är den tilltalade häktad, får ett uppehåll i huvudförhandlingen inte göras i mer än två veckor, om inte på grund av särskilda omständigheter ett längre uppehåll är nödvändigt.

4. Om det inte finns anledning att döma till någon annan påföljd än böter, får hovrätten avgöra målet utan huvudförhandling. I sådant fall tillämpas 51 kap. 14 §.

Paragrafen är ändrad. Ändringarna är av redaktionell karaktär och är en följd av förslaget att institutet stämning tas bort vid allmänna åtal.

Den nuvarande första punkten i paragrafen som anger att hovrätten inte får uppdra åt åklagaren att utfärda stämning har tagits bort.

I *punkten 1* (som motsvarar det första ledet i den nuvarande andra punkten) görs ett tillägg som innebär att hovrätten endast ska utfärda ett svarsföreläggande i de mål där stämning utfärdas, dvs. i praktiken i mål som rör enskilt åtal. Av bestämmelserna i 45 kap. följer det att åklagaren i övriga mål ska förelägga den tilltalade att svara på åtalet i samband med att det ges in till hovrätten.

54 kap.

9 § Prövningstillstånd krävs för att Högsta domstolen ska pröva hovrättens dom eller slutliga beslut i mål eller ärende som väckts vid tingsrätt. Det samma gäller hovrättens slutliga beslut i ett ärende som har ett direkt samband med ett sådant mål eller ärende utom beslut som avses i 17 §.

Paragrafen är ändrad på så sätt att det nuvarande andra stycket tas bort. I det finns bestämmelser om att prövningstillstånd inte krävs vid överklaganden av justitiekanslern eller justitieombudsmannen i mål där allmänt åtal förs. Ändringen, som alltså innebär att pröv-

ningstillstånd även krävs i dessa fall, har behandlats i avsnitt 12.3.9. I övrigt görs en språklig ändring.

12 §

Paragrafen ger möjlighet för Högsta domstolen att begränsa sin prövning till en prejudikatfråga i mål om allmänt åtal som överklagas dit av justitiekanslern eller en justitieombudsman.

Paragrafen upphävs till följd av förslaget att kravet på prövningstillstånd även ska omfatta sådana överklaganden (se kommentaren i anslutning till 54 kap. 9 § RB).

55 kap.

15 § Vid rättegången i Högsta domstolen *ska* i övrigt följande bestämmelser tillämpas:

1. i tvistemål, 50 kap. 10 § tredje stycket, 12 §, 14–22 §§, 24 § och 25 § första och andra styckena och

2. i brottmål, 51 kap. 8 § fjärde stycket, 10 § tredje stycket, 12 §, 14–22 §§, samt 23 a, 24–25 b och 30 §§.

Det som sägs i 50 kap. 26–29 §§ rörande tvistemål samt i 51 kap. 26–29 §§ rörande brottmål om undanröjande av tingsrätts dom och om återförvisning gäller för Högsta domstolen i fråga om lägre rätts dom.

Ändringen i första meningen *första stycket* är språklig. I första stycket punkten 2 har ett tillägg gjorts med hänvisning till bestämmelserna i 51 kap. 25 a och b §§ RB. Bestämmelsen i 25 a § avser möjligheten för åklagaren och en målsägande som fullföljt talan till hovrätten att justera åtalet genom att åberopa nya omständigheter. I 25 b § regleras möjligheten för åklagaren att ändra påföljdsyrkandet respektive yrkanden om särskild rättsverkan av brott i hovrätt. Det senare gäller även för en målsägande som för talan om ansvar. Av hänvisningarna till dessa bestämmelser framgår att de även gäller vid rättegången i Högsta domstolen. Motiven till bestämmelserna har behandlats i avsnitt 5.6, 5.7 och 12.6. Se i övrigt författningskommentarerna till dessa.

56 kap.

13 § En tingsrätt får med parternas samtycke hänskjuta en viss fråga i målet till prövning av Högsta domstolen, när förlikning om saken är tillåten *samt i brottmål*.

En fråga som hänskjutits till Högsta domstolen i ett brottmål ska avgöras skyndsamt. Om den som är tilltalad tar tillbaka sitt samtycke innan frågan prövats slutligt av Högsta domstolen ska målet där skrivas av.

Paragrafen är ändrad till följd av vårt förslag att tingsrätten även i brottmål får hänskjuta en prejudikatfråga i målet till prövning i Högsta domstolen (s.k. hissning). Ändringarna har behandlats i avsnitt 11.5.2. Det utökade tillämpningsområdet för möjligheten till hänskjutande framgår genom tillägget i *första stycket*. Det krävs, liksom i dispositiva tvistemål, parternas samtycke.

I *andra stycket* införs särskilda bestämmelser som gäller handläggningen i Högsta domstolen när en fråga hänskjutits i ett brottmål. Av första meningen framgår att frågan alltid ska avgöras skyndsamt. Särskilt viktigt är det förstås i de fall då särskilda tidsfrister gäller för handläggningen i tingsrätten.

Av andra meningen i *andra stycket* framgår att den tilltalade i ett brottmål kan återta sitt samtycke till att Högsta domstolen prövar prejudikatfrågan. I så fall ska målet där skrivas av.

I 45 kap. 13 d § *andra stycket* och 47 kap. 20 a § RB finns nya bestämmelser om tidsfrister för handläggningen i tingsrätt i vissa fall.

19.2 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

34 kap.

4 § Tillämpas 1 § 1 eller 2 i fråga om någon som villkorligt frigivits från fängelse, *ska*, om brottet begåtts under prøvotiden, den villkorligt medgivna friheten eller en del av denna förklaras förverkad om inte särskilda skäl talar mot det.

Såsom särskilda skäl för att inte förverka eller för att förverka endast en del av villkorligt medgiven frihet kan rätten beakta

1. om den nya brottsligheten i förhållande till den tidigare är av lindrig beskaffenhet,

2. om lång tid har förflutit mellan brotten, eller

3. om ett förverkande annars skulle framstå som oskäligt.

Beslutas inte förverkande enligt första stycket, får rätten besluta åtgärd som avses i 26 kap. 18 § eller förlänga prøvotiden med högst ett år utöver den tid som följer av 26 kap. 10 §.

En åtgärd enligt denna paragraf får endast beslutas om åklagaren yrkat det. Rätten får inte besluta om en åtgärd som är att anse som mer ingripande för den tilltalade än vad åklagaren yrkat. En åtgärd enligt tredje stycket får beslutas endast före prøvotidens utgång. Förverkande får beslutas endast om fråga därom uppkommer i ett mål där den frigivne häktats eller fått del av åtal inom ett år från prøvotidens utgång.

Ändringen i första stycket är endast språklig.

Fjärde stycket i paragrafen är ändrat. Genom ändringen klargörs att åklagarens yrkanden, liksom när det gäller påföljdsfrågan i övrigt (se förslaget till 30 kap. 3 a § RB), även sätter upp gränserna för om, och i vilken utsträckning, villkorligt medgiven frihet ska förklaras förverkad. Detsamma gäller för beslut om annan åtgärd enligt bestämmelsen. Ändringen har behandlats i avsnitt 5.4.2.

36 kap.

14 § Kan på grund av den brottsliges död eller av annan orsak påföljd ej längre ådömas, får egendom förklaras förverkad eller företagsbot åläggas på grund av brottet eller åtgärd föreskrivas till förebyggande av missbruk, endast om *talán* i mål därom delgivits inom fem år från det brottet begicks. Talan får i sådant fall väckas av åklagare endast om det är påkallat ur allmän synpunkt.

I fall som nu sagts skall vad i 35 kap. 3 § stadgas äga motsvarande tillämpning.

I paragrafens *första stycke* görs en ändring genom att begreppet ”stämning” byts ut mot ”talan”. Ändringen motiveras av vårt förslag att stämningensinstitutet ska tas bort vid allmänna åtal. Bestämmelser om förfarandet då en talan om förverkande eller annat yrkande om särskild rättsverkan riktas mot den som inte är tilltalad finns i lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. (se kommentarerna till ändringarna i denna lag om det inledande förfarandet i sådana mål).

38 kap.

6 § *Vid avgörande av en fråga, som avses i 2 eller 2 a § eller i 27 kap. 2 a § tredje stycket, 5 § tredje stycket eller 6 §, 28 kap. 9 § eller 11 § första och andra styckena, 32 kap. 4 § eller 34 kap. 10 § andra stycket eller 18 § är tingsrätten domför med en lagfaren domare. Detsamma ska gälla i fråga om undanröjande av påföljd enligt 34 kap. 1 § 3, förverkande av villkorligt medgiven frihet eller annan åtgärd enligt 34 kap. 4 § samt åtgärd enligt 34 kap. 5 § tredje stycket eller 34 kap. 6 § andra stycket, om inte annat anges i 1 kap. 3 b § rättegångsbalken.*

Om det finns skäl för det får tingsrätten när den avgör fråga enligt första stycket bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän.

Bestämmelsen, som reglerar tingsrättens domförhet vid avgörande av frågor om åtgärd i fråga om en påföljd, är ändrad. Motiven har behandlats i avsnitt 13.7.5.

Av *första stycket* framgår att tingsrätten är domför med en lagfaren domare i fråga om undanröjande av påföljd eller annan åtgärd som ska prövas i fråga om en påföljd som har dömts ut. Regleringen innebär att det inte vid avgörande av de frågor som räknas upp i de bestämmelser som hänvisas till i paragrafen, längre ställs ett obligatoriskt krav på att nämndemän ska medverka i rätten. Dock innebär det sista ledet i andra meningen, som är nytt, att de begränsningar enligt 1 kap. 3 b § RB som gäller för en lagfaren domare att i mål om allmänt åtal döma till skyddstillsyn eller villkorlig dom i förening med samhällstjänst eller kontraktsvård, också ska gälla vid avgörande av en fråga enligt denna bestämmelse. Det betyder att en lagfaren domare inte utan medverkan av nämndemän kan besluta att exempelvis en villkorlig dom eller skyddstillsyn i stället för att

undanröjas ska förenas med samhällstjänst, om alternativstraffet är mer än fängelse i sex månader. Regeln om rättens sammansättning i 1 kap. 3 b § RB ska alltså gälla vid avgörande av frågor som anges i bestämmelsen, även när talan inte förs om allmänt åtal.

I första stycket återfinns de bestämmelser som nu finns i *tredje stycket* och som innebär att tingsrätten redan i dag är domför med en lagfaren domare vid avgörande av vissa frågor, bl.a. fråga om upphävande eller ändring av en föreskrift om samhällstjänst vid villkorlig dom och fråga om omhändertagande av en dömd person som åsidosatt sina åligganden vid dom på skyddstillsyn. Som en följd av det tas nuvarande *tredje stycket* bort. Någon ändring i sak är i denna del inte avsedd.

Av *andra stycket*, som är nytt, framgår att tingsrätten får vara sammansatt av en lagfaren domare och nämnd om det finns skäl för det.

19.3 Förslaget till lag om ändring i patentlagen (1967:837)

10 kap.

71 § Patenthavare, som *inte* har hemvist här i riket, *ska* ha ett här bosatt ombud. *Ombudet ska ha behörighet att för patenthavaren ta emot* delgivning av stämning, kallelser och andra handlingar i mål och ärenden rörande patentet med undantag av *allmänt åtal* och stämning i brottmål *samt* föreläggande för part att infinna sig personligen inför domstol. Ombud *ska* anmälas till patentregistret och antecknas i detta.

Har patenthavaren *inte* anmält ombud som avses i första stycket, *får* delgivning i stället ske genom att den handling som *ska* delges *sänds* till *denna* med posten i betalt brev under *dennes* i patentregistret antecknade adress. Om fullständig adress *inte finns* antecknad i registret, *får* delgivning ske genom att handlingen *hålls* tillgänglig hos patentmyndigheten och genom att meddelande *om detta* och om handlingens huvudsakliga innehåll *kungörs* i publikation som regeringen bestämmer. Delgivningen anses ha skett när *det som* nu har sagts *har* blivit fullgjort.

Regeringen *får* under förutsättning av ömsesidighet förordna, att bestämmelserna i första och andra styckena *inte ska tillämpas* i fråga om patenthavare som har hemvist i viss främmande stat eller har ett i den staten bosatt ombud, vilket är anmält till patentregistret här i riket och *har* behörighet som anges i första stycket.

I paragrafens *första stycke* görs en ändring av redaktionell karaktär genom att det läggs till att behörigheten *inte* behöver omfatta delgivning av allmänt åtal. Det är en följdändring av vårt förslag om att stämningsinstitutet avskaffas vid allmänna åtal. I övrigt görs vissa ändringar av språklig karaktär.

19.4 Förslaget till lag om ändring i mönsterskyddslagen (1970:485)

45 § Mönsterhavare som *inte* har hemvist i Sverige *ska* ha ett här bosatt ombud. *Ombudet ska ha behörighet att för mönsterhavaren ta emot delgivning av stämning, kallelser och andra handlingar i mål och ärenden om mönsterrätt med undantag av allmänt åtal och stämning i brottmål samt föreläggande för part att infinna sig personligen inför domstol. Ombud ska anmälas till mönsterregistret och antecknas i detta.*

Har mönsterhavare *inte* anmält ombud enligt första stycket, kan delgivning i stället ske genom att den handling som *ska* delges *sänds till denne* med posten i betalt brev under *dennes* i mönsterregistret antecknade adress. Om fullständig adress *inte finns* antecknad i registret, kan delgivning ske genom att handlingen *hålls* tillgänglig hos registreringsmyndigheten och genom att meddelande *om detta* och om handlingens huvudsakliga innehåll *kungörs* i publikation som regeringen bestämmer. Delgivningen anses ha skett när *det som* nu sagts *har* blivit fullgjort.

I paragrafens *första stycke* görs en ändring av redaktionell karaktär genom att det läggs till att behörigheten *inte* behöver omfatta delgivning av allmänt åtal. Det är en följdändring av vårt förslag om att stämningsinstitutet avskaffas vid allmänna åtal. I övrigt görs vissa ändringar av språklig karaktär.

19.5 Förslaget till lag om ändring i skattebrottslagen (1971:69)

14 § Utan hinder av 35 kap. 1 § brottsbalken får påföljd för brott enligt 3 eller 5–8 §§ ådömas, om den misstänkte häktats eller erhållit del av åtal för brottet inom fem år från brottet. Har vid brott som avses i 10 § den misstänkte blivit föremål för revision av Skatteverket inom fem år från brottet, ska de i 35 kap. 1 § brottsbalken angivna tiderna räknas från den dag då revisionen beslutades.

Påföljd får ådömas för brott enligt denna lag utan hinder av att den misstänkte inte erhållit del av åtal för brottet inom den tid som anges i 35 kap. 1 § brottsbalken eller första stycket denna paragraf, om den misstänkte inom samma tid har delgetts underrättelse om att han är skäligen misstänkt för brottet. Underrättelsen ska ha skett under en förundersökning som sedermera lett till allmänt åtal mot den misstänkte för brottet. Den ska ha utfärdats av åklagaren och ange de omständigheter som utgör grund för misstanken. Delgivningen ska ha skett på sätt som gäller för delgivning av *allmänt åtal* i brottmål. Avvisas eller avskrivs mål mot någon om brott som han delgetts misstanke om enligt detta stycke ska i fråga om möjligheten att ådöma påföljd så anses som om delgivning av underrättelsen inte skett.

I paragrafen görs en redaktionell ändring i *andra stycket* i anledning av vårt förslag om att stämningsinstitutet avskaffas vid allmänna åtal. Begreppet stämning har bytts ut mot allmänt åtal.

14 a § För brott enligt 2 eller 4 § får rätten på ansökan av åklagaren besluta om förlängning av den tid som anges i 35 kap. 1 § brottsbalken. Beslut om förlängning får meddelas, om *åtal* eller underrättelse enligt 14 § andra stycket avseende sådant brott inte har kunnat delges den misstänkte på grund av att *denne*

1. har saknat känt hemvist och det inte har kunnat klarläggas var han *eller hon* uppehållit sig,

2. inte har kunnat anträffas på känt hemvist inom riket och det inte har kunnat klarläggas var han *eller hon* uppehållit sig samt det kan antas att han *eller hon* hållit sig undan eller

3. har stadigvarande vistats utomlands.

Förlängningstiden *ska* bestämmas med hänsyn till vad som kan antas behövas för att delgivning *ska* ske med den misstänkte, dock till minst sex månader. Visar det sig att den bestämda tiden är otillräcklig, får rätten på ansökan av åklagaren medge ytterligare förlängning.

Förlängning enligt denna paragraf får inte omfatta längre tid än sammanlagt fem år.

I paragrafens *första stycke* görs en redaktionell ändring i anledning av att stämningensinstitutet avskaffas vid allmänna åtal. Begreppet stämning har bytts ut mot åtal. I övrigt görs ändringar av språklig karaktär.

14 c § Tingsrättens handläggning av mål enligt 14 a § är skriftlig. I handläggningen får ingå muntlig förhandling när det kan antas vara till fördel för utredningen. Den misstänkte och hans försvarare *ska* beredas tillfälle att yttra sig över åklagarens ansökan om så kan ske.

Beslut varigenom en domstol lämnat en ansökan enligt 14 a § utan bifall får inte överklagas. Beslut av tingsrätt att medge förlängning enligt 14 a § får överklagas. Överklagandet *ska* ha kommit in inom två veckor från den dag då den misstänkte, på sätt som gäller för delgivning av *allmänt åtal* i brottmål, delgavs beslutet.

I övrigt *ska* vad som är föreskrivet i rättegångsbalken rörande brottmål gälla i tillämpliga delar.

I paragrafen görs en redaktionell ändring i *andra stycket* i anledning av vårt förslag om att stämningensinstitutet avskaffas vid allmänna åtal. Begreppet stämning har bytts ut mot allmänt åtal. I övrigt görs ändringar av språklig karaktär.

19.6 Förslaget till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207)

3 kap.

11 § Åklagaren är under de förutsättningar som anges i 22 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken skyldig att i samband med åtalet förbereda och utföra målsägandens talan om sådant skadestånd som avses i 5 §.

Om målsäganden för talan enligt 5 § gäller vad som är föreskrivet i rättegångsbalken om hur en talan mot den tilltalade får väckas även en talan mot den unges vårdnadshavare som framställs i anledning av åtalet. När talan förs enligt 5 § gäller vad som är föreskrivet i rättegångsbalken om delgivning av den tilltalade och föreläggande till den tilltalade att svara på åtalet och enskilda anspråk som framställs i samband med detta i stället vårdnadshavaren.

Paragrafen är ändrad genom att det införts ett nytt *andra stycke*. Ändringen har behandlats i avsnitt 14.11.

Av *första meningen* i andra stycket framgår att en talan mot en underårig tilltalads vårdnadshavare enligt 3 kap. 5 § skadeståndslagen som målsäganden vill framställa i anledning av åtalet väcks på samma sätt som en talan om enskilt anspråk mot den tilltalade. När det gäller talan som väcks samtidigt med åtalet framgår det redan av våra förslag om ändringar i rättegångsbalken att talan kan väckas på samma sätt oberoende av om den riktas mot annan än den tilltalade (se 22 kap. 2 a och 45 kap. 4 a §§ RB). Däremot innebär regleringen i denna paragraf en nyhet i förhållande till vad som i dag gäller enligt 45 kap. 5 § andra stycket RB. Av den bestämmelsen framgår motsatsvis att det krävs att stämning utfärdas när en talan mot annan än den tilltalade väcks efter åtalet. Genom ändringen kan även en skadeståndstalan mot vårdnadshavare väckas formlöst på samma sätt som en talan mot den tilltalade.

Av *andra meningen* framgår att vad som är föreskrivet i rättegångsbalken om delgivning av den tilltalade och svarsföreläggande till denne, i stället gäller vårdnadshavare när en talan enligt 3 kap. 5 § skadeståndslagen framställs i anledning av åtalet. Det innebär att bestämmelsen om delgivning av den tilltalade enligt 33 kap. 6 § RB blir tillämplig. För att talan mot en vårdnadshavare ska kunna delges med förenklad delgivning ska denne dessförinnan informeras på det sätt som gäller för den tilltalade. Vidare blir bestämmelserna i 45 kap. 9–10 §§ RB tillämpliga. Åklagaren ska alltså sända eller

lämna talan till vårdnadshavaren och förelägga denne att svara på anspråket till rätten inom viss tid.

Bestämmelsen i andra stycket är bara tillämplig om talan väcks i anledning av ett åtal mot den tilltalade. Om brottmålsrättegången är avslutad får talan väckas enligt de vanliga bestämmelserna som gäller för tvistemål.

19.7 Förslaget till lag om ändring i lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m.

Lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m. reglerar bl.a. förfarandet vid prövning av en talan om att ta i förvar egendom som påträffats hos någon som saknar rätt till denna. Talan kan föras mot en person som inte är tilltalad. Enligt lagen kan åklagaren under vissa förhållanden besluta att egendomen ska tas i förvar. Den som är missnöjd med åklagarens beslut kan anmäla det inom viss tid. Om det sker ska åklagaren väcka talan om han eller hon vill att beslaget ska bestå. Enligt de nuvarande bestämmelserna ska rättegångsbalkens regler som gäller för åtal för vilket det inte är föreskrivet strängare straff än böter tillämpas om talan riktas mot annan än den tilltalade. Det innebär bl.a. att målen kan avgöras utan huvudförhandling.

I lagen görs ändringar i anledning av vårt förslag att stämningstiteln tas bort i mål som rör allmänt åtal för brott. Ändringarna innebär att åklagarens talan mot någon som inte är tilltalad inte ska väckas genom en ansökan om stämning utan genom att talan ges in till rätten. Däremot föreslår vi att åklagaren, till skillnad mot när det är fråga om en talan som riktas mot den tilltalade, inte ska förelägga motparten att svara till rätten. Svarsföreläggandet ska utfärdas av rätten. Vi föreslår en motsvarande reglering i lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. och lagen (2008:369) om förfarandet vid förverkande av utbyte av brottslig verksamhet i vissa fall (se författningskommentarerna till ändringarna i de lagarna).

Mål där ett yrkande om att egendom ska tas i förvar riktas mot annan än den tilltalade förekommer förhållandevis sällan. Den som talan riktas mot har vanligtvis inte haft samma möjligheter att få information och insyn i förfarandet under förundersökningen som den som är tilltalad. Talan kan också ha samband med ett mål där talan riktas mot en tilltalad. Förhållandena i det målet kan påverka bedömningen av om talan mot annan än den tilltalade bör avgöras samtidigt som huvudmålet, t.ex. vid en huvudförhandling. Det är därför enligt vår mening mest ändamålsenligt att rätten, i vart fall tills vidare, har ansvaret för att utfärda svarsföreläggandet. När de nya bestämmelserna om det inledande förfarandet i mål om allmänt åtal har varit i kraft en tid och rutiner för det har byggts upp kan det finnas anledning att överväga om samma ordning bör införas när en talan enligt denna lag riktas mot annan än den tilltalade.

2 § Beslut om att egendom *ska tas* i förvar enligt denna lag meddelas av allmän domstol utom i fall som anges i tredje stycket.

Talan om att egendom *ska tas i förvar* förs av åklagare mot den som frågan angår, om denne har känt hemvist här i landet och kan delges på sätt som är föreskrivet om *allmänt åtal*. Talan behöver dock *inte* föras mot den som förklarat att han *inte* gör anspråk på egendomen.

Ska enligt andra stycket talan *inte* föras mot någon får åklagaren meddela förordnande om att egendomen *ska tas* i förvar.

I paragrafen görs en redaktionell ändring i *andra stycket* i anledning av vårt förslag om att stämning sinstitutet avskaffas vid allmänna åtal. Begreppet stämning har bytts ut mot allmänt åtal. I övrigt görs ändringar av språklig karaktär.

4 § Förs talan om att egendom *ska tas* i förvar enligt 2 § andra stycket eller 3 § första stycket mot någon, som *inte* är tilltalad, *gäller för* sådan talan i tillämpliga delar *reglerna* i rättegångsbalken om åtal för brott på vilket *inte* kan följa svårare straff än böter. *Det gäller dock inte om annat framgår av denna lag.*

Paragrafen är ändrad genom ett tillägg som innebär att rättegångsbalkens bestämmelser inte är tillämpliga vid en talan mot någon som inte är tilltalad om annat framgår av denna lag. En sådan särreglering förs in i den nya bestämmelsen i 4 a §. Övriga ändringar är av språklig karaktär.

4 a § Åklagaren väcker talan enligt denna lag genom att ge in den till rätten. Talan anses väckt när den kommit in till rätten.

Rätten ska förelägga den som talan riktas mot att yttra sig skriftligen inom viss tid eller senast vid en huvudförhandling.

Paragrafen är ny.

Av första stycket framgår att en talan som åklagaren för mot annan än den tilltalade ska väckas genom att talan ges in till rätten. Åklagaren ska alltså, på samma sätt som gäller för åtal, inte väcka talan genom att ansöka om stämning. Att så är fallet framgår visserligen redan av den nya bestämmelsen i 45 kap. 1 § RB. Vi har dock bedömt att det är lämpligt att uttryckligen reglera detta, eftersom det i paragrafens andra stycke införs en särskild reglering om vad i sådana fall gäller för svarsföreläggandet.

När åklagaren för talan ska rätten, i enlighet med de nya bestämmelserna i 45 kap. RB, inte utfärda stämning. Av *andra stycket* framgår dock att rätten ska förelägga motparten att yttra sig över åklagarens talan. Bestämmelsen är en särreglering i förhållande till den nya bestämmelsen i 45 kap. 9 § RB som anger att åklagaren ska förelägga den tilltalade att svara på åtalet i samband med att det ges in till rätten. Rätten kan, på samma sätt som i dag, välja att förelägga åklagarens motpart att yttra sig skriftligen eller att inställa sig till en huvudförhandling. Av rättegångsbalkens bestämmelser framgår att parterna ska beredas tillfälle att slutföra sin talan om målet ska avgöras utan huvudförhandling.

19.8 Förslaget till lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)

17 § I mål om bötesförvandling *ska* tingsrätten vid avgörande av saken bestå av en lagfaren domare. *Om det finns skäl för det får tingsrätten när den avgör saken i stället bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän.* Åklagaren och den bötfällda *ska* kallas till förhandling inför rätten. Om den bötfällda inte inställer sig, får målet ändå avgöras, *om det inte finns särskilda skäl mot det.*

Rättens avgörande av saken sker genom beslut.

Ett beslut varigenom rätten har lämnat en ansökan om förvandling utan bifall utgör inte hinder för att en sådan ansökan tas upp på nytt beträffande samma böter, om nya förhållanden ger anledning till det.

I övrigt *ska* i tillämpliga delar gälla vad som är föreskrivet beträffande mål om allmänt åtal.

Första stycket, i den del det avser tingsrättens sammansättning vid avgörande av mål om bötesförvandling, är ändrat. Bestämmelsen innebär att det obligatoriska kravet på medverkan av nämndemän i rätten tas bort. Av första meningen framgår att tingsrätten vid avgörande av saken ska bestå av en lagfaren domare. Andra meningen i samma stycke innebär att rätten om det finns skäl för det får vara sammansatt av en lagfaren domare och tre nämndemän. En mer kvalificerad sammansättning av rätten ska alltså inte vara ett hinder att avgöra saken. Motiven har behandlats i avsnitt 13.7.5.

Sista meningen i första stycket ändras så att ett mål om bötesverkställighet får avgöras i den bötfälldes utevaro om det inte finns särskilda skäl mot det. Ändringen är en konsekvens av vårt förslag att ändra det grundläggande rekvisitet för bedömningen av om ett mål kan avgöras i den tilltalades utevaro i tingsrätten (se författningskommentaren till 46 kap. 15 a § RB).

Ändringen i *fjärde stycket* är språklig.

19.9 Förslaget till lag om ändring i lagen (1986:436) om näringsförbud

8 § Talan om näringsförbud i samband med brott förs i tingsrätt av allmän åklagare. Angående utredningen och förfarandet i mål om näringsförbud ska, om inte annat föreskrivs i denna lag, i tillämpliga delar gälla vad som i allmänhet är föreskrivet om mål som rör allmänt åtal för brott där straffet är fängelse i högst ett år. Tvångsmedel enligt 24 och 25 kap. rättegångsbalken får dock inte tillgripas i fråga om näringsförbud.

I mål om näringsförbud i samband med brott ska tingsrätten vid avgörande av saken bestå av en lagfaren domare. Om det finns skäl för det får tingsrätten i stället bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän eller av tre lagfarna domare.

Ändringen i första stycket är språklig.

Paragrafens *andra stycke* är nytt. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 13.7.5. Av bestämmelsen framgår att tingsrätten vid avgörandet av saken ska bestå av en lagfaren domare. Bestämmelsen innebär att det obligatoriska kravet på medverkan av nämndemän i rätten tas bort. Andra meningen i samma stycke innebär att rätten vid avgörandet om det finns skäl för det får vara sammansatt av en lagfaren domare och tre nämndemän eller av tre lagfarna domare. En mer kvalificerad sammansättning av rätten ska alltså inte vara ett hinder mot att avgöra saken. I praktiken kommer frågan hur rätten ska vara sammansatt vid näringsförbud i samband med brott oftast att bero förhållandena i ett brottmål där frågan om näringsförbud prövas (se 1 kap. 3 b § RB).

8 d § I ärenden som gäller näringsförbud ska tingsrätten hålla sammanträde, om detta inte är uppenbart obehövligt.

Om sammanträde hålls ska tingsrätten bestå av en lagfaren domare. *Om det finns skäl för det med hänsyn till ärendets eller frågans beskaffenhet får tingsrätten i stället bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän eller av tre lagfarna domare.* Ärendet ska avgöras av samma domare. I fall som avses i 8 b § andra stycket ska tingsrätten vara sammansatt på det sätt som anges i 8 kap. 10 § första stycket konkurrenslagen.

Vid omröstning gäller reglerna i 29 kap. rättegångsbalken.

Utöver vad som följer av lagen (1996:242) om domstolsärenden får rätten förelägga nytt vite eller förordna om hämtning till rätten antingen omedelbart eller till en senare dag, om den som ansökan riktas mot trots

föreläggande om personlig inställelse inte inställer sig till sammanträdet eller inställer sig genom ombud.

Andra stycket är ändrat på så sätt att det obligatoriska kravet på medverkan av nämndemän i rätten vid sammanträde tas bort. Av bestämmelsen i andra stycket framgår att tingsrätten vid sammanträde i ärende om näringsförbud ska bestå av en lagfaren domare. Andra meningen i samma stycke innebär att rätten i stället om det finns skäl för det får vara sammansatt av en lagfaren domare och tre nämndemän eller av tre lagfarna domare. En mer kvalificerad sammansättning av rätten vid sammanträde ska alltså inte vara ett hinder mot att avgöra saken. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 13.7.5.

19.10 Förslaget till lag om ändring i lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m.

Lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. reglerar förfarandet vid prövning av frågan om förverkande av egendom till det allmänna eller om annan särskild rättsverkan av brott när frågan inte rör någon som är tilltalad för brott. Om annat inte framgår av lagen gäller rättegångsbalkens regler om åtal för brott för vilket inte kan följa svårare straff än böter. Enligt lagen kan åklagaren eller en polisman under vissa förhållanden besluta om förverkande av beslagtagna egendom. Den som drabbats av beslaget ska i sådana fall anmäla missnöje inom viss tid. Om det sker ska åklagaren väcka talan om förverkande, om beslaget inte hävs.

I lagen görs ändringar i anledning av vårt förslag att stämningstillägget tas bort i mål som rör allmänt åtal. Ändringarna innebär att en talan som förs av åklagaren inte ska väckas genom en ansökan om stämning utan genom att talan ges in till rätten. Däremot föreslår vi att åklagaren, till skillnad mot när det är fråga om en talan som riktas mot den tilltalade, inte ska förelägga motparten att svara till rätten. Svarsföreläggandet ska alltid utfärdas av rätten. Det ska även gälla i de fall strafföreläggande avseende företagsbot har utfärdats.

Mål där ett yrkande om förverkande eller annan särskild rättsverkan riktas mot annan än den tilltalade förekommer förhållandevis sällan. Den som talan riktas mot har vanligtvis inte haft samma möjligheter att få information och insyn i förfarandet under förundersökningen som den som är tilltalad. Talan kan också ha samband med ett mål där talan riktas mot en tilltalad. Förhållandena i det målet kan påverka bedömningen av om talan mot annan än den tilltalade bör avgöras samtidigt som huvudmålet, t.ex. vid en huvudförhandling. Genom bestämmelserna i lagen kan talan som väckts vid domstol under vissa förutsättningar delges genom kungörelse. Om den som talan riktar sig mot inte inställer sig till en förhandling eller inte yttrar sig skriftligen kan talan enligt de redan gällande bestämmelserna avgöras på ett enkelt sätt i domstol. Det är därför enligt vår mening mest ändamålsenligt att rätten, i vart fall tills vidare, har ansvaret för att utfärda svarsföreläggandet. När de nya bestämmelserna om det inledande förfarandet i mål om allmänt åtal har varit i kraft en tid och rutiner för det har byggts upp kan det finnas

anledning att överväga om samma ordning bör införas när en talan enligt denna lag riktas mot annan än den tilltalade.

Vi föreslår en motsvarande reglering i lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m. och lagen (2008:369) om förfarandet vid förverkande av utbyte av brottslig verksamhet i vissa fall (se författningskommentarerna till ändringarna i de lagarna).

2 § En fråga som avses i 1 § prövas, om inte annat följer av 3 eller 5 §, av tingsrätten efter särskild talan. Om inte annat framgår av denna lag, gäller för sådan talan i tillämpliga delar reglerna i rättegångsbalken om åtal för brott på vilket inte kan följa svårare straff än böter. Målet får dock avgöras utan huvudförhandling, om en sådan förhandling inte behövs med hänsyn till utredningen i målet och inte heller begärs av någon av parterna.

Paragrafen har ändrats genom att andra och tredje stycket i den nuvarande bestämmelsen, med vissa ändringar, har införts i den nya bestämmelsen i 2 b §. Av paragrafen framgår att bestämmelserna i rättegångsbalken om åtal för brott på vilket inte kan följa strängare straff än böter är tillämpliga om annat inte framgår av denna lag.

2 a § *Åklagaren väcker talan enligt denna lag genom att ge in den till rätten. Talan anses väckt när den kommit in till rätten.*

Paragrafen är ny.

Av paragrafen framgår att en särskild talan enligt denna lag som förs av åklagaren ska väckas genom att talan ges in till rätten. Det motsvarar sättet som ett allmänt åtal väcks på enligt den nya bestämmelsen i 45 kap. 1 § RB. Åklagaren ska alltså, liksom när det gäller åtal och andra yrkanden mot en tilltalad, inte väcka talan genom att ansöka om stämning. Däremot innebär bestämmelsen en särreglering i förhållande till bestämmelserna i rättegångsbalken i de fall åklagaren tidigare utfärdat ett strafföreläggande. Av 5 § i denna lag framgår att företagsbot kan föreläggas genom strafföreläggande. Av 2 a § framgår att talan även i de fallen ska väckas genom åklagaren ger in en särskild talan till rätten.

2 b § *Rätten ska förelägga den mot vilken talan riktas att inställa sig till huvudförhandling eller yttra sig skriftligen vid påföljd att egendomen annars kan förklaras förverkad. Uteblir han eller hon från förhandlingen eller yttrar denne sig inte, ska egendomen förklaras förverkad, om det inte framgår att talan är ogrundad.*

Innan ett mål avgörs utan huvudförhandling, ska parterna ges tillfälle att slutföra sin talan, om det inte är uppenbart obehövligt.

Paragrafen är ny.

Den motsvarar i huvudsak den nuvarande bestämmelsen i 2 § andra stycket.

När åklagaren för talan ska rätten, i enlighet med de nya bestämmelserna i 45 kap. RB, inte utfärda stämning. Föreläggandet att inställa sig till en huvudförhandling eller yttra sig skriftligt i anledning av åklagarens talan ska dock utfärdas av rätten. Bestämmelsen är alltså en särreglering i förhållande till 45 kap. 9–10 §§ RB som anger att åklagaren ska förelägga den tilltalade att svara på åtalet i samband med att åtalet ges in till rätten.

4 § Avser saken förverkande av beslagtagna egendom, får kungörelsedelgivning av beslutet, *åklagarens talan* eller stämningen ske enligt de förutsättningar som anges i 48 § delgivningslagen (2010:1932). Dessa regler får också tillämpas, om den från vilken förverkande sker är okänd.

Om värdet av den beslagtagna egendomen uppskattas till mindre än en tiondel av det prisbasbelopp enligt 2 kap. 6 och 7 §§ socialförsäkringsbalken som gällde då beslaget verkställdes eller om egendomen saknar saluvärde, får delgivning ske genom att beslutet, *åklagarens talan* eller stämningen anslås hos den myndighet som har meddelat beslutet eller *vid vilken talan väckts*.

Paragrafen ändras genom att det i *första* och *andra stycket* läggs till att åklagarens talan kan delges genom kungörelsedelgivning. Till följd av det har det även gjorts en språklig förändring i *andra stycket*. Liksom när stämning delges genom kungörelse ska delgivningen givetvis även omfatta ett föreläggande om att den som motsätter sig åklagarens yrkande ska yttra sig till rätten inom viss tid.

5 § Företagsbot får föreläggas näringsidkare genom strafföreläggande. I sådana fall gäller 48 kap. 2–5 §§, 6 §, 7 § *första stycket*, 8 §, 10 § och 12 a § rättegångsbalken i tillämpliga delar och det som sägs där om den misstänkte gäller i stället den som föreläggs företagsbot.

Ett strafföreläggande om företagsbot godkänns genom att näringsidkaren

1. undertecknar en förklaring om att denne erkänner de omständigheter som ligger till grund för föreläggandet och godtar den företagsbot som tagits upp i föreläggandet, och

2. lämnar förklaringen till den mottagare som är behörig att ta emot förklaringen enligt föreskrifter som meddelas av regeringen.

Föreläggandet kan också godkännas genom att hela beloppet betalas till den myndighet som regeringen föreskriver. En sådan betalning skall inte anses som ett godkännande, om det framgår att näringsidkaren inte har avsett att godkänna föreläggandet.

Ett godkännande är utan verkan om det sker sedan åklagaren har väckt talan om företagsbot.

I paragrafens ändras hänvisningen till bestämmelserna i 48 kap. RB så att det endast är 48 kap. 7 § första stycket RB som är tillämplig vid strafföreläggande avseende företagsbot. I den paragrafens nya andra stycke regleras att en misstänkt som inte godkänner ett strafföreläggande ska ges tillfälle att inom viss tid svara på föreläggandet och slutföra sin talan. Detta ska alltså inte gälla när ett strafföreläggande har utfärdats mot någon som inte tilltalas för brott. Av den nya bestämmelsen i 2 b § i denna lag framgår att svarsföreläggandet då ska utfärdas av rätten efter att talan har väckts.

19.11 Förslaget till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebiträde

1 § När en förundersökning har inletts eller återupptagits ska ett särskilt biträde för målsäganden (målsägandebiträde) förordnas i mål om

1. brott enligt 6 kap. brottsbalken, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde,

2. brott enligt 3 eller 4 kap. brottsbalken, på vilket fängelse kan följa, eller enligt 8 kap. 5 eller 6 § brottsbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av sådant biträde,

3. annat brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av sådant biträde.

I paragrafen görs en redaktionell ändring genom att det nuvarande andra stycket, som gäller förordnande av målsägandebiträde i högre rätt, flyttas till andra stycket i en ny paragraf: 1 a §. Se nedan.

1 a § *Målsägandebiträdets förordnande gäller, om inte annat följer av 3 §, fram till tiden för att överklaga en lägre rätts dom har löpt ut.*

Målsägandebiträde får förordnas i högre rätt, om åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen. Vid bedömningen ska den högre rätten, förutom vad som anges i 1 §, särskilt beakta om det med hänsyn till att målsäganden ska höras, vad den högre rätten ska pröva i fråga om enskilt anspråk eller något annat särskilt skäl kan antas att målsäganden har behov av målsägandebiträde.

Paragrafen är ny.

Bestämmelsen har behandlats i avsnitt 16.2.4.

Av första stycket framgår att ett målsägandebiträdes förordnande upphör när tiden att överklaga en lägre rätts dom har löpt ut. Hänvisningen till 3 § lagen om målsägandebiträde innebär ett undantag om att så inte är fallet om tingsrättens dom endast överklagats i fråga om enskilt anspråk. I sådana fall kvarstår uppdraget enligt den särskilda regleringen om detta.

Av bestämmelsen framgår att det ingår i målsägandebiträdets uppdrag att bistå målsäganden med att skriva ett överklagande om målsäganden vill överklaga den lägre rätts dom. Det gäller även anslutningsöverklaganden.

I *andra stycket* regleras frågan om förordnade av målsägandebiträde i högre rätt. Första meningen, som anger att det krävs att tingsrättens dom har överklagats av åklagaren eller den tilltalade i ansvarsfrågan, motsvarar det nuvarande *andra stycket* i 1 §. Den har dock fått ett vidare tillämpningsområde genom att ett målsägandebiträdes uppdrag, enligt 1 a § första stycket, upphör när tiden för att överklaga den lägre rättens dom har löpt ut. Bestämmelsen är tillämplig oberoende av om det tidigare funnits ett målsägandebiträde vars uppdrag upphört enligt första stycket eller om frågan om målsägandebiträde aktualiseras först i överrätt.

Av *andra meningen* i *andra stycket* framgår att den högre rätten förutom den allmänna bestämmelsen i 1 § särskilt ska beakta om det med hänsyn till att målsäganden ska höras, vad den högre rätten ska pröva i fråga om enskilt anspråk eller något annat särskilt skäl kan antas att målsäganden har behov av målsägandebiträde. På det sättet klargörs det att prövningen enligt 1 § ska ske utifrån omständigheterna i det enskilda fallet och utgå från de behov målsäganden kan ha i överrättsprocessen. Av 1 § framgår att det har betydelse vilket brott åtalet gäller. Se vidare avsnitt 16.2.4 om behovsprövningen enligt den föreslagna bestämmelsen.

3 § Målsägandebiträdet *ska* ta till vara målsägandens intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till målsäganden.

Målsägandebiträdet *ska* bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet. Målsägandebiträdets uppgift kvarstår även om talan avskilts enligt 22 kap. 5 § rättegångsbalken för att handläggas som särskilt mål enligt reglerna för tvistemål, såvida inte målet handläggs enligt 1 kap. 3 d § rättegångsbalken. Målsägandebiträdets uppgift kvarstår också om tingsrättens dom överklagas endast i fråga om enskilt anspråk.

Ändringen i första stycket är språklig.

Andra stycket är ändrat på så sätt att ledet ”om detta inte görs av åklagaren” har tagits bort i första meningen. Ändringen har behandlats i avsnitt 14.7.

Genom ändringen klargörs det att ett målsägandebiträde alltid ansvarar för att bistå målsäganden med dennes enskilda anspråk. Biträdet kan omedelbart efter förordnandet påbörja eller överta arbetet med den uppgiften.

I den mån ett målsägandebiträde inte har förordnats kvarstår åklagarens ansvar enligt 22 kap. 2 § RB. Åklagaren ska också förbereda talan till dess att frågan om förordnade av målsägandebiträde

är avgjord. Om målsägandebiträdets uppdrag upphör (jfr 1 a § lagen om målsägandebiträde) ska åklagaren, i enlighet med 22 kap. 2 § RB, bistå målsäganden med det enskilda anspråket.

I övrigt görs endast språkliga ändringar.

19.12 Förslaget till lag om ändring i lagen (1988:688) om kontaktförbud

18 § *Vid handläggningen ska tingsrätten bestå av en lagfaren domare. Om det finns skäl för det får tingsrätten när den avgör saken bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän.*

Vid omröstning gäller reglerna i 29 kap. rättegångsbalken i tillämpliga delar.

Paragrafens första stycke är ändrat. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 13.7.5. Av bestämmelsen framgår att tingsrätten vid handläggningen ska bestå av en lagfaren domare. Bestämmelsen innebär att det obligatoriska kravet på medverkan av nämndemän i rätten vid avgörande av saken tas bort. Andra meningen innebär att rätten vid avgörandet om det finns skäl för det får vara sammansatt av en lagfaren domare och tre nämndemän. En mer kvalificerad sammansättning av rätten ska alltså inte vara ett hinder mot att avgöra saken.

19.13 Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden

7 a kap. Om väckande av allmänt åtal

I lagen införs ett nytt kapitel med särskilda bestämmelser om hur allmänt åtal väcks i tryckfrihets- och yttrandefrihetsmål. Bestämmelserna, som behandlas nedan, innebär att allmänt åtal i dessa mål även fortsättningsvis ska väckas genom ansökan om stämning. Det är fråga om mål där det enligt tryckfrihetsförordningen, yttrandefrihetsgrundlagen och denna lag i flera fall gäller speciella särregler för rättegången. Under målets förberedande handläggning ska det bl.a. avgöras om jury ska medverka när målet avgörs. Justitiekanslern är enligt 9 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen ensam åklagare. I vart fall inledningsvis bör bestämmelserna om hur åtal väcks motsvara de regler som gäller för tvistemål och enskilda åtal.

När de nya bestämmelserna om den inledande handläggningen av allmänna åtal i ordinära brottmål varit i kraft en tid kan det finnas anledning att införa motsvarande regler även i tryckfrihets- och yttrandefrihetsbrottmål. Det förutsätter i sådana fall att bestämmelserna i 9 kap. 5 § tryckfrihetsförordningen och 7 kap. 2 § yttrandefrihetsgrundlagen, som behandlar situationer då stämning inte kan delges, ändras så att det framgår att de även gäller när allmänt åtal inte kan delges någon som är ansvarig för brottet.

1 § Allmänt åtal väcks genom att åklagaren hos rätten skriftligen ansöker om stämning mot den som ska tilltalas. Åtal ska anses väckt när stämningsansökan kom in till rätten.

Paragrafen är ny.

Paragrafen motsvarar den nuvarande bestämmelsen i 45 kap. 1 § RB. Den är en särreglering som innebär att allmänt åtal i tryckfrihets- och yttrandefrihetsmål väcks genom ansökan om stämning. Bestämmelserna i 45 kap. RB om att talan väcks genom att åtalet ges in till rätten och att åklagaren samtidigt ska förelägga den tilltalade att svara på åtalet till rätten är alltså inte tillämpliga.

2 § *Ansökan om stämning ska innehålla de uppgifter som anges i 45 kap. 4 och 4 a §§ rättegångsbalken.*

Paragrafen är ny.

Genom paragrafen klargörs det att en ansökan om stämning vid allmänt åtal i tryckfrihets- och yttrandefrihetsmål ska innehålla samma uppgifter som ett allmänt åtal i ordinära brottmål. Det innebär bl.a. att stämningsansökan ska innehålla ett påföljdsyrkande och att det ska lämnas uppgift om de enskilda anspråk som förs i samband med åtalet.

3 § *Stämningsansökan ska avvisas, om rätten finner uppenbart, att den som väcker åtalet inte får föra talan om brottet eller att målet på grund av annat rättegångshinder inte kan prövas.*

Paragrafen är ny.

Paragrafen motsvarar, med vissa språkliga justeringar, den nuvarande bestämmelsen i 45 kap. 8 § RB. Rätten ska alltså göra en inledande kontroll av om det finns förutsättningar för att utfärda stämning. Det gäller bl.a. om rätten är behörig domstol och om talan väckts av behörig åklagare.

4 § *Avvisas inte ansökan, ska rätten utfärda stämning på den tilltalade att svara på åtalet.*

Stämningen ska tillsammans med stämningsansökan och därvid fogade handlingar delges den tilltalade. Uppgift om målsägandes eller vittnens ålder, yrke och bostadsadress, som saknar betydelse för åtalet, ska inte framgå av de handlingar som delges.

I samband med stämningen ska rätten förelägga den tilltalade att svara på åtalet och övriga yrkanden som framställs i samband med detta enligt vad som föreskrivs i 45 kap. 10 § rättegångsbalken.

Paragrafen är ny.

Paragrafens första och andra stycke motsvarar den nuvarande bestämmelsen i 45 kap. 9 § RB. Av hänvisningen i tredje stycket framgår att föreläggandet till den tilltalade ska motsvara åklagarens svarsföreläggande i ordinära brottmål.

19.14 Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:2041) om personutredning i brottmål, m.m.

2 § Ett beslut att inhämta yttrande från Kriminalvården meddelas av rätten. Innan allmänt åtal har väckts, får beslut meddelas av åklagaren. Beslutet ska meddelas så snart det lämpligen kan ske. *Åklagaren ska besluta att inhämta ett yttrande om det behövs för att åklagaren ska kunna ange ett yrkande om påföljd när åtalet väcks.*

Om allmänt åtal inte har väckts, får beslut att inhämta yttrande meddelas endast under förutsättning att den misstänkte har erkänt gärningen eller det annars finns sannolika skäl för misstanken att han eller hon har begått brottet.

Första stycket ändras genom att det införs en bestämmelse om att åklagaren alltid ska inhämta ett yttrande från Kriminalvården om det behövs för att åklagaren ska kunna ange ett påföljdsyrkande när åtalet väcks. Ändringen har behandlats i avsnitt 8.4. I övrigt görs en språklig ändring.

Enligt bestämmelsens nuvarande lydelse får åklagaren inhämta ett yttrande från Kriminalvården innan allmänt åtal har väckts. Genom ändringen blir åklagaren ansvarig för att inhämta underlag om den tilltalades personliga förhållanden när det behövs för att åklagaren ska kunna ta ställning till påföljdsfrågan i samband med att åtalet väcks. Yttrandet som ska inhämtas från åklagaren är ett grundläggande yttrande som vid behov kan kompletteras efter att åtal har väckts. Förslaget innebär inte att det övergripande ansvaret för att det finns ett tillräckligt underlag för att rätten ska kunna avgöra påföljdsfrågan flyttas från rätten till åklagaren. Ansvaret för att det finns tillräcklig utredning om den tilltalades personliga förhållanden ska fortfarande ytterst åligga rätten. När åtal har väckts är åklagaren inte behörig att inhämta ett yttrande. Däremot kan åklagaren givetvis begära att rätten gör det. Om rätten anser att det finns behov av att komplettera yttrandet som åklagaren inhämtat eller om åklagaren inte inhämtat ett yttrande i en situation där rätten bedömer att det behövs ska rätten, oberoende av åklagarens inställning, besluta om det. Förslaget tar inte heller sikte på de former av personutredningar som är mest ingripande från integritetssynpunkt för den enskilde. Rätten ska även fortsättningsvis ensam ha beslutanderätt när det gäller läkarintyg enligt 7 § lagen om särskild personutredning i brottmål, m.m. och rättspsykiatriska undersökningar.

För att åklagaren ska kunna besluta att inhämta ett yttrande ska det även fortsättningsvis krävas att den tilltalade erkänt gärningen eller att misstankegraden, enligt åklagarens bedömning, uppgår till sannolika skäl. Det senare är alltså samma misstankegrad som normalt krävs för anhållande och häktning. För att åklagaren ska kunna begära ett yttrande som kan ge ett tillräckligt underlag för påföljdsyrkandet bör det krävas att utredningen har kommit så långt att åklagaren bedömer att åtal kommer att väckas och att denne har en preliminär uppfattning om hur åtalet kommer att utformas samt vilket straffvärde brottsligheten har.

Paragrafen kompletteras av bestämmelser i förordningen (1992:289) om särskild personutredning i brottmål, m.m. (se vidare i kommentarerna till ändringar i dessa bestämmelser)

19.15 Förslaget till lag om ändring i växtförädlarrättslagen (1997:306)

11 kap.

1 § En innehavare av en växtförädlarrätt som inte har hemvist i Sverige *ska* ha ett ombud som är bosatt här i landet. Ombudet *ska* ha behörighet att för innehavaren av växtförädlarrätten ta emot delgivning av stämning, kallelser och andra handlingar i mål och ärenden om växtförädlarrätt med undantag av *allmänt åtal och* stämning i brottmål *samt* av föreläggande för part att infinna sig personligen inför domstol. Ombudet *ska* anmälas till växtsortregistret och antecknas där.

Om innehavaren av växtförädlarrätten inte har anmält något ombud enligt första stycket, kan delgivning i stället ske genom att den handling som *ska* delges sänds till honom eller henne under den i växtsortregistret antecknade adressen. Om någon fullständig adress inte är antecknad i registret, kan delgivning ske genom att handlingen hålls tillgänglig hos Statens jordbruksverk och genom att ett meddelande om detta och om handlingens huvudsakliga innehåll kungörs i en publikation som regeringen bestämmer. Delgivningen anses ha skett när det som nu har sagts har blivit fullgjort.

I paragrafens *första stycke* görs en ändring av redaktionell karaktär genom att det läggs till att behörigheten inte behöver omfatta delgivning av allmänt åtal. Det är en följdändring av vårt förslag om att stämningsinstitutet avskaffas vid allmänna åtal. I övrigt görs vissa ändringar av språklig karaktär.

19.16 Förslaget till lag om ändring i lagen (2000:1225) om straff för smuggling

33 § Om ägaren till en vara, som kan förverkas enligt 16 § första stycket 1, inte kan delges *talán* på det sätt som är föreskrivet för *allmänt åtal* i brottmål, får talan om annan egendom än transportmedel föras mot den hos vilken varan påträffades. Med transportmedel förstås motordrivna fordon och tillhörande släpfordon samt fartyg och luftfartyg.

I paragrafen görs två ändringar av redaktionell karaktär till följd av vårt förslag om att stämningensinstitutet avskaffas vid allmänna åtal. Bestämmelser om förfarandet då en talan om förverkande eller annat yrkande om särskild rättsverkan riktas mot den som inte är tilltalad finns i lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. (se kommentarerna till ändringarna i denna lag om det inledande förfarandet i sådana mål).

19.17 Förslaget till lag om ändring i lagen (2005:321) om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang

18 § *Vid handläggningen ska tingsrätten bestå av en lagfaren domare. Om det finns skäl för det får tingsrätten när den avgör saken bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän.*

Vid omröstning tillämpas bestämmelserna i 29 kap. rättegångsbalken.

Paragrafens första stycke är ändrat. Motiven till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 13.7.5. Av bestämmelsen framgår att tingsrätten vid handläggningen ska bestå av en lagfaren domare. Bestämmelsen innebär att det obligatoriska kravet på medverkan av nämndemän i rätten vid avgörande av fråga om tillträdesförbud tas bort. Andra meningen innebär att rätten vid avgörandet om det finns skäl för det får vara sammansatt av en lagfaren domare och tre nämndemän. En mer kvalificerad sammansättning av rätten ska alltså inte vara ett hinder mot att avgöra saken.

19.18 Förslaget till lag om ändring i lagen (2008:369) om förfarandet vid förverkande av utbyte av brottslig verksamhet i vissa fall

Lagen reglerar förfarandet vid prövning av frågan om förverkande enligt 36 kap. 1 b § brottsbalken när talan riktas mot någon som inte är tilltalad. Om annat inte framgår av lagen gäller rättegångsbalkens regler om åtal för brott för vilket är föreskrivet fängelse ett år eller mer. Målet ska alltid avgöras vid huvudförhandling.

I lagen görs ändringar i anledning av vårt förslag att stämningstillägget tas bort i mål som rör allmänt åtal. Ändringarna innebär att en talan som förs av åklagaren inte ska väckas genom en ansökan om stämning utan genom att talan ges in till rätten. Däremot föreslår vi att åklagaren, till skillnad mot när det är fråga om en talan som riktas mot den tilltalade, inte ska förelägga motparten att svara till rätten. Svarsföreläggandet ska alltid utfärdas av rätten. Motsvarande reglering införs när talan riktas mot annan än den tilltalade enligt lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m. och lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. (se författningskommentarerna till ändringarna i de lagarna.). Även när det gäller förfarandet enligt denna lag bör rätten, i vart fall tills vidare, ha ansvaret för att utfärda svarsföreläggandet. Som angetts i inledningen till författningskommentarerna i de nyss nämna lagarna kan det finnas anledning att överväga att ändra den ordningen när de nya bestämmelserna som gäller vid allmänna åtal varit i kraft en tid.

I lagen görs även en ändring till följd av vårt förslag om ändrade bestämmelser om utevarohandläggning i tingsrätten.

3 a § Åklagaren väcker talan enligt denna lag genom att ge in den till rätten. Talan anses väckt när den kommit in till rätten.

Rätten ska förelägga den mot vilken talan riktas att yttra sig skriftligen inom viss tid eller senast vid huvudförhandlingen.

Paragrafen är ny.

Av första stycket framgår att en talan om förverkande enligt lagen ska väckas genom att talan ges in till rätten. Åklagaren ska alltså inte väcka talan genom att ansöka om stämning. Att så är fallet framgår visserligen redan av den nya bestämmelsen i 45 kap. 1 § RB. Vi har dock bedömt att det är lämpligt att uttryckligen reglera detta, efter-

som det i paragrafens andra stycke införs en särskild reglering beträffande svarsföreläggandet.

Av *andra stycket* framgår att rätten ska förelägga motparten att yttra sig över åklagarens talan. Bestämmelsen är en särreglering i förhållande till den nya bestämmelsen i 45 kap. 9 § RB som anger att åklagaren ska förelägga den tilltalade att svara på åtalet i samband med att åtalet ges in till rätten. Rätten kan välja att förelägga åklagarens motpart att yttra sig skriftligen inom viss tid eller senast vid huvudförhandlingen.

4 § Den mot vilken talan riktas *ska* kallas till huvudförhandling och erinras om att målet kan komma att avgöras trots att han eller hon uteblir eller inställer sig genom ombud då han eller hon har förelagts att infinna sig personligen.

Om det inte finns särskilda skäl mot det, får målet avgöras trots att den mot vilken talan riktas har inställt sig endast genom ombud eller har uteblivit.

Paragrafen är ändrad. I *första stycket* görs en ändring av redaktionell karaktär till följd av vårt förslag att avskaffa stämninginstitutet vid allmänna åtal.

Ändringen i *andra stycket* är en konsekvens av vårt förslag att ändra det grundläggande rekvisitetet för bedömningen av om ett mål kan avgöras i den tilltalades utevaro i tingsrätten (se författningskommentaren till 46 kap. 15 a § RB).

19.19 Förslaget till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

10 kap.

3 a § En målsägande som inte är part har enligt rättegångsbalken viss rätt till insyn i handläggningen av ett ärende eller mål som berör målsäganden. Målsägandens rätt till insyn i ett sådant fall får endast begränsas med hänsyn till sekretess om det står klart att det intresse som sekretessen ska skydda har företräde framför målsägandens intresse av att ta del av uppgiften.

Paragrafen är ny.

Den har behandlats i avsnitt 6.4.

I 10 kap. 3 § offentlighets- och sekretesslagen (OSL) finns en s.k. kollisionsbestämmelse som reglerar konflikten mellan OSL:s bestämmelser om sekretess och den rätt till insyn i mål och ärende som en part kan ha enligt andra bestämmelser om förfarande vid domstolar eller myndigheter, t.ex. enligt RB.

I 5 kap. 3 § andra stycket RB (närvaro vid huvudförhandling som hålls inom stängda dörrar) och 23 kap. 18 a § RB (uppgifter i förundersökningen som har betydelse för talan om enskilt anspråk) har vi fört in bestämmelser som ger en målsägande som inte är part en rätt till insyn som sträcker sig längre än vad som gäller för allmänheten. I första meningen i denna paragraf finns en erinran om dessa bestämmelser. Om målsäganden anlitat ett ombud eller när ett målsägandebiträde förordnats har ombudet eller biträdet samma rätt till insyn som målsäganden.

Av paragrafens andra mening framgår att målsägandens rätt till insyn enligt de nämnda bestämmelserna i RB kan begränsas på grund av sekretess om det står klart att det intresse som sekretessen ska skydda har företräde framför målsägandens intresse av att ta del av uppgiften. Det får alltså ske en avvägning där målsägandens intresse vägs mot vikten av att sekretess gäller mot honom eller henne. Av betydelse är i vilken mån uppgifterna har samband med det åtal som rör målsäganden. Målsägandens intresse av insyn kan också bero på vilket brott åtalet avser. Målsägandens intresse av att ta del av uppgifterna är i regel störst när de är fråga om åtal för gärningar som starkt berör målsäganden personligen eller när de behövs för målsägandens kommande talan om enskilt anspråk.

Av 10 kap. 4 § OSL framgår att förbehåll kan göras som inskränker målsäganden eller biträdets rätt att lämna uppgifterna vidare.

4 § När en myndighet enligt 3 § eller 3 a § lämnar en sekretessbelagd uppgift till en enskild part, *en målsägande*, en ställföreträdare, ett ombud eller ett biträde får myndigheten göra ett förbehåll som inskränker mottagarens rätt att lämna uppgiften vidare eller utnyttja uppgiften. Förbehållet får inte innebära förbud mot att utnyttja uppgiften i målet eller ärendet eller mot att lämna muntlig upplysning till part, ställföreträdare, ombud eller biträde.

Att den tystnadsplikt som uppkommer genom ett sådant förbehåll som anges i första stycket inskränker den rätt att meddela och offentliggöra uppgifter som följer av 1 kap. 1 § tryckfrihetsförordningen och 1 kap. 1 och 2 §§ yttrandefrihetsgrundlagen följer av 13 kap. 5 § andra stycket.

I paragrafen görs tillägg som innebär att bestämmelserna som gör det möjligt att göra förbehåll som inskränker rätten att utnyttja eller lämna sekretessbelagda uppgifter vidare kan göras även när en målsägande eller ett målsägandebiträde får del av uppgifter enligt den nya bestämmelsen i 10 kap. 3 a § OSL.

19.20 Förslaget till lag om ändring i varumärkeslagen (2010:1877)

4 kap.

4 § En innehavare av en varumärkesregistrering, som varken har hemvist i Sverige eller bedriver näringsverksamhet som har etablerats här, ska ha ett ombud som har hemvist här i landet. Ombudet ska ha behörighet att för innehavaren ta emot delgivning av stämning, kallelser och andra handlingar i mål och ärenden om varumärket med undantag av *allmänt åtal* och stämning i brottmål *samt* av föreläggande för part att infinna sig personligen inför domstol. Ombudet ska anmälas till Patent- och registreringsverket och antecknas i varumärkesregistret.

Om innehavaren inte har anmält något ombud, får delgivning i stället ske genom att den handling som ska delges sänds till innehavaren under den i varumärkesregistret antecknade adressen. Om någon fullständig adress inte är antecknad i registret, får delgivning ske genom att handlingen hålls tillgänglig hos Patent- och registreringsverket och ett meddelande om detta och om handlingens huvudsakliga innehåll kungörs. Delgivning ska anses ha skett när detta har gjorts.

I paragrafens *första stycke* görs en ändring av redaktionell karaktär genom att det läggs till att behörigheten inte behöver omfatta delgivning av allmänt åtal. Det är en följdändring av vårt förslag om att stämninginstitutet avskaffas vid allmänna åtal. I övrigt görs vissa ändringar av språklig karaktär.

19.21 Förslaget till förordning om ändring i förundersökningskungörelsen (1947:948)

12 § I samband med att den som skäligen *misstänks* för brott underrättas om misstanken *ska* han *eller hon* underrättas om att *den som misstänks för brott har rätt* att redan under förundersökningen anlita biträde av försvarare samt att under vissa förutsättningar offentlig försvarare kan förordnas. *Information ska dessutom lämnas om rätten i vissa fall till kostnadsfri rådgivning av advokat om åtal väcks.*

I paragrafen införs en ny andra mening. Motiven har behandlats i avsnitt 3.4.3. Bestämmelsen innebär att den som skäligen misstänks för brott i samband med underrättelse om misstanken även ska få information om rätten till kostnadsfri rådgivning i vissa fall av advokat om åtal väcks. Ändringarna i bestämmelsen i övrigt är språkliga.

13 b § Målsäganden *ska* tillfrågas om han eller hon vill bli underrättad om

- beslut om att förundersökning inte *ska* inledas eller att en inledd förundersökning ska läggas ned,
- beslut om att åtal inte *ska* väckas,
- att *sådan underrättelse till den misstänkte och dennes försvarare som anges i 23 kap. 18 a § rättegångsbalken har ägt rum, och*
- tidpunkt för huvudförhandling i målet samt dom i målet.

Paragrafen är ändrad redaktionellt genom att den delats in i strecksatser som anger vad målsäganden ska tillfrågas om. Den *tredje strecksatsen* är ett tillägg till den nuvarande bestämmelsen som innebär att en målsägande även ska tillfrågas om han eller hon vill bli underrättad om att s.k. slutdelgivning ägt rum. Tillägget förs in i anledning av den nya bestämmelsen i 23 kap. 18 a § RB (se författningskommentaren till den bestämmelsen). Att det är slutdelgivningen av förundersökningen som avses framgår av den nya bestämmelsen i 23 kap. 18 a § RB. Se vidare den nya bestämmelsen i 13 d § förundersökningskungörelsen (FUK).

13 d § *När sådan underrättelse till den misstänkte och dennes försvarare som anges i 23 kap. 18 a § rättegångsbalken ägt rum ska målsäganden underrättas om det om han eller hon begärt det. Om målsägandebiträde har förordnats får underrättelsen i stället lämnas eller sändas till biträdet.*

Så snart åtal har beslutats *ska* målsäganden underrättas om beslutet.

Första stycket i paragrafen är nytt. Det har förts in i anledning av den nya bestämmelsen i 23 kap. 18 a § RB. Av den bestämmelsen framgår att målsäganden eller ett målsägandebitråde har rätt att efter begäran ta del av uppgifter ur förundersökningen som har betydelse för talan om enskilt anspråk efter att slutdelgivning ägt rum med den misstänkte och dennes försvarare (se vidare författningskommentaren till den bestämmelsen).

Av första stycket framgår att en målsägande ska underrättas om att s.k. slutdelgivning har ägt rum om denne har uppgett att han eller hon vill ha sådan information (jfr 13 b § FUK). En sådan underrättelse ska alltså bara lämnas om målsäganden har begärt det. Av andra meningen i första stycket framgår att ett målsägandebitråde kan underrättas i stället. Att det är en underrättelse om att utredningen kommit så långt att slutdelgivning skett framgår av 23 kap. 18 a § RB.

Den nuvarande bestämmelsen i paragrafen har med en språklig ändring förts in i *andra stycket*.

13 e § *Om åklagaren, trots att målsäganden begärt det, inte åtar sig att föra målsägandens talan om enskilt anspråk i samband med att åtalet väcks ska åklagaren underrätta målsäganden om detta och skälen för det. Det gäller inte om ett målsägandebitråde förordnats för målsäganden enligt lagen (1988:609) om målsägandebitråde eller om det är förenat med betydande svårigheter att underrätta målsäganden.*

Om målsäganden, under förundersökningen eller annars, uppgett att han eller hon vill framställa talan om enskilt anspråk i samband med åtalet och åklagaren inte för den talan ska åklagaren förelägga målsäganden att anmäla sitt anspråk till åklagaren i sådan tid att det kan delges motparten i samband med att åtalet väcks. Åklagaren ska samtidigt upplysa målsäganden om att rätten annars kan komma att besluta att anspråket inte tas upp till prövning i samband med åtalet. En åtgärd enligt detta stycke behöver inte vidtas om nödvändiga uppgifter om anspråket anmälts tidigare eller om det är förenat med betydande svårigheter att vidta åtgärden.

Första och andra stycket ska tillämpas också när anspråket övertagits av annan.

Paragrafen är ny.

I *första stycket* har det införts en uttrycklig bestämmelse om att en åklagare som beslutar att inte föra en målsägandens talan om enskilt anspråk ska underrätta målsäganden om detta genom ett motiverat beslut. Bestämmelsen innebär ingen förändring mot vad redan

som får anses följa gällande rätt. Som vi utvecklat i avsnitt 14.6.2 bedömer vi dock att det bör införas en uttrycklig bestämmelse som reglerar detta. Av andra meningen i första stycket framgår att åklagaren inte behöver underrätta målsäganden om ett målsägandebiträde har förordnats. Av ändringar i 3 § lagen om målsägandebiträde framgår att målsägandebiträdet i sådana fall ansvarar för att bistå målsäganden med det enskilda anspråket.

Det finns inget krav på att underrättelsen ska ske på visst sätt. Om anledningen till att åklagaren inte kan åta sig att föra talan är att det saknas nödvändiga uppgifter om anspråket kan åklagaren samtidigt förelägga målsäganden att anmäla sådana enligt bestämmelsen i andra stycket.

Enligt *andra stycket* ska åklagaren under vissa förutsättningar förelägga en målsägande att anmäla sitt enskilda anspråk i sådan tid att det kan delges den som anspråket riktar sig mot i samband med att åtalet väcks. Åklagaren ska samtidigt upplysa målsäganden om att rätten annars kan komma att besluta att anspråket inte tas upp till prövning i samband med åtalet (jfr 22 kap. 5 § andra stycket RB). Bestämmelsen har behandlats i avsnitt 14.9.3 och vissa handläggningsfrågor i anledning av denna har tagits upp i avsnitt 14.10.2. Regleringen kompletterar den allmänna bestämmelsen om att enskilda anspråk som målsäganden vill föra i samband med åtalet ska anmälas innan åtalet väcks (se 22 kap. 2 a § RB).

För att bestämmelsen i andra stycket ska vara tillämplig krävs att åklagaren inte beslutat att föra målsägandens talan, och att målsäganden uppgett att han eller hon vill föra talan om enskilt anspråk (om så är fallet ska det dokumenteras i förundersökningen).

Om nödvändiga uppgifter om anspråket redan har anmälts behöver någon åtgärd inte vidtas. Detsamma gäller i sådana undantagssituationer då det skulle vara förenat med betydande svårigheter att underrätta målsäganden.

Om åklagaren beslutat att föra målsägandens talan ansvarar åklagaren för att de uppgifter som åklagaren bedömer är nödvändiga anges när talan väcks. Bestämmelsen i andra stycket innebär att en åklagare som inte för målsägandens talan ska kontrollera att åtalet inte väcks utan att målsäganden fått tillfälle att lämna de uppgifter som krävs för att talan ska kunna väckas samtidigt med åtalet. Ett grundläggande krav för att det ska vara möjligt är att det finns ett preciserat yrkande.

I stället för att förelägga målsäganden att anmäla anspråket kan åklagaren besluta att komplettera förundersökningen om åklagaren

bedömer att det finns skäl för det (se vidare avsnitt 14.10.2). Det finns inget krav att åklagaren måste skicka ett skriftligt föreläggande till målsäganden. Kontakten kan tas på det sätt som åklagaren bedömer är lämpligt. Om det sker på telefon eller motsvarande är det dock viktigt att kontakten dokumenteras.

Om ett målsägandebiträde har förordnats ansvarar biträdet enligt 3 § lagen om målsägandebiträde för att föra målsägandens talan. Om biträdet inte anmält ett preciserat anspråk är det naturligt att det i första hand är biträdet som föreläggs att göra det.

Tiden för när målsäganden ska anmäla sitt anspråk ska bestämmas så att anspråket kan väckas samtidigt med åtalet. I regel bör det kunna samordnas med tidpunkten för när ett yttrande från Kriminalvården ska komma in.

Undantagsvis kan åklagaren, som redan angetts, avstå från att förelägga målsäganden att anmäla ett enskilt anspråk med hänsyn till att det skulle vara förenat med betydande svårigheter. Detta är bara aktuellt i speciella fall. Det kan t.ex. röra sig om situationer då det med hänsyn till särskilda tidsfrister är nödvändigt att väcka åtalet omedelbart. I sådana fall är det viktigt att detta dokumenteras. Det kan utgöra ett sådant särskilt skäl som talar för att en talan som målsäganden väcker efter åtalet bör handläggas gemensamt med detta även om det medför olägenheter (se 22 kap. 5 § andra stycket RB).

20 § Av förundersökningsprotokollet ska det framgå vem som är undersökningsledare, vem som har varit förhørsledare och vem som har sammanställt protokollet. Den som sammanställer protokollet ska i det ange när detta sker.

I protokollet ska antecknas:

- angivelsen eller vad som annars har föranlett förundersökningen,
- tid och plats för åtgärder under förundersökningen,
- iakttagelser vid brottsplatsundersökning,
- berättelser av hörda personer samt nödvändiga upplysningar om dem,
- uppgift om att anhörig eller annan närstående har underrättats om ett frihetsberövande eller att sådan underrättelse inte har skett,
- uppgift om den misstänkte var påverkad av alkohol eller annat berusningsmedel vid brottet och om brottet kan antas stå i samband med missbruk av alkohol eller annat berusningsmedel av denne,
- namn på förhörsvittne och övriga närvarande vid förhör,
- beslut om att annan än förhörsvittne har tillåtits att närvara vid förhör samt att det som har framkommit vid förhör inte får uppenbaras,

- framställningar till rätten om vittnesförhör eller annan utredning under förundersökningen, om upptagande av bevisning enligt 23 kap. 15 § rättegångsbalken och om föreläggande att visa upp skriftligt bevis eller tillhandahålla föremål för besiktning samt beslut om detta,
- sakkunnigytranden,
- beslut om uppgifter som rör användning av tvångsmedel,
- underrättelse till misstänkt enligt 23 kap. 18 § första stycket första meningen rättegångsbalken samt till misstänkt och hans eller hennes försvarare enligt samma stycke fjärde meningen med uppgift om de krävt ytterligare utredning eller i övrigt velat anföra något,
- uppmaning enligt 2 § strafföreläggandekungörelsen (1970:60),
- uppgift om målsägande eller den som övertagit målsägandens anspråk avser att föra ersättningstalan i anledning av brottet,
- nödvändiga uppgifter om enskilt anspråk *som målsäganden eller den som övertagit dennes anspråk vill föra i samband åtalet enligt de närmare föreskrifter om dokumentation av sådana uppgifter som Rikspolisstyrelsen meddelar* och, om det är möjligt, den misstänktes *eller annan motparts* yttrande över sådant anspråk,
- uppgift om uppmaning enligt 5 a §, och
- det som i övrigt är av betydelse att anteckna i protokollet.

Protokoll ska innehålla nödvändiga diarieuppgifter, såsom nummer på inkommen angivelse och aktnummer (dossiernummer), och en kort beteckning av saken.

Den strecksats i paragrafens andra stycke som behandlar nödvändiga uppgifter om enskilda anspråk är ändrad. Ändringen innebär dels att nödvändiga uppgifter om enskilda anspråk ska dokumenteras i förundersökningen även om åklagaren inte beslutat att förbereda målsägandens talan, dels att dokumentationen ska ske i enlighet med de föreskrifter som Rikspolisstyrelsen meddelar. Rikspolisstyrelsen får alltså på detta sätt ett bemyndigande att meddela föreskrifter för att säkerställa att uppgifter om enskilda anspråk dokumenteras på ett enhetligt sätt. Ändringarna, som har samband med våra förslag som syftar till att förbättra polisens förberedande arbete med enskilda anspråk under förundersökningen, har behandlats i avsnitt 14.5 (se även författningskommentaren till 22 kap. 2 a § RB).

I samma strecksats har vidare gjorts en ändring som innebär att även annan som anspråket riktar sig mot än den misstänkte, om det är möjligt, ska få yttra sig över målsägandens anspråk och att dennes yttrande i sådana fall ska dokumenteras. Tillägget har gjorts för att klargöra att huvudregeln är att en underårig tilltalades vårdnads-

havare ska informeras och få yttra sig över ett enskilt anspråk som målsäganden vill framställa mot denne enligt bestämmelsen i 3 kap. 5 § skadeståndslagen.

19.22 Förslaget till förordning om ändring i förordningen (1964:740) med föreskrifter för åklagare i vissa brottmål

3 §

Möjligheten för åklagare att utfärda strafföreläggande med villkorlig dom tas bort (se 48 kap. 2 § RB och avsnitt 9.7). Paragrafen, som ger anvisningar för underrättelser om sådana strafförelägganden, upphävs därför.

19.23 Förslaget till förordning om ändring i strafföreläggandekungörelsen (1970:60)

1 §

Strafföreläggande ska utfärdas om det finns förutsättningar för allmänt åtal och inte särskilda skäl mot det (se 48 kap. 1 § RB och avsnitt 10.3.1). Paragrafen, som anger att åklagaren bör utfärda strafföreläggande för den misstänkte i stället för att väcka åtal, utgår därför.

8 § Om det inte kommer något godkännande eller annat besked från den misstänkte, får en påminnelse om föreläggandet sändas till honom *eller henne*.

Har det inte kommit något godkännande eller annat besked från den misstänkte bör, om det är lämpligt, underrättelse om föreläggandet delges honom *eller henne* på det sätt som föreskrivs om *allmänt åtal* i brottmål.

Paragrafen ändras redaktionellt till följd av att stämningbegreppet utmönstras. Ändringarna, som innebär att stämninginstitutet avskaffas i mål som rör allmänna åtal, har behandlats i avsnitt 8.1. Övriga ändringar i paragrafen är språkliga.

19.24 Förslaget till förordning om ändring i förordningen (1982:805) om ersättning av allmänna medel till vittnen, m.m.

8 § Om den som har kallats i sådana fall som avses i 6 eller 7 § behöver anlita vårdare eller annan för att kunna inställa sig, bestäms ersättning för dennes inställelse enligt samma grunder som gäller för den som har kallats. *Det samma gäller om det finns särskilda skäl att ersätta en stödperson enligt 20 kap. 15 rättegångsbalken för kostnader som uppkommit i anledning av hans eller hennes närvaro.*

Paragrafen är ändrad genom det lagts till att ersättning enligt förordningen under vissa förutsättningen även kan utgå till en stödperson enligt 20 kap. 15 § RB. Ändringen har behandlats i avsnitt 15.3.3.

Den nya ersättningsmöjligheten förutsätter att den som följt med målsäganden anses som en stödperson enligt 20 kap. 15 RB. Det innebär att rätten ska bedöma att personen är lämplig som stödperson. Av hänvisningen till 20 kap. 15 § RB framgår också att bestämmelsen inte tillämplig när en stödperson närvarar vid ett målsägandeförhör hos polisen enligt 23 kap. 10 § femte stycket RB.

För att ersättning ska utgå krävs att det finns särskilda skäl för det. Det bör röra sig om situationer då målsäganden har ett behov av stöd vid rättegången och stödpersonen inte kompenseras för kostnader på annat sätt. Framförallt bör så vara fallet vid sådana brott där ett målsägandebiträde kan komma i fråga, men det ändå inte ansetts finnas tillräckliga skäl att förordna ett målsägandebiträde.

19.25 Förslaget till förordning om ändring i förordningen (1992:289) om särskild personutredning i brottmål, m.m.

1 § Yttrande enligt 1 § lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. *ska* inhämtas från Kriminalvården genom det frivårdskontor inom vars verksamhetsområde den misstänkte är bosatt eller annars uppehåller sig.

I beslutet om att inhämta yttrande *ska* ändamålet med yttrandet anges, om inte detta framgår på annat sätt. I beslutet *ska* det anges inom vilken tid yttrandet *ska* lämnas. Om yttrandet *ska* lämnas inom kortare tid än *fjorton dagar ska* samråd ske med Kriminalvården.

Den misstänkte *ska* underrättas om beslutet. Har beslutet fattats av rätten *ska* även åklagaren underrättas.

Andra stycket i paragrafen är ändrad på så sätt att tiden för när ett yttrande normalt ska lämnas ändras från en månad till fjorton dagar. Ändringen har behandlats i avsnitt 8.4.2. Övriga ändringar i paragrafen är av språklig karaktär.

Ändringen i andra stycket innebär tillsammans med övriga ändringar i förordningen att personutredningar ska differentieras i högre grad än vad som är fallet i dag. Ett grundläggande yttrande ska normalt lämnas inom fjorton dagar. I de fall det finns behov av ytterligare utredning ska det anges i yttrandet (se 1 a §). På samma sätt som i dag ska ändamålet med yttrandet anges i beslutet att inhämta yttrande. När åklagaren inhämtar ett yttrande bör det i regel vara lämpligt att åklagaren anger en preliminär bedömning om vad åtalet kommer att gälla och vilket straffvärde brottsligheten bedöms ha.

Enligt tredje stycket ska den misstänkte underrättas om ett beslut om att inhämta ett yttrande. Den misstänkte kan då också underrättas om att åklagaren kan vara förhindrad att yrka en frivårdande påföljd om den misstänkte inte medverkar i personutredningen.

1 a § *Kriminalvården ska lämna ett yttrande inom den tid som angetts i rättsens eller åklagarens beslut.*

Om Kriminalvården bedömer att det behövs ytterligare utredning ska Kriminalvården ange skälen för detta och hur lång tid utredningen förväntas ta.

Paragrafen är ny.

Den innebär att Kriminalvården i varje fall ska lämna ett grundläggande yttrande inom den tid som angetts i beslutet om yttrande. Genom ett sådant yttrande bör Kriminalvården t.ex. kunna ange om den misstänkte är lämplig för samhällstjänst eller om det finns indikationer på missbruk eller annan problematik som gör att det kan finnas behov av vård eller behandling. Det senare kan vara en orsak som gör att det krävs ytterligare utredning. Om den misstänkte inte medverkat i utredningen bör det anges i yttrandet tillsammans med de eventuella registeruppgifter eller tidigare uppgifter om den misstänkte som kan vara relevanta.

Om Kriminalvården bedömer att det behövs ytterligare utredning ska det enligt *andra stycket* anges tillsammans med en uppgift om hur lång utredningstid som Kriminalvården bedömer att det krävs.

1 b § Om Kriminalvården i ett yttrande har angett att det behövs ytterligare utredning ska rätten eller åklagaren besluta inom vilken tid det kompletterande yttrandet ska lämnas. Om rätten gör det anses rätten ha begärt yttrandet även om det ursprungliga yttrandet begärts av åklagaren.

Paragrafen är ny.

Bestämmelsen har behandlats i avsnitt 8.4.2. Den innebär att det alltid ska fattas ett nytt beslut om tid för ett kompletterande yttrande i de fall Kriminalvården i det inledande yttrandet har angett att det behövs ytterligare utredning. Ett sådant beslut kan fattas antingen av åklagaren eller av rätten. I regel bör det dock i dessa situationer vara mest ändamålsenligt att åklagaren väcker åtalet och anger ett preliminärt påföljdsyrkande grundat på de uppgifter som finns tillgängliga. Åklagaren kan då reservera sig för att det behövs ytterligare utredning om den tilltalades personliga förhållanden. Rätten kan besluta om tid för det kompletterande yttrandet efter att åtalet väckts. I dessa situationer kan målet i regel inte avgöras utan huvudförhandling. Rätten kan anpassa tiden för när det kompletterande yttrandet ska lämnas utifrån när huvudförhandling ska hållas.

För att undvika att utredningen stannar av i avvaktan på att rätten har fattat beslut om när ett kompletterande yttrande ska lämnas bör utredningen vid Kriminalvården inte avslutas i de fall Kriminalvården bedömer att det finns ytterligare utredningsbehov. Skulle åklagaren eller rätten inte dela Kriminalvårdens bedömning att det krävs ytterligare utredning innebär bestämmelsen att det ska fattas

ett beslut om det. Det bör vara sällsynt att denna situation uppstår. I regel bör det inte vara lämpligt att åklagaren fattar ett sådant beslut.

2 § Kriminalvårdens yttrande och den utredning som behövs för yttrandet ska anpassas efter rättens behov av beslutsunderlag i varje enskilt fall. Om Kriminalvården bedömer att det är tillräckligt ska Kriminalvården avsluta personutredningen genom att lämna ett yttrande enligt 1 a §. Om det behövs får rätten eller åklagaren besluta att utredningen ska kompletteras med ett nytt yttrande.

Finns det någon annan personutredning om den misstänkte ska Kriminalvården underrätta rätten om detta, om myndigheten bedömer den utredningen som tillräcklig. I sådana fall beslutar rätten om utredningen ska fullföljas eller begränsas. Det som nu sagts gäller i stället åklagaren om yttrandet har begärts av åklagaren.

Första stycket i paragrafen är ändrat. Ändringen har behandlats i avsnitt 8.4.2. och 8.4.4 och har ett nära samband med den nya bestämmelsen i 1 b §. Genom ändringen klargörs det att Kriminalvården ska avsluta personutredningen i de fall Kriminalvården anser att den utredning som redovisats i ett yttrande är tillräcklig och att åklagaren eller rätten i ett sådant fall kan besluta att inhämta ett nytt yttrande om det behövs.

Ändringen i andra stycket är endast språklig.

19.26 Förslaget till förordning om ändring i förordningen (1994:1763) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

1 § Har åklagaren med stöd av 15 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare utfärdat strafföreläggande, *ska* den unge underrättas om beslutet vid ett personligt sammanträffande och, om det är möjligt, i vårdnadshavares närvaro. Om ett personligt sammanträffande inte är möjligt eller brottet är ringa, får underrättelsen vara skriftlig.

Om det är lämpligare, får en underrättelse enligt första stycket lämnas av en annan åklagare än den som meddelat beslutet.

Ändringen i *första stycket* är språklig.

Det tidigare andra stycket i paragrafen, som innebar att åklagare skulle underrätta den misstänkte vid ett personligt sammanträffande om ett beslut att utfärda strafföreläggande med villkorlig dom, tas bort. Det är en följd av att strafföreläggande inte längre kan avse villkorlig dom.

En följdändring av att det tidigare andra stycket tagits bort är att en hänvisning dit som fanns i nuvarande *andra stycket* har strukits.

19.27 Förslaget till förordning om ändring i förordningen (1996:381) om tingsrättsinstruktion

18 § Utöver vad som gäller enligt 17 § får lagmannen förordna en tingsnotarie eller en notariemeriterad beredningsjurist som har tillräcklig kunskap och erfarenhet att på eget ansvar

1. handlägga mål om brott för vilket inte är föreskrivet svårare straff än böter eller fängelse i högst sex månader, om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter och det i målet inte är fråga om företagsbot,

2. besluta om avskrivning av brottmål när åtalet har lagts ned,

3. meddela frikännande dom enligt 20 kap. 9 § andra stycket rättegångsbalken,

4. handlägga sådana mål om äktenskapsskillnad och därmed sammanhängande frågor samt sådana mål rörande vårdnad om barn, barns boende och umgänge med barn som har inletts genom gemensam ansökan, dock inte sådana mål som har blivit tvistiga sedan ansökan gavs in,

5. handlägga konkursärenden enligt konkurslagen (1987:672),

6. handlägga ärenden enligt lagen (1976:206) om felparkeringsavgift,

7. handlägga andra ärenden än sådana som avses i 6 enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden om ärendena kan avgöras av en lagfaren domare och inte är tvistiga,

8. handlägga mål enligt 1 kap. 3 d § första stycket rättegångsbalken

a) om målet avser kontrollavgift enligt lagen (1984:318) om kontrollavgift vid olovlig parkering, trafikförsäkringsavgift enligt trafikskadelagen (1975:1410) eller överlåtet krav avseende trafikförsäkringspremie och självrisk, eller

b) om värdet av vad som yrkas uppenbart inte överstiger en tiondel av prisbasbeloppet enligt 2 kap. 6 och 7 §§ socialförsäkringsbalken,

9. handlägga mål där förlikning om saken är tillåten vid förberedelse och vid huvudförhandling enligt 42 kap. 20 § andra stycket rättegångsbalken,

10. handlägga ärenden om bevisupptagning enligt 41 kap. rättegångsbalken,

11. handlägga mål enligt 14 kap. 12 § äktenskapsbalken första meningen, och

12. avgöra mål enligt 42 kap. 18 § rättegångsbalken första stycket 1 avseende avskrivning av mål samt 2–4.

Förordnanden enligt första stycket 5 får inte avse konkurser där beslut om bevakning har meddelats. Ett sådant förordnande får inte heller avse frågor om häktning, utdelning eller, om konkursen avslutats med utdelning, förvaltares arvodesanspråk.

Förordnanden enligt första stycket medför inte behörighet att ompröva beslut enligt 34 § lagen om domstolsärenden. Förordnanden får inte avse mål eller ärenden som är omfattande eller svåra eller som av någon annan orsak kräver särskild erfarenhet.

Paragrafen är ändrad genom att det tidigare *fjärde stycket* är borttaget. Motiven har behandlats i avsnitt 13.7.4. Genom ändringen uppställs inte längre ett krav på att nämndemän alltid ska delta i avgörandet när en tingsnotarie eller notariemeriterad beredningsjurist handlägger brottmål vid huvudförhandling.

19.28 Förslaget till förordning om ändring i förordningen (1997:406) om offentlig försvarare m.m.

1 § Denna förordning innehåller bestämmelser om ersättning till offentlig försvarare och *till advokat som lämnat rådgivning enligt rättegångsbalken samt om den tilltalades ersättningsskyldighet enligt 31 kap. 1 § rättegångsbalken.*

Paragrafen, som anger förordningens tillämpningsområde, är ändrad så att den även innefattar bestämmelser om ersättning till advokat som har lämnat rådgivning enligt rättegångsbalken. Motiven till ändringen har redovisats i avsnitt 3.4.7.

8 § *En framställning från advokat som lämnat rådgivning om ersättning av allmänna medel för arbete, eller för kostnader för tolk och översättning ska göras hos den domstol som ska besluta om ersättningen.*

I framställningen ska anges den tilltalades namn, målnummer och antalet rådgivningstimmar, samt om ersättning begärs för mer än en timmas rådgivning, anledningen till det.

Paragrafen är ny.

Av *första stycket* framgår att begäran om ersättning för rådgivning enligt rättegångsbalken i brottmål ska göras hos domstolen. Beslut om ersättning fattas enligt regeln i 21 kap. 10 a § RB, som är ny.

Bestämmelsens *andra stycke* reglerar vilka uppgifter en begäran om ersättning ska innehålla.

Bestämmelsen har behandlats i avsnitt 3.4.7.

Kommittédirektiv 2010:78

En översyn av brottmålsprocessen

Beslut vid regeringssammanträde den 15 juli 2010

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare ska göra en översyn av brottmålsprocessen i syfte att överväga åtgärder för att skapa ett mer ändamålsenligt brottmålsförfarande. I uppdraget ingår att överväga följande.

- Om ansvarsfördelningen mellan åklagare och domstol samt deras roller och funktioner kan tydliggöras och utvecklas.
- Om parternas inflytande över brottmålsprocessen och deras ansvar för att mål förs framåt mot ett avgörande kan öka.
- Hur förberedelsen i brottmål kan förbättras, bl.a. i syfte att skapa en effektivare handläggning och tillförsäkra rätten tillgång till ett fullständigt underlag vid avgörandet.
- Hur handläggningen av brottmål i högre grad kan anpassas till vad som behövs för sakens prövning i det enskilda fallet, t.ex. genom att skapa mer flexibla regler och alternativa former för handläggning och avgörande av mål i tingsrätt och hovrätt.
- Hur risken för inställda förhandlingar kan minska.
- Hur stödpersoners och åklagares roll och funktion i förhållande till målsägandens behov av stöd kan utvecklas.

Utifrån sina överväganden ska utredaren lämna de förslag till förändringar som han eller hon anser behövs.

Uppdraget ska redovisas senast den 30 september 2012.

Inledning

Det är viktigt att den dömande verksamheten åtnjuter ett högt förtroende i samhället. Detta kräver att grundläggande principer om rättssäkerhet, opartiskhet och likhet inför lagen är väl tillgodosedda. Mål i domstol ska handläggas med högt ställda krav på kvalitet och effektivitet, vilket bl.a. innebär att mål ska avgöras inom rimlig tid. Detta förutsätter tillräckliga resurser, en väl fungerande domstolsorganisation och ändamålsenliga rättegångsregler. Reglerna ska vara så flexibla att handläggningen av ett mål kan anpassas till vad som behövs i det enskilda fallet. Förutom domstolen måste parterna ha ett ansvar för att mål drivs framåt mot ett avgörande.

Tyngdpunkten i rättskipningen i allmän domstol ska ligga i tingsrätten. Hovrättens främsta uppgift är att överpröva tingsrättens avgöranden, dvs. kontrollera att de avgöranden som överklagas är riktiga och att rätta till eventuella felaktigheter, medan Högsta domstolens huvudsakliga uppgift är att skapa vägledning för rättstillämpningen genom prejudikatbildning. Genom uppgiftsfördelningen mellan instanserna kan en hög grad av rättssäkerhet uppnås samtidigt som rättsbildningen säkerställs.

Under år 2008 genomfördes en omfattande modernisering av rättegångsförfarandet i allmän domstol (prop. 2004/05:131, bet. 2004/05:JuU29). Reformen fokuserade framför allt på tvistemålsprocessen och på förfarandet i hovrätt.

Under år 2009 har regeringen tillsatt flera utredningar med fokus på straffprocessen. En utredning avser frågor om förstärkt rättssäkerhet och effektivitet i förundersökningsförfarandet (Dir. 2009:35). I utredarens uppdrag ingår frågor bl.a. om metoderna som de brottsutredande myndigheterna ska tillämpa för kvalitetssäkring och om hur utrednings- och bevismaterial ska dokumenteras och bevaras. En annan utredning avser frågor om utökade möjligheter till förundersökningsbegränsningar (Dir. 2009:50 och SOU 2010:43). En tredje utredning avser en översyn av påföljdssystemet (Dir. 2009:60). I den utredningen övervägs om det ska införas ett system med villkorligt fängelse. Villkorligt fängelse innebär att domstolen dömer till fängelse men att straffet villkoras under en prøvotid och att verkställigheten skjuts upp. Villkorligheten knyts till att den dömda inte återfaller i brott och kan också avse att han eller hon fullgör en tilläggssanktion. I uppdraget ingår även att undersöka hur reaktionerna vid återfall i brott och annan misskötsamhet ska utformas. Vidare har riksdagen

nyligen beslutat en reform som syftar till att höja straffen för allvarliga våldsbrott, öka spännvidden mellan straffen för brott i allmänhet och skärpa straffen vid återfall i brott (prop. 2009/10:147, bet. 2009/10:JuU32).

Målsättningen med en översyn av brottmålsförfarandet är att åstadkomma en ordning där lagföringens kvalitet och effektivitet ytterligare kan förbättras. Detta kräver en ändamålsenlig ansvarsfördelning mellan domstolen, åklagaren och övriga aktörer i processen. Det kräver vidare mer flexibla handläggningsregler i såväl tingsrätt som hovrätt.

En tydlig och funktionell ansvarsfördelning i brottmål

Ansvarsfördelning mellan åklagare och domstol

Utgångspunkten är att rättskipning ska ske i domstol (jfr 1 kap. 8 § och 11 kap. 3 § RF). En domstolsprövning utgör typiskt sett en garanti för att prövningen sker med en hög grad av rättssäkerhet. Av Europakonventionen följer också att den som är anklagad för brott har rätt att få sin sak prövad i domstol. Vissa uppgifter som traditionellt har legat på domstol har dock under åren flyttats till åklagare och även till polis. Ett godkänt strafföreläggande respektive föreläggande av ordningsbot utgör alternativ till avgöranden i domstol.

Bestämmelser om strafföreläggande finns i 48 kap. RB och 15 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. I första hand gäller strafföreläggande fall där påföljden bestäms till böter, men det kan under vissa förutsättningar även omfatta villkorlig dom eller en sådan påföljd i förening med böter. Ett strafföreläggande kan också omfatta flertalet fall av särskild rättsverkan av brott, enskilt anspråk och företagsbot. Föreläggande av ordningsbot får utfärdas endast beträffande brott för vilket inte föreskrivs annat straff än penningböter. En grundläggande förutsättning för dessa typer av lagföring är att den misstänkte godkänner föreläggandet. Erfarenheterna av dessa former av lagföring är goda.

I första hand inställer sig frågan om åklagaren i ökad utsträckning bör kunna lagföra misstänkta personer. Någon mer genomgripande analys av frågan om vad som bör ske genom rättskipning i domstol och vad som kan och bör beivras på annat sätt har inte

gjorts. En sådan analys bör nu ske. Utredaren ska överväga hur en ändamålsenlig ansvarsfördelning mellan åklagare och domstol bör se ut och hur deras olika funktioner kan utvecklas och tydliggöras. Det ska övervägas i vilka fall det är motiverat med en domstolsprövning. Det finns flera faktorer som bör kunna avgöra i vilka fall lagföringen ska förbehållas, eller i vart fall involvera, domstol. Det kan t.ex. röra sig om utredningens omfattning och komplexitet i skuld- eller påföljdsfrågan, parternas inställning eller hur allvarlig brottslighet eller ingripande påföljd som är aktuell. Vid övervägandena ska beaktas hur ansvarsfördelningen påverkar Sveriges internationella åtaganden och möjligheter att delta i det internationella straffrättsliga samarbetet.

Vid ett ställningstagande till i vilken utsträckning uppgifter av rättskipningskaraktär bör ligga på åklagare är frågan hur en sådan ordning ska vara konstruerad. Nuvarande ordning innebär att ett strafföreläggande blir gällande som dom i händelse av godkännande och att i annat fall föreläggandet måste följas av åtal och domstolsprövning. Flera alternativa konstruktioner är tänkbara.

Ett alternativ skulle kunna vara en ordning som innebär att strafföreläggande som inte godkänns inom föreskriven tid gäller som stämning och kallelse till inställelse vid viss tidpunkt i domstolen. Ett annat alternativ kan vara att det för vissa allvarigare fall införs en ordning som kräver att inte bara den misstänkte utan även domstolen ska godkänna föreläggandet för att detta ska bli giltigt. Ett ytterligare alternativ kan vara att åklagaren i vissa fall får en primär beslutsfunktion motsvarande den som finns t.ex. enligt lagen (1988:688) om besöksförbud, med möjlighet för den misstänkte att överklaga eller på annat sätt kunna få en efterföljande domstolsprövning. Utredaren ska analysera vilka fördelar och nackdelar som dessa och andra alternativa handläggningsformer har.

En ytterligare fråga är vilket ansvar åklagaren respektive domstolen bör ha när det är fråga om ändring av utdömd påföljd utan samband med prövning av åtal. Påföljdsutredningen ska överväga om det ska införas ett system med villkorligt fängelse och utredaren ska överväga om bl.a. detta bör föranleda förändringar i nuvarande ansvarsfördelning. Ett alternativ skulle kunna vara att det införs en ordning där åklagaren i viss utsträckning även för denna typ av fall kan utfärda ett slags påföljdsföreläggande. Ett annat alternativ kan vara att åklagaren ges möjlighet att fatta initiala beslut.

Ansvarsfördelning mellan parter och domstol under rättegång

Handläggningen i domstol grundas på ett kontradiktoriskt förfarande, där reglerna utgår från principen om jämbördiga parter. Alla parter ska ha lika goda möjligheter att åberopa bevisning och utföra sin talan även om åklagaren har bevisbördan för att den tilltalade har begått den åtalade gärningen. Samtidigt präglas brottmålsprocessen av officialprincipen, vilket kan sägas i viss utsträckning begränsa parternas utrymme att vidta bindande processhandlingar.

Det har framförts olika uppfattningar om framför allt det ansvar domstolen bör ha. Åklagarmyndigheten (idéskriften Effektivare hantering av stora och komplicerade brottmål, 2006, jfr även SOU 2005:117) har å ena sidan ansett att parterna i större utsträckning ska kunna disponera över processföremålet i brottmål. Vidare har Straffnivåutredningen ansett att åklagarens förslag om påföljd och yrkande om särskild rättsverkan i större utsträckning bör ange ramen för rättens prövning av dessa frågor (SOU 2008:85, se även prop. 2009/10:147). Justitiekanslern har å andra sidan gjort bedömningen i rättsäkerhetsprojekt Felaktigt dömda, 2006, att domstolarna har det slutliga ansvaret för rättsäkerheten i brottmålsprocessen och därvid bör ha ett ansvar för utredningens fullständighet.

Att parterna är överens om vissa faktiska förhållanden kan leda till att prövningen renodlas, vilket i sin tur kan vara till fördel för målets avgörande. Att fokusera på den tilltalades erkännande eller vitsordande kan samtidigt vara problematiskt och kritik har också riktats mot förslag i den riktningen. Domstolen måste ha ett ansvar för den materiella utgången i målet. Det kan därför inte överlåtas på parterna att helt disponera över de omständigheter som läggs till grund för domstolens avgörande. Även med en sådan utgångspunkt finns det anledning att överväga om parternas yrkanden, invändningar och inställningar i övrigt i såväl skuld- och påföljdsfrågan som andra frågor bör kunna tillmätas större betydelse i processen.

Utredaren ska således överväga om den nuvarande uppbyggnaden av brottmålsprocessen i detta avseende är ändamålsenlig eller om det finns anledning att stärka parternas inflytande över processen och i så fall på vilka sätt detta kan ske med beaktande av den tilltalades särskilda ställning i brottmålsprocessen och domstolens ansvar för rättskipningen.

Förberedelsen i brottmål

Utredningen i ett brottmål tas fram genom en förundersökning hos polis och åklagare. Under förundersökningen ska målet beredas på så sätt att bevisningen kan läggas fram i ett sammanhang vid en huvudförhandling.

I syfte att få stora och komplicerade brottmål bättre förberedda inför åtal och avgörande infördes år 1987 en möjlighet för åklagare att före åtalsbeslutet hålla ett sammanträde med den misstänkte och försvararen (23 kap. 18 § RB). Vidare blev det möjligt att i tingsrätten, om det fanns särskilda skäl, hålla sammanträde med parter och andra, om det behövs för målets förberedelse (45 kap. 13 § RB). År 2008 togs kravet på särskilda skäl bort (prop. 2004/05:131). Ett alternativ eller komplement till muntlig förberedelse är att domstolen begär ett skriftligt svaromål från den tilltalade (45 kap. 10 § RB).

Att ett mål vid tidpunkten för avgörandet är väl förberett är viktigt för både kvaliteten i avgörandet och process effektiviteten. För att kunna uppnå ett gott resultat i det hänseendet måste utredningen i målet tas fram på bästa sätt och det måste i god tid före målets avgörande klarläggas vad som behöver prövas. Utredaren ska därför överväga vilket utrymme som finns att, med bibehållen rättssäkerhet och med hänsyn till den tilltalades särskilda roll i processen, tydliggöra rättens processledande funktion och öka parternas ansvar för att mål förs framåt mot ett snabbt avgörande.

En målsättning bör vara att parterna under förberedelsen är mer aktiva och i större utsträckning anger sin inställning, åberopar bevisning samt i övrigt medverkar i planeringen av målets handläggning i domstol. De regler och rutiner som finns angående bl.a. skriftligt svaromål och förberedelsesammanträde såväl före som efter åtal kan behöva utvecklas ytterligare i syfte att säkerställa att en utökad och mer effektiv förberedelse vid behov kan komma till stånd.

I övrigt ska utredaren överväga om de regler som införts i syfte att effektivisera förberedelsen i tvistemål i viss utsträckning kan användas även vid förberedelsen i brottmål. Det kan t.ex. handla om att använda tidsplaner för handläggningen, att ålägga parterna ett ökat ansvar för bevisningen och att skapa effektivare incitament och sanktioner, t.ex. i form av vite eller rättegångskostnadsansvar, för att få parter och andra att medverka i processen så att förhållanden motverkas. Utredaren ska också överväga vad som i övrigt

kan behöva förändras i syfte att uppnå en mer ändamålsenlig förberedelse.

För att ett brottmål ska kunna avgöras måste som regel en utredning om den tilltalades person och situation i övrigt för bedömning av påföljdsfrågan tas fram. En sådan utredning kan avse t.ex. missbruksproblematik som kan behöva belysas för att bedöma behov av behandling men även inkomstförhållanden för att kunna bestämma ett bötesbelopps storlek. För att ett mål ska kunna hanteras effektivt i domstolen är det väsentligt att handläggningen inte fördröjs av att utredning inte har hunnit inhämtas. Åklagaren har vissa möjligheter att hämta in yttrande från Kriminalvården om en misstänkts personliga förhållanden innan ett åtal väcks. Denna möjlighet används endast i begränsad utsträckning. Utredaren ska analysera om reglerna är ändamålsenligt utformade med hänsyn till syftet med regleringen och den pågående översynen av påföljds-systemet. Utredaren ska dessutom överväga vad som i övrigt kan göras för att säkerställa att domstolen vid sitt avgörande har ett fullständigt underlag i påföljdsfrågan.

Prövningen i tingsrätt

En mer flexibel ordning för avgörande av mål

Ett brottmål i tingsrätt ska enligt rättegångsbalken normalt avgöras efter huvudförhandling. I princip allt material i målet ska läggas fram vid förhandlingen och domstolens avgörande får grundas endast på detta material. Systemet med huvudförhandlingar har ett nära samband med principen om fri bevisprövning. Systemet har visat sig vara värdefullt för sådana fall där det såsom i brottmål gäller att utreda något som har hänt i förfluten tid och där det finns vittnesbevisning. Detta innebär emellertid inte att en huvudförhandling alltid behöver vara det mest ändamålsenliga sättet att avgöra ett brottmål.

Brottmål har traditionellt hanterats i domstol på ett och samma sätt oavsett vilket brott det varit fråga om. Det har visserligen blivit vanligare med omfattande och komplicerade brottmålsrättegångar men samtidigt är många mål av relativt okomplicerad karaktär. Ett steg mot en flexiblare ordning för avgörande av brottmål togs år 2008. Då infördes en möjlighet för rätten att avgöra mål på handlingarna när det inte finns anledning att döma till annan påföljd än

böter, om huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet (45 kap. 10 a § RB). Vidare utökades möjligheterna att ta upp bevisning utom huvudförhandling och det infördes även bestämmelser om att vissa handlingar kan bli processmaterial genom att det vid en huvudförhandling hänvisas till dem (46 kap. 6 § RB).

Utredaren ska överväga på vilka ytterligare sätt reglerna för avgörande av brottmål kan bli mer flexibla så att handläggningen i större utsträckning kan anpassas till vad som behövs för sakens prövning i det enskilda fallet. Utredaren ska särskilt överväga om det finns anledning att utveckla alternativa former för handläggning av ett brottmål, vilka fördelar och nackdelar som olika alternativ skulle ha och vad som bör avgöra vilka mål som kan handläggas i vilken ordning.

Det finns flera möjliga faktorer som kan styra valet av handläggningsform. Olika alternativ behöver analyseras när det gäller att på ett tillfredsställande sätt skilja ut de fall som skulle kunna hanteras på ett annat sätt än enligt de regler som gäller för huvudförhandling. Ett alternativ skulle kunna vara att utgå från att den tilltalade erkänt den åtalade gärningen. Att låta valet av handläggningsform påverkas av vad målet gäller, t.ex. vilken påföljd som kan komma i fråga, kan också vara ett alternativ. Ett ytterligare alternativ kan vara att utgå från att det inte åberopas någon bevisning utöver förhör med den tilltalade, i vart fall inte någon annan muntlig bevisning.

Att finna former för en mer flexibel hantering framstår som viktigt även för sådana fall där rättegångsbalkens bestämmelser för brottmål ska tillämpas trots att det inte är fråga om att pröva en fråga om ansvar för brott. Ett exempel är handläggningen av mål angående ändring av utdömd påföljd (38 kap. 8 § BrB). Sådana mål kan i vissa fall vara komplicerade eller ha betydande konsekvenser för den dömde medan andra är av mer enkel beskaffenhet. Andra exempel finns i lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. och lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m. Utredaren ska överväga om inte en mer flexibel ordning skulle vara att föredra även för dessa och liknande fall. Vad avser ändring av påföljd omfattas den materiella regleringen av Påföljdsutredningens uppdrag, vilket måste beaktas vid de överväganden som utredaren gör.

En mer flexibel ordning för avgörande av del av mål

Den bristande flexibilitet som utmärker rättegångsbalkens regler om formerna för målens prövning återkommer när det gäller möjligheterna att dela upp saken i en brottmålsrättegång på flera delavgöranden (deldom). Om det i en viss rättegång handläggs flera åtal får visserligen en särskild dom ges över något av dem trots att handläggningen av de övriga inte har avslutats. Om åtalen avser samma tilltalade får dock en sådan dom endast ges om det finns synnerliga skäl (30 kap. 4 § RB, jfr 45 kap. 3 § RB). Det finns behov av att utredaren ser över nämnda regler och överväger om det kan skapas en mer flexibel och ändamålsenlig hantering. I det sammanhanget ska intresset av att undvika oöverskådligt stora rättegångar beaktas.

I brottmål finns vidare inte någon motsvarighet till de för tvistemål gällande reglerna om möjlighet att dela upp en rättegång genom en mellandom (jfr 17 kap. 5 § RB). Avsaknaden av möjligheter att ge en sådan dom kan få konsekvenser i flera sammanhang, t.ex. att det krävs en fullständig handläggning av ett mål trots att avgörandet i sak är beroende av om preskription ska anses ha inträtt eller huruvida det förekommit brottsprovokation (se NJA 2007 s. 1037). Inte heller finns det i brottmål någon möjlighet för en tingsrätt att hänskjuta en viss prejudikatfråga till prövning av Högsta domstolen (jfr 56 kap. 13 § RB). Utredaren ska överväga om det är lämpligt att införa dessa möjligheter även i brottmål.

Inställda förhandlingar

Det är viktigt att komma till rätta med problemet med inställda förhandlingar. Konsekvenserna av att någon uteblir från en förhandling är betydande för de inblandade och för domstolarnas verksamhet. I flera fall är det delgivningssvårigheter som är anledningen till att någon inte inställer sig och här kan förslagen i propositionen Ny delgivningslag (prop. 2009/10:237) förväntas leda till bättre förhållanden. Men det finns också många fall där en person uteblir från en förhandling trots att han eller hon har delgetts kallelse.

Utredaren ska överväga vad som kan göras för att få tilltalade och andra, som delgetts kallelse till förhandling, att i större utsträckning också infinna sig vid denna.

För att ett brottmål ska kunna avgöras i den tilltalades utevaro krävs att saken kan utredas tillfredsställande trots utevaron (46 kap. 15 a § RB). Om huvudförhandling hålls utan att målsäganden eller den tilltalade är närvarande ska rätten vid behov se till att det som denne tidigare har anfört läggs fram ur handlingarna (46 kap. 6 § RB). Om det är ett vittne som har underlåtit att inställa sig finns det inga möjligheter att avgöra målet utan att begäran om vittnesförhöret återtas eller avvisas. Utredaren ska analysera på vilka sätt det kan säkerställas att det i större utsträckning finns tillgång till sådan tillfredsställande utredning som möjliggör utevarohandläggning. Ett sätt skulle kunna vara att åklagaren ger in ljud- och bildupptagningar av polisförhör och det ska särskilt övervägas i vad mån det bör vara tillåtet att vid utevaro använda sådana upptagningar i rättegången.

För att kunna avgöra ett brottmål i den tilltalades utevaro krävs vidare att det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, fängelse i högst tre månader, villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening (46 kap. 15 a § RB). Det har påtalats att reglerna bör ändras i syfte att utvidga möjligheterna till avgörande i den tilltalades utevaro. En sådan förändring skulle kunna leda till ökad effektivitet i rättskipningen och utredaren ska därför överväga den frågan närmare. Det är dock viktigt att tyngdpunkten i rättskipningen även fortsättningsvis ligger i första instans. En fråga är därmed om det vid en förändring finns skäl att införa en ordning där målet kan återupptas i första instans (jfr återvinning av tredskodom i tvistemål). Utredaren ska överväga vilka fördelar och nackdelar en sådan ordning, bl.a. ur ett resurs- och effektivitetsperspektiv, skulle få, om den i sådant fall ska gälla alla utevarodomar och hur de fall ska hanteras där åklagaren eller målsäganden vill överklaga en utevarodom.

Rättens sammansättning

En översyn av frågor om handläggningsformerna för brottmålen i tingsrätt blir inte fullständig utan att även frågor om hur rätten i olika situationer bör vara sammansatt övervägs. Det gäller särskilt frågan om i vilka fall och i vilka sammansättningar som nämndemän bör medverka.

Hovrättsprocessen

En mer flexibel handläggning

Handläggningen i hovrätt av ett brottmål sker i stor utsträckning enligt samma principer som handläggningen i tingsrätt. Det innebär att ett mål ska avgöras antingen efter huvudförhandling eller på handlingarna. De överväganden som görs när det gäller tingsrättsprocessens utformning ska utredaren följa upp med motsvarande överväganden när det gäller processen i hovrätt. Det gäller även hovrättens sammansättning vid avgörande av brottmål.

Prövningstillstånd

För att hovrätten ska pröva tingsrättens dom eller beslut krävs att hovrätten meddelar prövningstillstånd (49 kap. 12 § RB). I brottmål krävs dock, såvitt avser annat än enskilt anspråk, prövningstillstånd endast då den tilltalade dömts till böter eller frikänts från ansvar för brott för vilket det inte är föreskrivet svårare straff än fängelse i sex månader (49 kap. 13 § RB).

I sak är reglerna om prövningstillstånd i brottmål oförändrade sedan år 1994. Sedan reglerna infördes har det dock – genom reformen En modernare rättegång år 2008 – skett betydande förändringar i fråga om hur tillståndsprövningen går till. För det första har förutsättningarna för att meddela prövningstillstånd förbättrats (49 kap. 14 § RB). För det andra har hovrätten numera tillgång till ett bättre material vid tillståndsprövningen genom att förhör som hålls i tingsrätt ska dokumenteras genom ljud- och bildupptagning. Vidare finns det möjlighet för hovrätten att hålla sammanträde innan frågan om prövningstillstånd avgörs (51 kap. 7 a § RB).

Reformen En modernare rättegång ska utvärderas när den har varit ikraft en tid. Mot bakgrund av de förändringar som skett och vad utvärderingen av dessa visar kan det finnas anledning att överväga om reglerna angående krav på prövningstillstånd i brottmål bör ändras.

Ändring av påföljd och förening av mål

Det finns i hovrätten ett förbud mot att vid överklagande endast till den tilltalades förmån döma till en påföljd som är att anse som mer ingripande än den som tingsrätten dömt till (förbudet mot reformatio in pejus, 51 kap. 25 § RB). En fortlöpande utveckling av påföljdssystemet har inneburit att reglerna blivit komplicerade. Att principen om förbud mot reformatio in pejus såvitt möjligt upprätthålls är viktigt. Utredaren ska mot denna bakgrund och med beaktande av Påföljdsutredningens pågående översyn av påföljdssystemet överväga om de processuella reglerna kan förtydligas och göras mer lättillämpade.

Särskilda svårigheter vid tillämpningen av reglerna om förbudet mot reformatio in pejus kan uppstå om hovrätt vill handlägga överklaganden av skilda tingsrättsavgöranden i en rättegång. Det finns inga regler om att sådan förening av mål är tillåten men det sker ändå i viss utsträckning. Utredaren ska överväga om olika överklaganden rörande en misstänkt ska kunna handläggas i en och samma rättegång och hur problem med förbudet mot reformatio in pejus kan lösas i sådana fall.

Stödet åt målsäganden

Den som har utsatts för brott kan ha rätt till skadestånd av förövaren. Om det väcks åtal för brottet kan den skadelidande som målsägande föra talan om enskilt anspråk i samma rättegång som åtalet förs (22 kap. 1 § RB). Målsäganden kan alltid föra sin talan själv, genom en ställföreträdare eller genom ett ombud. I flera fall kan vidare ett målsägandebitråde förordnas för att ta tillvara målsägandens intressen.

Vidare är åklagaren skyldig att i samband med åtalet förbereda och utföra målsägandens talan, om det kan ske utan väsentliga olägenheter och det enskilda anspråket inte är uppenbart obefogat (22 kap. 2 § RB). Det krävs således starka skäl för att åklagaren ska avstå från att föra målsägandens talan (prop. 1987/88:1 och NJA 1994 s. 306). Det är många gånger till fördel för såväl målsäganden som effektiviteten och kvaliteten i brottmålsprocessen att åklagaren tar sig an uppgiften att föra målsägandens talan. Ett målsägandebitråde ska enligt 3 § lagen (1988:609) om målsägandebitråde bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk, om detta inte

görs av åklagaren. Utredaren ska analysera hur reglerna om skyldigheten för målsägandebiträde och åklagare att föra målsägandens talan tillämpas i detta avseende. Utredaren ska därvid överväga hur åklagarens roll och uppgifter i förhållande till målsäganden, med beaktande av åklagarens objektivitetsplikt, ytterligare kan tydliggöras.

Det är vidare viktigt att tillgodose målsägandens behov av personligt stöd. En målsägande har rätt att åtföljas av en lämplig person (stödperson) under rättegången (20 kap. 15 § RB). En sådan person har även rätt att vara närvarande vid förhör som hålls med målsäganden under förundersökningen, om det inte är till men för utredningen (23 kap. 10 § RB). En stödperson har inte rätt till ersättning av allmänna medel för t.ex. inställelse till en förhandling eller ett förhör. Efter införandet av lagen om målsägandebiträde torde det vara relativt ovanligt att bestämmelserna om stödperson tillämpas.

Institutet målsägandebiträde kan genom att det framför allt är advokater och biträdande jurister som förordnas sägas i första hand syfta till att ge målsäganden stöd att föra sin talan i domstol. I många fall har dock målsäganden framför allt behov av personligt stöd och då på ett tidigare stadium. I en del fall blir det för övrigt inte aktuellt med en process i domstol. Utredaren ska analysera vilket behov av personligt stöd som målsäganden i olika situationer kan ha och överväga hur detta behov bäst kan tillgodoses. Utredaren ska därvid överväga om institutet stödperson kan utvecklas så att målsäganden tidigt i processen får ett mer effektivt personligt stöd. Utredningsarbetet ska ta sikte på att samma person ska kunna ge ett sådant stöd åt målsäganden under hela förfarandet, alltså även vid en huvudförhandling. Det behov av stöd och hjälp som barn och ungdomar samt kvinnor som har varit utsatta för våld i nära relationer eller sexuella övergrepp har i egenskap av målsägande ska särskilt beaktas.

Utredaren ska dessutom analysera vilka konsekvenser förändringar vad gäller bistånd och stöd till målsäganden skulle få för utformningen av reglerna om målsägandebiträde. I det sammanhanget ska de ekonomiska konsekvenserna särskilt beaktas.

Uppdragets genomförande

På grundval av de överväganden som görs ska utredaren föreslå lämpliga förändringar. Det är viktigt att de förändringar som föreslås också får genomslag i praktiken och utredaren ska ägna uppmärksamhet åt hur förändringarna kan förverkligas. Utredaren ska också överväga hur genomslaget av redan genomförda förändringar kan förbättras.

Det är viktigt att utredaren beaktar de krav som Sveriges internationella åtaganden ställer på den svenska brottmålsprocessen och hur Sveriges möjligheter att delta i det internationella straffrättsliga samarbetet, särskilt inom Europeiska unionen, påverkas av förändringar i brottmålsprocessen, t.ex. när det gäller förutsättningarna för att avgöra mål i den tilltalades utvaro och verkställighet av påföljder och andra beslut.

Utredaren ska göra en internationell utblick och redovisa gällande rätt och eventuellt pågående lagstiftningsarbete som utredaren bedömer vara av intresse.

I uppdraget ingår att, utifrån de förändringar som föreslås, lämna fullständiga författningsförslag. Utredaren är oförhindrad att ta upp sådana närliggande frågor som har samband med de frågeställningar som ska utredas.

Utredaren ska hålla sig informerad om arbete som bedrivs inom Regeringskansliet och utredningsväsendet på det område som uppdraget avser. Utredaren ska särskilt följa arbetet och vid behov samråda med Förundersökningsutredningen (Ju 2009:07) och Påföljdsutredningen (Ju 2009:11).

Utredaren ska redovisa de kostnader och konsekvenser i övrigt som förslagen kan komma att medföra. Om förslagen kan förväntas leda till kostnadsökningar för det allmänna, ska utredaren föreslå hur dessa ska finansieras.

Uppdraget ska redovisas senast den 30 september 2012.

(Justitiedepartementet)

Kommittédirektiv 2012:47

Tilläggsdirektiv till Straffprocessutredningen (Ju 2010:10)

Beslut vid regeringssammanträde den 24 maj 2012

Förlängd tid för uppdraget

Regeringen beslutade den 15 juli 2010 kommittédirektiv om en översyn av brottmålsprocessen (dir. 2010:78). Utredningen har antagit namnet Straffprocessutredningen.

Utredningen skulle redovisa sitt uppdrag senast den 30 september 2012. Utredningstiden förlängs. Uppdraget ska i stället redovisas senast den 28 mars 2013.

(Justitiedepartementet)

Undersökning avseende tingsrätternas handläggning av brottmål

Den statistik som finns om domstolarnas verksamhet är inte tillräcklig för att belysa behovet av förändringar av brottmålsprocessen. För att få ett bättre underlag har vi därför ansett det nödvändigt att för utredningen genomföra en egen undersökning avseende handläggning av brottmål i domstol. Det har funnits flera syften med att utföra studien. Det huvudsakliga syftet har varit att undersöka vilka mål som skulle kunna handläggas i en enklare ordning. Vi har studerat vad saken rört, den tilltalades inställning och delaktighet i processen, målets handläggning och domen. Detta för att få ett underlag för att bedöma hur parterna kan ges ett ökat inflytande över målets handläggning och formen för avgörandet. Dessutom har vi undersökt målets omfattning och komplexitet utifrån antalet åtal, antalet inblandade aktörer, parter och förhörspersoner samt målets handläggnings- och huvudförhandlingstid. Målen har indelats i kategorier avseende lindrigare och allvarigare brott utifrån huvudbrottet dvs. brottet med den strängaste straffskalan, såväl i åtalet som i domslutet. Några frågor har också ställts om vilka beredningsåtgärder som vidtagits med tanke på domstolens utredningsskyldighet.

Undersökningen har genomförts i samarbete med Domstolsverket under hösten 2011 och avser endast handläggningen i tingsrätt. Undersökningen har begränsats till ett från statistiskt synsätt representativt urval av tingsrätter och mål.

Totalt inkom drygt 91 000 brottmål till Sveriges tingsrätter under 2011. Ungefär 42 procent av dessa mål inkom till åtta av landets tingsrätter i storstadsregionerna. Mål från tre av dessa tingsrätter har tagits med i undersökningen, Södertörn, Göteborg och Helsingborg. Vidare har mål granskats från fyra slumpmässigt utvalda tingsrätter med fler än 1 000 inkomna brottmål per år, nämligen Gävle, Jönköping, Umeå och Värmland. Sammanlagt har mål vid sju tingsrätter granskats, vilka sammantaget utifrån det totala

antalet inkomna mål till Sveriges domstolar under 2011 hanterar drygt en fjärdedel av landets brottmål.

Undersökningen omfattar mål som har avgjorts slutligt genom dom under perioden den 1 september 2011 till och med den 30 september 2011¹.

Undersökningen har omfattat sammantaget 1 720 brottmål enligt följande fördelning.

Tingsrätt	Antal mål
Södertörn	508
Göteborg	522
Helsingborg	201
Gävle	110
Jönköping	115
Umeå	81
Värmland	183

Två för uppdraget anställda biträdande sekreterare i utredningen har samlat in uppgifter från tingsrätterna enligt en frågeblankett med fasta svarsalternativ. Uppgifterna har hämtats ur domstolarnas målhanteringsystem Vera och genom granskning av brottmålsakterna. Av målen i undersökningen har 215 stycken överklagats till hovrätten. I överklagade mål har enbart ett begränsat antal uppgifter ur Vera kunnat registreras. Dessa mål har därför inte tagits med i resultat-sammanställningen. Resultatet baseras följaktligen på uppgifter ur 1 505 mål.

¹ Urvalsperioden för Södertörns tingsrätt har varit den 1 oktober till och med den 31 oktober 2011. Fråga 36, om dom som meddelats efter huvudförhandling i den tilltalades frånvaro har blivit överklagad, har inte besvarats för tingsrätten.

Resultatsammanställning

1. Grunduppgifter

Grunduppgifterna hämtades från statistiksystemet SIV inför undersökningen. SIV hämtar uppgifter med automatik från Vera.

A. Domstol

	Antal mål	Procent
Gävle tingsrätt	94	6,2
Göteborgs tingsrätt	450	29,9
Helsingborgs tingsrätt	179	11,9
Jönköpings tingsrätt	96	6,4
Södertörns tingsrätt	461	30,6
Umeå tingsrätt	68	4,5
Värmlands tingsrätt	157	10,4
Total	1 505	100,0

B. Målnr

(Tabell ej applicerbar)

C. Inkommandedatum

(Tabell ej applicerbar)

D. Ungdomsmål med förtur

	Antal mål	Procent
Ja	73	4,9
Nej	1 432	95,1
Total	1 505	100,0

E. Övriga ungdomsmål

	Antal mål	Procent
Ja	127	8,4
Nej	1 378	91,6
Total	1 505	100,0

F. Antal tilltalade

	Antal mål	Procent
1	1 419	94,3
2	64	4,3
3	14	0,9
4	3	0,2
5	4	0,3
8	1	0,1
Total	1 505	100,0

G. Antal frihetsberövade

	Antal mål	Procent
0	1 436	95,4
1	61	4,1
2	5	0,3
3	3	0,2
Total	1 505	100,0

H. Antal offentlig försvarare

	Antal mål	Procent
0	772	51,3
1	602	40,0
2	88	5,8
3	27	1,8
4	6	0,4
5	6	0,4
6	3	0,2
8	1	0,1
Total	1 505	100,0

I. Antal vittnen

	Antal mål	Procent
0	873	58,0
1	361	24,0
2	161	10,7
3	63	4,2
4	20	1,3
5	8	0,5
6	4	0,3
7	3	0,2
8	4	0,3
9	3	0,2
10 eller fler	5	0,3
Total	1 505	100,0

J. Antal målsägande (part)

	Antal mål	Procent
0	1 083	72,0
1	279	18,5
2	76	5,0
3	32	2,1
4	12	0,8
5	8	0,5
6	4	0,3
7	5	0,3
8	1	0,1
9	1	0,1
10 eller fler	4	0,3
Total	1 505	100,0

K. Antal målsägande (att höras)

	Antal mål	Procent
0	1 151	76,5
1	251	16,7
2	62	4,1
3	18	1,2
4	15	1,0
5	5	0,3
6	1	0,1
7	1	0,1
10	1	0,1
Total	1 505	100,0

L. Antal målsägandebiträde

	Antal mål	Procent
0	1 330	88,4
1	79	5,2
2	69	4,6
3	18	1,2
4	2	0,1
5	1	0,1
6	1	0,1
7	2	0,1
8	2	0,1
10 eller fler	1	0,1
Total	1 505	100,0

M. Antal stödpersoner

	Antal mål	Procent
0	1504	99,9
1	1	0,1
Total	1505	100,0

N. Antal tolkar

	Antal mål	Procent
0	1 379	91,6
1	80	5,3
2	38	2,5
3	7	0,5
4	1	0,1
Total	1 505	100,0

O. Antal domar

	Antal mål	Procent
1	1 504	99,9
2	1	0,1
Total	1 505	100,0

P. Avgörandedatum

(Tabell ej applicerbar)

Q. Handläggningstid i dagar

	Antal mål	Procent
0–1 mån	131	8,7
1–2 mån	280	18,6
2–3 mån	250	16,6
3–4 mån	226	15,0
4–5 mån	162	10,8
5–6 mån	135	9,0
6 mån–1 år	228	15,1
> 1 år	93	6,2
Total	1 505	100,0

Handläggningstiden är i undersökningen angiven i antal dagar, men indelad i 30-dagars månadsintervall enligt tabell Q.

2. Enkätfrågor i undersökningen

1. Mål överlämnat från annan domstol

	Antal mål	Procent
Ja	31	2,1
Nej	1 474	97,9
Total	1 505	100,0

2. Antal stämningsansökningar

	Antal mål	Procent
1	1 304	86,6
2	140	9,3
3	31	2,1
4	18	1,2
5	3	0,2
6	3	0,2
7	2	0,1
10 eller fler	4	0,2
Total	1 505	100,0

3. Antal åtalpunkter

	Antal mål	Procent
1	1 102	73,2
2	195	13,0
3	84	5,6
4	44	2,9
5	25	1,7
6	17	1,1
7	6	0,4
8	10	0,7
9	2	0,1
10 eller fler	20	1,4
Total	1 505	100,0

4. Rubricering huvudbrott enligt stämmingsansökan

Koder för brottsrubricering	Antal mål	Procent
1 Mord	2	0,1
6 Grovt rån	1	0,1
7 Våldtäkt	1	0,1
9 Våldtäkt mot barn	3	0,2
12 Mordbrand	2	0,1
22 Grov misshandel	13	0,9
24 Rån	13	0,9
29 Grov fridskränkning	4	0,3
30 Grov kvinnofridskränkning	8	0,5
31 Grov stöld	10	0,7
35 Grovt bedrägeri	8	0,5
38 Grov förskingring	1	0,1
41 Grovt bokföringsbrott	2	0,1
55 Olaga hot, grovt brott	1	0,1
71 Grovt vapenbrott	7	0,5
80 Grov skadegörelse	1	0,1
85 Våld eller hot mot tjänsteman	53	3,5
86 Övergrepp i rättsak	9	0,6
88 Narkotikasmuggling	7	0,5
89 Narkotikabrott	46	3,1
90 Misshandel	177	11,8
91 Vållande till annans död	1	0,1
92 Hemfridsbrott, grovt brott	1	0,1
94 Stöld	102	6,8
95 Tillgrepp av fortskaffningsmedel	5	0,3
97 Sexuellt tvång	1	0,1
98 Sexuellt övergrepp mot barn	2	0,1
99 Sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning	2	0,1
101 Bedrägeri	22	1,5
102 Utpressning	3	0,2
103 Häleri	6	0,4
104 Penninghäleri	2	0,1
105 Förskingring	3	0,2
106 Oredlighet mot borgenärer	1	0,1
107 Bokföringsbrott	14	0,9
109 Urkundsförfalskning	8	0,5
117 Hets mot folkgrupp	1	0,1
118 Barnpornografibrott	4	0,3
119 Grov vårdslöshet i trafik	2	0,1

4. Rubricering huvudbrott enligt stämningsansökan (forts.)

Koder för brottsrubricering	Antal mål	Procent
120 Dopningsbrott	2	0,1
121 Skattebrott	5	0,3
123 Bidragsbrott	7	0,5
126 Vapenbrott	5	0,3
128 Olovlig körning, grovt brott	111	7,4
129 Våldsamt upplopp, deltagare	2	0,1
134 Sexuellt ofredande	7	0,5
139 Olovligt förfogande	1	0,1
142 Djurplågeri	3	0,2
152 Grovt rattfylleri	116	7,7
153 Smuggling	7	0,5
159 Olovlig försäljning av alkohol	5	0,3
160 Olovligt innehav av alkoholdrycker	1	0,1
161 Olovligt anskaffande av alkoholdrycker	2	0,1
165 Olaga hot	34	2,3
166 Ofredande	11	0,7
169 Olovligt brukande	6	0,4
170 Skadegörelse	24	1,6
177 Överträdelse av besöksförbud (kontaktförbud efter den 1 oktober 2011)	2	0,1
178 Vållande till kroppsskada eller sjukdom	6	0,4
179 Misshandel, ringa brott	8	0,5
181 Snatteri	90	6,0
184 Köp av sexuell tjänst	8	0,5
185 Bedrägligt beteende	4	0,3
189 Allmänfarlig vårdslöshet	1	0,1
199 Osant intygande	1	0,1
201 Ohörsamhet mot ordningsmakten	12	0,8
205 Våldsamt motstånd	3	0,2
207 Rattfylleri	45	3,0
208 Narkotikabrott, ringa brott	117	7,8
210 Dopningsbrott, ringa brott	2	0,1
214 Vapenbrott, ringa brott	1	0,1
215 Brott mot knivlagen	13	0,9
226 Åverkan	1	0,1
229 Vårdslöshet i trafik	10	0,7
230 Olovlig körning	44	2,9
232 Annat brott*	239	15,9
Total	1 505	100,0

* Med annat brott avses bl.a. hastighetsöverträdelse och trafikförseelser som exempelvis ej använt bilbälte, brott mot ordningslagen, brott mot djurskyddslagen samt vissa förseelser t.ex. mot utlänningslagen och penninghåleriförseelse.

5. Straffskalan för det grävsta brottet enligt stämningansökan (ange kategori)

	Antal mål	Procent
a. Bötesmål	261	17,3
b. Böter eller fängelse högst 6 månader	322	21,4
c. Böter eller fängelse högst 1 år	82	5,4
d. Böter eller fängelse högst 2 år	150	10,0
e. Fängelse högst 6 månader	112	7,4
f. Fängelse högst 1 år	7	0,5
g. Fängelse högst 2 år	376	25,0
h. Fängelse högst 3 år	53	3,5
i. Fängelse lägst 6 mån och högst 4–6 år	41	2,7
j. Övriga mål*	101	6,7
Total	1 505	100,0

*) Inom kategorin Övriga mål faller bl.a. brotten mord, våldtäkt, våldtäkt mot barn, grov misshandel, rån, grov skadegörelse, våld och hot mot tjänsteman, övergrepp i rättssak och våldsamt upplopp.

6. Den/de tilltalades inställning enligt stämningansökan

	Antal mål	Procent
a. Erkänt samtliga gärningar	483	32,1
b. Erkänt några åtalspunkter	115	7,6
c. Erkänt merparten av åtalspunkterna (>50 %)	75	5,0
d. Förnekad samtliga gärningar	453	30,1
e. Inte angiven	379	25,2
Total	1 505	100,0

7. Förslag till påföljd enligt stämningansökan

	Antal mål	Procent
<i>Svar ej angivet</i>	1	0,1
a. Inte angett förslag till påföljd	1 130	75,1
b. Böter för samtliga brott och tilltalade	371	24,7
c. Olika påföljd för olika tilltalade eller annan påföljd än böter	3	0,2
Total	1 505	100,0

8. Uppgift om att strafföreläggande har utfärdats men inte godkänts enligt stämningsansökan

	Antal mål	Procent
a. Ja, i något fall, men inte godkänts	83	5,5
b. Ja, i något fall, men inte delgetts	16	1,1
c. Nej	1406	93,4
Total	1505	100,0

9. Bevisning som har åberopats enligt stämningsansökan

	Antal mål	Procent
a. Den tilltalades egna uppgifter (ingen annan muntlig bevisning)	771	51,2
b. Muntlig bevisning annan än förhör med den tilltalade	708	47,0
c. Endast skriftlig bevisning	26	1,7
Total	1 505	100,0

10. Önskemål om målets handläggning enligt stämningsansökan

	Antal mål	Procent
a. Målet kan avgöras utan huvudförhandling	332	22,0
b. Begäran om huvudförhandling	749	49,8
c. Ingen uppgift	424	28,2
Total	1 505	100,0

11. Har talan förts om enskilt anspråk?

	Antal mål	Procent
a. Ja	391	26,0
b. Nej	1 114	74,0
Total	1 505	100,0

12. Åklagaren har fört talan om enskilt anspråk och talan har väckts i stämningsansökan

	Antal mål	Procent
a. Ja	185	12,3
b. Nej	1 320	87,7
Total	1 505	100,0

13. Åklagaren har fört talan om enskilt anspråk och talan har väckts under målets handläggning eller vid huvudförhandlingen

	Antal mål	Procent
a. Ja	80	5,3
b. Nej	1 425	94,7
Total	1 505	100,0

14. Målsägandebiträde har fört talan om enskilt anspråk

	Antal mål	Procent
a. Ja	140	9,3
b. Nej	1 365	90,7
Total	1 505	100,0

15. Talan om enskilt anspråk har förts utan ombud/annat ombud

	Antal mål	Procent
a. Ja	45	3,0
b. Nej	1 460	97,0
Total	1 505	100,0

16. Har enskilt anspråk avskiljts för att handläggas som tvistemål?

	Antal mål	Procent
a. Ja	3	0,2
b. Nej	1 502	99,8
Total	1 505	100,0

17. Har någon målsägande biträtt åtalet?

	Antal mål	Procent
a. Ja	92	6,1
b. Nej	1 413	93,9
Total	1 505	100,0

18. Har talan om enskilt anspråk förts mot en underårig tilltalads vårdnadshavare?

	Antal mål	Procent
a. Ja	17	1,1
b. Nej	1 488	98,9
Total	1 505	100,0

19. Har någon stämningsansökan avvisats?

	Antal mål	Procent
a. Ja	0	0
b. Nej	1 505	100,0
Total	1 505	100,0

20. Har någon stämningsansökan överlämnats till annan domstol?

	Antal mål	Procent
a. Ja	0	0
b. Nej	1 505	100,0
Total	1 505	100,0

21. Har i något fall stämning delgetts med förenklad delgivning enligt 33 kap. 6 § andra stycket RB?

	Antal mål	Procent
a. Ja	102	6,8
b. Nej	1 403	93,2
Total	1 505	100,0

22. Har skriftligt svaromål getts in?

	Antal mål	Procent
a. Ja	109	7,2
b. Nej	1 396	92,8
Total	1 505	100,0

23. Har det hållits förberedande sammanträde enligt 45 kap. 13 § RB ?

	Antal mål	Procent
<i>Svar ej angivet</i>	1	0,1
a. Ja	0	0
b. Nej	1 504	99,9
Total	1 505	100,0

24. Har det förekommit bevisupptagning utom huvudförhandling?

	Antal mål	Procent
a. Ja	4	0,3
b. Nej	1501	99,7
Total	1505	100,0

25. Har tingsrätten vidtagit någon av följande åtgärder?

	Antal mål	Procent
a. Förelagt åklagaren att komplettera förundersökningen enligt 45 kap 11 § RB	0	0
b. Förordnat att skriftligt bevis ska företes eller föremål tillhandahållas för syn enligt 45 kap. 12 § RB	0	0
c. Inhämtat bevisning enligt 35 kap. 6 § RB	0	0
d. Avvisat bevisning enligt 35 kap. 7 § RB	1	0,1
e. Ex officio utsett sakkunnig enligt 40 kap. 1 § RB	0	0
f. Utan yrkande tagit upp fråga om häktning av den tilltalade enligt 24 kap 17 § RB	0	0
g. Utan yrkande tagit upp fråga om särskild rättsverkan (förverkande, utvisning, etc.)	0	0
h. Har vidtagit flera av åtgärderna	0	0
i. Inga av åtgärderna är vidtagna	1 504	99,9
Total	1 505	100,0

26. Har tingsrätten i något fall inhämtat utdrag ur belastningsregistret eller utländskt kriminalregister?

	Antal mål	Procent
<i>Svar ej angivet</i>	1	0,1
a. Ja	1 420	94,4
b. Nej	84	5,6
Total	1 505	100,0

27. Har tingsrätten i något fall inhämtat yttrande från Kriminalvården?

	Antal mål	Procent
a. Ja	611	40,6
b. Nej	894	59,4
Total	1 505	100,0

28. Har tingsrätten i något fall inhämtat yttrande om läkarintyg eller yttrande efter läkarundersökning, (§7-undersökning eller RPU)?

	Antal mål	Procent
a. Ja	21	1,4
b. Nej	1 484	98,6
Total	1 505	100,0

29. Har tingsrätten i något fall inhämtat yttrande från socialnämnden enligt 11 § LUL?

	Antal mål	Procent
<i>Svar ej angivet</i>	1	0,1
a. Ja	76	5,0
b. Nej	1 428	94,9
Total	1 505	100,0

30. Har tingsrätten i något fall inhämtat yttrande från Migrationsverket enligt 7 kap. 10 § utlänningsförordningen (2006:97)?

	Antal mål	Procent
a. Ja	8	0,5
b. Nej	1 497	99,5
Total	1 505	100,0

31. Har tingsrätten i något fall inhämtat tidigare domar eller tidigare personutredningar?

	Antal mål	Procent
<i>Svar ej angivet</i>	1	0,1
a. Ja	27	1,8
b. Nej	1 477	98,1
Total	1 505	100,0

32. Har tingsrätten i något fall inhämtat annat yttrande eller information?

	Antal mål	Procent
a. Ja	24	1,6
b. Nej	1 481	98,4
Total	1 505	100,0

33. Har någon huvudförhandling ställts in?

	Antal mål	Procent
a. Ja	258	17,1
b. Nej	1 247	82,9
Total	1 505	100,0

34. Ange om tingsrätten beslutat om

	Antal mål	Procent
a. Vite för den tilltalade	14	0,9
b. Vite för målsäganden	1	0,1
c. Vite för vittne	0	0
d. Hämtning av den tilltalade	0	0
e. Hämtning till förhandling av målsäganden	1	0,1
f. Hämtning av vittne	0	0
g. Häktning av den tilltalade	1	0,1
h. Flera av åtgärderna har skett	10	0,7
i. Inget har skett	1 478	98,2
Total	1 505	100,0

35. Hur har målet avgjorts?

	Antal mål	Procent
a. Efter huvudförhandling i den tilltalades närvaro	1 025	68,1
b. Efter huvudförhandling i den tilltalades frånvaro	155	10,3
c. Utan huvudförhandling (på handlingarna)	323	21,5
d. Avgjorts genom frikännande dom enligt 20 kap. 9 § RB (nedlagt åtal)	2	0,1
Total	1 505	100,0

36. Om domen meddelats efter huvudförhandling i den tilltalades frånvaro enligt fråga 35 b.), har domen överklagats?

	Antal mål	Procent
<i>Svar ej angivet</i>	461	30,6
a. Ja	1	0,1
b. Nej	97	6,4
c. Målet har ej avgjorts efter huvudförhandling i den tilltalades frånvaro	946	62,9
Total	1 505	100,0

Här kunde ej svar anges för Södertörns tingsrätt, vilket rör sig om 461 mål.

37. Har målsäganden i något fall övertagit av åklagaren nedlagt åtal (20 kap. 9 § RB)?

	Antal mål	Procent
<i>Svar ej angivet</i>	2	0,1
a. Ja	1	0,1
b. Nej	1 502	99,8
Total	1 505	100,0

38. Huvudförhandlingstid

	Antal mål	Procent
a. Mindre än 6 timmar	1 141	75,8
b. Mer än 6 timmar men mindre än 12 timmar	34	2,3
c. Mer än 12 timmar	7	0,5
d. Ej varit huvudförhandling	323	21,5
Total	1 505	100,0

39. Har ny eller fortsatt huvudförhandling hållits i målet?

	Antal mål	Procent
a. Ja	31	2,1
b. Nej	1 474	97,9
Total	1 505	100,0

40. Rättens sammansättning

	Antal mål	Procent
a. Ensam domare	352	23,4
b. En lagfaren domare och nämnd	1 152	76,5
c. Utökat antal lagfarna domare eller nämndemän	1	0,1
Total	1 505	100,0

41. Har de/den tilltalade erkänt samtliga gärningar?

	Antal mål	Procent
a. Ja	598	39,7
b. Merparten (>50 %)	135	9,0
c. Nej	772	51,3
Total	1505	100,0

42. Huvudbrott enligt dom

Koder för brottsrubricering	Antal mål	Procent
0 Ogillat åtal	124	8,2
22 Grov misshandel	3	0,2
24 Rån	8	0,5
30 Grov kvinnofridskränkning	5	0,3
31 Grov stöld	11	0,7
35 Grovt bedrägeri	6	0,4
71 Grovt vapenbrott	8	0,5
78 Sexuellt utnyttjande av barn	1	0,1
85 Våld eller hot mot tjänsteman	44	2,9
86 Övergrepp i rättssak	8	0,5
88 Narkotikasmuggling	6	0,4
89 Narkotikabrott	42	2,8
90 Misshandel	124	8,2
92 Hemfridsbrott, grovt brott	2	0,1
94 Stöld	95	6,3
95 Tillgrepp av fortskaffningsmedel	3	0,2
97 Sexuellt tvång	1	0,1
98 Sexuellt övergrepp mot barn	2	0,1
99 Sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning	2	0,1
101 Bedrägeri	16	1,1
102 Utpressning	2	0,1
103 Häleri	6	0,4
104 Penninghäleri	3	0,2
105 Förskingring	3	0,2
106 Oredlighet mot borgenärer	1	0,1
107 Bokföringsbrott	14	0,9
109 Urkundsförfalskning	7	0,5
118 Barnpornografibrott	4	0,3
119 Grov vårdslöshet i trafik	3	0,2
120 Dopningsbrott	2	0,1
121 Skattebrott	4	0,3
123 Bidragsbrott	6	0,4
126 Vapenbrott	3	0,2
128 Olovlig körning, grovt brott	107	7,1
129 Våldsamt upplopp, deltagare	2	0,1
134 Sexuellt ofredande	6	0,4
139 Olovligt förfogande	2	0,1
140 Trolöshet mot huvudman	1	0,1
142 Djurplågeri	2	0,1

42. Huvudbrott enligt dom (forts.)

Koder för brottsrubricering	Antal mål	Procent
152 Grovt rattfylleri	112	7,4
153 Smuggling	6	0,4
154 Olovlig införsel	1	0,1
159 Olovlig försäljning av alkohol	4	0,3
160 Olovligt innehav av alkoholdrycker	2	0,1
161 Olovligt anskaffande av alkoholdrycker	1	0,1
165 Olaga hot	29	1,9
166 Ofredande	14	0,9
169 Olovligt brukande	10	0,7
170 Skadegörelse	26	1,7
176 Vårdslöst bidragsbrott	2	0,1
177 Överträdelse av besöksförbud (kontaktförbud efter den 1 oktober 2011)	2	0,1
178 Vållande till kroppsskada eller sjukdom	5	0,3
179 Misshandel, ringa brott	28	1,9
181 Snatteri	90	6,0
182 Egenmäktigt förfarande	1	0,1
184 Köp av sexuell tjänst	8	0,5
185 Bedrägligt beteende	4	0,3
186 Häleriförseelse	1	0,1
188 Bokföringsbrott, ringa brott	1	0,1
189 Allmänfarlig vårdslöshet	1	0,1
199 Osant intygande	1	0,1
204 Våld eller hot mot tjänsteman, ringa brott	2	0,1
205 Våldsamt motstånd	2	0,1
207 Rattfylleri	49	3,3
208 Narkotikabrott, ringa brott	118	7,8
210 Dopningsbrott, ringa brott	1	0,1
214 Vapenbrott, ringa brott	2	0,1
215 Brott mot knivlagen	15	1,0
220 Olaga intrång	1	0,1
226 Åverkan	2	0,1
227 Hets mot folkgrupp, ringa brott	1	0,1
229 Vårdslöshet i trafik	8	0,5
230 Olovlig körning	38	2,5
232 Annat brott*	228	15,1
Total	1 505	100,0

* Med annat brott avses bl.a. hastighetsöverträdelse och trafikförseelser som exempelvis ej använt bilbälte, brott mot ordningslagen, brott mot djurskyddslagen samt vissa förseelser t.ex. mot utlänningslagen och penninghäleriförseelse.

43. Strängast utdömda påföljd i målet

	Antal mål	Procent
<i>Svar ej angivet</i>	1	0,1
a. Böter	695	46,2
b. Ungdomstjänst/ungdomsvård	43	2,9
c. Villkorlig dom med eller utan böter	145	9,6
d. Villkorlig dom med samhällstjänst	97	6,4
e. Skyddstillsyn med eller utan föreskrifter	120	8,0
f. Skyddstillsyn med böter	3	0,2
g. Skyddstillsyn med samhällstjänst	25	1,7
h. Skyddstillsyn i förening med fängelse	3	0,2
i. Skyddstillsyn med kontraktsvård	24	1,6
j. Fängelse 0–3 mån	156	10,4
k. Fängelse 3–6 mån	28	1,9
l. Fängelse 6 mån–1 år	18	1,2
m. Fängelse 1 år eller mer	12	0,8
n. Annan påföljd	11	0,7
o. Åtalet ogillat	124	8,2
Total	1 505	100,0

44. Ange alternativstraff i antal månader om strängaste påföljden i fråga 43 var antingen:

- d) villkorlig dom med samhällstjänst
- g) skyddstillsyn med samhällstjänst
- i) skyddstillsyn med kontraktsvård

	Antal mål	Procent
0	1 359	90,3
0,5	1	0,1
1	80	5,3
2	22	1,5
3	12	0,8
4	17	1,1
5	1	0,1
6	5	0,3
8	5	0,3
10 eller fler	3	0,2
Total	1 505	100,0

45. Har de/den tilltalade medgett samtliga enskilda anspråk i målet?

	Antal mål	Procent
a. Ja, samtliga enskilda anspråk	66	4,4
b. Nej	1 439	95,6
Total	1 505	100,0

46. Har domen avkunnats?

	Antal mål	Procent
a. Ja	550	36,5
b. Nej	955	63,5
Total	1 505	100,0

47. Har domen meddelats i förenklad form enligt 30 kap. 6 § RB?

	Antal mål	Procent
<i>Svar ej angivet</i>	1	0,1
a. Ja	123	8,2
b. Nej	1 381	91,8
Total	1 505	100,0

Utländsk rätt

Innehåll

1.1	Inledning.....	1017
1.2	Finland.....	1017
1.2.1	Inledning	1017
1.2.2	Lagföring utom domstol	1018
1.2.3	Ansvarsfördelningen mellan åklagaren och domstolen.....	1020
1.2.4	Målsägandens ställning	1021
1.2.5	Förenklade förfaranden och utevarohandläggning.	1023
1.2.6	Rättens sammansättning	1031
1.2.7	Bevisupptagning i den tilltalades utevaro	1032
1.2.8	Överrättsprocessen.....	1033
1.3	Norge.....	1035
1.3.1	Inledning	1035
1.3.2	Lagföring utom domstol och medling.....	1036
1.3.3	Ansvarsfördelningen mellan åklagaren och domstolen.....	1037
1.3.4	Målsägandens ställning	1038
1.3.5	Förenklade förfaranden och utevarohandläggning.	1043
1.3.6	Rättens sammansättning	1046
1.3.7	Överrättsprocessen.....	1046
1.4	Danmark.....	1047
1.4.1	Inledning	1047
1.4.2	Lagföring utom domstol	1048
1.4.3	Ansvarsfördelningen mellan åklagaren och domstolen.....	1048
1.4.4	Målsägandens ställning	1049
1.4.5	Förenklade förfaranden och utevarohandläggning.	1051
1.4.6	Rättens sammansättning	1055

1.4.7	Överrättsprocessen	1056
1.5	Nederländerna	1057
1.5.1	Lagföring utom domstol och förenklade förfaranden i domstol	1057
1.5.2	Målsägandens ställning	1058
1.5.3	Förberedande åtgärder	1059
1.5.4	Erkännandets betydelse	1059
1.5.5	Delgivning	1059
1.5.6	Utevarohandläggning	1060
1.5.7	Ansvar för påföljdsfrågan	1060
1.5.8	Rättens sammansättning	1060
1.5.9	Begränsningar av prövningen i andra instans	1061
1.5.10	Reformarbete	1061
1.6	Tyskland	1061
1.6.1	Lagföring utom domstol och förenklade förfaranden i domstol	1061
1.6.2	Målsägandens ställning	1063
1.6.3	Förberedande åtgärder	1063
1.6.4	Erkännandets betydelse	1064
1.6.5	Överenskommelser i brottmål	1065
1.6.6	Delgivning	1065
1.6.7	Utevarohandläggning	1066
1.6.8	Ansvar för påföljdsfrågan	1066
1.6.9	Rättens sammansättning	1067
1.6.10	Begränsningar av prövningen i andra instans	1067
1.7	England och Wales	1068
1.7.1	Domstolarna i första instans	1068
1.7.2	Lagföring utom domstol	1069
1.7.3	Målsägandens ställning	1069
1.7.4	Förberedande åtgärder	1069
1.7.5	Erkännandets betydelse	1070
1.7.6	Delgivning	1070
1.7.7	Utevarohandläggning	1071
1.7.8	Ansvar för påföljdsfrågan	1071
1.7.9	Rättens sammansättning	1071
1.7.10	Begränsningar av prövningen i andra instans	1071

1.1 Inledning

I denna bilaga redogör vi för brottmålsförfarandet i några andra europeiska länder: Finland, Norge, Danmark, Nederländerna, Tyskland samt England och Wales (Skottland har en egen rättegångsordning).

Samtliga länder är medlemmar i EU och har tillträtt Europakonventionen. En utgångspunkt är alltså att brottmålsförfarandet i de olika länderna bygger på de grundläggande principer som bl.a. kommer i uttryck i Europakonventionen. I övrigt är frågan om hur rättegången ska gå till i huvudsak en nationell angelägenhet. Trots det kan man, även om länderna har olika rättstraditioner, se många gemensamma drag. Beskrivningen är framförallt inriktad på olika former för lagföring av brott både i och utanför domstol, vissa frågor om ansvarsfördelningen mellan åklagaren och domstol, målsägandens ställning, betydelsen av att den tilltalade erkänner, utevarohandläggning, rättens sammansättning och bestämmelser som begränsar omfattningen av prövning i andra instans.

Av naturliga skäl är de gemensamma dragen särskilt framträdande i våra nordiska grannländer, samtidigt som det finns skillnader, bl.a. när det gäller möjligheten att avgöra erkända mål på ett förenklat sätt i domstol. Redogörelsen är därför relativt utförlig när det gäller dessa länder. I övrigt är den tämligen summarisk.

1.2 Finland¹

1.2.1 Inledning

Den finska domstolsstrukturen liknar den svenska. De allmänna domstolarna är tingsrätterna, hovrätterna och Finlands Högsta domstol. Även åklagarväsendets organisation påminner om den svenska. Riksåklagaren är Finlands högsta åklagare. Styrningen av åklagarväsendet handhas av Riksåklagarämbetet.

Fram till 1997 reglerades brottmålsprocessen i den finska rättegångsbalken. Sedan 1997 finns huvuddelen om bestämmelserna om förfarandet i brottmål i lagen om rättegång i brottmål (11.7.1997/689). En del bestämmelser av mer allmän karaktär finns dock fortfarande

¹ Framställningen bygger på tillämpliga bestämmelser i Rättegångsbalken (1.1.1734/4), Lag om rättegång i brottmål (11.7.1997.689), Lag om föreläggande av böter och ordningsbot (27.8.2010/754), propositionerna: RP 82/1995 rd, RP 271/2004 rd, RP 85/2008 rd, RP 94/2009 rd, RP 105/2009 rd och RP 286/2010 rd samt uppgifter från finska justitiedepartementet.

kvar i rättegångsbalken. 1997 års lag bygger på ett ackusatoriskt förfarande. Efter en förundersökning beslutar åklagaren om det finns skäl att väcka åtal. Rättegången i domstol utgår från grundprinciper om muntlighet, omedelbarhet och koncentration. Trots att lagen trädde i kraft så sent som 1997 har det under 2000-talet genomförts flera förändringar av bestämmelserna, bl.a. har detta inneburit vissa uppmjukningar av grundprinciperna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration.

1.2.2 Lagföring utom domstol

I augusti 2010 beslutade den finska riksdagen om en ny lag om föreläggande av böter och ordningsbot (27.8.2010/754). Den nya lagen ersätter lagarna om strafforderförfarande och ordningsbotsföreläggande. Dessa ansågs problematiska utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv, bl.a. därför att det krävdes att den misstänkte aktivt motsatte sig ett föreläggande om strafforder eller ordningsbot för att en domstolsprövning skulle komma till stånd. Nedan redovisas huvuddragen i de nya bestämmelserna.

Lagens tillämpningsområde

Bötesstraff kan föreläggas för en förseelse för vilken inte har föreskrivits strängare straff än böter eller fängelse i högst sex månader.

Ordningsbot kan föreläggas för en förseelse för vilken ordningsbot har föreskrivits som straff i lag. Detta regleras i lagen om ordningsbotsförseelser. Främst gäller det trafikförseelser och vissa ordningsförseelser.

I samband med ett föreläggande om böter eller ordningsbot kan även förverkande om högst 1 000 euro föreläggas.

Samtycke från den misstänkte och målsäganden

För att förfarandet enligt lagen ska få tillämpas krävs den misstänktes och målsägandens samtycke. Samtycket ska ges till den tjänsteman som utfärdar föreläggandet, tjänstemannen som leder förundersökningen eller till åklagaren.

I lagens 4 § anges att det med *den misstänktes samtycke* avses att den misstänkte erkänner gärningen och godkänner den påföljd som

föreläggs på grund av gärningen samt avstår från sin rätt till muntlig behandling och samtycker till att ärendet avgörs enligt förfarandet enligt lagen. Om den misstänkte inte samtycker till förfarandet delges han eller hon dock ett straffyrkande som avser böter eller ordningsbot. Den misstänkte kan då samtycka genom att betala böterna eller ordningsboten inom 30 dagar. Om den misstänkte inte heller samtycker på detta sätt fortsätter handläggningen av ärendet enligt den normala gången för ett brottmål.

Vid ordningsbot för vissa smärre trafikförseelser som upptäckts vid automatisk trafikövervakning gäller särskilda regler. Det krävs då inte att den misstänkte samtycker till ett förfarande om ordningsbot. I de situationerna utfärdas ett ordningsbotsföreläggande som blir gällande om den misstänkte inte motsätter sig föreläggandet.

Kravet på *samtycke från målsäganden* beror på att målsägandens inte har samma möjligheter att ta tillvara sin rätt i en summarisk process. Enskilda anspråk kan inte omfattas av ett föreläggande. Målsäganden har visserligen möjlighet att föra talan om enskilda anspråk genom ett särskilt tvistemål. Med hänsyn till de kostnader och besvär som detta innebär väljer dock vanligen en målsägande som vill driva ett ersättningskrav att i stället inte samtycka till förfarandet (RP 94/2009 rd s. 33). Vidare kan målsäganden inte utöva de rättigheter som innefattas i den subsidiära åtalsrätten om saken behandlas i en summarisk process.

Förfarandet i korthet

Ordningsbotsföreläggande utfärdas av polisman eller åklagaren. Bötesstraff om högst 20 dagsböter för trafikförseelser eller snatteri får utfärdas av polisman, tullman eller gränsbevakningsman. Detsamma gäller i vissa fall för jakt- och fiskeövervakare. Detta kallas *bötesföreläggande*.

Vid andra förseelser eller då gärningen motiverar ett högre bötesstraff än 20 dagsböter föreläggs straffet genom ett *strafföreläggande* som utfärdas av åklagare. Detta föregås av ett bötesyrkande som utfärdas av övervakande tjänsteman och delges den misstänkte. Efter delgivningen ska ärendet utan dröjsmål överlämnas till åklagaren för utfärdande av strafföreläggande. Åklagaren ska ta ställning till om det finns förutsättningar att utfärda ett strafföreläggande enligt bötesyrkandet. Till denna kontroll hör att åklagaren inte får utfärda ett strafföreläggande om den misstänkte eller målsäganden inte har läm-

nat sitt samtycke, har återtagit sitt samtycke eller om det kommer fram omständigheter som leder till att straff inte ska bestämmas. Särskilda bestämmelser reglerar förfarandet om åklagaren anser att straffet bör vara högre eller lägre än vad som angetts i bötesyrkandet.

1.2.3 Ansvarsfördelningen mellan åklagaren och domstolen

Ansvarsfördelningen mellan åklagare och domstol vid handläggningen i domstol påminner mycket om den svenska. Åklagaren beslutar om det finns skäl att väcka åtal efter att förundersökningen har slutförts. Åtal väcks enligt huvudregeln genom att åklagaren ansöker om stämning, varefter domstolen – om stämningsansökan inte är bristfällig – utfärdar stämning. Domstolen kan förelägga åklagaren att komplettera en bristfällig stämningsansökan vid äventyr av avvisning. Det finns en möjlighet för åklagaren att själv utfärda stämning som påminner om den som gäller i Sverige, dvs. att åklagaren och domstolen på orten utarbetar särskilda rutiner för mål som kan tas upp genom åklagarstämning. Dessutom får åklagaren alltid själv utfärda stämning om avsikten är att målet ska behandlas i ett skriftligt förfarande.

I stämningsansökan ska åklagaren bl.a. beskriva den gärning åtalet gäller och de brott som åklagaren anser att den tilltalade (svaranden enligt finsk terminologi) har gjort sig skyldig till. Dessutom ska åklagaren ange yrkandet på straff och förverkande samt övriga yrkanden och de lagrum som ligger till grund för dessa. Enligt motiven till bestämmelsen innebär dock detta endast att åklagaren ska framställa ett yrkande om att den tilltalade ska dömas till straff. Åklagaren behöver inte ange vilket straff den tilltalade enligt åklagarens uppfattning bör dömas till. Enligt motiven till bestämmelserna om skriftligt förfarande bör dock åklagaren lämna vissa synpunkter i påföljdsfrågan om åklagaren anser att ett sådant förfarande ska tillämpas (se vidare nedan under *Handläggningen vid skriftligt förfarande*).

Bestämmelserna om svaromål och möjligheterna till skriftlig eller muntlig förberedelse liknar de svenska. För muntlig förberedelse krävs dock att det enligt domstolen av särskilda skäl är nödvändigt för att målet ska kunna behandlas vid huvudförhandlingen i ett sammanhang. Bestämmelserna om förfarandet vid huvudförhandlingen liknar de svenska.

Den finska brottmålsprocessen är i huvudsak ackusatorisk. Det finns dock, på samma sätt som i Sverige, vissa möjligheter för dom-

stolen att agera ex officio efter det att åtal har väckts. Exempel på detta är att domstolen kan uppmana åklagaren att komplettera förundersökningen om den är så bristfällig att målet inte kan behandlas i ett sammanhang (5 kap. 7 § lagen om rättegång i brottmål) och att domstolen, när det anses nödvändigt, själv kan besluta om att bevisning ska läggas fram (17 kap. 8 § rättegångsbalken). Enligt rättspraxis från Finlands Högsta domstol är det dock, med hänsyn till de rättsprinciper som gäller enligt artikel 6 i Europakonventionen, inte tillåtet för domstolen att självant anskaffa bevisning som är till men för den tilltalade (se rättsfallen 1995:44 och 1996:133).

Domstolen är inte bunden av åklagarens rubricering av brottet och eventuella ställningstaganden i påföljdsfrågan. Åklagaren är inte skyldig att framställa ett påföljdsyrkande.

Bestämmelser om delgivning av stämning och kallelse i brottmål finns i 11 kap rättegångsbalken. I huvudsak motsvarar bestämmelserna de som gäller i Sverige. Någon motsvarighet till förenklad delgivning finns dock inte.

1.2.4 Målsägandens ställning

Målsägandens åtalsrätt

I Finland hade målsägande innan lagen om rättegång i brottmål infördes en omfattande enskild åtalsrätt. Genom 1997 års lag har målsägandens åtalsrätt gjorts i huvudsak subsidiär till åklagarens. Bestämmelserna finns i 1 kap. 14–17 §§ lagen om rättegång i brottmål och är mycket lika de svenska.

Målsäganden har rätt att förena sig med åklagarens åtal och får därigenom ställning som part i brottmålet med de rättigheter som en målsägande som biträder åtalet i Sverige. Målsäganden kan bl.a. åberopa nya omständigheter till stöd för åtalet. Målsäganden har rätt att överklaga oberoende av om han eller hon har fört talan i tingsrätten.

Målsägandens rätt att framställa privaträttsliga anspråk vid allmänt åtal

Liksom i Sverige finns bestämmelser om att privaträttsliga anspråk i anledning av det åtalade brottet kan kumuleras med brottmålet. Detta kan ske utan stämning om domstolen, med hänsyn till den ut-

redning som lagts fram och övriga omständigheter, anser att det kan ske utan olägenhet.

Åklagaren är skyldig att på begäran föra målsägandens privaträttsliga anspråk mot den tilltalade på grund av brottet. Förutsättningarna för detta är att det kan ske utan väsentlig olägenhet och att anspråket inte är uppenbart ogrundat. Målsäganden ska framställa begäran om att åklagaren för talan till polisen under förundersökningen eller direkt till åklagaren. Han eller hon ska samtidigt uppge de omständigheter som anspråket grundas på. Det finska Riksåklagarämbetet har tagit fram blanketter för detta. Om åklagaren inte åtar sig att driva målsägandens anspråk ska åklagaren delge målsäganden beslutet.

Det finns särskilda bestämmelser som reglerar situationen att målsäganden har uppgett att han eller hon vill driva sitt privaträttsliga anspråk själv eller att åklagaren har meddelat att denne inte har för avsikt att föra målsägandens talan. Målsäganden ska då ges möjlighet att inom viss tid framställa sina anspråk till domstolen. Det kan ske skriftligen, per telefon eller genom e-post eller motsvarande. När målsäganden uppmanas att framställa anspråken skriftligen inom viss tid kan det ske vid äventyr av att anspråken annars kan avvisas vid behandlingen av brottmålet.

Målsägandebitråde och stödperson

Den finska motsvarigheten till målsägandebitråde kallas rättegångsbitråde. Regler om förutsättningar för att förordna rättegångsbitråde och stödperson finns i 2 kap. 1 a och 3 §§ lagen om rättegång i brottmål, som ändrades år 2006.

Rättegångsbitråde förordnas av domstolen för att bistå målsäganden under förundersökningen och under rättegången om målsäganden har anspråk i denna. Om målet gäller sexualbrott ska rättegångsbitråde förordnas om det inte av särskilda skäl anses onödigt. Vid våldsbrott som mord, dråp, grov misshandel och misshandel ska rättegångsbitråde förordnas om det är befogat med hänsyn till förhållandet mellan målsäganden och den misstänkte. Genom lagändringarna 2006 utvidgades möjligheterna att förordna rättegångsbitråde till att även gälla mål om brott mot liv, hälsa eller frihet om det är befogat med hänsyn till hur allvarligt brottet är, målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter. Det ska poängteras att möjligheten att förordna ett rättegångsbitråde under

rättegången förutsätter att målsäganden är part i målet, dvs. att han eller hon har ett straffrättsligt eller privaträttsligt anspråk i rättegången.

En stödperson kan förordnas för målsäganden i de typer av mål som ett rättegångsbiträde kan förordnas. Det krävs inte att målsäganden framställer ett yrkande i rättegången. Ett krav är dock att målsäganden hörs personligen för utredningen av saken och målsäganden anses behöva stöd under förundersökningen och i rättegången (3 § lagen om rättegång i brottmål). Stödpersonen ska lämna målsäganden personligt stöd under förundersökningen och rättegången och hjälpa målsäganden i frågor som gäller handläggningen av ärendet. Stödpersonen ska ha tillräcklig kompetens för att sköta uppdraget. I praktiken är det vanligt att ideella organisationer, som t.ex. brottsofferjourer, utbildar frivilliga stödpersoner. Det förekommer också att personer som är närstående till målsäganden förordnas som stödpersoner. Stödpersonen ersätts enligt de villkor som gäller för ersättning av allmänna medel till vittnen. En stödperson kan sedan lagändringarna 2006 även förordnas om målsäganden framställer yrkanden vid rättegången och även om ett rättegångsbiträde har förordnats. Detta motiverades i förarbetena med att brottsoffret kan vara i behov av såväl rättslig hjälp som psykiskt stöd och att det inte borde ingå i det juridiska biträdets uppgifter att också stödja offret psykiskt under rättegången (RP 271/2004 rd s. 28).

1.2.5 Förenklade förfaranden och utevarohandläggning

Skriftligt förfarande i domstol

Allmänt

Genom en reform som trädde i kraft den 1 oktober 2006 infördes nya bestämmelser om avgörande av brottmål utan huvudförhandling (*skriftligt förfarande*). Bestämmelser om det skriftliga förfarandet finns i 5 a kap. lagen om rättegång i brottmål. Det gäller endast mål där åklagaren väckt åtal. Enskilda åtal omfattas alltså inte.

De grundläggande förutsättningarna för att ett brottmål ska kunna avgöras genom skriftligt förfarande är att:

1. det inte för något brott som åklagaren väckt åtal för är föreskrivet strängare straff än fängelse två år,

2. den tilltalade erkänner den gärning som anges i åklagarens åtal samt genom en uttrycklig anmälan till tingsrätten avstår från sin rätt till muntlig förhandling och samtycker till att målet avgörs i skriftligt förfarande,
3. den tilltalade var myndig (fyllt 18 år) när gärningen begicks,
4. målsäganden under förundersökningen eller senare skriftligen har meddelat att han eller hon inte yrkar på att en huvudförhandling ska hållas, och
5. att en huvudförhandling med hänsyn till utredningen i målet utifrån en helhetsbedömning är obehövlig.

En ytterligare viktig begränsning ligger i att det inte är möjligt att döma ut ett strängare fängelsestraff än fängelse nio månader genom ett skriftligt förfarande.

Närmare om förutsättningarna för ett skriftligt förfarande

En grundläggande begränsning av tillämpningsområdet för det skriftliga förfarandet har knutits till det föreskrivna maxstraffet för de brott som ska bedömas. Genom att gränsen satts vid högst fängelse två år omfattas enligt förarbetena nästan alla vanliga och lindriga, samt en del grova gärningsformer i den finska strafflagen. Som exempel anges att det omfattar frekventa brottstyper i tingsrätterna som misshandel, grovt rattfylleri, grovt olovligt brukande, stöld och förskingring. Enligt propositionen rör det sig om brott som till en stor del i praktiken erkänns (RP 271/2004 rd s. 24).

Oberoende av straffskalan får strängare straff än fängelse nio månader inte få dömas ut genom ett skriftligt förfarande. Fängelsestraffet kan vara ovillkorligt (a. prop. s. 41). Strängare straff än fängelse sex månader får dock inte dömas ut i ett skriftligt förfarande om den tilltalade inte getts tillfälle att avge en muntlig utsaga (se vidare nedan under *Handläggningen vid skriftligt förfarande*). Det finns ingen begränsning när det gäller möjligheten att pröva andra yrkanden, som förverkande eller målsägandes privaträttsliga anspråk.

Den tilltalade måste erkänna gärningen som anges i åklagarens åtal. Med det avses att denne meddelar att han eller hon har förfarit på det sätt som anges i åklagarens åtal. Den tilltalade behöver inte instämma åklagarens rättsliga bedömning, t.ex. när det gäller rubriceringen av gärningen. Som exempel anges i förarbetena att den

tilltalade kan erkänna att han eller hon tagit varor enligt åtalet, men göra gällande att gärningen ska bedömas som snatteri och inte stöld. Däremot kan förfarandet inte användas om den tilltalade invänder att gärningen överhuvudtaget inte är straffbar, t.ex. genom en nödvärnsinvändning (a. prop. s. 42).

Den tilltalade måste också samtycka till att målet avgörs utan huvudförhandling. Det måste vara fråga om ett uttryckligt samtycke. Samtycket ska ges skriftligen i samband med delgivningen av stämningen eller senare.

Det är inte tillräckligt att den tilltalade erkänner gärningen och ger sitt samtycke till ett skriftligt förfarande under förundersökningen. Detta motiveras med att det först är när åtalet väckts som den tilltalade slutligen kan ta ställning till om han eller hon erkänner gärningen och samtycker till den förenklade processformen. Däremot ska den tilltalade under förundersökningen tillfrågas om sin åsikt till att ett skriftligt förfarande används i tingsrätten.

Den tilltalade kan erbjudas ett skriftligt förfarande om förundersökningen eller andra omständigheter ger anledning att anta att det finns förutsättningar för ett sådant förfarande. Att den tilltalade förnekat gärningen under förundersökningen medför enligt förarbetena inte att ett skriftligt förfarande är uteslutet. Domstolen kan alltså även om den tilltalade förnekat gärningen föreslå att det skriftliga förfarandet tillämpas om de övriga förutsättningarna är uppfyllda (a. prop. s. 42).

I propositionen till bestämmelserna om det skriftliga förfarandet betonas att möjligheten för åklagaren att utfärda stämning kan användas för att ytterligare förenkla förfarandet i enkla och rutinmässiga brottmål. Förutsatt att polisen och åklagarmyndigheten utarbetar gemensamma rutiner kan åklagaren besluta om åtal och utfärda stämning medan den misstänkte är kvar hos polisen för förhör. Den misstänkte kan då i samband med delgivningen av åklagarens stämning tillfrågas om han eller hon erkänner gärningen och samtycker till ett skriftligt förfarande i tingsrätten. Samtidigt kan tingsrätten på orten ha särskilda dagar för huvudförhandlingar i mål med åklagarstämning och den tilltalade kan då underrättas om den dag huvudförhandling kommer att hållas för det fall han eller hon inte samtycker till ett skriftligt förfarande (a. prop. s. 42).

Villkoret att den tilltalade måste ha fyllt 18 år då gärningen begicks motiveras med den särskilda betydelse som en huvudförhandling inför domstolen har i ungdomsmål.

Målsägandens ställning vid skriftligt förfarande

I de fall det finns en målsägande krävs att målsäganden ger sitt samtycke till att det skriftliga förfarandet används. Det är tillräckligt att målsägandens samtycke inhämtas under förundersökningen. Kravet uttrycks med att målsäganden under förundersökningen eller senare skriftligen har meddelat att han eller hon inte yrkar på att huvudförhandling ska hållas.

Målsägandens ställning och rättigheter i processen påverkades inte i övrigt av att det skriftliga förfarandet infördes. Målsäganden kan biträda åtalet och framställa enskilda anspråk även i det skriftliga förfarandet. Det skriftliga förfarandet kan användas även om den tilltalade motsätter sig målsägandens enskilda anspråk. Om det finns förutsättningar för att avgöra målet i ett skriftligt förfarande kan domstolen pröva ett tvistigt enskilt anspråk utifrån det skriftliga materialet. Om det enskilda anspråket är komplicerat eller förutsätter muntlig bevisning kan det vara ett skäl för domstolen att anse att en huvudförhandling bör hållas. I förarbetena påpekas att domstolen bör undvika att särskilja det enskilda anspråket (a. prop. s. 44).

Om målsäganden vill yrka ansvar för ett annat brott än åklagaren eller åberopa en ny omständighet till stöd för åtalet ska målsäganden skriftligen meddela domstolen detta efter att stämningen delgetts. Tillkommande yrkanden från målsäganden ska delges den tilltalade. Om domstolen bedömer att målsägandens talan är utsiktslös kan målet avgöras genom skriftligt förfarande även om målsäganden för talan om ansvar för en allvarigare gärning eller ett strängare straff än tillämpningsområdet för det skriftliga förfarandet. Däremot kan domstolen inte bifalla en sådan talan i ett skriftligt förfarande. Om domstolen utifrån det skriftliga materialet bedömer att det är möjligt att målsägandens talan kan bifallas bör domstolen avgöra målet efter en huvudförhandling.

Handläggningen vid skriftligt förfarande

Talan väcks på sedvanligt sätt. Den tilltalade ska delges åtalet genom stämning och tillfrågas om denne erkänner gärningen och samtycker till att skriftligt förfarande används för att avgöra målet. Domstolen, eller åklagaren om denne utfärdar stämning, kan besluta att den tilltalade ska kunna ge sitt samtycke direkt i samband med delgivningen av åtalet. Det förutsätter att stämningsman används för delgiv-

ningen. I förarbetena anges att möjligheten att låta den tilltalade att samtycka omedelbart i samband med delgivningen framförallt bör användas i klara fall då den tilltalade har erkänt och samtyckt till skriftligt förfarande under förundersökningen. I mer komplicerade fall bör den tilltalade beredas tid att tänka över följderna av sitt ställningstagande. I sådana fall ska en blankett och ett svarskuvert som den tilltalade kan returnera till domstolen bifogas i samband med delgivningen av stämningen. I förarbetena anges att en svarstid om två veckor bör vara lämplig i normalfallet.

I samband med delgivningen av stämningen uppmanas också den tilltalade att ange sin inställning till yrkandena och grunderna för sin inställning. Om den tilltalade erkänner gärningen och samtycker till att målet avgörs genom ett skriftligt förfarande är det inget som hindrar att målet avgörs på detta sätt även om den tilltalade inte kommer in med ett närmare svaromål.

Den tilltalades erkännande och samtycke till ett skriftligt förfarande är inte bindande. Han eller hon har rätt att återta detta fram till att målet avgjorts genom dom.

I propositionen anges att det i praktiken kan vara nödvändigt att åklagaren anger ett påföljdsförslag i åtalet om ett skriftligt förfarande ska användas. I varje fall bör åklagaren, enligt propositionen, ta ställning till påföljdsvalet, till om ett fängelsestraff ska vara villkorligt eller ovillkorligt och till om det är lämpligt att döma ut samhällstjänst. Detta motiveras med att det underlättar för den tilltalade att bedöma om han eller hon ska samtycka till ett skriftligt förfarande. Åklagarens påföljdsförslag är dock inte bindande för rätten. Domstolen bestämmer påföljden självständigt och det finns inget formellt hinder mot att rätten dömer ut ett strängare straff än vad åklagaren har föreslagit (a. prop. s 46). Om domstolen överväger att döma ut en strängare påföljd än vad åklagaren begärt bör dock den tilltalade få lämna synpunkter på påföljdsfrågan. I ett mål som behandlades i Helsingfors hovrätt hade åklagaren i tingsrätten yrkat ansvar för grovt rattfylleri och anfört att påföljden skulle bestämmas till villkorligt fängelse, minst 3 månader i förening med minst 45 dagsböter. Tingsrätten dömde efter ett skriftligt förfarande den tilltalade till ovillkorligt fängelse 3 månader 15 dagar. Hovrätten anförde att straffet var betydligt strängare än vad den tilltalade kunde förvänta med hänsyn till åklagarens åsikt. Före domen borde tingsrätten ha hört den tilltalade hur denne såg på att målet avgjordes genom ett skriftligt förfarande om straffet skulle komma att bli strängare än vad åklaga-

ren hade yrkat. Hovrätten upphävde tingsrättens dom och återförvisade målet till tingsrätten (Helsingfors hovrätt 15.6.2010/1660).

Även om de formella förutsättningarna för ett skriftligt förfarande är uppfyllda är det ytterst den ansvarige domaren som avgör om denna handlägningsform ska användas. Ett skäl att i stället avgöra målet vid en huvudförhandling kan vara att det finns oklarheter i materialet eller tveksamheter angående parternas inställning. Det finns dock möjlighet att undanröja sådana oklarheter genom ytterligare skriftväxling eller genom att en part hörs muntligen.

Om det finns särskilda skäl kan domstolen innan målet avgörs bereda någon av parterna tillfälle att avge ytterligare en skriftlig uttalande. Någon omfattande skriftväxling ska dock inte förekomma.

En eller flera av parterna kan höras muntligen. Detta kallas muntligt förhör. Det är den domare som är ansvarig för beredningen av målet som avgör om ett muntligt förhör är nödvändigt. En part kan dock begära att få höras muntligen. För att påföljden ska få bestämmas till ett strängare straff än sex månader krävs det att den tilltalade har beretts möjlighet att uttala sig muntligt.² Frånsett dessa fall kan, enligt förarbetena, omständigheterna vara sådana att domstolen anser att ett muntligt förhör är motiverat för att försäkra sig om att den tilltalade har erkänt och gett sitt samtycke av fri vilja och efter moget övervägande. Det kan också enligt förarbetena finnas situationer då det är motiverat att den tilltalade hörs muntligen om omständigheter som har betydelse för påföljdsbestämningen (a. prop. s. 47). Det är möjligt att hålla flera muntliga förhör inom ramen för ett skriftligt förfarande. Om det krävs att flera parter hörs muntligen torde det dock enligt propositionen ofta vara mer ändamålsenligt att avgöra målet efter huvudförhandling.

De relevanta omständigheterna som framkommer vid ett muntligt förhör ska antecknas i protokoll och delges övriga parter om detta inte är uppenbart onödigt.

Avgörandet efter skriftligt förfarande

Vid skriftligt förfarande är tingsrätten domför med en lagfaren domare. Domaren får endast lägga sådana omständigheter som angetts i åtalet, eventuellt tillkommande skriftliga yrkanden och den tilltalades erkännande eller svaromål till grund för domen. Uppgifter

² Det maximala straffet som kan dömas ut vid ett skriftligt förfarande är som angetts tidigare dock nio månaders fängelse.

i förundersökningsprotokollet som lämnats in till rätten får endast läggas till grund för domen i de delar som åberopats av någon av parterna.

Den tilltalades erkännande är en förutsättning för att det skriftliga förfarandet ska få användas, men har vid domstolens prövning endast bevisverkan. Även om den tilltalades erkännande i praktiken är ett mycket starkt bevis ska domstolen utifrån all bevisning som lagts fram av parterna pröva vad som är bevisat i målet.

Domen meddelas på en förutbestämd dag. I förarbetena anges att dagen för dom vid ett skriftligt förfarande bör anges i stämningen. Det finns inga särregler när det gäller överklagande av tingsrättens avgörande efter ett skriftligt förfarande.

Utvärdering av bestämmelserna om skriftligt förfarande

Enligt uppgifter från det finska justitiedepartementet visar en utvärdering av bestämmelserna om skriftligt förfarande i brottmål som genomförts av Rättspolitiska forskningsinstitutet³ att det inte finns några anmärkningsvärda problem med förfarandet och att aktörerna är relativt nöjda med systemet. Utvärderingen utvisade sammanfattningsvis följande. Det skriftliga förfarandet användes i ca 35 procent av tingsrätternas brottmål. Överklagande skedde i tre procent av ärendena (jämfört med 12 procent vid vanlig handläggning). I medeltal tog handläggningen i tingsrätt 6 veckor (jämfört med 3,1 månader vid vanlig handläggning). Den totala genomströmningstiden i rättskedjan (förundersökning, åtalsprövning och handläggning i tingsrätt) var vid skriftligt förfarande 3,9 månader vid skriftligt förfarande. Vid vanlig handläggning uppgick den tiden till ca 9 månader och i mål som avgjordes med nämndemän till nästan ett år.

Huvudförhandling i den tilltalades utevaro

Bestämmelser om prövning och avgörande av mål vid huvudförhandling i den tilltalades utevaro finns i 8 kap. 11–15 §§ lagen om rättegång i brottmål.

En förutsättning för att målet ska kunna avgöras i den tilltalades utevaro är att dennes personliga närvaro inte är nödvändig för utred-

³ Virve-Maria de Godzinsky, *Kirjallinen menettely rikosasioissa, OPTL:n tutkimustiedonantoja 102*, Helsingfors 2010. Rapporten finns endast tillgänglig på finska.

ningen av målet. Som exempel på när så är fallet anges i förarbetena att den tilltalade under förundersökningen har erkänt att han begått den åtalade gärningen. Ett annat exempel som nämns är att ett normalstraff har stabiliserats för det aktuella brottet och de övriga frågorna är sådana att den tilltalades närvaro och ställningstaganden endast i ringa mån påverkar avgörandet.

Om den tilltalades närvaro inte är nödvändig kan den tilltalade dömas till böter eller fängelse i *högst tre månader* och till en förverkandepåföljd omfattande högst 10 000 euro. Fängelsestraffet kan vara villkorligt eller ovillkorligt och domstolen kan i stället för ett ovillkorligt fängelsestraff döma den tilltalade till samhällstjänst. Det sker en fullständig prövning om vad som är bevisat i målet.

Om den tilltalade har dömts till straff eller förverkandepåföljd men haft laga förfall och inte kunnat anmäla det i tid, har han eller hon rätt att få målet behandlat på nytt genom en anmälan till domstolen inom 30 dagar. Styrker den tilltalade inte sitt laga förfall, ska målet inte tas upp till prövning.

Om den tilltalade samtycker till att målet prövas och avgörs utan att han eller hon är närvarande kan påföljden bestämmas till *högst sex månaders fängelse*. En förutsättning för detta är att den tilltalade kallats till domstolen vid äventyr av sådan påföljd och hans eller hennes närvaro inte är nödvändig för utredningen av målet. Den tilltalade måste ha lämnat ett uttryckligt samtycke till domstolen. Det sker efter att den tilltalade underrättas om denna möjlighet i kallelsen.

Bestämmelserna om avgörande i utevaro tillämpas också om den tilltalade utan lov avlägsnar sig från förhandlingen.

1.2.6 Rättens sammansättning

Bestämmelser om rättens sammansättning finns i 2 kap. rättegångsbalken. I brottmål är tingsrätten alltid domför med en lagfaren domare och tre nämndemän. Genom lagändringar som trädde i kraft den 1 januari 2009 infördes möjligheter till alternativa sammansättningar.

Tingsrätten är numera domför även med en ensam lagfaren domare om det inte för något av de enskilda brotten i åtalet är föreskrivet strängare straff än fängelse två år (2 kap. 6 § rättegångsbalken). Dessutom kan denna sammansättning användas vid vissa särskilt angivna brott. Det rör sig i huvudsak om grova förmögenhetsbrott och straffbart försök till sådana brott. Motiven bakom lagändringarna är att nämndemän endast bör delta i de fall då det är nödvändigt för att upprätthålla tilltron till domstolsväsendet. Enligt förarbetena gör sig det gällande endast vid allvarigare brott där påföljden kan bli ett kännbart fängelsestraff.

Genom lagändringarna 2009 infördes även en möjlighet att avgöra brottmål med tre juristdomare utan nämndemän. Sammansättningen med tre lagfarna domare utan medverkan av nämndemän får användas om det anses motiverat med hänsyn till målets art eller av något särskilt skäl. Det finns inte något villkor som är knutet till straffskalan för det aktuella brottet. Sammansättningen är avsedd att tillämpas vid särskilt krävande brottmål. Om en ledamot får förhinder sedan huvudförhandlingen påbörjats är rätten domför med två ledamöter.

Redan innan 2009 års lagändringar gällde att tingsrättens sammansättning kunde förstärkas med ytterligare en lagfaren domare om det var motiverat med hänsyn till målets omfattning eller av något annat särskilt skäl. Enligt samma villkor kunde tingsrätten även ha en fjärde nämndeman. Dessa regler gäller alltså. Sammansättningen är avsedd att tillämpas framförallt vid mål med omfattande muntlig bevisning.

I hovrätten deltar inte nämndemän. Hovrätten är enligt huvudregeln domför med tre domare. Vissa frågor kan avgöras av en ensam domare.

1.2.7 Bevisupptagning i den tilltalades utevaro

Nya bestämmelser som utökade möjligheten att inleda huvudförhandling och ta upp bevisning även om en tilltalad uteblivit trädde i kraft 2006.

Om den tilltalade inte följer ett föreläggande vid vite om att inställa sig personligen får huvudförhandlingen inledas om det finns anledning att anta att en fortsatt huvudförhandling kan hållas inom 30 dagar och uppskovet med att målet avgörs slutligt inte medför någon betydande olägenhet för behandlingen av målet. Om det finns särskilda skäl kan tiden för den fortsatta huvudförhandlingen utsträckas med ytterligare 30 dagar. Det finns ingen begränsning som är knuten till allvaret av det aktuella brottet.

Den tilltalade måste ha upplysts om att bevisningen kan komma att tas upp även om han eller hon är frånvarande. All typ av muntlig bevisning kan tas upp. Den tilltalades rätt att ställa frågor till förhörspersonerna anses enligt motiven i regel tillgodosedd genom att den tilltalade har kallats att närvara personligen och fått information om att den bevisning som anges i åtalet kan komma att tas upp (RP 271/2004 rd s. 25). Vid prövningen om det är lämpligt att ta upp bevisningen i den tilltalades utevaro har det betydelse om det finns en försvarare som är närvarande och kan tillvarata den tilltalades rätt genom att ställa frågor. Det finns dock inget formellt hinder mot att bevisningen tas upp på detta sätt utan försvarare. Målet får även behandlas i övriga delar, om det är nödvändigt för att målsägandens enskilda anspråk ska kunna behandlas eller bevis tas upp. Med det avses t.ex. att diskussioner angående målsägandens yrkanden kan föras.

Vid den fortsatta huvudförhandlingen tas enligt huvudregeln inte den tidigare upptagna muntliga bevisningen upp på nytt. I regel ska de personer som hörts tidigare inte behöva kallas att inställa sig på nytt. Bevisningen ska dock tas upp på nytt på begäran av den tilltalade om denne har haft laga förfall för sin utevaro och inte kunnat anmäla detta i tid eller om domstolen anser det nödvändigt av något särskilt skäl. Som exempel på situationer då det av särskilda skäl kan vara nödvändigt att höra personer på nytt anges i propositionen att det som förhörspersonen har berättat under huvudförhandlingen skiljer sig från vad denne uppgett under förundersökningen eller då annan bevisning motsäger vad förhörspersonen har uppgett (RP 271/2004 rd s. 52). Om den tilltalades försvarare har varit närvarande då bevisningen tagits upp kan tröskeln för en ny bevisupptag-

ning, enligt förarbetsuttalandena (a. prop. s. 53), vara högre än om ingen försvarare har varit närvarande. Om det tagits upp bevisning som den tilltalade inte underrättas om i samband med stämningen ska denna alltid tas upp på nytt om den tilltalade begär det.

Domstolen ska vid den fortsatta huvudförhandlingen redogöra för det rättegångsmaterial som har tillförts målet i den tilltalades uttalande. Detta kan enligt förarbetena ske genom att domaren muntligen redogör för förhørsutsagan eller att berättelsen spelas upp från band.

Sedan tidigare fanns det en bestämmelse om att förhör under vissa förutsättningar kan hållas med vittnen, sakkunniga och målsäganden som är närvarande när en huvudförhandling har fått ställas in. Bestämmelsen gäller alltjämt. Bevisningen som tagits upp utanför huvudförhandlingen måste dock tas upp på nytt om det inte finns något hinder för det och bevisningen inte gäller en omständighet som inte inverkar på saken eller redan är utredd, eller om inte bevisningen utan avsevärt mindre besvär eller kostnader kan erhållas på något annat sätt.

1.2.8 Överrättsprocessen

I Finland trädde nya bestämmelser om processen i överrätt i kraft den 1 januari 2011. När det gäller brottmålsprocessen avser de nya bestämmelserna regler om prövningstillstånd vid överklagande till hovrätten (*tillstånd till fortsatt handläggning*), förutsättningarna för att avgöra mål utan huvudförhandling i hovrätten och möjlighet att överklaga tingsrättens avgörande direkt till Högsta domstolen (se RP 105/2009 rd).

Tillstånd till fortsatt handläggning

Bestämmelser om tillstånd till fortsatt handläggning finns i 25 a kap. 5–12 §§ rättegångsbalken. I motiven till de nya reglerna övervägdes vilken terminologi som skulle användas. I propositionen anfördes att prövningstillstånd som uttryck inte beskrev tillståndssystemets natur och visat sig problematiskt. Det framfördes att det kan leda till den felaktiga uppfattningen att rätten att överklaga skulle vara inskränkt. Därför valdes i stället termen tillstånd till fortsatt handläggning (RP 105/2009 rd s. 25).

Den tilltalade behöver tillstånd till fortsatt handläggning i ett brottmål, om inte denne har dömts till strängare straff än fängelse fyra månader. När straffets stränghet bedöms beaktas, enligt huvudregeln, bara det utdömda fängelsestraffets längd och inte böter eller andra straffrättsliga sanktioner som har dömts ut. Dock krävs inte tillstånd till fortsatt handläggning när tilltalade har dömts till avsättning, till förverkandepåföljd som överstiger 10 000 euro eller till samfundsbot överstigande samma belopp. Den tilltalade behöver inte heller tillstånd till fortsatt handläggning om åklagaren inte behöver sådant tillstånd. Om överklagandet också gäller ett enskilt anspråk överstigande 10 000 euro som grundar sig på den gärning som avses i åtalet behövs det inte tillstånd till fortsatt handläggning avseende samma gärning i brottmålet. Vissa ärendetyper som t.ex. ärenden om meddelande eller förlängning av näringsförbud eller besöksförbud är också undantagna.

Åklagaren behöver tillstånd till fortsatt handläggning om åtalet gäller ett brott som inte har ett strängare föreskrivet straff än böter eller fängelse högst två år. Åklagaren behöver dock aldrig tillstånd till fortsatt handläggning vid överklagande till förmån för den tilltalade.

Om målsäganden överklagar skuldfrågan på egen hand motsvarar kraven på tillstånd för fortsatt handläggning de som gäller om åklagaren överklagar. Om överklagandet även avser ett privaträttsligt anspråk grundat på gärningen i åtalet som överstiger 10 000 euro behöver dock målsäganden inte tillstånd till fortsatt handläggning.

Grunderna för att meddela tillstånd till fortsatt handläggning motsvarar i huvudsak grunderna för att meddela prövningstillstånd i Sverige.

Avgörande utan huvudförhandling

Bestämmelser om när hovrätten ska hålla huvudförhandling i brottmål finns i 26 kap. 14–14 a §§ rättegångsbalken.

Utgångspunkten är att huvudförhandling i hovrätten bara ska hållas om någon part begär det. Det finns visst utrymme för att inte hålla huvudförhandling även om en part begär det. Huvudförhandling behöver inte hållas om muntlig bevisning inte behöver tas emot (se nedan angående 26 kap. 15 § RB) och om det också i övrigt är klart onödigt att hålla huvudförhandling, särskilt med beaktande av målets art och dess betydelse för parten.

Även om ingen part begärt huvudförhandling får hovrätten själv-
mant hålla huvudförhandling när hovrätten anser att det behövs.
Möjligheten finns framförallt för att parterna inte bör ha en ovill-
korlig rätt att tvinga hovrätten att avgöra saken utan att ta emot
sådan muntlig bevisning på nytt som hovrätten anser vara behövlig.

Om en huvudförhandling hålls ska den muntliga bevisning som
tagits upp i tingsrätten tas upp på nytt i hovrätten i behövliga delar,
om det inte finns hinder för det. Bevisningen behöver dock enligt
26 kap. 15 § rättegångsbalken inte tas emot på nytt, om det utifrån
det skriftliga rättegångsmaterialet i sin helhet inte kan finnas något
rimligt tvivel om att tingsrätten bedömt bevisningen på riktigt sätt.

Prejudikatbesvär

Genom reformen som trädde i kraft den 1 januari 2011 infördes
också en möjlighet att överklaga tingsrättens avgörande direkt till
Högsta domstolen (prejudikatbesvär). Bestämmelserna finns i
30 a kap. rättegångsbalken. Prejudikatbesvär får inte anföras om inte
ändringssökandens motpart har gett muntligt eller skriftligt sam-
tycke till det i tingsrätten. Högsta domstolen får meddela tillstånd
till prejudikatbesvär endast om det är viktigt att hänskjuta målet till
Högsta domstolen med tanke på lagens tillämpning i andra liknande
fall eller enhetligheten i rättstillämpningen. Om besvärstillstånd inte
meddelas står tingsrättens avgörande fast.

1.3 Norge⁴

1.3.1 Inledning

De viktigaste lagarna om förfarandet i brottmål är lov om rettergangs-
måten i straffesaker (straffeprosessloven) och lov om domstolarna
(domstolsloven). Domstolsloven är gemensam för tvistemål och
brottmål.

Den norska domstolsorganisationen liknar i allt väsentligt den
svenska. De allmänna domstolarna är tingrettene, lagmannsrettene

⁴ Framställningen bygger i huvudsak på straffeprosessloven (1981-05-22 nr 25), tillämpliga
bestämmelser i domstolsloven (1915-08-13 nr 5), propositionerna ot.prp.nr 11 (2007–2008,
prop. 141 L (2009-2010) och den statliga utredningen NOU 2006:10 samt uppgifter från
norska justitiedepartementet. I de fall övrigt material har använts anges det genom särskilda
hänvisningar.

och Høyesterett. Den norska motsvarigheten till Åklagarmyndigheten är Påtalemyndigheten.

1.3.2 Lagföring utom domstol och medling

Lagföring utom domstol kan ske genom föreläggande (forelegg). Bestämmelser om detta förfarande finns i 20 kap. straffeprocessloven.⁵ Föreläggande kan användas om åklagaren anser att påföljden bör bestämmas till böter, förverkande eller förlust av körkortstillstånd.

Föreläggandet utfärdas av åklagarmyndigheten. Innehållet motsvarar ett svenskt ordningsbots- eller strafföreläggande. Föreläggandet skickas till den misstänkte för att han eller hon ska ta ställning till om det godtas. Vanligtvis bör den misstänkte få en betänketid om tre–tio dagar. Godkännande sker genom att den misstänkte undertecknar föreläggandet.

Enligt en bestämmelse i straffeprocessloven kan ett föreläggande som utfärdats träda i stället för ett åtal (268 § straffeprocessloven). Det bör avse icke godkända förelägganden.

För mindre förseelser finns det en motsvarighet till den svenska ordningsboten (forenklet forelegg).

Det finns en möjlighet till medling i brottmål mellan den misstänkte och målsäganden, som i vissa fall kan ersätta en domstolsprocess. Medlingen sker vid konfliktrådet. I stället för att inleda en ordinär domstolsprocess kan åklagarmyndigheten överföra ett ärende till konfliktrådet för medling mellan den misstänkte och målsäganden när det finns övertygande bevisning om den misstänktes skuld och det lämpar sig för att behandlas i konfliktrådet. Förfarandet är framförallt avsett att tillämpas i ärenden med unga lagöverträdare som rör brottslighet som inte är av så allvarlig art att ett ovillkorligt fängelsestraff är motiverat. Det krävs samtycke både från den misstänkte och från målsäganden. I princip bör parterna vara eniga om händelseförloppet. Om den misstänkte och målsäganden träffar ett avtal inför konfliktrådet får åklagaren bara gå vidare med saken om den misstänkte väsentligt bryter mot avtalet.

⁵ Närmare bestämmelser om förfarandet finns i forskrift om ordningen av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen) 28. juni 1985 nr 1679 kapittel 20.

1.3.3 Ansvarsfördelningen mellan åklagaren och domstolen

Åtalets betydelse och rättens utredningsskyldighet

Förfarandet i brottmål är ackusatoriskt i den mening att åklagaren bestämmer vad som ska behandlas i domstol. Detta kommer till uttryck i 63 § straffeprocessloven. Enligt denna bestämmelse träder domstolen in i förfarandet efter begäran från en åtalsberättigad och domstolens verksamhet upphör om begäran tas tillbaka.

Enligt 38 § straffeprocessloven får rätten inte döma över andra omständigheter än som angetts i åtalet. Domstolen är dock, liksom i Sverige, obunden när gäller rubriceringen av gärningen och rätten är inte bunden av åklagarens påföljdsförslag. Det finns även bestämmelser som medger att rätten har en roll vid utredningen av sakomständigheterna. Ett exempel på detta är 248 § straffeprocessloven. Enligt denna bestämmelse kan rätten innan åtal är väckt, efter begäran från åklagarmyndigheten, överta ledningen av förundersökningen om det finns särskilda skäl. Rätten ska då genomföra nödvändiga undersökningar.

Under huvudförhandlingen ska rätten verka för att saken blir fullständigt belyst. Rätten kan för att uppfylla detta besluta att inhämta ny bevisning (294 § straffeprocessloven).

Åklagaren ska enligt en uttrycklig regel lägga ned åtalet om det efter bevisupptagningen vid huvudförhandlingen står klart för åklagaren att bevisningen inte är tillräcklig för en fällande dom (304 § straffeprocessloven). Bestämmelsen, som trädde i kraft i december 2010, motiverades i förarbetena med att den tydliggjorde åklagarens redan gällande objektivitetsplikt (prop. 141 L 2009–2010 s. 92 f.).

Ansvarsfördelningen inför huvudförhandlingen

Bestämmelser om förberedelser inför huvudförhandling finns i 21 kap. straffeprocessloven. När åklagarmyndigheten har beslutat att väcka åtal skickar myndigheten en kopia av åtalsbeslutet till domstolen med uppgift om den bevisning som åklagaren önskar åberopa. Samtidigt skickas en kopia av åtalsbeslutet och bevisuppgiften till den misstänkte eller dennes försvarare, liksom uppgift om när svarandesidan ska redovisa sin bevisföring. Försvararen ska tillsammans med den tilltalade utan dröjsmål lägga upp riktlinjerna för försvaret. Har den tilltalade ingen försvarare ska åklagaren i stället ge honom eller henne uppgift om de bevis som åklagaren stöder sin talan på. Den tilltala-

de ska uppmanas att senast inom tre dagar uppge om han eller hon anser att det bör föras andra bevis än de som åklagaren åberopat. När tidsfristen löpt ut sänder åklagaren dokumenten till domstolen med uppgift om att möjliga nya bevis kan komma från den tilltalade.

Det finns möjlighet att hålla sammanträden innan huvudförhandlingen för att behandla preliminärfrågor och i vissa fall för bevisupptagning.

Rätten ska så snart som möjligt bestämma tid och plats för huvudförhandlingen. Det ska ske senast inom två veckor från det att målet kom in till domstolen om det inte föreligger särskilda förhållanden. För vissa mål gäller särskilda tidsfrister för när huvudförhandling ska hållas.

Åklagarmyndigheten ansvarar för att kallelse till huvudförhandling delges tilltalade, vittnen och sakkunniga. Kallelsen till den tilltalade kan sändas till den offentlige försvararen med anmodan om att denne ska sköta delgivningen med den tilltalade. Försvaren ska senast en vecka innan huvudförhandlingen underrätta åklagarmyndigheten om delgivning har skett.

Bestämmelser om delgivning av stämning och kallelse till huvudförhandling finns i 9 kap. domstolsloven. De vanligaste formerna för delgivning är postdelgivning och personlig delgivning.

Om en person som delgetts kallelse uteblir från huvudförhandlingen kan rätten, liksom i Sverige, besluta om vite eller hämtning. Under vissa förhållanden kan förhörspersonens utsaga under förundersökningen läsas upp vid huvudförhandlingen.

1.3.4 Målsägandens ställning

Bakgrund

Motsvarigheten till målsägande kallas i Norge för *fornærmede*. Enligt norsk straffprocessrätt anses målsäganden traditionellt inte vara part i brottmålet när åklagaren för talan. Målsäganden ses som ett bevismedel och kan höras som vittne under ed.

Målsägandens ställning i den norska straffprocessen tilldrog sig uppmärksamhet under 2000-talet. Professor Anne Robberstad, som disputerade med en avhandling som bl.a. berörde målsägandens ställning i rättsprocessen⁶ fick i uppdrag av det norska justitiedepar-

⁶ Anne Robberstad, *Mellom tvekamp og inkevisisjon. Straffeprosessens grunnstruktur belyst ved fornærmedes stillning*, Oslo 1999.

tementet att skriva en översikt av rättsläget gällande målsägandens rättsliga ställning i de nordiska länderna. Robberstads rapport⁷ publicerades 2002. Den utgjorde i sin tur underlag för ytterligare utredning⁸ och sedermera lagstiftning som syftade till att stärka målsägandes och efterlevandes ställning i processen. De nya bestämmelserna trädde i kraft 2008.⁹

Målsägandens ställning vid allmänt åtal

I 28 kap straffeprocessloven finns bestämmelser om enskilt åtal (privat straffesak). En målsägande kan föra talan i en privat straffesak om åklagaren beslutat att inte föra talan eller för sådana brott då åklagaren får väcka åtal endast om det är påkallat av allmän hänsyn. Särskilda regler gäller för handläggningen av sådana mål och de behandlas inte vidare i denna promemoria. Enligt huvudregeln kan målsäganden inte biträda åklagarens åtal.¹⁰

Utgångspunkten att målsäganden inte är part i brottmålet när åklagaren för talan har behållits i den nya lagstiftningen. Detta motiveras med att det bör vara offentliga myndigheter som har ansvaret för statens straffrättskipning, i vilket innefattas undersökningen av om brott begåtts, åtalsbeslutet, befogenheten att utföra talan om straffansvar i domstol och ta ställning till om en dom i fråga om straffansvar bör överklagas (NOU 2006:10 s. 126 och Ot.prp.nr 11 2007–2008 s. 25 f.). Däremot betonas att en målsägande i vissa fall har berättigade intressen av information och delaktighet även i behandlingen av ansvarsfrågan. Med utgångspunkt i dessa överväganden ges vissa målsägande i de nya bestämmelserna stärkta rättigheter i straffprocessen utan att i formell mening vara part.

⁷ Robberstad, *Kontradiksjon og Verdighet: komperativ fremstilling av fornæmedes stillning i de nordiske land med sikte på forslag om styrkning av fornæmedes rettigheter i straffeprosessen*.

⁸ NOU 2006:10, *Fornæmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter*.

⁹ Lov den 7 mars 2008 nr 5. Proposition: Ot.prp.nr 11 2007-2008, *Om lov om endringer i straffeprosessloven mv. (styrket stillning for fornæmede og etterlatte)*.

¹⁰ Om åklagaren efter begäran av målsäganden har väckt åtal för ett brott där det för åtal krävs att det är påkallat av allmän hänsyn kan dock målsäganden biträda åtalet. Målsäganden får då samma ställning som om han eller hon fört enskilt åtal förutom att målsäganden ändå kan höras som vittne (404 § retsplejeloven).

Stärkta processuella rättigheter till vissa grupper av målsägande

De stärkta processuella rättigheterna gäller endast för målsägande som målsägandebiträde (bistandsadvokat) förordnas för. Detta motiveras med att de målen är av sådant allvar eller sådan art att målsäganden berörs på ett sådant sätt att det är motiverat att målsäganden har särskilda rättigheter. Vidare anges att det av praktiska skäl även medför att målsäganden får möjlighet att utöva rättigheterna genom att ett rättsligt biträde har förordnats (a. prop. s. 28). I vissa fall ges också stärkta processuella rättigheter till efterlevande till en person som dödat till följd av en straffbar handling.

Översikt av de särskilda rättigheterna i processen

I olika bestämmelser i straffeprocessloven ges målsägande med bistandsadvokat (fornærmede med bistandsadvokat) respektive efterlevande (etterlatte) särskilda processuella rättigheter. Nedan görs en översiktlig sammanställning av några av de särskilda rättigheter som dessa personkategorier har enligt straffeprocessloven.

Rättigheter under förundersökningen

- Rätt till löpande information om saken såvida det inte är olämpligt.
- Rätt att närvara vid sammanträden inför rätten och att få information om sådana sammanträden genom bistandsadvokaten.

Rättigheter i samband med förberedelsen inför huvudförhandlingen

- Rätt att få information om åtalet och möjlighet att föreslå kompletterande bevisning i skuldfrågan. Åklagaren ska underrätta om att åtal har väckts och att målsäganden kan få tillgång till åtalsbeslutet. Åklagaren ska samtidigt bestämma en frist inom vilken målsägande och efterlevande med bistandsadvokat ska få möjlighet att lämna förslag på kompletterande bevisning. Om åklagaren avslår begäran om kompletterande bevisning kan frågan, efter begäran, prövas av rätten.
- Rätt att få insyn i handlingarna om det kan ske utan fara för tredje man.

- Rätt att få information om tidpunkt för sammanträden och huvudförhandling.

Rättigheter vid huvudförhandlingen

- Rätt att närvara vid huvudförhandlingen.
- Målsägande med bistandsadvokat ska som huvudregel få uttala sig vid huvudförhandlingen före den tilltalade.
- Bistandsadvokaten har rätt att ställa kompletterande frågor till den tilltalade, vittnen och sakkunniga och att göra ett slutanförande.
- Efterlevande som inte ska vittna har rätt att uttala sig om konsekvenserna av den åtalade handlingen ("victim impact statement") även om de inte för skadeståndstalan. Andra målsäganden och efterlevande har rätt att uttala sig om konsekvenserna av den åtalade handlingen när de hörs antingen som vittnen i skuldfrågan eller i anledning av skadeståndstalan.

Särskilt om mål som avgörs efter förenklat förfarande (tillståelsedom)

Om den tilltalade erkänner kan målet avgöras i en förenklad ordning (s.k. tillståelsedom, se nedan). Bistandsadvokaten ska underrättas om att åklagaren har begärt att saken avgörs på detta sätt och om tidpunkt för sammanträdet. Målsägande med bistandsadvokat har rätt att klaga på innehållet i åklagarens begäran om straffansvar till överordnad åklagare (59 a § straffeprocessloven). Bistandsadvokaten har rätt att uttala sig vid sammanträdet inför rätten.

Ingen rätt att överklaga i ansvarsfrågan

Frågan om målsägande skulle ha rätt att överklaga beträffande skuld- eller påföljdsfrågan övervägdes i lagstiftningsarbetet. Såväl utredningen som det norska justitiedepartementet stannade för att det inte borde införas någon sådan rätt.

Målsägandens rätt att framställa privaträttsliga anspråk vid allmänt åtal

Liksom i Sverige kan målsägandens enskilda anspråk (sivile krav) behandlas inom ramen för brottmålet.

Om målsäganden inte har bistandsadvokat kan åklagaren på begäran av målsäganden föra dennes enskilda anspråk. Möjligheterna för åklagaren att avstå från att föra talan liknar de som gäller enligt de svenska bestämmelserna.

Om bistandsadvokat har förordnats har denne ansvaret för att föra talan om enskilda anspråk. Målsäganden kan då inte begära att åklagaren ska föra talan. Målsägande med bistandsadvokat kan föra talan om enskilda anspråk även om saken avgörs genom tillståelse-dom.

En målsägande kan också föra talan om enskilt anspråk på egen hand om huvudförhandling ska hållas i målet. Rätten kan besluta att det enskilda anspråket inte ska behandlas i samband med brottmålet om det är uppenbart att det är mest ändamålsenligt att behandla kravet i civilprocessens former.

Målsägandebiträde (bistandsadvokat)

Målsägande har ovillkorlig rätt till bistandsadvokat i ärenden som gäller vissa brott, bl.a. flera sexualbrott, våld i nära relationer, ärenden om överträdelser av besöksförbud, människohandel och könsstympling. Dessutom har målsäganden rätt till bistandsadvokat om det finns grund att tro att denne till följd av den aktuella gärningen lidit betydande skada på liv eller hälsa (*legeme eller helbred*). Rätten kan också i andra fall förordna en bistandsadvokat om det är motiverat med hänsyn till sakens art och allvar, till de berörda eller andra särskilda skäl.

Under vissa förutsättningar kan också bistandsadvokat förordnas för efterlevande till en person som har dödats till följd av en straffbar handling.

Bistandsadvokaten förordnas av rätten. Bistandsadvokatens generella rättigheter och skyldigheter är angivna i 107 c § straffeprocessloven. Bistandsadvokaten ska ta tillvara målsägandens och efterlevandes intressen i samband med förundersökningen och huvudförhandlingen. Bistandsadvokaten ska också ge den hjälp och det stöd som är rimligt i samband med brottmålet. Bistandsadvokaten

ska underrättas om – och ha rätt att närvara – vid alla sammanträden inför rätten och vid polisens förhör med målsägande och efterlevande under förundersökningen. Vid förhör med målsägande och efterlevande har bistandsadvokaten rätt att ställa kompletterande frågor. Vidare har bistandsadvokaten rätt att uttala sig om processuella frågor som angår målsäganden eller efterlevande. I övrigt är bistandsadvokatens rättigheter och skyldigheter preciserade i de olika bestämmelser som ger målsägande med bistandsadvokat särskilda rättigheter i processen.

1.3.5 Förenklade förfaranden och utevarohandläggning

Förenklat förfarande vid erkända brott

Rätten kan efter begäran från åklagaren meddela dom efter ett förenklat förfarande utan åtal och huvudförhandling (tillståelsesdom). Förfarandet bygger på att den misstänkte erkänner och samtycker till att frågan avgörs på detta sätt. Den misstänkte ska under förundersökningen informeras om denna möjlighet. Om målet avgörs på detta sätt består rätten av en juristdomare.

Förfarandet kan tillämpas vid brott som inte kan ge fängelse mer än 10 år. För att tillståelsesdom ska få meddelas måste den misstänkte ha erkänt (gitt en oforbeholden tillståelse) inför rätten och erkännandet måste styrkas av övriga omständigheter. Rätten får inte vara tveksam till att avgöra skuldfrågan på detta sätt. Om den tilltalade har försvarare ska denna också få tillfälle att uttala sig innan saken avgörs. Om det finns ett målsägandebiträde ska denne underrättas om åklagarens begäran om tillståelsesdom och om tiden för sammanträdet inför rätten. Målsägandebiträdet ska få tillfälle att uttala sig innan saken avgörs. Sammanträdet inför rätten kan hållas genom videokonferens om den misstänkte samtycker till det och det inte är olämpligt.

Under åren 2006–2010 var ungefär hälften av alla domar som meddelades i brottmål tillståelsesdommer.¹¹ De vanligaste brotten har under senaste år varit rattfylleri, mindre allvarliga narkotikabrott

¹¹ Statistik från norska Domstolsadministrasjonen hämtad från de norska domstolarnas målhanteringssystem LOVISA, motsvarande statistikuppgifter för åren 2006–2009 finns redovisade i Domstolsadministrasjonens rapport *Tilståelserabatt, Oppfølgingsundersøkelse om domstolenes bruk av strafferabatt ved tilståelser*, 22 oktober 2010, s. 8.

med straffskalan böter eller fängelse upp till 2 år och hastighetsöverträdelser.¹²

I sammanhanget ska påpekas att det i Norge finns bestämmelser om straffrabatt för misstänkta som medverkat vid utredningen av brottet. Enligt 59 § straffeloven ska domstolen vid straffmätningen beakta om den tilltalade har erkänt brottet (avgitt en uforbeholden tilståelse). Detta gäller både om målet avgörs genom tillståelsedom eller efter huvudförhandling. Rätten har möjlighet att gå under de föreskrivna strafflatituderna och bestämma en lägre påföljd. Enligt 40 § straffeprocessloven ska domstolen i domen ange om strafflindringsgrunden har använts och vilken betydelse erkännandet har haft vid straffmätningen.

Huvudförhandling i den tilltalades utevaro¹³

Huvudregeln är att brottmål ska avgöras efter en förhandling som den tilltalade närvarar vid. Möjligheten att avgöra ett brottmål efter huvudförhandling i den tilltalades utevaro regleras i 281 § straffeprocessloven. Ett generellt villkor är att den tilltalade stämts och kallats till rätten på ett riktigt sätt.¹⁴ I övrigt gäller följande förutsättningar för att målet ska kunna avgöras i den tilltalades utevaro.

1. Det måste gälla en straffbar handling där åklagaren inte kommer att göra gällande att påföljden ska bestämmas till mer än ett års fängelse. Inför rättens beslut om huvudförhandling ska hållas bör det alltså krävas att åklagaren anger en ståndpunkt i påföljdsfrågan eller i varje fall att åklagaren anger om det enligt dennes uppfattning finns förutsättningar att avgöra målet i den tilltalades utevaro. Domstolen är inte bunden av åklagarens inställning i påföljdsfrågan. Om rätten anser att åklagarens uppfattning om den förväntade påföljden är för mild kan alltså rätten välja att ställa in förhandlingen.
2. Det krävs att den tilltalades närvaro inte är nödvändig för sakens upplysning. Det avgörande är vilken bevisning som finns i målet. Bland annat har det betydelse om det i förundersökningsmateria-

¹² Uppgift från norska Domstolsadminstrasjonen.

¹³ Redogörelsen för de norska utevarobestämmelserna är i huvudsak hämtad från promemorian *Inställda förhandlingar i brottmål II*, sjunde promemorian från Domstolsverkets arbetsgrupp för processrättsliga frågor, s. 81–82.

¹⁴ Det finns ett undantag för tilltalade som avvikit efter att stämningen delgetts som motsvarar regeln i 46 kap. 15 a § första stycket andra punkten.

let finns en förklaring från den tilltalade som kan läsas upp. Om det finns en sådan och det inte finns omständigheter som tyder på att han eller hon har ändrat sig eller har något nytt att anföra talar det för att målet bör avgöras. Vidare har det betydelse om den tilltalade har försvarare.

3. Den tilltalade måste ha samtyckt till att saken behandlas i hans eller hennes frånvaro eller uteblivit utan att det är sannolikt att han eller hon har laga förfall. Målet kan också avgöras i den tilltalades utevaro om han eller hon eller avvikit efter delgivningen av åtalsbeslutet. Samtycke till att målet avgörs i utevaro kan lämnas till polisen under förundersökningen eller till rätten.

Frikännande dom eller beslut om att avvisa åtal kan alltid meddelas efter en förhandling i den tilltalades utevaro.

Den tilltalade kan begära återvinning av en utevarodom. Det krävs att den tilltalade gör sannolikt att han eller hon hade laga förfall och att denne inte kan lastas för att inte ha meddelat förhindret i tid. På samma sätt kan målet tas upp på nytt om den tilltalade gör sannolikt att han eller hon inte hade avvikit. Om den tilltalade samtyckte till att målet avgjordes kan domen däremot inte återvinnas.

En begäran om ny behandling av målet ska ges in inom överklagandetiden och frågan om det ska ske en ny behandling avgörs på handlingarna av en domare. Om målet tas upp igen sätts det ut till huvudförhandling på nytt och kommer den tilltalade inte till den nya förhandlingen står den första domen fast.

Den tilltalade kan också överklaga utevarodomen på vanligt sätt. Om domen både begärs återvunnen och överklagas, avgörs frågan om återvinning först.

För att ett mål ska kunna avgöras genom tilståelsedom krävs att den tilltalade förklarar sig skyldig inför rätten. Om den tilltalade uteblir kan målet alltså inte avgöras på detta sätt.

Begränsning av bevisning i erkända mål

Om den tilltalade erkänner åtalet fullt ut (gir en fullständig tilståelse) bestämmer rätten i vilken utsträckning ytterligare bevisning i skuldfrågan ska föras. Rätten får dock endast besluta att bevisning som är tillgänglig inte får föras om bevisningen gäller ett förhållande som är utan betydelse för domens innehåll, gäller ett förhållande som

redan är tillräckligt bevisat eller bevisning som uppenbart inte har någon bevisverkan.

1.3.6 Rättens sammansättning

Huvudregeln är att brottmål avgörs i tingretten med en juristdomare och två lekmannadomare (meddommere). I särskilt omfattande mål kan rätten bestå av två juristdomare och tre meddommere. Mål om brott som kan straffas med böter eller fängelse högst ett år kan avgöras av en ensam juristdomare. Om det finns behov av det kan rätten utse meddommere med särskild fackkunskap (fagkyndige meddommere).

När lagmansretten avgör ett brottmål ingår enligt huvudregeln fyra lekmannadomare i rätten om överklagandet gäller skuldfrågan. Särskilt allvarliga brott avgörs i skuldfrågan i lagmansretten av en jury som består av lekmän (lagrette).

1.3.7 Överrättsprocessen

Prövningstillstånd

Rätten till prövning i överrätt är begränsad i vissa fall. Det uttrycks med att det krävs samtycke från rätten. Samtycke till överklagande krävs vid bötesbrott. Dessutom kan samtycke till överklagande nekas när rätten finner det klart att överklagandet inte skulle ha framgång, dock inte om det för brottet är föreskrivet ett fängelsestraff som överstiger sex år. Överklagande från åklagaren kan också nekas samtycke om rätten finner det klart att överklagandet gäller en fråga av mindre betydelse eller om det annars inte finns grund för att pröva överklagandet.

Överklagande till Høyesterett kräver alltid samtycke. För att målet ska få prövas i högsta instans krävs prejudikatskäl eller att en prövning där av någon annan anledning är av särskild vikt.

Avgörande utan huvudförhandling

Enligt huvudregeln avgör lagmansretten överklagade brottmål efter förhandling. Detta kallas *ankeförhandling*. Ett överklagande av en dom i första instans kan avgöras utan ankeförhandling när

lagmansretten enhälligt finner det klart att domen bör upphävas eller att den tilltalade bör frikännas eftersom den åtalade gärningen inte är straffbar. Det kan också ske när domen ska ändras till förmån för den tilltalade utan att skuldfrågan ska prövas. Lagmansretten kan även i vissa kvalificerade fall, närmast domvillolikhande situationer, upphäva domen till den tilltalades nackdel utan ankeforhandling.

Dessutom finns en möjlighet för lagmansretten att avgöra målet genom skriftlig handläggning om parterna samtycker till det. Det gäller dock inte om överklagandet avser bevisbedömningen i skuldfrågan eller ett fängelsestraff över sex år.

Om den tilltalade har överklagat i skuldfrågan ska det i kallelsen anges att överklagandet avvisas om han eller hon uteblir från ankeforhandlingen. Om den tilltalade sedan uteblir ska överklagandet avvisas om det inte är sannolikt att han eller hon har laga förfall för sin utevaro. Detsamma gäller om kallelsen inte har kunnat delges den tilltalade för att han eller hon har avvikit. Om ett överklagande inte har avgjorts inom två år kan rätten, under vissa förutsättningar, besluta att överklagandet förfaller.

1.4 Danmark¹⁵

1.4.1 Inledning

Förfarandet i brottmål regleras i huvudsak i lov om rettens pleje (retsplejeloven) som är en processlag som är gemensam för tvistemål och brottmål.

Brottmål handläggs vid byretterne, landsretterne och Højesteret. Den danska motsvarigheten till Åklagarmyndigheten är Anklagemyndigheden. Landets högste åklagare är Rigsadvokaten. Dessutom finns statsadvokater som är åklagare vid landsretterne och vissa mål i byretterne. Politidirektører och offentliga åklagare anställda hos dem för talan i byretterne i mål som statsadvokaterna inte för talan i.

¹⁵ Framställningen bygger i huvudsak på lov om rettens pleje (retsplejeloven) (LBK nr 1237 af 26/10/2010) samt lagförslagen: Folketinget 2006-2007 L 128 - *Forslag til lov om ændring af retsplejeloven og retsavgiftsloven*, Folketinget 2005-2006 - L 168, *Forslag til lov om ændring af retsplejeloven og forskellige andre love* samt oppgifter från danska justitiedepartementet. I de fall övrigt material har använts anges det genom särskilda hänvisningar.

1.4.2 Lagföring utom domstol

I Danmark finns en motsvarighet till det svenska systemet med strafföreläggande (bødeforelæg). Förfarandet regleras i 832 § retsplejeloven. Föreläggandet utfärdas av åklagare. För att en åklagare ska kunna använda sig av bødeforelæg får påföljden för det misstänkta brottet inte medföra högre straff än böter. Förfarandet är skriftligt. Om den misstänkte godkänner föreläggandet blir det bindande för honom eller henne på samma sätt som ett godkänt strafföreläggande i Sverige.

Av 832 § framgår också att Justitieministern kan besluta om regler som gör det möjligt för polistjänstemän att utfärda böter direkt på platsen för en lagöverträdelse under förutsättning att bötesbeloppet inte överstiger 3 000 danska kronor. Justitieministern kan också besluta om regler som möjliggör förverkande i enlighet med förfarandet om bødeforelæg.

1.4.3 Ansvarsfördelningen mellan åklagaren och domstolen

Åtalets betydelse och rättens utredningsskyldighet

I Danmark finns, liksom i Norge, en bestämmelse om att rätten endast träder in i det straffprocessrättsliga förfarandet efter begäran av åklagare eller en enskilt åtalsberättigad (718 § retsplejeloven). Domstolen får inte döma för en gärning som inte omfattas av åtalet. Däremot är rätten inte bunden av den straffbestämmelse som åklagaren har angett (883 § retsplejeloven). Åklagaren är inte skyldig att ange ett påföljdsyrkande. Enligt en särskild bestämmelse ska åklagaren, i förekommande fall, ange de straffskärpnings- eller strafflindringsgrunder som han eller hon åberopar (834 § stk 3 retsplejeloven).

Liksom i de övriga nordiska länderna finns det bestämmelser som medger att domstolen, när åtal är väckt, agerar ex officio för att utreda målet. Exempel på detta är att rättens ordförande när som helst under ett förhör är berättigad och förpliktad att ställa frågor när det finns grund för att göra detta ”i sandhedens interesse” (867 § retsplejeloven). Rätten kan också komplettera bevisningen om det är nödvändigt för sakens ”fuldstændige oplysning” (874 § retsplejeloven).

Ansvarsfördelningen inför huvudförhandlingen

Ett mål som ska avgöras genom huvudförhandling inleds genom att åklagaren ger in åtalet (anklagelseskrift) till rätten. Åklagaren ska också ge in förundersökningshandlingarna och en förteckning av den bevisning som åberopas. Samtidigt ska åklagaren också skicka en kopia av åtalet och övriga handlingar till försvararen.

Försvararen ska inkomma med bevisuppgift till rätten och åklagarmyndigheten inom den frist som åklagaren har angett i åtalet. Fristen kan förlängas av domstolen. Domstolen ska såvitt det är möjligt bestämma tid för huvudförhandling inom två veckor från att åtalet kom in till rätten.

Domstolen ska underrätta åklagarmyndigheten om tidpunkten för huvudförhandlingen. Åklagarmyndigheten ansvarar sedan för att kallelse delges den tilltalade och kallar de personer som ska höras (844 § retsplejeloven).

Det finns möjlighet att hålla förberedande sammanträden och, under vissa förhållanden, bevisupptagning före huvudförhandlingen.

Förfarandet som beskrivits ovan tillämpas inte i mål som avgörs av en domare utan medverkan av lekmän. Då gäller särskilda förklarade bestämmelser om handläggningen (se nedan).

1.4.4 Målsägandens ställning

Allmänt

Målsäganden betecknas i Danmark som ”den forurettede”. Målsäganden har inte ställning som part i processen när åklagaren väckt åtal och hörs som vittne. I Danmark har det, liksom i Norge, skett lagändringar under 2000-talet som har syftat till att stärka målsägandens ställning i processen, samtidigt som den grundläggande utgångspunkten att målsäganden inte är part i förfarandet har beaktats.¹⁶

¹⁶ Folketinget 2006-2007 L 128. *Forslag till lov om ændring af retsplejeloven og retsavgiftsloven.*

Målsägandens ställning vid allmänt åtal

Utgångspunkten i Danmark är att straffbara handlingar är underkastade allmänt åtal. Enskild åtalsrätt finns för vissa enskilda brott, t.ex. ärekränkning. Åklagaren kan väcka allmänt åtal för sådana brott om det är påkallat av allmän hänsyn. Målsäganden har ingen generell subsidiär åtalsrätt. Enligt huvudregeln kan målsäganden inte biträda åklagarens åtal.¹⁷

I det ovan nämna lagstiftningsärendet övervägdes vilken ställning målsäganden borde ha i brottmålsprocessen. Slutsatsen blev att målsäganden inte borde ges centrala partsrättigheter i processen, men att målsägandens behov av information under förundersökningen och rättegången borde tillgodoses på ett bättre sätt än tidigare. Det infördes bl.a. bestämmelser om att målsägande ska få information om att åtal väckts eller lagts ned och att målsäganden som har anmält att de vill ha information om när sammanträden inför rätten ska hållas eller om domens innehåll ska få sådan information.¹⁸

Målsägandens rätt att framställa privaträttsliga anspråk vid allmänt åtal

Målsägandens privaträttsliga anspråk kan behandlas inom ramen för brottmålet. Bestämmelser som reglerar detta finns i 89 kap. retsplejeloven. I enklare mål som behandlas utan nämndemän kan målsäganden själv framställa och föra sitt enskilda anspråk. I andra fall åligger det åklagaren att föra målsägandens talan då denne begär det om det kan ske utan väsentlig olägenhet. Rätten kan i vissa fall avvisa målsägandens anspråk. Målsäganden kan då i stället väcka talan i den för tvistemål stadgade ordningen.

¹⁷ Två situationer är undantagna. För det första är det möjligt om åklagaren väckt åtal för ett brott där det för allmänt åtal krävs att det är påkallat av allmänna hänsyn. För det andra är det möjligt om åklagaren väckt åtal för ett brott efter begäran från målsäganden och straffet inte kan bli strängare än fyra månader (se 726–727 §§ retsplejeloven, samt Robberstads redogörelse för de danska bestämmelserna i rapporten *Kontradiksjon og Verdighet: komperativ fremstilling av fornæmedes stillning i de nordiske land med sikte på forslag om styrkning av fornæmedes rettigheter i straffeprosessen*).

¹⁸ Folketinget 2006-2007, L 128. *Forslag till lov om ændring af retsplejeloven og retsavgiftsloven*.

Målsägandebitråde

Danmark var det första landet i Norden som införde lagstiftning om rättsligt biträde till brottsoffer. Den danska motsvarigheten till målsägandebitråde kallas i dagligt tal ”bistandsadvokat”, men benämns i retsplejeloven som ”advokat till forurettede”.¹⁹

Liksom i de övriga nordiska länderna finns det olika regler om förutsättningarna för att förordna ett rättsligt biträde för målsäganden beroende på vilket brott ärendet gäller. Bestämmelserna om för vilka brott bistandsadvokat kan förordnas finns i 741 a § retsplejeloven. Vid en rad allvarliga sexualbrott är det obligatoriskt att förordna bistandsadvokat om målsäganden inte avsäger sig den rätten. Vid övriga brott som anges i bestämmelsen ska bistandsadvokat förordnas efter begäran om brottet inte är mindre allvarligt och sådant bistånd kan anses som uppenbart obehövligt. Brott i denna kategori är bl.a. misshandel, frihetsberövande och rån. Om särskilda omständigheter talar för det kan rätten förordna en bistandsadvokat även för andra brott än som anges särskilt i bestämmelsen. Som exempel på då det senare anges i förarbetena att det ibland kan vara motiverat vid grovt förtal och utpressning eller att målsägandens personliga förhållanden i undantagsfall kan motivera det oberoende av vilket brott det är fråga om.²⁰

Bistandsadvokaten har rätt att vara närvara och ställa frågor till målsäganden vid förhör under förundersökningen och i rätten (741 b § retsplejeloven).²¹

1.4.5 Förenklade förfaranden och utevarohandläggning

Allmänt

I retsplejeloven görs, som angetts ovan, skillnad på mål som avgörs med medverkan av lekmän (domsmænd eller nævninge) och mål som avgörs utan medverkan av lekmän. Mål som inte är av den digniteten att lekmän ska delta vid avgörandet (i huvudsak bötesmål) avgörs av en domare i ett förenklat förfarande. Om den tilltalade erkänner kan även allvarligare brott lagföras genom efter ett förenklat domstolsförfarande (tillståelsessager).

¹⁹ SOU 2007:6, *Målsägandebitrådet - Ett aktivt stöd i processen*, s. 425.

²⁰ Folketinget 2006-2007, L 128, avsnitt 3.6.2.2.

²¹ För en närmare redogörelse av bistandsadvokatens uppgifter och övrigt stöd som ges till målsäganden i Danmark hänvisas till redogörelsen för dansk rätt i SOU 2007:6, s. 430-437.

Förenklat förfarande i bötesmål

Om det inte är fråga om att döma ut strängare påföljd än böter avgörs målet enligt huvudregeln av en domare i ett förenklat förfarande. Bestämmelserna som reglerar förfarandet i sådana mål finns i 80 kap. 895–900 §§ retsplejeloven. Huvuddragen i det förenklade förfarandet beskrivs nedan.

Muntligt åtal

Om den tilltalade är närvarande i rätten kan åklagarmyndigheten med rättens tillåtelse väcka åtal muntligen och huvudförhandling kan hållas omedelbart (896 §). I andra fall väcker åklagaren talan genom att ge in åtalet till rätten. Rätten bestämmer sedan tid för huvudförhandling och kallar till denna med delgivning.

Förenklat kallelseförfarande

Om det är fråga om ett rent bötesbrott (det under sagen ikke er spørgsmål om højere straf end bøde) behöver personlig delgivning inte ske (896 §). Åtalet och kallelsen kan då skickas till den tilltalade i brev senast två veckor före förhandlingen. Däremot delges domen och den tilltalade kan begära återvinning av denna med hänvisning till att han eller hon inte fått kännedom om stämningen och kallelsen i tid.

Särskilda utesaroregler

Om den tilltalade uteblir från huvudförhandlingen eller nekar att uttala sig (nægter at afgive forklaring) kan rätten behandla saken som att den tilltalade erkänner gärningen om omständigheterna inte talar emot det (898 §). Domen kan utfärdas genom en anteckning om domslutet på åtalet. Den tilltalade kan inte överklaga domen, men har möjlighet att begära återvinning. Av ordalydelsen av bestämmelsen om återvinning (987 § retsplejeloven) verkar följa att det för återvinning i dessa fall krävs att den tilltalade visar att han eller hon hade laga förfall eller inte fått kännedom om stämningen och kallelsen i tid.

Begränsad bevisupptagning

Om den tilltalade inställer sig och erkänner gärningen kan dom meddelas utan att ytterligare bevisning tas upp såvida rätten inte finner att det är nödvändigt (898 §). Om den tilltalade förnekar helt eller delvis eller om rätten finner att ytterligare upplysningar är nödvändiga sker bevisupptagning vid huvudförhandlingen. Om bevisningen inte finns tillgänglig kan rätten kalla parterna till ett nytt sammanträde.

Alternativa former för avgörandet

Ett mål kan avgöras genom att den tilltalade godtar att betala ett bestämt bötes- eller förverkandebelopp (vedtagelse). Förutsättningarna för detta är att sådana påföljder är föreskrivna för brottet, att rätten inte finner anledning att betvivla den tilltalades skuld och att åklagaren ger sitt samtycke (899 §). En anteckning om vedtagelse förs in i rättsboken och har samma verkan som en dom.

Under vissa förutsättningar kan mål som gäller ringa förseelser avgöras genom att rätten tilldelar den tilltalade en varning. En anteckning om detta förs in i rättsboken (900 §).

Förenklad handläggning av erkända mål

Tilståelsessager

Om den tilltalade erkänner kan lagföring vid domstol ske genom ett förenklat förfarande (tilståelsessager). Förfarandet regleras i 831 § retsplejeloven. I sådana mål väcks inte åtal och målet avgörs av en domare. Några begränsningar som utgår från allvaret i gärningen uppställs inte i bestämmelsen. Förfarandet kan dock inte tillämpas om det är fråga om straffrättsliga reaktioner för allvarligt psykiskt sjuka eller ”förvaring” (internering).

Den misstänkte hörs om händelsen vid ett sammanträde inför rätten. För att saken ska kunna avgöras på detta sätt krävs att den tilltalade inför rätten erkänner utan förbehåll (afgiver en uforbeholden tilståelse). Någon annan muntlig bevisning förekommer inte. Rätten prövar om erkännandet stöds av övriga omständigheter, t.ex. uppgifterna i ett rättsintyg. Åklagaren och den misstänkte måste ha gett sitt samtycke och rätten får inte ha några betänkligheter att av-

göra saken på detta sätt. Skulle rätten ha betänkligheter ställs rättsmötet in. Åklagarmyndigheten får då väcka åtal och målet avgörs på sedvanligt sätt efter full bevisprövning.²²

Om den tilltalade är anhållen eller häktad ska den tilltalade få möjlighet att gå igenom saken med sin försvarare innan samtycke lämnas. I andra fall ska den tilltalade ges tillfälle att begära en försvarare innan han eller hon ger sitt samtycke. Försvaren ska vara närvarande i rätten när den tilltalade ger sitt samtycke.

Begränsad bevisupptagning vid huvudförhandling

Om den tilltalade vid en huvudförhandling erkänner den åtalade gärningen fullt ut (avfger en fuldständig tilståelse) avgör tingsrätten om ytterligare bevisupptagning ska ske (863 § stk 3 retsplejeloven).

Huvudförhandling i den tilltalades utevaro

Om målet gäller ett brott som kan förväntas leda till en strängare påföljd än böter deltar lekmän i huvudförhandlingen. Särskilda bestämmelser om utevarohandläggning gäller för dessa mål (855 § stk 3 retsplejeloven). Även om målet avgörs i utevaro sker det en fullständig bevisprövning. Ett generellt krav för att en utevarohandläggning ska vara möjlig är att rätten inte anser att den tilltalades närvaro är nödvändig.

Målet kan avgöras i den tilltalades utevaro om han eller hon samtyckt till det och det inte är fråga om strängare straff än sex månaders ovillkorligt fängelse. Oberoende av den tilltalades samtycke kan målet avgöras i utevaro om det inte är fråga om ett strängare straff än tre månaders ovillkorligt fängelse. I det senare fallet kan den tilltalade dock begära återvinning av domen inom fyra veckor. Målet återupptas i dessa fall utan krav på något särskilt skäl. Det räcker med en begäran (987 § retsplejeloven).

En tilltalad som dömts i utevaro utan att ha samtyckt till det kan också överklaga domen i andra frågor än skuldfrågan (902 § retsplejeloven).

Det är också möjligt att avgöra målet i den tilltalades utevaro om han eller hon har avvikit efter delgivningen av stämningen, läm-

²² *Inställda förhandlingar i brottmål II*, sjunde promemorian från Domstolsverkets arbetsgrupp för processrättsliga frågor, s. 80.

nar huvudförhandlingen utan den rättens tillåtelse eller om det står klart att den tilltalade kommer att frikännas.

Oberoende av den förväntade påföljden finns en möjlighet att hålla muntliga förhör med bevispersoner som är närvarande vid en huvudförhandling som den tilltalade inte har inställt sig till. Det ställs dock upp särskilda villkor för att så ska få ske (855 § stk 2 retsplejeloven).

1.4.6 Rättens sammansättning

I Danmark skedde en omfattande reform av domstols- och polisväsendet i mitten av 2000-talet.²³ Tidigare hade de allvarigaste brottmålen avgjorts i landsretten som första instans. Efter reformen avgörs alla mål av byretten som första instans.

Lekmän ska enligt huvudregeln delta vid avgörandet i byretten om det är fråga om att döma ut strängare straff än böter eller då målet i övrigt kan anses vara av särskilt ingripande betydelse för den tilltalade eller av särskilt allmänt intresse. Det finns två olika typer av sammansättningar med lekmän beroende på det åtalade brottets allvar.

Huvudregeln är att brottmål där det är aktuellt att döma ut en strängare påföljd än böter avgörs av byretten av en juristdomare och två lekmän (domsmænd). Om målet rör ekonomisk brottslighet och förväntas pågå en längre tid kan sisten förstärkas med ytterligare en juristdomare och en lekman.

Om brottet är sådant att det är aktuellt att döma ut en strängare påföljd än fängelse fyra år, t.ex. mord, dråp och grovt rån, avgörs målet som huvudregel under medverkan av en jury (nævninge). Så ska också ske i några andra fall. Byretten avgör då målet med en sammansättning av tre juristdomare och sex lekmän. Det finns särskilda bestämmelser om hur handläggningen och voteringen ska gå till. Till skillnad från ett traditionellt jurysystem voterar juristdomarna och lekmännen om utgången i både skuld- och påföljdsfrågan. För en fällande dom i skuldfrågan krävs en kvalificerad majoritet av lekmännens röster. Den tilltalade kan besluta att ett mål som annars skulle ha avgjorts med medverkan av nævninge i stället ska avgöras med medverkan av domsmænd. Då tillämpas den ordinära sammansättningen med en juristdomare och två domsmænd.

²³ Folketinget 2005–2006, L 168. *Forslag til lov om ændring af retsplejeloven og forskellige andre love.*

Om målet inte är sådant att det ska avgöras med en sammansättning av lekmän avgörs det i byretten av en juristdomare (se vidare ovan under 1.4.5).

I landsretten avgörs brottmål som huvudregel av tre juristdomare och tre domsmænd. Mål som avgjorts med nävninge i byretten avgörs med tre juristdomare och nio nävninge i landsretten. Om målet avgjorts med en domare i byretten är landsretten domför med tre juristdomare.

Det finns möjlighet att ha särskilda sammansättningar med sakkunniga ledamöter i mål där fackkunskap har betydelse.

1.4.7 Överrättsprocessen

Prövningstillstånd

I Danmark finns, liksom i de övriga nordiska länderna, ett system med prövningstillstånd. Kravet på prövningstillstånd gäller för åklagarens del om påföljden bestämts till böter eller förverkande. För den tilltalades del gäller kravet på prövningstillstånd om påföljden bestämts till högst 20 dagsböter, alternativt böter som inte överstiger 3 000 kr eller förverkande med motsvarande belopp. Prövningstillstånd kan beviljas om saken anses vara av principiell karaktär eller om det finns särskilda grunder för att tillåta ett överklagande.

Avgörande utan huvudförhandling

Överklagade mål avgörs i landsretten efter huvudförhandling. Möjligheterna till skriftlig handläggning är mycket begränsade.²⁴ I vissa speciella fall kan landsretten avvisa ett överklagande från åklagarmyndigheten av en frikännande dom, t.ex. om den åtalade gärningen inte är straffbar. Det finns också möjlighet för landsretten att avvisa ett överklagande från den tilltalade om han eller hon uteblir vid en förhandling utan att ha laga förfall och målet inte kan avgöras i dennes utvaro, eller i vissa fall då den tilltalade inte kan delges kallelse till en förhandling.

²⁴ Eric Bylander & Per Henrik Lindblom (red), *Muntlighet vid domstol i Norden* (2005), s. 64.

1.5 Nederländerna²⁵

1.5.1 Lagföring utom domstol och förenklade förfaranden i domstol

Lagföring utom domstol

Strafföreläggande (Wet OM-afdoening)

I Nederländerna infördes 2006 en motsvarighet till lagföring utom domstol som i vissa delar liknar det svenska strafföreläggandet (*Wet OM-afdoening*). Avsikten är att det ska vara ett snabbt och rätts-säkert sätt att lagföra mindre allvarliga brott, som på sikt ska ersätta systemet med ”transaktion” som kritiserats (se vidare nedan).

Lagföringen sker genom att åklagaren utfärdar ett strafföreläggande mot den misstänkte. Om det är möjligt ska föreläggandet överlämnas personligen till den misstänkte, annars kan det skickas till hans eller hennes folkbokföringsadress. Den misstänkte har möjlighet att bestrida föreläggandet under en viss tid. Om den misstänkte motsätter sig föreläggandet prövas målet i domstol. Om det inte sker kan det förelagda straffet verkställas.

Förfarandet kan tillämpas vid brott där det högsta föreskrivna straffet är fängelse sex år. Den konkreta påföljden får dock inte vara ett fängelsestraff. Påföljder som kan lagföras på detta sätt är bl.a. böter, samhällstjänst i högst 180 timmar och föreskrifter som den misstänkte ska följa under en prøvotid om högst ett år. Dessutom kan strafföreläggandet omfatta skyldighet att betala skadestånd och annan särskild rättsverkan som t.ex. förverkande. Vid vissa påföljder krävs att den misstänkte innan föreläggandet har förklarat sig villig att godta påföljden och haft en försvarare. Detta gäller t.ex. böter som överskrider 2 000 euro. Avsikten är att föreläggandet ska utfärdas mot misstänkta som är beredda att godta det.

För ringa förseelser där den aktuella påföljden är ett lågt bötesstraff är det även möjligt för en polis att utfärda ett föreläggande enligt bötestariffer som fastställts av åklagarmyndigheten.

²⁵ Redogörelsen grundar sig grundar sig på uppgifter som Svenska ambassaden i Haag har inhämtat från Nederländska Säkerhets- och Justitieministeriet samt P.J.P. Tak, *The Dutch criminal justice system*, 2003.

Transaktion

Sedan länge har det i Nederländerna funnits en möjlighet för en brottsmisstänkt att frivilligt betala en summa pengar eller på något annat sätt uppfylla finansiella krav från åklagaren och på så sätt undgå att åtalas vid domstol (transaktion). Det ska röra sig om betalning av en summa pengar till staten som måste överstiga två euro och inte får vara högre än prisbasbeloppet. Det får inte gälla brott som kan leda till mer än sex års fängelse.

Att den tilltalade betalar eller går med på andra finansiella krav betyder inte att han eller hon erkänner sig skyldig till brott. Genom att acceptera att betala förlorar däremot den tilltalade rättigheten att få saken prövad av en domstol. Därför måste betalningen ske frivilligt och utan påtryckningar. Förfarandet med transaktion har kritiserats i Nederländerna. Kritiken har bl.a. bestått i att åklagarna har för stor makt över förfarandet och att det i realiteten är ett "plea bargaining-system". Det har dock haft stor praktisk betydelse. Mer än en tredjedel av alla brott som kommit in till åklagarkamrarna har avslutats genom transaktionsförfarandet. Transaktionsförfarandet är nu på väg bort i nederländsk processrätt och ska ersättas av det tidigare nämnda strafföreläggande förfarandet, Wet OM-afdoening.

Förenklat förfarande i domstol

Det finns även ett förenklat förfarande i domstolen. Om åklagaren anser att brottet är mindre allvarligt kan han eller hon väcka åtal inför en polisdomare, *politierechter*. Polisdomaren har befogenhet att döma ut straff som uppgår till maximalt tolv månaders fängelse. Om polisdomaren anser att brottet är av allvarligare art kan han eller hon lämna över det till den vanliga brottmålsdomstolen. Någon möjlighet att avgöra ett mål i domstol utan huvudförhandling finns inte.

1.5.2 Målsägandens ställning

Målsäganden är inte part i den straffrättsliga processen utan betraktas i princip som ett vittne. Målsäganden har inte rätt att väcka enskilt åtal. Någon möjlighet som motsvarar rätten att biträda åklagarens

åtal finns inte. Däremot kan målsäganden framställa skadeståndskrav som behandlas inom ramen för brottmålsrättegången.

Om förundersökningen läggs ned av åklagare eller polis kan målsäganden överklaga beslutet till domstol. Domstolen ska då pröva beslutet och ge order om att åklagaren måste ta upp utredningen om domstolen anser att brottet inte har utretts tillfredställande.

1.5.3 Förberedande åtgärder

I Nederländerna finns ett system med förundersökningsdomare. Förundersökningsdomaren har dock fått en mindre framträdande roll efter lagändringar i början av 2000-talet. Vissa tvångsmedelsbeslut kan bara fattas av en förundersökningsdomare. Förundersökningsdomaren kan också besluta om ytterligare förundersökningsåtgärder. Det kan t.ex. gälla vittnesförhör som tas upp utom huvudförhandlingen.

Åklagaren fattar självständigt beslut i åtalsfrågan. Åklagarna har relativt stora möjligheter att avstå från att väcka åtal, bl.a. med hänsyn till att det inte är motiverat av allmänt intresse.

1.5.4 Erkännandets betydelse

Den misstänktes inställning har, som angetts ovan, betydelse för om lagföring kan ske utom domstol. För handläggningen i domstol saknar det i princip betydelse om den tilltalade erkänner eller förnekar brott. Om den tilltalade erkänner och inte ifrågasätter vittnesmål som lämnats under förundersökningen finns det dock relativt stora möjligheter att ta upp bevisningen genom att läsa upp förhören från förundersökningen.

1.5.5 Delgivning

Den åtalade måste som regel bli kallad till huvudförhandlingen minst tio dagar innan förhandlingen ska börja. Kallelsen ska lämnas till den åtalade personligen eller till hans ombud. Det har i rättspraxis utvecklats andra möjligheter att kalla och delge den åtalade.

1.5.6 Utevarohandläggning

Brottmål kan som regel avgöras efter muntlig förhandling även om den åtalade inte är där. Den tilltalade kan ge sin försvarare fullmakt att föra hans eller hennes talan om den tilltalade inte närvarar. Det ska noteras att det finns stora möjligheter att läsa upp förhör som tagits upp under förundersökningen. Även när det gäller vittnen som är skyldiga att komma till förhandlingen är det vanligt att förhören med dem från förundersökningen läses upp och att inga direkta frågor ställs vid förhandlingen.

I praxis har det utvecklats principer som gäller frågor om delgivning av stämning och kallelse och vilken betydelse det har om så inte har skett. För närvarande pågår ett reformarbete angående dessa frågor.

1.5.7 Ansvaret för påföljdsfrågan

I samband med sitt slutanförande anger åklagaren sin syn på frågan om vilket brott den tilltalade ska dömas för och vilken påföljd det bör leda till. Domstolen är inte bunden av åklagarens uppfattning. I princip saknar det betydelse för domstolens prövning om den tilltalade accepterar åklagarens förslag till påföljd.

1.5.8 Rättens sammansättning

I Nederländerna finns inte något jury- eller nämndemannasystem. Domarna är juridiskt utbildade. Enda undantaget är militärdomstolar och en domstol som tar ställning till Kriminalvårdsfrågor som villkorlig frigivning. I de fallen finns sakkunniga ledamöter. Det förekommer också vid de flesta domstolar icke professionella domare, s.k. ersättningsdomare. Dessa är dock juridiskt utbildade.

I ordinarie brottmål är det en eller tre domare som avgör målet. Sammansättningen med tre domare används om målet rör allvarlig brottslighet eller är komplext.

Ringa förseelser och mål där den tilltalade inte accepterat ett strafföreläggande som utfärdats av åklagaren kan avgöras av en domare vid distriktsdomstolarna (*kantonrechter*).

Mindre allvarliga brott (där den aktuella påföljden inte överstiger ett års fängelse) kan som angetts ovan avgöras av en polisdomare. När det gäller ekonomiska brott eller miljöbrott prövas

de flesta målen i den ekonomiska polisdomstolen, *economische politierechter*. Målen avgörs där av en domare. De flesta ungdomsmål prövas i ungdomsdomstolen, *kinderrechter*, av en domare.

I andra instans består rätten som huvudregel av tre juristdomare.

1.5.9 Begränsningar av prövningen i andra instans

En dom i första instans kan överklagas till andra instans utan krav på prövningstillstånd. Vid ett fåtal ringa förseelser finns inte möjlighet att överklaga. I andra instans sker det en förnyad prövning i sak. Den högsta domstolen (tredje instans) är en renodlad kassationsdomstol.

1.5.10 Reformarbete

För närvarande pågår flera utredningar om brottmålsförfarandet. Detta gäller bl.a. brottsoffrets ställning, icke-professionella domare, expertvittnen samt rutiner när det gäller kallelse och stämning som för närvarande bara finns i praxis.

1.6 Tyskland²⁶

1.6.1 Lagföring utom domstol och förenklade förfaranden i domstol

Det ordinarie förfarandet

Det ordinarie brottmålsförfarandet kan delas in i tre faser: förundersökning, dvs. brottsutredningen (Vorfahren), mellanförfarande i domstol (Zwischen-verfahren) och huvudförhandling (Haupt-verfahren). I mellanförandet prövar domstolen om bevisningen är tillräcklig för att inleda huvudförhandling eller om åtalet ska läggas ned.

²⁶ Redogörelsen grundar sig på uppgifter från tyska Justitiedepartementet och Mireille Delmas-Marty och J.R. Spencer, *European criminal procedures*, 2002.

Lagföring utom domstol

Någon motsvarighet till det svenska strafföreläggandet (dvs. lagföring genom att den misstänkte godkänner ett strafföreläggande som utfärdats av åklagare) finns inte i Tyskland. Det är endast brottmålsdomstolar som har rätt att konstatera att ett straffrättsligt ansvar föreligger och att det ska leda till en viss straffrättslig påföljd.

Snabb process

Det finns bestämmelser som tillåter att det i vissa fall hålls en summarisk eller snabb process (*beschleunigte Verfahren*) vid de lokala domstolarna (*Amtsgerichten*). I korthet innebär det att målet går direkt från förundersökningsstadiet till huvudförhandlingsstadiet utan att mellanförandet tillämpas.

Åklagaren kan muntligen eller skriftligen begära att en sådan process ska tillämpas om saken på grund av enkla sakförhållanden och/eller ett tydligt bevisläge som lämpar sig för snabbbehandling. Domstolen får inte utdöma ett strängare straff än fängelse i ett år. Domstolen avgör om målet ska prövas på detta sätt. Domstolen kan avslå åklagarens begäran om de legala förutsättningarna för förandet inte är uppfyllda eller om målet enligt domstolen inte lämpar sig för att behandlas på det förenklade sättet.

Den summariska processen skiljer sig från den "normala" brottmålsprocessen genom att man i den summariska processen avstår från en skriftlig stämningsansökan och den annars obligatoriska domstolsförhandlingen om huruvida åtalet kan tas upp till sakprövning, förkortar kallelsetiden till huvudförhandlingen till 24 timmar och använder sig av förenklad bevisupptagning. Den misstänkte kan hållas häktad under hela processen. Enligt uppgift från det tyska Justitiedepartementet används detta processuella institut endast i begränsad omfattning.

Skriftligt förfarande

Huvudregeln är att muntlig huvudförhandling ska hållas. Det finns dock möjlighet att avgöra brottmål i ett skriftligt förfarande genom att domstolen utfärdar ett strafföreläggande. Det krävs en skriftlig begäran med förslag på strafföreläggande från åklagaren till den lokala domstolen. I förslaget ska åklagaren ange den brottsliga gär-

ningen och den begärda påföljden. Den misstänkte måste vara vuxen. Huvudregeln är att påföljden ska vara begränsad till dagsböter. Om den misstänkte har en försvarare kan dock villkorligt fängelse i högst ett år dömas ut.

Den som föreläggandet riktats mot har rätt att invända mot detta inom en viss bestämd tid. Om det sker på korrekt sätt överförs målet till ordinarie handläggning. Strafföreläggandet övertar då stämningensansökans roll. Annars likställs strafföreläggandet i princip med en fällande dom enligt det normala förfarandet. Förfarandet med strafföreläggande är vanligast vid ringa brott där den aktuella påföljden är böter, indragning av körkort eller straffeftergift.

1.6.2 Målsägandens ställning

En målsägande kan biträda åtalet vid vissa i lagen särskilt angivna brott. Det handlar bland annat om brott som rör sexuellt tvång, brott mot den personliga friheten och vissa brott mot person. Den som biträder ett åtal kan inte själv inleda en process, utan har endast möjlighet att ansluta sig till en av de åtalspunkter som åklagaren anför. En målsägande som biträder åtalet kan agera som part oberoende av åklagaren. Den som biträder ett åtal har en omfattande rätt att delta i processen och har rätt att ställa frågor och begära in bevisning. Personen har rätt att hålla ett slutanförande och framställa ett yrkande i påföljdsdelen. Den som biträder ett åtal kan överklaga självständigt i skuldfrågan, men inte för att yrka straffskärpning.

Vid vissa brott har målsäganden en subsidiär rätt att väcka enskilt åtal. Åklagaren får vid dessa brott bara väcka åtal när det finns ett allmänintresse av det. Det gäller bl.a. hemfridsbrott, ärekränkingsbrott och vissa mindre allvarliga brott mot person. Om åklagaren avstår får målsäganden väcka enskilt åtal. Ett villkor är dock att ett försök till förlikning vid ett medlingsinstitut har misslyckats.

1.6.3 Förberedande åtgärder

Åklagaren har åtalsplikt och är i princip skyldig att väcka åtal vid alla misstänkta brott om det finns tillräckliga förutsättningar för det. Åklagaren kan låta polistjänstemän ansvara för förundersökningen. Under förundersökningen ska sådan bevisning tas upp som senare

kan ligga till grund för en fällande dom. Åklagaren har under förundersökningen objektivitetsplikt. Åklagaren ska inte bara utreda de omständigheter som talar till den misstänktes nackdel utan även de omständigheter som talar till dennes fördel och se till att ta upp sådan bevisning som annars riskerar att gå förlorad.

Anser åklagaren att ett domstolsbeslut krävs för bevisupptagningen framställs en sådan begäran till den domstol som är behörig att pröva målet. Då fattar en förundersökningsdomare vid domstolen beslut i frågan. Det rör sig framför allt om beslut om husrannsakan, beslag, häktning och andra straffprocessuella tvångsmedel. Under vissa villkor får åklagaren vid fara i dröjsmål även själv fatta beslut om tvångsmedel.

Förundersökningen avslutas med att åklagaren avgör om denne ska väcka allmänt åtal vid domstolen eller om förundersökningen ska läggas ned på grund av bristande bevisning. En förundersökning kan även läggas ned av praktiska skäl. Denna möjlighet har stor betydelse för att snabbt hantera brott som bedöms som ringa (t.ex. snatteri eller vållande till kroppsskada utan uppsåt).

Mellanförfarandet i domstol syftar dels till att pröva åklagarens åtalsbeslut, dels till att inleda rättegångsförfarandet. Åklagaren bestämmer ramen för domstolens prövning genom sitt åtal. Domstolen får inte pröva någon annan gärning än den åklagaren väckt åtal för och inte åtal mot andra personer. Domaren underrättar den tilltalade om åtalet och ger honom eller henne möjlighet att kommentera detta och begära kompletterande undersökning till sin fördel. Domaren kan utse försvarare för den tilltalade och besluta om kompletterande förundersökningsåtgärder. Domaren tar ställning till åtalet och kontrollerar innehållet i förundersökningen för att avgöra om det finns tillräckliga skäl för att inleda rättegång. Om det sker inleds huvudförhandlingsstadiet. Rätten kan också besluta att rättegången ska inskränka sig till någon eller några åtalpunkter. Om rätten inte bekräftar åtalet avbryts det rättsliga förfarandet. Åklagaren har rätt att överklaga ett sådant beslut.

1.6.4 Erkännandets betydelse

Den tilltalade kan välja att medge faktiska omständigheter. Vid ett erkännande eller ett delvis erkännande bortfaller inom ramen för huvudförhandlingen kravet på ytterligare bevisupptagning vad gäller de sakförhållanden som medgetts. Även för ett erkännande gäller

dock att den domstol som är behörig att avgöra målet måste vara övertygad om att erkännandet är riktigt. Domstolen prövar alltså erkännandets bevisvärde. Ett trovärdigt erkännande medför i regel straff lindring, särskilt när gärningsmannen visar insikt om den orätt som begåtts, tar avstånd från brottet och visar ånger.

1.6.5 Överenskommelser i brottmål

Åklagaren och försvaret kan med medverkan av domstolen ingå överenskommelser om en påföljdsram i brottmål. Villkoren för detta regleras sedan 2009 uttryckligen i lag.

I det särskilda förfarandet för detta ändamål lägger domstolen fram ett förslag för de andra deltagarna på vad en sådan överenskommelse skulle kunna innehålla och anger, i de fall en överenskommelse träffas, en övre och lägre straffgräns. Från den tilltalades sida förväntas normalt ett erkännande för att en överenskommelse ska ingås. En överenskommelse får bara göras vid en offentlig förhandling. Den måste föras till protokollet och det måste hänvisas till den i domen. Överenskommelsen ingås endast om den tilltalade och åklagaren godkänner domstolens förslag.

Erkännandet innebär att den fortsatta processen kan göras kortare eftersom bevisning blir obehövlig p.g.a. den tilltalades erkännande. Domstolen är bunden av överenskommelsen om påföljdsramen under resten av målet. Enda undantaget från detta är om nya rättsligt eller faktiskt betydelsefulla omständigheter har framkommit eller omprövats och domstolen till följd av detta blir övertygad om att de angivna straffskalorna inte längre motsvarar brottets eller skuldens art. Om man inte lyckas nå en överenskommelse får den tilltalades erkännande inte användas. Även en dom som grundas på en överenskommelse kan överklagas. Den tilltalade ska få information om hur detta går till.

1.6.6 Delgivning

Domstolen delger den tilltalade åklagarens stämningsansökan. Efter att domstolen har fattat beslut om att inleda huvudförhandlingen ska även detta beslut formellt delges den tilltalade. Detsamma gäller kallelse till förhandling. Vid delgivning av en tilltalad som inte har häktats överlämnas respektive översänds delgivningshandlingen i

regel av en posttjänsteman i ett förseglat kuvert med mottagningsbevis.

Delgivning av stämningsansökan verkställs som huvudregel genom att den personligen överlämnas till den tilltalade. När handlingen har överlämnats till den tilltalade anses han eller hon delgiven. Om det inte är möjligt att delge den tilltalade personligen finns alternativa delgivningssätt. Handlingen kan t.ex. överlämnas till en vuxen familjemedlem eller till en för ändamålet bemyndigad person, framför allt till en försvarare som den tilltalade tilldelats eller valt. Om inte heller detta är möjligt får delgivningshandlingarna skickas med post. Kungörelsedelgivning är inte tillåtet.

1.6.7 Utevarohandläggning

I princip får en huvudförhandling inte genomföras i den tilltalades utevaro. Det finns vissa undantag från detta, främst vid ringa brott, handläggning i överrätt och mål som tas upp efter invändning mot ett strafföreläggande. Bortsett från dessa undantag är den tilltalade i princip skyldig att närvara under hela huvudförhandlingen, dvs. från det att målet ropas på till det att dom meddelas.

Domstolen kan besluta om tvångsmedel mot en tilltalad som olovligen uteblir från förhandlingen (beslut om anhållande/häktning). Det kräver dock att den tilltalade kallats på ett korrekt sätt och att följderna av att olovligen utebli framgick av kallelsen. Om personen inte kan delges, eftersom den tilltalade befinner sig på okänd ort, ska processen tills vidare ställas in. Har den tilltalade avvikit eller håller sig gömd kan personen häktas.

1.6.8 Ansvaret för påföljdsfrågan

I sitt slutanförande sammanfattar åklagaren de faktiska och rättsliga omständigheterna i målet. Anser åklagaren att den tilltalades skuld har bevisats redogör åklagaren för sin syn i påföljdsfrågan och yrkar avslutningsvis på en konkret påföljd. Anser åklagaren att bevisningen är otillräcklig yrkar åklagaren att den tilltalade ska frikännas.

Domstolen är inte bunden av åklagarens påföljdsyrkande och kan döma den tilltalade till ett strängare straff än vad som yrkats. Den

tilltalade respektive dennes försvarare kan även framställa ett yrkande i sitt slutanförande.

1.6.9 Rättens sammansättning

Lekmannadomare (motsvarande nämndemän) deltar vid dömandet i första instans vid de lokala domstolarna (*Amtsgerichten*) och i den stora brottmålsavdelningen vid de regionala domstolarna (*Landgerichten*).

Brott som förväntas leda till mindre än två års fängelse kan avgöras av en domare vid *Amtsgerichten*. Gärningar som vid fällande dom kan leda till två till fyra års fängelse avgörs av en juristdomare och två lekmannadomare vid *Amtsgerichten*. På åklagarens begäran kan ytterligare en juristdomare delta vid omfattande mål. Brott som kan leda till fängelse i mer än fyra år avgörs i första instans av den stora brottmålsavdelningen vid *Landgerichten*. Rätten är då sammansatt av två eller tre juristdomare och två lekmannadomare.

Mål som avgjorts av *Amtsgerichten* avgörs i andra instans av lilla brottmålsavdelningen vid *Landgerichten*. Även där deltar lekmän vid avgörandet. Rätten är sammansatt av en juristdomare (eller två om sitsen varit förstärkt i underrätten) och två lekmannadomare.

Lekmannadomarna deltar i dömandet i full omfattning och med samma rösträtt som juristdomarna. Lekmannadomarna utses i val som genomförs vart femte år i hela Tyskland. Varje medborgare som är intresserad av ämbetet kan anmäla detta till den kommunala förvaltningen. Den som väljs är skyldig att utöva ämbetet.

1.6.10 Begränsningar av prövningen i andra instans

Det finns två former av överklagande. Vanligt överklagande i sak (*Berufung*) och kassationsöverklagande (*Revision*). Domar som meddelats av de lokala domstolarna (*Amtsgerichten*) kan överklagas i sak. Det sker då en ny prövning i andra instans av de faktiska och rättsliga omständigheterna.

Prövningstillstånd krävs om den tilltalade dömts till en ringa bötespåföljd (upp till 15 dagsböter). För åklagaren krävs dessutom prövningstillstånd om den tilltalade frikänts och åklagaren i första instans inte yrkade strängare påföljd än 30 dagsböter.

Domar som meddelats av de regionala domstolarna (*Landgerichten*) i första instans kan inte överklagas i sak. De kan bara överklagas genom kassationsöverklagande. Alla domar som meddelats i första instans vid de lokala eller regionala domstolarna kan överklagas på detta sätt.

I kassationsförfarandet görs ingen ny prövning av sakförhållandena. Inte heller kan ny bevisning tas upp. Kassationsdomstolen prövar endast om domen grundas på korrekt rättstillämpning (processuell invändning). Det ställs höga krav på en processuell invändning. De fakta som ligger till grund för yrkandet om felaktig rättstillämpning måste vara så fullständigt och exakt angivna att domstolen enbart av skälen till kassationsöverklagandet eller protokollet från huvudförhandlingen kan avgöra om ett processuellt fel har begåtts. Annars kan kassationsöverklagandet inte tas upp till prövning. Utöver fastställandet av en processuell överträdelse krävs att den felaktiga rättstillämpningen har påverkat utgången i målet.

Den tyska straffprocesslagen skiljer mellan processuella fel där detta orsakssamband måste fastställas (relativa grunder för kassation) och allvarliga fel där det inte krävs (absoluta grunder för kassation). För kassationsöverklaganden finns inte systemet med prövnings-tillstånd. Däremot kan underrätten avvisa kassationsöverklagande som inte har ingetts i tid och som inte uppfyller formföreskrifterna. Kassationsdomstolen kan också besluta att ett kassationsöverklagande är uppenbart ogrundat.

1.7 England och Wales²⁷

1.7.1 Domstolarna i första instans

Brottmål avgörs i första instans antingen i *magistrates' courts* eller i *the Crown Court*. Rättegången i *magistrates' courts* är förenklad jämfört med rättegången i *the Crown Court*. Ungefär 95 procent av alla mål avgörs i *magistrates' courts*. Det rör sig om mindre allvarliga brott (s.k. *summary offences*) där påföljden är böter eller fängelse upp till ett år. Vissa brott kan avgöras antingen i *magistrates' courts* eller i *the Crown Court* (s.k. *either way cases*). Sådana brott kan avgöras i *magistrates' courts* om den tilltalade samtycker till det. De allvarligare brottmålen (s.k. *indictable offences*) avgörs i *the*

²⁷ Redogörelsen grundar sig på uppgifter från the Criminal Justice Team vid The Court of Appeal of England and Wales samt Maleson, Moules, *The Legal System*, 4th ed, 2010.

Crown Court. Antingen genom en fullständig juryrättegång eller genom att the magistrate court hänskjuter målet dit för att påföljdsfrågan ska avgöras av en domare i the Crown Court. Det sker om det visar sig att är aktuellt med en allvarligare påföljd än vad the magistrate court kan döma ut.

Ett brottmål kan inte avgöras utan en muntlig förhandling. Det gäller även i de fallen då den tilltalade erkänner (se 1.7.5 nedan).

1.7.2 Lagföring utom domstol

Mindre allvarliga brott, t.ex. trafikförseelser kan lagföras genom att polistjänstemän, åklagare eller lokala myndigheter utfärdar bötesstraff. Om böterna inte betalas kan åtal väckas på vanligt sätt.

1.7.3 Målsägandens ställning

Målsäganden är inte part i brottmålsrättegången. Däremot kan åklagaren i praktiken påverkas av målsägandens önskemål. Det gäller särskilt om målsäganden vill att målet ska läggas ned och vägrar att avlägga vittnesmål. Målsäganden kan också få tillfälle att berätta om konsekvenserna av den åtalade gärningen (s.k. Victim Personal Statement), vilket domstolen kan beakta när den bestämmer påföljden.

1.7.4 Förberedande åtgärder

Domstolen har i alla mål en långtgående befogenhet att kräva att parterna före rättegången preciserar vilka frågor domstolen ska pröva (s.k. case management). Syftet med sådana förberedande åtgärder är att klargöra i vilka delar åklagarsidan och försvarssidan har olika uppfattningar så att rättegången kan koncentreras till dessa frågor. I mål som handläggs i the Crown Court krävs det av den tilltalade att han eller hon inte bara ska ange vilken del av åklagarens talan som ifrågasätts utan också vilken argumentation och bevisning som försvaret kommer att lägga fram.

Domstolens roll att aktivt verka för att målet förbereds genom att klarlägga parternas ståndpunkter inför rättegången har förstärkts genom flera reformer under 2000-talet.

1.7.5 Erkännandets betydelse

Med få undantag innebär ett erkännande inför rätten (guilty plea) att åtalet mot den tilltalade anses bevisat utan att åklagaren behöver lägga fram någon bevisning. Ett undantag kan vara att domstolen misstänker att den tilltalade inte har förstått vad målet mot honom eller henne rör eller vilken verkan ett erkännande har. Om någon av parterna vitsordar en faktisk omständighet kan det läggas till grund för domstolens bedömning utan att någon bevisning behöver föras i den delen. Även om den tilltalade erkänt skriftligen i förväg genomförs en muntlig förhandling. När det gäller mindre allvarliga brott kan dock det skriftliga erkännandet läggas till grund för bedömningen vid förhandlingen om den tilltalade samtyckt till det och delgetts kallelse.

Omkring 70 procent av alla brottmål avgörs i skuldfrågan genom att den tilltalade erkänner. När den tilltalade erkänt bestämmer domstolen påföljd. Ett erkännande leder i regel till att påföljden blir lägre än vad den annars skulle ha blivit. Domstolen ska enligt lag beakta i vilket skede av förfarandet och under vilka omständigheter som den tilltalade uppgav att han eller hon kommer att erkänna. Ett tidigt erkännande leder i regel till en lägre påföljd.

Det finns särskilda riktlinjer²⁸ som gäller möjligheten för åklagaren att föra diskussioner och träffa överenskommelser (s.k. plea agreements) med försvaret i mål som rör allvarliga eller komplicerade bedrägerier. Domstolen har dock även i dessa fall exklusiv behörighet att avgöra vilken påföljd som ska dömas ut.

1.7.6 Delgivning

Delgivning i brottmålsförfarandet regleras i Criminal Procedure Rules, Part 4. En stämning eller kallelse till domstol kan delges antingen genom att den överlämnas personligen eller genom att den lämnas eller sänds till en adress där det finns skälig anledning att tro att personen kommer att motta den. Det senare sker dock bara vid mål som rör mindre allvarliga brott.

²⁸ *Attorney General's guidelines for prosecutors on plea discussions and presenting a plea agreement to the court in serious fraud cases.*

1.7.7 Utevarohandläggning

Om domstolen anser att det finns tillfredsställande bevisning för att en vuxen tilltalad har fått del av kallelse till förhandlingen kan målet avgöras i dennes utevaro. Det finns dock begränsningar i hur stränga påföljder som får dömas ut i sådana situationer. Om ett fängelsestraff dömts ut i den tilltalades utevaro gäller det inte förrän den tilltalade inställts inför domstolen. I de fallen utfärdas en arresteringsorder för att den tilltalade ska inställas. I mål som rör mindre allvarliga brott där den tilltalade endast delgetts per post hålls en ny rättegång om den tilltalade inom viss tid förklarar att han eller hon inte kände till rättegången.

1.7.8 Ansvaret för påföljdsfrågan

Åklagarens uppgift är att upplysa domstolen om vilket det strängaste föreskrivna straffet är för det aktuella brottet och att ange relevanta prejudikat eller de formella riktlinjer för påföljdsbestämningen (Sentencing Guidelines) som kan ha betydelse. Domstolen har ensam behörighet att bestämma påföljden och är inte bunden av den eventuella uppfattning som åklagaren gett uttryck för.

1.7.9 Rättens sammansättning

I magistrates' courts består domstolen vanligtvis av tre lekmanndomare (magistrates) som assisteras av en jurist. I vissa arbetstygda storstadsdomstolar finns juristdomare även i magistrates' courts (District Judges). De avgör målen ensamma.

I the Crown Court leds rättegången av en juristdomare som även bestämmer påföljden. Skuldfrågan avgörs av en jury av 12 lekmän om inte den tilltalade erkänner. Domaren sammanfattar bevisningen och ger juryn instruktioner om rättsläget.

1.7.10 Begränsningar av prövningen i andra instans

Ett avgörande i magistrates' courts kan överklagas i fråga om skuld och/eller påföljd till the Crown Court. Det finns inga begränsningar i rätten att överklaga i detta led.

Ett avgörande i the Crown Court kan överklagas till The Court of Appeal (Criminal Division). För att målet ska tas upp där krävs prövningstillstånd. Detsamma gäller vid överklagande från The Court of Appeal till The House of Lords, som är den högsta domstolen.

Påföljder och påföljdskombinationer

*Påföljder – och påföljdskombinationer
(förutom överlämnandepåföljder):*

- penningböter
- dagsböter
- normerade böter
- villkorlig dom
- villkorlig dom med böter
- skyddstillsyn
- skyddstillsyn med böter
- villkorlig dom med samhällstjänst
- skyddstillsyn med samhällstjänst
- skyddstillsyn med behandlingsplan (kontraktsvård) med eller utan särskilt angivet alternativstraff
- skyddstillsyn med fängelse
- fängelse på viss tid
- fängelse på livstid

*Påföljder eller påföljdskombinationer som utgör överlämnande till
särskild vård:*

- överlämnande vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall
- överlämnande till rättspsykiatrisk vård

- ungdomsvård
- ungdomsvård med böter
- ungdomstjänst
- ungdomsvård med ungdomstjänst och
- sluten ungdomsvård

Påföljder eller påföljdscombinationer som är lagligen möjliga, men knappast aldrig tillämpas:

- villkorlig dom med samhällstjänst och böter
- skyddstillsyn med samhällstjänst och böter
- skyddstillsyn med behandlingsplan med alternativstraff och böter
- skyddstillsyn med behandlingsplan utan alternativstraff men med böter
- överlämnande till rättspsykiatrisk vård och villkorlig dom
- överlämnande till rättspsykiatrisk vård och skyddstillsyn samt
- överlämnande till rättspsykiatrisk vård och böter

Till de angivna påföljderna kommer institutet påföljdseftergift (se 29 kap. 6 § BrB) och att den tilltalade i vissa fall ska vara fri från påföljd (se 30 kap. 6 § BrB).

Källa: Uppräkningen ovan hämtad ur Borgeke, Att bestämma påföljd för brott, 2012, s. 54–55.

Internationella rättsakter som rör brottsoffrets ställning

1.1 Inledning

Denna bilaga innehåller en redogörelse för internationella dokument som rör brottsoffrets ställning, som är av betydelse för utredningen och som antagits inom ramen för Förenta Nationerna (FN), Europarådet och den Europeiska Unionen (EU). En utförlig redogörelse för sådana dokument och den utveckling inom det internationella samfundet som föregått de nu gällande rättsakterna finns i betänkandet *Målsägandebiträdet. Ett aktivt stöd i rättsprocessen* (SOU 2007:6, avsnitt 2).

Under de senaste dryga 20 åren har det framförallt inom FN och Europarådet antagits ett stort antal rättsakter som berör brottsoffers rättigheter. Även inom EU bedrivs det ett arbete för att stärka brottsoffers ställning. De rättsakter som antagits i det internationella samfundet till skydd för grundläggande mänskliga rättigheter – framförallt Europakonventionen – har också betydelse för brottsoffers ställning och rättigheter.

1.2 Förenta Nationerna

1.2.1 FN:s Brottsofferdeklaration

År 1985 antogs FN:s deklaration om grundläggande principer för rättvisa för brottsoffer och offer för maktmissbruk. Deklarationen är inte juridiskt bindande, men antogs med konsensus. Brottsoffer är enligt deklarationen en person som individuellt eller kollektivt lidit skada på grund av en handling eller underlåtelse som strider mot straffrättsliga bestämmelser. I begreppet skada inkluderas fysisk, psykisk och ekonomisk skada, känslomässigt lidande och en väsentlig

försämring av någons grundläggande rättigheter. Brottsofferbegreppet omfattar även offrets närmaste anhöriga eller sådana som står i beroendeförhållande till offret.

Deklarationen slår fast fyra grundläggande principer för brottsoffer. De är rätten att få tillgång till den egna processen och en rättvis behandling (artiklarna 4–7), rätten till ersättning från gärningsmannen (artiklarna 8–11), rätten till ersättning från staten (artiklarna 12–13) och rätten till materiell, medicinsk, psykisk och social hjälp av frivilliga eller offentliga organ (artiklarna 14–17).

Principen om offrets tillgång till rättvisa och rättvis behandling i artiklarna 4–7 rör offrets ställning i brottmålsprocessen. Offret ska få tillgång till rättsväsendet och omedelbart kunna få upprättelse enligt vad nationell lagstiftning kan erbjuda. Lyhördhet för offrets behov ska främjas, bl.a. genom att det ska vidtas åtgärder för att minimera offrets obehag och genom att offret ska få tillfälle att framföra sin sak och sina åsikter vid lämplig tidpunkt i förfarandet. Enligt artikel 5 ska det finnas möjligheter för brottsoffer att på formell eller informell väg få upprättelse i ett snabbt, rättvist, billigt och tillgängligt förfarande. I artikel 6 a anges att offret ska informeras om sin roll i processen och omfattningen av förfarandet. I artikel 6 c finns en rätt för offret att få lämplig hjälp under rättsprocessen. Enligt artikel 6 e ska onödiga förseningar undvikas vid förberedelsen av mål och verkställighet av beslut eller förordnanden som tillerkänner brottsoffret skadestånd. Informella förfaranden för att lösa tvister, bl.a. medling, ska användas då det är lämpligt för att underlätta förlikning och upprättelse för offret.

FN:s kommission för brottsförebyggande arbete och straffrätt (the UN Commission on Crime Prevention and Criminal Justice) ansvarar för att brottsofferdeklarationen hålls vid liv och genomförs. Kommissionen har bl.a. gett ut en handbok om rättvisa för brottsoffer, *Handbook on justice for victims*, och en guide om hur deklarationen kan användas.¹

I handboken framhålls att brottsofferdeklarationen lämnar öppet hur brottsoffrets rätt till tillgång till rättvisa ska genomföras i de olika nationella rättssystemen. Offrets åsikter och sak kan t.ex. framföras av åklagaren utan att offret är närvarande (s. 36–37). Möjligheten till upprättelse för brottsoffret enligt artikel 5 i deklarationen exemplifieras i guiden med att brottsoffer kan driva skadeståndstalan samtidigt med brottmålet.

¹ *Guide for policy makers on the implementation of the United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power.*

Brottsofferdeklarationen berörs också i FN-dokumentet *Guidelines on the Role of Prosecutors*. Där anges bl.a. att åklagare ska ta hänsyn till brottsoffers åsikter och se till att offer informeras om sina rättigheter i enlighet med brottsofferdeklarationen.

1.2.2 Våld mot kvinnor

Inom FN pågår även arbete för att skydda specifika grupper av brottsoffer. En sådan grupp är kvinnor som utsätts för våld. Det viktigaste dokumentet som antagits inom FN om våld mot kvinnor är generalförsamlingens deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor från 1993. I deklarationen framhålls att våld mot kvinnor innebär en kränkning av kvinnors rättigheter och grundläggande friheter och att sådant våld skadar eller upphäver kvinnors åtnjutande av rättigheterna.

Deklarationen innehåller en uppräknning av åtgärder som länderna bör vidta för att avskaffa alla former av våld mot kvinnor, däribland våld i hemmet. Deklarationen ger inte kvinnor några nya rättigheter i rättsprocessen. Men det anges att kvinnor som utsätts för våld bör ges tillgång till rättsliga mekanismer och fullgod gottgörelse för den skada som de har lidit enligt nationell lagstiftning. Staterna bör underrätta kvinnorna om deras rätt att söka gottgörelse enligt sådana mekanismer.

1.2.3 Barn som utsatts för brott

Det grundläggande dokumentet när det gäller barns rättigheter som brottsoffer är FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen) från 1989. Konventionen ger en universell definition av vilka rättigheter som borde gälla för alla barn i hela världen. En av de rättigheter som slås fast är barnets rätt att få uttrycka sin åsikt i frågor som rör barnet, med hänsyn till barnets ålder och mognad. Det omfattar att barnet ska beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ, och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.

Det finns inte någon artikel som särskilt rör barnets rättigheter när det utsätts för brott annat än den generella rätten som barnet

har att bli hörd i rättsprocessen. Flera artiklar behandlar däremot barn som är misstänkta eller åtalade för brott.

När det gäller barn som utsatts för människohandel och barnprostitution finns särskilda uttalanden om åtgärder som ska vidtas för att tillgodose barnets behov under den rättsliga processen i ett tilläggsprotokoll till barnkonventionen (Tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor särskilt kvinnor och barn, 2000).

1.3 Europarådet

Inom Europarådet har det utarbetats flera rekommendationer som på olika sätt rör brottsoffers situation. Arbetet har pågått sedan mitten av 1970-talet. De tidigare dokumenten handlar om brottsoffer generellt, medan de senare har behandlat olika grupper av brottsoffer eller särskilda problem förknippade med brottsoffer och deras situation, t.ex. medling och hot mot vittnen.

Två dokument som rör brottsoffer generellt är rekommendationen från 1985 om offrets ställning i straffrätten och i straffprocessen, *Recommendation Rec (85) 11 on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure* och rekommendationen om stöd till brottsoffer, *Recommendation Rec (2006) 8 on assistance to crime victims*.

I rekommendationen om offrets ställning i straffrätten och i straffprocessen från 1985 finns riktlinjer för vilka rättigheter som brottsoffer bör ha i straffprocessen. Det gäller även bemötandet av brottsoffer. I inledningen till rekommendationen anges att straffprocessen traditionellt har formulerats i termer som rör förhållandet mellan staten och gärningsmannen och att det ibland fått konsekvensen att det straffprocessuella systemet tenderat att öka i stället för att minska problemen för brottsoffer. Europarådet anger att en av de grundläggande uppgifterna för straffprocessen måste vara att möta brottsoffers behov och tillvarata deras intressen. Staterna rekommenderas att se över sin lagstiftning enligt de riktlinjer som anges i dokumentet. Riktlinjerna behandlar brottsoffrets ställning under polisutredning, vid åtalsbeslutet och i domstolsprocessen.

När det gäller brottsoffers möte med polisen framhålls att brottsoffer ska informeras om vilka möjligheter de har till hjälp, rättslig rådgivning och ersättning från gärningsmannen eller staten. Offret ska även ha möjlighet att få information om utgången av polis-

utredningen. Polisen ska till åklagaren ge en klar och fullständig bild av de skador offret har åsamkats. Åklagaren ska beakta offrets möjligheter till ersättning innan beslut i åtalsfrågan fattats. Offret ska även få information om vad som beslutats i fråga om åtal. Om det beslutas att åtal inte ska väckas ska offret kunna begära överprövning av beslutet att inte väcka åtal alternativt kunna väcka enskilt åtal. I domstolsprocessen ska offret få information om tid och plats för rättegången, liksom vilka möjligheter han eller hon har att få ersättning inom ramen för straffprocessen. Information ska även ges om hur brottsoffret kan få uppgifter om utgången i processen. Det ska finnas bestämmelser som gör det möjligt för domstolen att besluta om att den tilltalade ska utge kompensation till brottsoffret.

I rekommendationen om stöd till brottsoffer från 2006 anges bl.a. att myndigheter i rättsväsendet ska identifiera brottsoffers behov och se till att brottsoffer erbjuds information, skydd och stöd. Staterna ska identifiera och stödja åtgärder som uppmuntrar respekt och förståelse hos all personal inom myndigheter och organisationer som kommer i kontakt med brottsoffer för de negativa effekter som brott kan innebära. Rekommendationen innehåller också artiklar om att staterna ska se till att det finns effektiva möjligheter för brottsoffer att driva civila krav i anledning av brottet i särskild ordning. Staterna ska även införa möjligheter för brottsoffer att begära ersättning från den som begått brottet i samband med brottmålsprocessen.

Åklagarens roll i straffprocessen behandlas i en rekommendation från 2000, *Recommendation Rec (2000) 19 on the Role of Public Prosecution in the Criminal Justice System*. Där anges bl.a. att åklagare ska ta brottsoffers åsikter i beaktande och vidta åtgärder för att säkerställa att offret informeras om sina rättigheter och hur processen fortskrider. Även där finns en bestämmelse om att brottsoffer ska kunna begära överprövning av ett beslut att inte väcka åtal eller ges möjlighet att väcka enskilt åtal.

En konvention från 1983 behandlar särskilt frågan om ersättning till offer för våldsbrott, *European Convention (ETS 116) on the compensation of victims of violent crimes*. Enligt den ska ersättning för allvarlig kroppsskada utgå från staten till offer för våldsbrott om ersättning inte kan fås från gärningsmannen. Detsamma ska gälla ersättning till anhöriga till den som avlidit till följd av sådant brott.

Frågan om brottsoffers möjlighet att få ersättning behandlas även i Europarådets rekommendation om förenklade förfaranden i rättskipningen, *Recommendation Rec (87) 18 concerning the simplification of criminal justice*. I rekommendationen framhålls att det även vid förenklade förfaranden måste vara möjligt för offret att söka ersättning från gärningsmannen.

Bland de rättsakter som utarbetats inom Europarådet som rör särskilda grupper av brottsoffer kan nämnas att det under 2003 och 2005 har utarbetats ett antal resolutioner som gäller offer för terrorism. Det har också riktats särskild uppmärksamhet mot hur våld mot kvinnor och barn kan förebyggas.

1.4 Den Europeiska Unionen

År 2001 enades medlemsstaterna i EU om rådets rambeslut om brottsoffrets ställning i straffrättsliga förfaranden. Rambeslutet hade sin grund i en handlingsplan som hur bestämmelserna i Amsterdamfördraget om inrättandet av ett område av frihet, säkerhet och rättvisa bäst kunde genomföras. Grunden var att den fria rörligheten inom EU kräver att skillnaderna mellan EU-länderna i fråga om brottsoffers möjligheter och rättigheter minimeras. Rambeslutet syftade till att etablera en lika hög nivå för skydd av brottsoffer oavsett vilken medlemsstat i EU som offret befinner sig i.

Rambeslutet ersattes 2012 med ett direktiv om brottsoffers ställning i straffrättsliga förfaranden. Flera utvärderingar under 2000-talet visade att det fanns brister i hur rambeslutet hade genomförts i medlemsstaterna och att nivån på brottsoffers rättigheter fortfarande varierar mycket inom unionen. Kommissionen ansåg att brottsoffers roll och behov i straffrättsliga förfaranden inte i tillräckligt hög grad har varit föremål för åtgärder. Direktivet antogs i oktober 2012 (*Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/0129 [COD] om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF*).

I *kapitel 1* i direktivet finns inledande bestämmelser. Här anges att målet med direktivet är att säkerställa att alla brottsoffer får lämpligt skydd och stöd, kan delta i straffrättsliga förfaranden, får erkännande och behandlas med respekt, känslighet och professionalism, utan någon form av diskriminering, i alla kontakter med myndigheter, brottsofferorganisationer och instanser för reparativ

rättvisa. Vidare tas definitioner upp av ett antal begrepp, bl.a. brottsoffer. Brottsoffer definieras inte bara som personer vilka direkt har påverkats av ett brott; även familjemedlemmar till en person som avlidit på grund av brott omfattas.

Bestämmelser om information och stöd återfinns i *kapitel 2*. I detta kapitel finns artiklar om rätten att få information vid den första kontakten med en behörig myndighet, rätten att få information om det egna ärendet, rätten att förstå och bli förstådd, rätten till tolkning och översättning samt rätten att få hjälp från brottsofferorganisationer.

I *kapitel 3* finns bestämmelser om brottsoffers deltagande i straffrättsliga förfaranden. I artikel 10 anges att medlemsstaterna ska se till att brottsoffren kan höras i samband med det straffrättsliga förfarandet och att de får lägga fram bevisning. Syftet är att ge brottsoffret möjlighet att i inledningsskedet och senare lämna upplysningar, yttra sig eller vittna i samband med straffrättsliga förfaranden. Den närmare omfattningen av rätten att höras ska fastställas i nationell rätt och kan spänna över allt från den grundläggande rätten att kontakta och höras av den behöriga myndigheten till mer omfattande rättigheter såsom rätten att lämna bevisning, se till att viss bevisning beaktas eller rätten att göra inlägg under rättegången. I övrigt innehåller kapitlet artiklar som behandlar rätten till bekräftelse på att polisanmälan har mottagits, rätten till skydd vid medling och annan reparativ rättvisa, rätten till rätts hjälp, rätten till kostnadsersättning, rätten att återfå egendom, rätten till beslut om ersättning från förövaren i samband med straffrättsliga förfaranden, rättigheter i samband med beslut om att inte väcka åtal samt rättigheter för brottsoffer bosatta i en annan EU-medlemsstat. När det gäller rättigheterna i samband med beslut om att inte väcka åtal anges att medlemsstaterna ska se till att brottsoffer har möjlighet att begära omprövning av alla beslut om att inte väcka åtal och att offret ska få tillräckliga upplysningar för att kunna ta ställning till om de ska begära omprövning.

Bestämmelser om skydd av brottsoffer och om erkännande av brottsoffer med specifika skyddsbehov finns i *kapitel 4*. Det omfattar artiklar avseende rätten till skydd, sårbarhetsidentifiering, förhindrande av kontakt mellan brottsoffer och förövare, rätten till skydd vid förhör i samband med straffrättsliga förfaranden (särskilda artiklar finns för brottsoffer med specifika skyddsbehov och barn) och rätten till skydd av den personliga integriteten.

I övrigt innehåller direktivet allmänna bestämmelser om fortbildning av yrkesverksamma, t.ex. poliser, åklagare och domare samt samarbete och samordning av insatser, såväl medlemsstaterna emellan som mellan myndigheter inom varje medlemsstat.

Under 2004 antogs ett EU-direktiv om ersättning till brottsoffer. Direktivet syftar till att garantera att offer för våldsbrott ska få ersättning oavsett var i unionen de befinner sig när de drabbas av brott. För att underlätta för medborgarna slår direktivet fast att det ska finnas ett system för samarbete mellan nationella myndigheter när de hanterar ansökningar om statlig ersättning till brottsoffer i gränsöverskridande fall.

1.5 Europakonventionen

1.5.1 Staternas skyldighet att motverka kränkningar av mänskliga rättigheter

Rättsakterna om mänskliga rättigheter behandlar inte särskilt rättigheter för personer som varit utsatta för brott. Att en person utsätts för brott innebär dock ofta att personens grundläggande rättigheter kränks. Det kan t.ex. gälla rätten till liv, skydd mot tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller rätten till privatliv. Även om mänskliga rättigheter traditionellt innebär ett förbud för staten att kränka en medborgares rättigheter (dvs. en negativ förpliktelse för staten), kan staten också vara skyldig att skapa lagregler och institutioner som tillförsäkrar medborgarna ett tillräckligt skydd mot övergrepp och att den vars rättigheter kränks kan få upprättelse (dvs. en positiv förpliktelse).

Rätten till liv i artikel 2 i Europakonventionen inbegriper en skyldighet för staten att utreda dödsfall som skett under oklara omständigheter (Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, s. 63 f). Ett exempel på detta är rättsfallet *Pereira Henriques m.fl. mot Luxemburg* som gällde en man som dödats på en byggarbetsplats. Artikel 2 ansågs kränkt på grund av att åklagarmyndigheten inte gjort den utredning som varit påkallad för att klarlägga orsaker till dödsfallet och för att ge underlag för eventuella åtgärder mot ansvariga personer. På motsvarande sätt innebär kravet på skydd mot tortyr eller omänsklig eller förnedrande behandling i artikel 3 en skyldighet för staterna att göra en skyndsam och effektiv

utredning om det finns misstankar om att en person utsatts för något sådant.

Rätten till respekt för privatlivet i artikel 8 i Europakonventionen innebär en skyldighet för staten att båda kriminalisera allvarliga ingrepp i medborgarnas enskilda privatliv och att beivra dem effektivt. Målet *X och Y mot Nederländerna* är ett exempel på detta. Målet gällde en mentalt handikappad kvinna som utsatts för sexuella övergrepp. Enligt nederländsk lag kunde åtal för brottet väckas endast efter angivelse från målsäganden. Det var inte tillräckligt att någon anmälde brottet i hennes ställe. Kvinnan var på grund av sitt mentala tillstånd inte kapabel att ange brottet till åtal. Nederländerna ansågs skyldigt till brott mot artikel 8 genom att inte ha skapat ett tillräckligt skydd i en sådan situation. Om en person är utsatt för konkreta hot och trakasserier kan myndigheterna också vara skyldiga att vidta rimliga åtgärder för att avvärja detta (Danelius a.a. s. 302 f).

1.5.2 Rätten till en rättvis rättegång

Ett enskilt anspråk är en sådan civil rättighet som omfattas av artikel 6:1 i Europakonventionen. En målsägande har alltså rätt att få anspråket prövat i en offentlig rättegång inom skälig tid inför en opartisk och oavhängig domstol. För att artikel 6 ska grunda en rätt till domstolsprövning krävs dock enligt Europadomstolens praxis bl.a. att det föreligger en reell och seriös tvist. Det krävs inte att anspråket är välgrundat. Det är tillräckligt att den som vill föra talan om en civil rättighet på rimliga grunder kan hävda att han eller hon har en sådan rättighet. Är det däremot fråga om ett uppenbart ogrundat rättsligt anspråk, kan en verklig tvist om en rättighet inte anses föreligga, och artikel 6 är i sådana fall inte tillämplig (Danelius, a.a. s. 138 f).

När målsäganden för talan om skadestånd i samband med ett brottmål, anses alltså målet i den del som rör det enskilda anspråket angå målsägandens civila rättigheter. Europadomstolen har slagit fast att artikel 6 inte är tillämplig på en målsägandetalan om det klart framgår att den endast syftar till att få den tilltalade straffad för brottet och inte till att målsäganden ska få skadestånd eller upprättelse (*Perez mot Frankrike*). I rättsfallet *Sigalas mot Grekland* slog Europadomstolen fast att artikel 6 inte var tillämplig eftersom målsägandens huvudsakliga syfte i brottmålet var att få den tilltalade

dömd till straff. Målsäganden hade visserligen också begärt ideellt skadestånd, men hade inte fäst något egentligt avseende vid detta yrkande, särskilt som han också hade yrkat skadestånd i en separat civilprocess (Danelius a.a. s. 145 f.).

Avslutningsvis ska anmärkas att det finns ett samspel mellan de olika rättigheterna i konventionen. I enskilda fall har Europadomstolen vägt de olika rättigheterna mot varandra. Ett exempel på detta är rättsfallet *Doorson mot Nederländerna*. Domstolen vägde den tilltalades rätt till en rättvis rättegång mot vittnens och målsägandens rätt till privat- och familjeliv. Doorson var anklagad för narkotikahandel. Några vittnen som pekade ut honom tilläts vara anonyma. Efter en avvägning i det enskilda fallet ansåg domstolen att den tilltalades rätt till en rättvis rättegång inte hade kränkts till följd av detta. Det ska betonas att det även fanns annan bevisning. Domstolen framhöll i avgörandet:

Artikel 6 kräver visserligen inte uttryckligen att man tar hänsyn till vittnens eller målsägandens intressen i samband med att de kallas att höras i ett mål. Emellertid kan deras liv, frihet eller personliga säkerhet stå på spel liksom intressen som i allmänhet är att hänföra till artikel 8 i konventionen. Sådana intressen för vittnen och målsäganden skyddas i princip av andra bestämmelser i konventionen vilket innebär att konventionsstaterna bör organisera sina straffrättsprocesser så att dessa intressen inte äventyras på ett oförsvarligt sätt. Mot denna bakgrund kräver principerna för en rättvis rättegång också att försvarets intressen i förekommande fall avvägs mot intressen hos vittnen och målsägande som kallas.

Statens offentliga utredningar 2013

Kronologisk förteckning

1. Förändrad hantering av importmoms. Fi.
2. Patientlag. S.
3. Trängselskatt – delegation, sanktioner och utländska fordon. Fi.
4. Tillstånd och medling. Ju.
5. Djurhållning och miljön
– hantering av risker och möjligheter med stallgödsel. L.
6. Att förebygga och hantera finansiella kriser. Fi.
7. Skärpningar i vapenlagstiftningen. Ju.
8. Den svenska veteranpolitiken
Statligt bidrag till frivilliga organisationer som stödjer veteransoldater och anhöriga. Fö.
9. Riksbankens finansiella oberoende och balansräkning. Fi.
10. Rätta byggfelen snabbt!
– med effektivare förelägganden och försäkringar. S.
11. Kunskapsläget på Kärnavfallsområdet 2013. Slutförvarsansökan under prövning; kompletteringskrav och framtidsalternativ. M.
12. Goda affärer – en strategi för hållbar, offentlig upphandling. Fi.
13. Ungdomar utanför gymnasieskolan
– ett förtydligt ansvar för stat och kommun. U.
14. En översyn inom Sevesoområdet
– förslag till en förstärkt organisation för att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor. Fö.
15. För framtidens hälsa – en ny läkarutbildning. U.
16. Effektivare konkurrenstillsyn. N.
17. Brottmålsprocessen. Del 1 och 2. Ju.

Statens offentliga utredningar 2013

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Tillstånd och medling. [4]
Skärpningar i vapenlagstiftningen. [7]
Brottmålsprocessen. Del 1 och 2. [17]

Försvarsdepartementet

Den svenska veteranpolitiken
– Statligt bidrag till frivilliga organisationer
som stödjer veteransoldater och anhöriga.
[8]
En översyn inom Sevesoområdet
– förslag till en förstärkt organisation för
att förebygga och begränsa följderna av
allvarliga kemikalieolyckor. [14]

Socialdepartementet

Patientlag. [2]
Rätta byggfelen snabbt!
– med effektivare förelägganden och
försäkringar. [10]

Finansdepartementet

Förändrad hantering av importmoms. [1]
Trängselskatt – delegation, sanktioner och
utländska fordon. [3]
Att förebygga och hantera finansiella kriser.
[6]
Riksbankens finansiella oberoende och
balansräkning. [9]
Goda affärer – en strategi för hållbar, offentlig
upphandling. [12]

Utbildningsdepartementet

Ungdomar utanför gymnasieskolan
– ett förtydligt ansvar för stat och
kommun. [13]
För framtidens hälsa – en ny läkarutbildning.
[15]

Landsbygdsdepartementet

Djurhållning och miljön
– hantering av risker och möjligheter med
stallgödsel. [5]

Miljödepartementet

Kunskapsläget på Kärnavfallsområdet 2013.
Slutförvarsansökan under prövning:
kompletteringskrav och framtidsalternativ.
[11]

Näringsdepartementet

Effektivare konkurrenstillsyn. [16]